هەرێمی کوردستان ـ عێراق
وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستی
زانکۆی سەلاحەدین ـ هەولێر

هونـــەری ژیاننامـــەی خـــودی لـــە ئـــەدەبی کوردیـــدا (مەسعود محەمەد ـ پاکیزە رەفیق حلمی) وەك نمونە

نامەیەکە
پێشکەشی ئەنجومەنی (کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان) ی زانکۆی سەلاحەدین ـ هەولێر کراوە ، وەك بەشێك لە پێویستییەکانی پلەی ماستەر لە ئەدەبی کوردیدا

لە لایەن

نعمە قەرەنی ئیسماعیل ـ بەکالۆریۆس لە زمان وئەدەبی کوردی ، زانکۆی سەلاحەدین –هەولێر، 2004 -2005

بە سەرپەرشتی

پ. ی. د. نەوزاد وەقاس سەعید

(گولان)	(جەمادی یەکەم)	(نیسان)
2710 کوردی	1431 کۆچی	2010زایینی

ئەم نامەیە (هونەری ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا (مەسعود محەمەد ـ پاکیزە رەفیق حلمی) وەك نمونە یە بەسەرپەرشتی من لە کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتیەکان ـ زانکۆی سەلاحەدین ئامادە کراوەو بەشێکە لە پێویستییەکانی پلەی ماستەر لە ئەدەبی کوردیدا 0

سەرپەرشتیار

ناو: پ. ی. د. نەوزاد وەقاس سەعید

2010 / /

بە پێی ئەو پێشنیازە ئەم نامەیە پێشکەش بە لیژنەی هەڵسەنگاندن دەکەم .

سەرپەرشتیاری خوێندنی باڵا

ناو : د. حاتەم ولیا محەمەد

2010 / /

بڕیاری لیژنه

ئێمه ئەندامانی لیژنەی تاوتوێکردن و هەڵسەنگاندن ئەم نامەیەمان خوێندەوەو لەگەڵ قوتابییەکەدا دەربارەی ناوەڕۆك و لایەنەکانی دیکەی گفتوگۆمان کردو بڕیارماندا کە شایەنی ئەوەیە بە پلەی (   ) بڕوانامەی ماستەری لە ئەدەبی کوردیدا پێبدرێت 0

ناو:پ.ی.د. سەردار ئەحمەد حەسەن	ناو: پ.ی.د.عەبدوڵلا عەزیز ئاگرین
ئەندام	سەرۆکی لیژنە
/ /2010	/ /2010
ناو: پ.ی.د.تاهیر محەمەد عەلی	ناو: پ.ی.د. نەوزاد وەقاس سەعید
ئەندام	ئەندام و سەرپەرشت
/ /2010	/ /2010

ئەم نامەیە بە پێی بڕیاری ئەنجومەنی کۆلیژ ژمارە(   ) لە ڕێکەوتی (/ /2010) پەسەند کرا.

ناو: پ0ی0د0 کەمال سەعدی مستەفا
ڕاگری کۆلێژ
/ /2010

هەوالنامەی کتێب

« دان بەوە دادەنێم کە ژیام »

پاپلۆ نیرۆدا

هەواڵنامەی کتێب

پێشکەشە بە:

ـ دایکی میهرەبانم، کە هەردەم هاندەرم بوە بگەمە ئەم پلەیە.

ـ گیانی پاکی باوکم، گلێنەی چاوەکانم خوشك و براکانم.

ـ مامۆستا و براگەورەم (د. صباح رشید قادر).

ـ هاوڕێ و هاوژینم (غالب)، کە هەناسەی درێژی و یارمەتیدانی بووە هاندەرم بۆ تەواوکردنی نامەکەم.

هەواڵنامەی کتێب

سوپاس و پێزانین بۆ :

ـ خوای گەورە، کە تەمەن یارمەتیدام بۆ ئەنجامدانی ئەم نامەیەم.

ـ حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی خوێندنی باڵا، ڕاگرایەتی کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان و سەرۆکایەتی بەشی کوردی.

ـ مامۆستای سەرپەرشتیارم (د. نەوزاد وەقاس سەعید)، کە ئەرکی سەرپەرشتیکردنی نامەکەی گرتە ئەستۆ و ئازادی بۆچونی پێم بەخشی.

ـ ئەو مامۆستا بەڕێزانەی لە قۆناغی بەکالۆریۆس و ماستەر وانەیان پێ وتووم.

ـ مامۆستایان (د. صباح رشید) و (د.هیمداد حسێن) و (د.دیار عەلی کەمال) کەوا بەڕێنماییکردنەکانیان یارمەتیان دام.

ـ مامۆستا کارزان و سروە خان ئەرك و قورسایی نامەکەیان بۆ ئاسانکردم.

ـ مامۆستا گوڵستان بدل، لەدەست خستنی سەرچاوەی بەسود هاوکاری کردم.

ـ هاوڕێ وەفادارەکانم، ئەندامانی ماڵەوەمان، کەوایارمەتییان دام لەدەست کەوتنی سەرچاوەکان .

ـ کتێبخانەی ناوەندی زانکۆی سەلاحەددین، کتێبخانەی بەشی کوردی وبەشی عەرەبی کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان و کتێبخانەی ئاڤێستا.

هێما کورتکراوەکان:

هێما	وشە
ب	بەرگ
چ	چاپ
ژ	ژمارە
گ	گۆڤار
و	وەرگێڕان
ل	لاپەڕە
ت	ترجمة
ص	صفحة
ع	عدد
مج	مجلة
ج	جزء
ط	طبعة
=	یەکسان
؟	بێ زانیاری
>	بچوکتر
P	page

هەواڵنامەی کتێب

ناوەڕۆک

بابەت	لاپەڕە
پێشەکی	2 ـ 1
بەشی یەکەم: هەندێ تێبینی تیۆری سەبارەت بە ژیاننامە	27 ـ 3
بەندی یەکەم: ناساندنی لایەنەکانی ژیاننامە	12 ـ 3
ـ ژیاننامە وەك زاراوە	3
ـ پێناسەی ژیاننامە	3
ـ چەمکی ژیاننامە	4
ـ جۆرەکانی ژیاننامە	4
ـ ژیاننامەی خودی وەك چەمك و زاراوە	5
ـ پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی	7
بەندی دووەم: مێژوی سەرهەڵدانی ژیاننامەی خودی	27 ـ 13
ـ لە ئەدەبی ڕۆژئاوادا	14
ـ لە ئەدەبی عەرەبیدا	18
ـ لە ئەدەبی کوردیدا	21
بەشی دووەم: سیما و تایبەتییەکانی ژیاننامەی خودی	57 ـ 28
بەندی یەکەم: بنیاتی نوسینی ژیاننامەی خودی	46 ـ 28
ـ داڕشتنی ژیاننامەی خودی	28
ـ مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی	30
ـ پاڵنەرەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی	37
ـ کاریگەری لایەنی دەرونی لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا	42
بەندی دووەم: ژیاننامەی خودی و هونەرەکانی تری ئەدەب	57 ـ 47
ـ ژیاننامەی خودی و ڕۆمان	47
ـ ژیاننامەی خودی لە نێوان ئەدەب و مێژودا	51
ـ ژیاننامەی خودی لە نێوان شیعر و پەخشاندا	54
بەشی سێیەم: بە نمونەکردن و شیکردنەوەی ژیاننامەی خودی	132 ـ 58
بەندی یەکەم: هونەری ژیاننامەی خودی لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا	101 ـ 58

هەواڵنامەی کتێب

ـ کورتەیەك لە ژیانی مەسعود محەمەد و بەرهەمەکانی	58
ـ رەگەزە هونەرەییەکانی ژیاننامەی خودی لە بنیاتی دەقی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد)دا	59
ـ گێڕانەوە	59
ـ ڕوداو	63
ـ کەسایەتی	68
ـ کات	74
أـ سروشتی کات	74
1ـ کاتی سروشتی	75
2ـ کاتی دەرونی	76
ب ـ تەکنیکی کات	78
1ـ ڕێکخستنی کات:	78
أـ وەبیرهێنانەوە (الاستذکار)	79
ب ـ پێشخراو (الاستباق)	81
2ـ کات لە ڕوی خێرایی و سستییەوە:	82
أـ کات لە ڕوی خێراییەوە	82
1ـ کورتکردنەوە	82
2ـ لابردن (الحذف)	84
ب ـ کات لەڕوی سستیەوە:	86
1 ـ دیمەن (المشهد):	86
أـ دیالۆگی ڕاستەوخۆ	86
ب ـ دیالۆگی ناراستەوخۆ	88
ج ـ مۆنۆلۆگ	88
2ـ وەسف	88
أـ وەسفی شوێن	89
ب ـ وەسفی کەسایەتی	89
ج ـ وەسفی شت	90
ـ شوێن	90

هەواڵنامەی کتێب

أ۔ شوێنی نیشتەجێبون (أماكن الاقامة)	92
1۔ شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی	92
2۔ شوێنی نیشتەجێبونی کاتی	96
ب ۔ شوێنی گوازراوە(أماكن الانتقال)	97
1۔ شوێنی گوازراوەی گشتی	98
2۔ شوێنی گوازراوەی تایبەتی	99
بەندی دووەم: هونەری ژیاننامەی خودی لەدەقی(کورد و ژیانێکی پڕئەندێشە)ی پاکیزە ڕفیق حلمی دا	102 ۔ 132
۔ کورتەیەك لەژیانی پاکیزە ڕفیق حیلمی	102
ڕەگەزە هونەرییەکانی ژیاننامەی خودی لەبنیاتی دەقی ژیاننامەی (پاکیزە ڕفیق حیلمی)دا	103
۔ گێڕانەوە	103
۔ ڕوداو	105
۔ کەسایەتی	109
۔ کات	114
أ۔ سروشتی کات	115
1۔ کاتی سروشتی	115
2۔ کاتی دەرونی	115
ب ۔ تەکنیکی کات	116
1۔ ڕێکخستنی کات:	116
أ۔ وەبیرهێنانەوە (الاستذكار)	116
ب ۔ پێشخراو (الاستباق)	118
2۔ کات لە ڕوی خێرایی و سستییەوە:	119
أ۔ کات لە ڕوی خێراییەوە	119
1۔ کورتکردنەوە (التلخيص)	119
2۔ لابردن (الحذف)	120
ب ۔ کات لەڕوی سستیەوە:	122
1 ۔ دیمەن (المشهد):	122

هەواڵنامەی کتێب

أـ دیالۆگی ڕاستەوخۆ	122
ب ـ دیالۆگی ناراستەوخۆ	123
ج ـ مۆنۆلۆگ	123
2ـ وەسف	123
أـ وەسفی شوێن	123
ب ـ وەسفی کەسایەتی	124
ج ـ وەسفی خواردن	124
ـ شوێن	125
أـ شوێنی نیشتەجێبون (أماکن الاقامة)	125
1ـ شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی	126
2ـ شوێنی نیشتەجێبونی کاتی	127
ب ـ شوێنی گوازراوە(أماکن الانتقال)	130
1ـ شوێنی گوازراوەی گشتی	130
2ـ شوێنی گوازراوەی تایبەتی	130
ئەنجام	133
سەرچاوەکان	140 ـ 134
ملخص البحث	أ
Abstract	I

هەواڵنامەی کتێب

پێشەکی:

1ـ ناونیشانی لێکۆڵینەوەکە:

ئەم لێکۆڵینەوەیە بە ناونیشانی (هونەری ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا (مەسعود محەمەد ـ پاکیزە ڕەفیق حلمی) وەك نمونەیە، کە تیایدا ژیاننامەی خودی وەکو هونەرێکی ئەدەبی سەربەخۆیە لە

ڕوی چەمك و زاراوەوە دەخرێتەڕو و ڕەگەزەکانی لە ڕێگەی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەسەر هەردوو دەقی (گەشتی ژیانم ـ کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا پراکتیزە دەکرێ.

2ـ هۆکاری هەڵبژاردنی بابەتەکە:

دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی فراوان و تێر و تەسەل لە ژیاننامەی خودی وەکو هونەر لە ئەدەبی کوردیدا نەکۆڵدراوەتەوە و ئاوڕی لێنەدراوەتەوە، تەنیا یەك نامەی ئەکادیمی بە ناونیشانی (ژیانناما خوەی وەکو جۆرەکی ئەدەبی (نورەدین زازا) وەك نمونە، نامەی ماستەر، زانکۆی دهۆك، 2009) لە لایەن (گلستان بدل محمد حسن) ئەنجام دراوە، کە مێژوی لێکۆڵینەوەکەی نزیکی ئەم لێکۆڵینەوەیە بووە، ئەگەر نا تەنیا بەشێوەی لابەلاو کورت ئاماژەی پێکراوە، ئەویش لە کاتی دەستنیشانکردنی جۆرەکانی هونەری پەخشاندا بووە. سەرەڕای ئەمەش لێکۆڵینەوە لە پێناو زیاتر شارەزابون لە لایەن بنیاتی هونەری و پەیوەندی ژیاننامەی خودی لەگەڵ جۆرەکانی تری ئەدەب سەرنجی ڕاکێشاین، کە ئەم کارەی بۆ تەرخان بکەین. سەبارەت بە هەڵبژاردنی نمونەی پراکتیزەکردنەکەش، مەسعود محەمەد و پاکیزە ڕەفیق حلمی دوو کەسایەتی دیاری ڕۆشنبیری کوردین کە ڕۆڵی بەرچاویان لە بوارەکەدا هەبووە، تا ئێستا هیچ لێکۆڵینەوەیەکی ئەکادیمیان لەسەر نەکراوە.

3ـ ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە:

ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە بە شێوەیەکی گشتی وەسفی ـ شیکارییە، بۆ پێویستی نەبێ بابەتەکە ئەم سنورەی نەبەزاندووە.

4ـ گیروگرفتی لێکۆڵینەوەکە:

لەم لێکۆڵینەوەیەدا توشی ئەم گرفتانە بوین:

1ـ نەبوونی سەرچاوەی سەرەکی و زانستی بە زمانی کوردی لەسەر ژیاننامەی خودی، ئاستەنگێك بوو لەم لێکۆڵینەوەیەدا، لەبەرئەوەی سەرچاوە کوردییەکان تەنها لە شێوەی وتار و لێکۆڵینەوەی بچوك لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکاندا بەرچاو دەکەون.

2ـ سنوردارکردنی ژمارەی لاپەڕەکانی لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی، بووە هۆی چڕکردنەوەی بابەتەکە.

3ـ هەژاری زاراوەسازی کوردی بووەتە گرفتی ئەم لێکۆڵینەوەیە، بۆیە هەندێ جار پەنا براوەتە بەر وەرگێڕانێکی فەرهەنگی.

5ـ ناوەڕۆکی لێکۆڵینەوەکە:

ئەم لێکۆڵینەوەیە جگە لە پێشەکی و ئەنجام، لە سێ بەش پێکدێ، بەم شێوەیە خراوەتەڕوو:

بەشی یەکەمی لێکۆڵینەوەکە باس لە (هەندێ تێبینی تیۆری سەبارەت بە ژیاننامە) دەکا، کە بەسەر دو بەنددا دابەشکراوە، بەندی یەکەم (ناساندنی لایەنەکانی ژیاننامەیە)یە کە ئەم خالآنە لەخۆ دەگرێ (ژیاننامە وەکو زاراوە، چەمکی ژیاننامە، پێناسەی ژیاننامە، جۆرەکانی ژیاننامە، ژیاننامەی خودی وەکو چەمك و زاراوە، پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی)، بەندی دووەمیش تەرخانکراوە بۆ مێژوی سەرهەڵدانی ژیاننامەی خودی لە (ئەدەبی ڕۆژئاوا، ئەدەبی عەرەبی، ئەدەبی کوردی)دا.

بەشی دووەم باسی (سیما و تایبەتییەکانی ژیاننامەی خودی) دەکا، بەسەر دو بەنددا دابەشکراوە، بەندی یەکەم (بنیاتی نوسینی ژیاننامەی خودی)یە، کە ئەم سەرە بابەتانە دەگرێتە خۆ (داڕشتنی ژیاننامەی خودی، مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی، پاڵنەرەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی، کاریگەری لایەنی دەرونی لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا). بەندی دووەمیش پەیوەندی ژیاننامەی خودی بەهەندێ لەهونەرەکانی تری ئەدەب دەگرێتەوە، وەك (ژیاننامەی خودی و ڕۆمان، ژیاننامەی خودی لە نێوان ئەدەب و مێژودا، ژیاننامەی خودی لە نێوان شیعر و پەخشاندا).

هەرچی بەشی سێیەمە تەرخانکراوە بۆ (بەنمونەکردن و شیکردنەوەی ژیاننامەی خودی) و دوو بەندە، بەندی یەکەم پێکدێ لە (کورتەی ژیان و بەرهەمەکانی مەسعود محەمەد و ڕەگەزە هونەرییەکانی وەکو (گێڕانەوە، کەسایەتی، ڕوداو، کات، شوێن) لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا پراکتیزە کراوە.

بەندی دووەم تەرخانکراوە بۆ (کورتەی ژیانی پاکیزە ڕەفیق حلمی و پراکتیزەکردنی ڕەگەزە هونەرییەکانی (گێڕانەوە، کەسایەتی، ڕوداو، کات، شوێن) لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا.

لە کۆتایی لێکۆڵینەوەکەشدا لیستی سەرچاوەکان و کورتەی نامەکە بە زمانی عەرەبی و ئینگلیزی خراوەتەڕوو.

ژیاننامە وەک زاراوە:

ژیاننامە ژانرێکی ئەدەبی سەربەخۆیە تێیدا نوسەر هەڵدەستێ بە نوسینەوەی چیرۆك و بەسەرهاتی ژیانی خۆی یان کەسانی تر، ژیاننامە لە ڕووی زاراوەوە وشەیەکی لێکدراوە لە (ژیان + نامە) پێکهاتوە، واتە نامەی ژیانی تاکێك (تاك)، و لە زمانی عەرەبیدا وشەی (السیرة) یە. لە فەرهەنگی المنجد فی اللغة والاعلام بە واتای ((شێوە، ڕێڕەو، ڕێگە، ڕێبان)) [تر] هاتوە، و لە فەرهەنگی کوردیدا بە واتای ((ژیاننامە، ناوبانگ، چیرۆك، ڕاز، داستان، بەسەرهات، سەرگوزشتە، سەربووردنامە، مێژو، باس و خواسی ژیانی یەکێك یان کۆمەڵ و گرۆهێك، مەزهەب و ڕێگە))یە [یر]. لە زمانی ئینگلیزیشدا وشەی (Biography)یە ((کە لە بنەڕەتدا وشەیەکی یۆنانییە و پێکهاتوە لە (Bios) بە واتای (ژیان)، (graphein) بە واتای (نوسین دێ)) [سە]. وشەی (Biography) بۆ یەکەم جار لە زمانی ئینگلیزیدا لەلایەن درایدن (Dryden) لە ساڵی (1683)دا بۆ (الحیوات المتقابلة) (ژیانی ناوداران)ی بلو تارك بەکارهاتوە [سە].

پێناسەی ژیاننامە:

هونەری ژیاننامە بریتییە لە (مێژوی ژیانی کەسێکە لە کاتی لە دایکبونییەوە تا کاتی نوسینەوەی ژیاننامەکەی) [لە]. واتە ئەو کەسەی ژیاننامەکەی دەنوسرێتەوە جا چ خۆی بینوسێتەوە یان لەلایەن کەسێکی ترەوە ئەنجام بدرێ ، پێویستە لە ژیاندا مابێ.

لە فەرهەنگی ئۆکسفۆرددا، بەم شێوەیە پێناسەی ژیاننامە کراوە و دەڵێ: ((مێژوی ژیانی مرۆڤەکانە و جۆرێکە لە ئەدەب)) [□]، لێرەدا جەخت لەسەر مێژو و ژیانی تایبەتی (حیاة الشخصیة)، و ئەدەب دەکاتەوە. مەبەستی لەوەیە کە هەرچەندە ژیاننامە پەیوەندی بە مێژووەوە هەیە کە مێژوی ژیانی کەسەکان دەنوسێتەوە، بەڵام نوسینەوەی ئەو مێژووەش بەشێوەیەکی ئەدەبی پێشکەش دەکا.

بە شێوەیەکی گشتی، ژیاننامە ((جۆرێکە لە ئەدەب، لێکۆڵینەوەی مێژوی و چێژوەرگرتنی چیرۆکی بەیەکەوە کۆدەکاتەوە، بۆ دیراسەکردنی ژیانی کەسێك و وێنە کێشانێکی وردی ئەو کەسایەتییە)) [بی]. واتا

[تر] لویس معلوف، المنجد فی اللغة والاعلام، دارالشرق، بیروت،1986، ص368.

[یر] رزگار کەریم، فەرهەنگی دەریا (عەرەبی ـ کوردی) بەشی یەکەم لە سەرەتای(هەمزە)وەتا کۆتایی(غەین)، چ2، چاپخانەی مەهارەت، 2007، ل 463.

[سە] ناصر الحاني، المصطلح فی الادب الغربي، منشورات مكتبة العصرية، بیروت، 1968، ص76.

[□] عبدالعزيز شرف، ادب السيرة الذاتية، ط1، مكتبة لبنان، الشركة المصرية العالمية للنشر ـ لونجمان،1992، ص30.

[لە] سلطان سعد القحتاني، بين الرواية و السيرة الذاتية(انترنيت).www.alawsat.com

[□] مؤيد عبدالستار، السيرة الذاتية، ط1، دار المنفی، لبنان، بيروت، 1996، ص13.

[□] انيس المقدسی، فنون الادبیية و اعلامها فی النهضة العربية الحديثة، ط2، دارالعلم للملايين، بيروت، 1978، ص547.

مێژوی ژیانی تاك و چۆنیەتیی هەڵسوکەوتی لە نێو خەڵکدا ، هەروەها گێڕانەوەی ڕوداو و بەسەرهاتی ژیانی تاکێکە، یاخود دوبارە ژیانەوەی مرۆڤە لەسەر ڕوی لاپەڕەکاندا.

چەمکی ژیاننامە:

وشەی ژیاننامە لە ڕووی چەمکەوە بە واتای مێژوی ژیان دێ، کە بریتییە لە ((مێژوی تۆمارکراوی ژیانی کەسێك، هونەری نوسینەوەی ژیانی یەکێك، ڕەگەزێکی ئەدەبییە، بۆ سەربردەی ژیانی کەسانێك تەرخانکراوە))[*].

جۆرەکانی ژیاننامە:

لێکۆڵەران و ڕەخنەگران بە چەند جۆرێك ژیاننامەیان دابەشکردووە، بۆ نمونە (انیس المقدسی) دابەشی کردووەتە سەر دوو جۆر:

1ـ **ژیاننامەی گشتی:** ئەو جۆرەی ژیاننامە کەسانێکی زۆر لە خۆ دەگرێ. واتە نوسەر هەڵدەستێ بە نوسینەوەی ژیانی کۆمەڵە کەسێك کە خۆی دەستنیشانی کردوون، بەپێی ئەو پێوەرەی کە خۆی داینـاوە. ژیاننامەی گشتی، هونەری ناساندن (فن التراجم) دەگرێتەوە و بریتییە لە کورتەیەکی ژیانی تاکێك، واتە وەکو ناسنامەیەك، یان پێناسەیەکە بۆ ناودارانی (مێژویی، یان ئەدەبی، یان زانستی... هتد).

2ـ **ژیاننامەی تایبەتی:** ژیاننامەی تایبەتی تەنیا بە دەوری یەك کەسدا دەخولێتەوە. واتە هەموو بابەتی ژیاننامەکە تایبەتە بە کەسێکی دیاریکراو و دیاریکردنی ڕوداوەکانی سەردەمی ژیانی ئەو کەسە لە ماوەیەکی دیاریکراودا لەخۆدەگرێ.

ژیاننامەی تایبەتی دوو لقی لێدەبێتەوە:

أـ **ژیاننامەی خودی:** کە نوسەر هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی تەواوی بەسەرهات و ڕوداوەکانی ژیانی خۆی.

ب ـ **ژیاننامەی بابەتی:** لەمجۆرەدا نوسەر گێڕانەوەیەکی تێر و تەسەل لە بارەی ژیانی کەسێکی ترەوە ئەنجامدەدا[*].

لەلایەکی ترەوە، هەندێ ڕەخنەگران و لێکۆڵەران* پەنا بۆ دابەشکردنێکی تر دەبەن، کە لە لێکۆڵینەوەکانیاندا تەنیا دوو جۆری هونەری ژیاننامە دەست نیشان دەکەن :

1ـ **ژیاننامەی خودی**

---

[*] مجدى وهبة و كامل المهندس، معجم مصطلحات العربية فى اللغة و الادب، ط2، مكتبة لبنان، بيروت، 1984، ص115.

[*] انيس المقدسى، فنون الادبية و اعلامها فى النهضة العربية الحديثة، ص547.

2ـ ژیاننامەی بابەتی

لە ئەدەبی کوردیدا دابەشکردنی یەکەمی هونەری ژیاننامە زیاتر لەگەڵی دەگونجیٚ، چونکە دابەشکردنی بەرهەمەکانی ژیاننامە لە ئەدەبی کوردیدا بە پێی دابەشکردنی یەکەم ڕێکدەخریٚ. بۆ نمونە بەرهەمەکانی مارف خەزنەدار و عەلائەدین سەجادی و ... تاد، دەچێتە ناو ژیاننامەی گشتی، کەسەر بە پۆلینی یەکەمە.

لەگەڵ ئەو جۆرانەی هونەری ژیاننامەدا، جۆرێکی تری ژیاننامە هەیە کە لە ئەدەبی عەرەبیدا سەریهەڵداوە ئەویش ژیاننامەی میللییە (السيرةالشعبية)، کە زیاتر باسی قارەمان و پاڵەوانە گەورەکانی کۆمەڵگەی عەرەبی ئیسلامی دەکا و ((گیانی سەرکێشی و پەیوەندی خێڵەکی و خۆشەویستییەکی سەخت، ئەو وێنە قوڵەیە کە لەبارەی ئەو پاڵەوانانە لە هزرماندا چەسپاوە، وەکو (سيرةذات الهمة، عنتر بن شداد)).[برتى]

بەشێوەیەکی گشتی هەموو جۆرەکانی ژیاننامە لە بنیاتدا باسی ژیانی ڕاستەقینەی تاك دەکەن، بەڵام لە شێوەی دەربڕین و پێشکەشکردنی کەسایەتییەکان و ئەو ئەرکەی مەبەستیانە و ئەو پلانەی نوسەر دەیگرێتەبەر جیاوازیان هەیە. لەم لێکۆڵینەوەیەدا، هونەری ژیاننامەی خودی وەکو جۆرێکی ژیاننامە وەرگیراوە و بابەتی باسەکەیە و هەوڵی لێکۆڵینەوە لە بوارەکانیدا دراوە.

ژیاننامەی خودی وەك چەمك و زاراوە:

زاراوەی Autobiography لە زمانی ئینگلیزیدا بەرامبەر ژیاننامەی خودی لە کوردیدا دەوەستیٚ ((لە بنەڕەتدا وشەیەکی یۆنانییە و لە Auto = خود، Bios= ژیان و Graphein =نوسین پێکهاتوە، کە بە واتای (نوسینی ژیانی خودی) دیٚ)).[ترتى]

زاراوەی (Autobiography) بۆ یەکەم جار لە لایەن شاعیرێکی ئینگلیزەوە بە ناوی (روبرت سوثای) بەکارهاتوە، کە لە وتارێکیدا لە ساڵی (1809)دا بڵاوکراوەتەوە، بەڵام هەندێکی تر لەو بڕوایەدان کە بەکارهێنانی ئەم زاراوەیە بۆ دەقێکی (فريديريك شليگلی)ی ئەڵمانی لە ساڵی (1798)دا دەگەڕێتەوە. بەهەرحاڵ دەرکەوتنی ئەم زاراوەیە بۆ دەوروبەری ساڵانی (1800) دەگەڕێتەوە. لە گرنگترین زمانەکانی ئەوروپا دا[يرتى].

پێش لە دایکبوونی ئەم زاراوەیە زۆر دەق هەبووە، لە ناوەرۆکدا چەمکی ژیاننامەی خودیان گەیاندووە و تێیدا کەسێك لە بارەی ژیانی خۆیەوە دواوە و سیما و ئەدگاری ژیاننامەی خودی پێوەدیار

---

* بڕوانە: عبدالعزيز شرف ، ادب و السيرة الذاتية، ص3.

[برتى] فاروق خورشيد، اضواء على السيرة الشعبية، مج(التراث الشعبى)، ع5 ـ 6، دار الحرية للطباعة، بغداد، 1976، ص195.

[ترتى] مؤيد عبدالستار، السيرة الذاتية، ص29.

[يرتى] جورج ماى، السيرة الذاتية، تعريب: محمد القاضى و عبداللة صولة، ط1، تونس، 1992، ص24– 25.

بووە، بەڵام لەژێر ناونیشانی وەکو (بیرەوەری، دانپیانان، ڕۆژانە)دا بڵاوکراونەتەوە، بۆنمونە ((وشەی بیرەوەری (memoirs) لە زماندا پێش وشەی (ژیاننامەی خودی) (Autobiography) هەبووە، چەندین بەرهەمیش بەناونیشانی (بیرەوەری) چاپکراون))[سمت].

لێرەدا دەتوانین بڵێین کە دەقی ژیاننامەی خودی بەشێوەیەکی ئاشکرا پێش پەیدابوونی زاراوەکە هەبووە. ژیاننامەی خودی تەنیا زاراوە نەبووە کە بۆ ئەم هونەرە داتاشرابێ، هەرچەند ژمارەی زاراوەکان جۆراوجۆرن، بەڵام بابەت و کەرەسەی ژیاننامەی خودی یەکە و گەشتی ژیانی مرۆڤێك دەخاتەڕوو لە ڕابوردوە وە بگرە زۆرجار پێشبینی کردنەکانی داهاتوش تۆمار دەکا ئەمە لەلایەك، لەلایەکی تریشەوە ئەو پەیوەندییە نزیکەی کە لە نێوان ئەم زاراوانەدا هەیە، وای کردووە کە نوسەر بۆ دەربڕین لە خودی ژیانی تایبەتی خۆی، زاراوەیەك لە بری یەکێکی تر بەکاربهێنێ، واتە (تێکچڕژاو ییەك هەیە لە نێوان زاراوەکاندا) ئەم پەیوەندیەش زیاتر خۆی لە ((ئەدەبی گەڕان بەدوای خود))دا[شمت] دەبینێتەوە، بەڵام دواتر لەگەڵ بەسەرچونی کات و زۆربونی دەقی ئەم هونەرە و پێشکەوتن لە بواری زماندا، زاراوەی ژیاننامەی خودی (Autobiography) هاتە پێشەوە و لە زاراوەکانی تر ترازا و هەریەکە لە زاراوەکانی تر تایبەتمەندی خۆی وەرگرت.

بێگومان تێکەڵکردنی ئەم زاراوانەش بۆ چەند هۆکارێك دەگەڕێتەوە، لەوانە کەمی شارەزایی هەندێ لە نوسەران لە تایبەتمەندی و سروشت و ناوەرۆکی زاراوەکانی (بیرەوەری، ڕۆژانە، دانپیانان، ژیاننامەی خودی)دا وادەکات ئەم زاراوانە لە شوێنی یەکتردا بەکاربهێنرێن، یاخود گەلێ جار نوسەر هەندێ وشەی سەرنجڕاکێش بەکاردێنێ بۆ ئەوەی سەرنجی خەڵك بۆ خوێندنەوەی بەرهەمەکەی ڕابکێشێ، کەچی لە هەمان کاتدا ئاماژە بەوە دەکا کە ئەم نوسەرە باسی ژیانی خودی خۆی تیا کردووە، بۆ نمونە لە ئەدەبی عەرەبیدا پەرتوکی (((الايام – ڕۆژگار)ی طه حسين، (زهرة العمر – گوڵی ژیان)ی توفيق الحكيم، (حياتي – ژیانم)ی ئەحمەد ئەمین، (اوراق العمر – لاپەڕەکانی ژیان)ی لويس عوض))[لهت]. لە ئەدەبی کوردیشدا وەکو (گەشتی ژیانم)ی مەسعود محەمەد و (ئاوێنەی ژینم)ی شاکر فەتاح و (ژینا نیگارامن)ی جگەرخوێن و (چیم دی)ی ئەحمەد خواجە. ئەمانە و گەلێك زاراوەی تری وەکو: سەربردەی ژیانم، خەباتم، بیرەوەریەکانم،... لە لایەن نوسەرانەوە بەکارهێنراون، کە هەرهەمووشیان وێنەکێشانی (ژیانی خودیە)، بەڵام بە کامیرای زاراوەیەکی جیاواز.

هەواڵنامەی کتێب

[سمت] سەرچاوەی پێشو، ص125.

[لت] احمد على ال مريع، السيرة الذاتية الحد و المفهوم (انترنيت) www.suhuf.net . بۆ زیاتر زانیاری بروانە: رولومای، البحث عن الذات ـ دراسة نفسية تحليلية، ترجمة و تعليق و تقديم: د.عبد على الجسمانى، ط1، المؤسسة العربية للدر اسات و النشر، بيروت، 1993.

[لهت] عبدالعزيز الشرف، ادب السيرة الذاتية، ص58.

پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی:

سەبارەت بە پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی وەکو زۆربەی زانست و هونەرەکانی تر ناکرێ بە ئاسانی بخرێتە چوارچێوەیەکی تۆکمە و نەگۆڕاوەوە، لەبەرئەوەی ((ئەم هونەرە تارادەیەك لەڕوی پەیدابوون و سەرهەڵدانییەوە هێشتا نوێیە، بەڵکو بە نوێترین جۆری ئەدەبی دادەنرێ، بۆیە ناتوانرێ پێناسەیەکی دیاریکراوی بۆ بکرێ))[1].

هەرچەندە ئەم هۆیە نابێتە هۆکاری سەرەکیی نەبوونی پێناسەیەکی تەواو بۆ ژیاننامەی خودی، لەبەرئەوەی ئەم هونەرە هەر لە زووەوە هەبووە و سەرەتای سەرهەڵدانی بۆ مێژوێکی دوور دەگەڕێتەوە، بەڵام نەبوونی پێناسە، لەوانەیە بۆ هۆکاری لێك نزیکی ژیاننامەی خودی و جۆرەکانی تری ئەدەب بگەڕێتەوە. واتە لەبەر ((نەرمی ئەم جۆرەی ئەدەب (ژیاننامەی خودی) و لاوازی سنوری لێك جیاکەرەوەی نێوان ئەو جۆرە و جۆرەکانی تری ئەدەب بێ، کە دەتوانێ بە ئازادانە تیایدا بخولێتەوە))[2].

لێرەدا مەبەست ئەوەیە لەبەر نزیکی واتای وشەکانی وەك (بیرەوەری و ڕۆژانە و دانپیانان)، کە هەموویان باس لە کەسایەتیی مرۆڤ دەکەن، بۆیە گەیشتن بەشێوەیەکی گشتگیری دیاریکراو بۆ پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی، کارێکی ئەستەمە. ((ژیاننامەی خودی ئەدەبە هەروەکو جۆرەکانی تری ئەدەب و بریتییە لە بوارێکی ئەندازەیی، ئەو دەقانە دەگرێتەخۆ کە ملکەچی هەندێ سیمان لەڕوی شێوە و بابەت و ڕێگای بەرهەمهێنانەوە، جۆرێکی ئەدەبی ئاڵۆزەو جێگیر نییە، لەبەرئەوە ناتوانین پێناسەیەکی تەواوی بۆ بکەین کە سنوردار و هەمەلایەنبێ))[3].

هەندێ لە لێکۆڵەران کاریان بۆ پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی کردووە، سەرەڕای جیاوازی بیروبۆچونیان، تاڕادەیەك هەوڵی بێ وچانیان داوە لە پێناوی ئەوەی پێناسەکانیان بەشێکی زۆری سیما و تایبەتییەکانی ژیاننامەی خودی بگرێتەخۆ، سەرەتا چەند پێناسەیەکی سادە و ساکار دەهێنینەوە، کە تەنیا جەخت لەسەر خودی کەسەکە و مێژوی ژیانی کەسایەتییەکە دەکاتەوە، بۆنمونە ژیاننامەی خودی بریتییە لە ((نوسینەوەی ژیانی کەسی لەلایەن خودی کەسەکەوە))[4].

یان ((ژیاننامەی خودی بە واتایەکی حەرفی، وەرگێڕانی ژیانی مرۆڤە هەروەکو خۆی دەیبینێ))[5].

---

[1] شکری المبخوت، سیرة الغائب، سیرة الآتی: السیرة الذاتیة فی کتاب الایام لطة حسین، ط1، دار الجنوب للنشر، تونس، 1992 ، ص10.

[2] تهانی عبدالفتاح شاکر، السیرة الذاتیة فی الادب العربی، فدووی طوقان و جبرا ابراهیم جبرا و احسان عباس نموذجا، ط1، بیروت، 2002، ص9.

[3] فلیب لوجون، اداب السیرة الذاتیة فی فرنسا، ت: ضحی شیحة، مج (الثقافة الاجنبیة)، ع4، السنة الرابعة،1984، ص24.

(2) J.A. Cuddon, Dictionary of literary terms & literary theory, fourth edition, penguin Books, England, 1999, p63.

[5] عبدالعزیز الشرف، ادب السیرة الذاتیة، ص27.

لە پێناسەیەکی تری ژیاننامەی خودیدا هاتوە کە ((گێڕانەوەیەکی چیرۆکییە، نوسەر هەڵدەستێ بە وەرگێڕانی باری ژیانی خۆی))[تریز].

لە هەندێ پێناسەی تردا نوسەر جەخت لەسەر مێژوی ڕابوردوی کەسایەتییەکە دەکاتەوە بە شێوەیەکی ڕێکوپێك و زنجیرەی ساڵانی ژیانی بە هەموو خۆشی و ناخۆشییەکانەوە تۆمار دەکا، واتە ((ژیاننامەی خودی بریتییە لەوەی کە مرۆڤەکە بەخۆی مێژوی ژیانی خۆی دەنوسێتەوە و گشت ڕوداو و هەواڵەکانی تۆمار دەکا، هەروەها کار و کاریگەریەکانیشی دەگێڕێتەوە و باسی ڕۆژانی منداڵی و گەنجی و پیری خۆی دەکا لەگەڵ ئەو ڕوداوانەی کە ڕویانداوە بەگوێرەی بایەخ و گرنگی))[بریز].

ژیاننامەی خودی ((گێڕانەوەی ژیانی ڕۆژانێکە، بەهەموو ئەو خۆشی و هیوابڕان و زامانەی کە هەیبووە، بە تێکەڵ بوون لەگەڵ ئارەزو و خەونەکانیدا))[سمیر].

لەم پێناسانەی سەرەوەدا تێبینی ئەم خاڵانەی خوارەوە دەکەین:

1ـ لە دەقی ژیاننامەی خودیدا، نوسەر و کەسایەتی سەرەکی و گێڕەرەوە هەمان کەسایەتین، لەبەرئەوەی نوسەرەکە خۆی گێڕەرەوەی ڕوداوەکانە و ڕۆڵی پاڵەوانی سەرەکی لە ژیاننامەکە دا دەگێڕێ. دەتوانین لەم هاوکێشەیەدا دەری ببڕین:

[گێڕەرەوە = نوسەر = کەسایەتی سەرەکی]

2ـ مێژوی ژیانی کەسایەتی نوسەر، بابەتی سەرەکی دەقی ژیاننامەی خودییە، کە جەختی لەسەر دەکرێ. نوسەر گوزارشت لە خودی ژیانی خۆی دەکا، بەشێوەیەکی تایبەتی هەروەك خۆی دەیبینێ، واتە هەر نوسەرێکی ژیاننامەی خودی، ڕێچکەیەکی تایبەتی خۆی هەیە لە نوسینەکەیدا کە ژیانی خۆی تیادا دادەڕێژێ.

3ـ ژیاننامەی خودی، گێڕانەوەی ژیانە بە هەموو ئەو ڕوداو و کۆسپ و تەگەرانەی کە لەژیانیدا ڕویانداوە، نوسەر باسی تەمەنی خۆی دەکا بە هەموو قۆناغەکانی ژیانییەوە، بەجەختکردنەوە لەسەر ئەو ڕوداوانەی کە هەر لە منداڵییەوە توشی هەوراز و نشێوی ژیانیان کردووە و کاریگەریان لەسەر دڵ و دەرونی بەجێهێشتوە و لەوانەیە توانیبێتی ڕوبەڕویان ببێتەوە و بەسەریاندا زاڵ بێ.

گومان لەوەدا نییە کە ژیاننامەی خودی بریتییە لە چیرۆکی ژیانی مرۆڤێك کە خۆی دەینوسێتەوە، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە نوسەر هەموو ڕوداوێك لەسەر خۆی بگێڕێتەوە، ناوی بنێین ژیاننامەی خودی، بەڵکو دەبێ ئەو مەرج و پرنسیپانەی تیابێ کە پێویستە نوسەری ژیاننامەی خودی لە بابەتەکەیدا ڕەچاویان بکا. بۆیە ((ژیاننامەی خودی نە قسەکردنێکی سادەیە لەسەر خود، نە تۆمارکردنی شانازی و کارە

[تریز] محمد التونجی، المعجم المفصل فی الادب، ط2، دارالکتب العلمیة، بیروت، 1995، ص536.

[بریز] محمد عبدالغنی حسن، التراجم و السیر، ط3، دارالمعارف، القاهرة، 1980، ص23.

[سمیر] عبدالرحمن منیف، رحلة ضوء، ط1، المؤسسة العربیة للدراسات والنشر، بیروت، 2001، ص53.

بەرزەکانە))[شمیر]. هەروەها ((ژیاننامەی خودی هونەری ئەوەیە کە خاوەنەکەی بە شێوەیەکی بەیەکەوە بەستراو دایدەڕێژێ لەسەر بنچینەی یەکگرتن و ڕێکخستن لە دروست بوون و ڕوحیدا و بە شێوازێکی ئەدەبی کە توانای لە گواستنەوەی ناوەڕۆکەکەی هەبێ بۆمان بە شێوەیەکی تێر و تەسەل و تەواو لەسەر مێژوی کەسایەتییەکەی، بەشێوەیەکی پوختی پڕ لە شارەزایی و ئەزمونی جۆراوجۆر. ئەو شێوازەش لەسەر بنچینەی جوانی پێشکەشکردن و باشی دابەشکردن و شیرینی دەستەواژەکان و چێژداری دەقی ئەدەبی دەگرێتەخۆ، هەروەها نواندنی ژیان و جولە لە وێنەگرتنی ڕوداو و کەسایەتییەکاندا، کە بریتییە لە وتووێژ و دووان، بە هاوکاری ڕەگەزە بچوکەکانی ئەندێشە بۆ بەستنەوەی بەشەکانی کارەکەی تا دەقی ژیاننامەی خودی بە وێنەیەکی پتە و بەیەکەوە بەستراو بێ، بەمەرجێ زۆر زیادە ڕەوی لە ئەندێشە و پێشبینیدا نەکا تا دورنەکەوێتەوە لە ژیاننامەی خودیدا))[لهیر].

ئەگەر لەو پێناسانە وردبینەوە، ئەوا چەند تێبینیەکمان بۆ دەردەکەوێ لە بارەی چوارچێوە و شێواز و بابەتەکانی ژیاننامەی خودی وەکو:

1ــ دەقی ژیاننامەی خودی، تایبەتمەندی ئەوەی هەیە کە ڕوداوەکان بەشێوەیەکی ئەدەبی بەیەکەوەدەبەستێتەوە و دایدەڕێژێ و تیایدا دەتوانێ ئەو پەیامەی مەبەستیەتی، بگەیەنێتە وەرگر (متلقی). گێڕانەوەی ڕوداوی کورت کورت و لێك پچڕاو لە ژیاننامەی خودیدا، دەبێتە هۆی دەرچونی لە چەمکە هونەریەکەی و ئەو کاتە خوێنەر هەست بەگەشە و گۆڕانی قۆناغەکانی ژیانی کەسایەتییەکە ناکا، بۆیە ڕەچاوکردنی ئەو تایبەتمەندییە لە نوسینی دەقی ژیاننامەی خودیدا، دەقەکە دەوڵەمەنتر دەکا و نەمری پێدەبەخشێ و خوێنەر وا هەست دەکا کە چیرۆکێکی لەبەر دەستیایە و ئارەزوی زانینی ڕوداوە یەك لەدوای یەکەکان دەکا.

2ـ بەکارهێنانی ئەندێشە لە ژیاننامەی خودیدا دەبێ سنورداربێ و لەڕادەی خۆی دەرنەچێ و تەنیا بۆ مەبەستی هونەری بەکاربێ. بەپێچەوانەوە کارەکە دەچێتە چوارچێوەیەکی ناڕاستەوە. لەهەمانکاتدا پێشبینی داهاتوش نەکا، چونکە باسی ئەزمونێك دەکا کە ڕویداوە.

3ـ نوسەر دەبێ شێوازێکی جوان و پوخت لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا بگرێتەبەر، لەڕووی هێنانەوەی وشەو دەستەواژەی جوان و شیاو و سەرنجڕاکێش و ئەدەبیانە.

هەندێ نوسەری تر بیر و بۆچونی خۆیان لەبارەی پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی بەم شێوەیە دەربڕیوە ((ژیاننامەی خودی پەرتوکێکە کە سەربوردەی دانەرەکەی بە پێنوسی خۆی دەگێڕێتەوە و لەکەرەستە و بابەت و پرۆگرامدا جیاوازی لەگەڵ بیرەوەریو ڕۆژانەدا هەیە))[لیر].

[لیر] احسان عباس، فن السیرة، ط1، دارالثقافة للنشر و التوزیع، بیروت، لبنان، 1956، ص98ـ99.

[لهیر] یحیی ابراهیم عبدالدایم، الترجمة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، دارالنهضة العربیة، بیروت، 1974، ص7.

[لیر] جبور عبدالنور، المعجم الادبی، ط1، بیروت،1979، ص143.

هەروەها فابیرو دەڵێ: ((ژیاننامەی خودی شوێنێکی فراوانی بۆ (استهام) (وەهم)کردن بەجێ دەهێڵێ و ئەوەی دەینوسێتەوە پابەندنییە بەوەوە کە ڕوداوەکان بەوردی بگێڕێتەوە، وەکو بیرەوەری، یاخود ڕاستیە ڕەهاکان بدرکێنێ، هەروەکو دانپیانانەکان))[بیر].

هەرچەندە نوسەری ژیاننامەی خودی، سود لە (بیرەوەری — ڕۆژانە)کانی ژیان وەردەگرێ لە نوسینی دەقەکەیدا بۆ بەبیرهێنانەوەی ڕوداوە کۆنەکان، بەڵام هەروەکو وتمان جیاوازی هەیە لە تایبەتمەندی و خاسیەتەکانیدا، لەبەرئەوەی بیرەوەری (گێڕانەوەی ئەو روداوانەیە کە لە ژیانی نوسەر رویانداوە و ڕۆڵی تێیدا گێڕاوە، جیاوازە لە ژیاننامەی خودی، چونکە بەشێوەیەکی فراوان تایبەتە بە سەردەم کارو کردەوەکانی و ئاماژە بەهەموو روداوە مێژوییەکان دەکا، کە نوسەر تێیدا بەشدارە، یان بینیویتی، یان لەهاوسەردەمانی گوێی لێ بووە و کاریگەری لە ڕێرەوی ژیانی کردووە)[تییر].هەرچی رۆژانەیە تۆمارکردنی ڕوداوەکانە لەو کاتەی، رودەدەن یان دوای ماوەیەکی کورت لە ڕودانی و باری دەرونی نوسەر لەو کاتەدا تێیدا ڕەنگدەداتەوە[یر]. لەم پێناسانەی سەرەوەدا ئاماژە بە بوونی جیاوازی کراوەلە نێوان هونەری ژیاننامەی خودی و هونەرەکانی تری ئەدەب، بۆیە لەگەڵ بوونی سیفاتی هاوبەش، سیفاتی لێک جیاکەرەوەشیان هەیە. لەگەڵ ڕۆمانیشدا جیاوازە لەوەی کە نوسەری ڕۆمان جیهانێکی نوێ بۆخۆی خەلقدەکا و خەیاڵکردن بەپلەی سەرەکی دێ، بەڵام نوسەری ژیاننامەی خودی، بۆ بەبیرهێنانەوەی ئەو ڕوداوانەی کە ڕویانداوە پشت بە یادگەی خۆی دەبەستێ و بەشێوەیەکی ڕون و ئاشکرا پێشکەشیان دەکا.

هەرچەندە ئەوەی جێگای سەرنجە، کاتێ گوێمان لە زاراوەی (ژیاننامەی خودی) دەبێ، یان دەیخوێنینەوە، بیرمان بۆ چەند شتێ دەچێ لە ئەنجامی ئەو تێکەڵاویەی لەگەڵ زاراوەکانی وەکو (بیرەوەری، یادگاری، دانپیانان، ڕۆژانە، ڕۆمانی واقیعی و ژیاننامە، ...)دا هەیەتی کە هەموویان دەچنە ژێر باڵی (ئەدەبی کەسی)و باسی کەسایەتی نوسەر و ئەزمونەکانی دەکەن و لە زۆر شتدا هاوبەشن، بەڵام ژیاننامەی خودی خاوەن پرنسیپ و تایبەتمەندی خۆیەتی و جیاوازی لەگەڵیاندا هەیە.

فلیب لوجون یەکێکە لەو لێکۆڵەرانەی کە زۆر بەدوای وردی و ڕاستی لە داڕشتنی پێناسەی ژیاننامەی خودیدا گەڕاوە و دەڵێ: ((ژیاننامەی خودی گوتنێکی (گێڕانەوەی) پەخشان ئامێزە، کە کەسێکی واقیعی پێی هەڵدەستێ، لەبارەی بوونی تایبەتی خۆیەوە، لەو کاتەی کە جەخت لەسەر ژیانی تاکەکەسی و مێژوی کەسایەتییەکە دەکاتەوە، بەشێوەیەکی تایبەت)) [بیسم].

[یر] محمد راتب الحلاق، ((الترجمة الذاتية محاولة فى مقاربة المصطلح))، مج: (الموقف الادبى)، مجلة ادبية شهرية تصدر عن اتحاد الكتاب العرب بدمشق، ع(342)، تشرين الاول 1999. (انترنيت) www.awu_dam.org

[تییر] جبور عبدالنور، المعجم الادبى، ص246.

[یر] عبدالرحمن منيف، رحلة ضوء، ص107.

[بیسم] فليب لوجون، السيرة الذاتية ـ الميثاق و التاريخ الادبى، ت: عمر حلى، المركز الثقافى العربى، ط1، بيروت، لبنان،1994 ص22.

کاتێ سەرنج دەدەینە ئەم پێناسەیە هەندێ توخم و بنەمای تێدا بەدیدەکرێ، ئەوانیش:

1ـ داڕشتن لەڕوی زمانەوە، کەلەسەر دوو بنچینە بنیات دەنرێ:

اـ گێڕانەوە   ب ـ پەخشان

2ـ تەوەری بابەتەکە، ژیانی تاکەکەسی و مێژوی کەسایەتییەکی دیاریکراوە.

3ـ هەڵوێستی نوسەر، بەرامبەر بوونی نوسەر و گێڕەرەوە.

4ـ هەڵوێستی گێڕەرەوە:

أـ بەرامبەر بوونی گێڕەرەوە و کەسایەتی سەرەکی.

ب ـ ڕوانگەیەکی گێڕانەوەیی بۆ گوتنەکە.

لە پێناسەکردنی هەر هونەرێکدا، لێکۆڵەرەوان تێڕوانینی جیاوازیان هەیە. لەسەرەتادا لەسەر بنەمای کۆمەڵێك ناکۆکی و دژیەکی بنیات دەنرێ، دواتر دەکەوێتە ناو قالبێکی دروستەوە و دەچەسپێ.

بەشێوەیەکی گشتی لەم پێناسانەی سەرەوەدا، هەر نوسەرێك بە شێوازێکی تایبەتی خۆی، جیا لە نوسەرانی تر، ڕوانینی خۆی لە بارەی ژیاننامەی خودیەوە تۆمار کردووە، کە تا ڕادەیەك توانیویانە بنەمایەك تا دوو بنەما دیارییکەن، هەموویان بە تەواوکەری یەکتر دادەنرێن، کە خاڵی سەرەکی تێیاندا ئەوەیە نوسەر هەڵدەستێ بە گێڕانەوە و تۆمارکردنی ئەو ڕوداوانەی کە لە پەڕینەوەی ژیانیدا دوای خۆی بەجێی هێشتون، ژیاننامەی خودی لە سروشتی خۆیدا سیفەت و مانای مرۆڤایەتی و شارستانییەت و ئامۆژگاری هەڵدەگرێ. جا بۆ پێناسەکردنی ئەم هونەرەش، ناتوانین بڵێین کە دەبێ پێناسەیەکی بۆ بکرێ نەشێ بگۆڕێ. لەبەرئەوەی ئەدەب هەردەم لە گەشەکردن و پێشکەوتن و گۆڕاندایە، لێرەدا بە سود وەرگرتن لەو پێناسانەی سەرەوە، دەکرێ پێشنیاری ئەم پێناسەیە بکەین:

ژیاننامەی خودی هونەرێکە لە هونەرەکانی پەخشانی ئەدەبی و جۆرێکە لە ژیاننامە، نوسەر ژیان و ئەزمونە تایبەت و گرنگەکانی خۆی بە شێوازێکی هونەری بەیەکەوە بەستراو و لەسەر بنیاتێکی بەهێز وێنە دەکێشێ و بەشێوەیەکی تایبەتی تیشك دەخاتە سەر ژیانی تاکەکەس و مێژوی کەسایەتی خۆی، بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ بەجۆرێك دەقەکە ئاماژە بەوە بکا کە ژیاننامەی خودییە.

مێژوی سەرهەڵدانی ژیاننامەی خودی

ژیاننامە وەکو جۆرەکانی تری ئەدەب، خاڵێك لە لاپەڕەکانی مێژوی هەر میللەتێك داگیر دەکات. ئەگەر بمانەوێ وەکو هونەرێکی ئەدەبی باس لە ژیاننامە بکەین، ئەوا دەبێ ئاوڕێك لە مێژوی ئەو هونەرە بدەینەوە و سەرەتاو دەستپێکی دیاری بکەین. هەر لە ناوەکەیەوە دیارە ژیاننامە باسی ژینی مرۆڤ دەکا، واتە نوسەری ژیاننامە خاڵێك وەردەگرێ لە ژیانی کەسێك (خۆی یاخود کەسێکی تر)و تا کۆتایی پێدێنێ لە خاڵێکی تردا.

بێگومان ژیانی مرۆڤ لە سادە و ساکاریەوە بەرەو ئاڵۆزی ڕۆیشتوە، لەوانەیە هەربەو شێوەیەش ژیاننامە ئەم جۆرە گەشەسەندنەی بەخۆوە بینیبێ.

ڕەخنەگر و لێکۆڵەران لە بارەی کۆن و نوێیی ئەم ژانرەوە ڕای جیاوازیان هەیە. بە بۆچونی هەندێکیان (ژیاننامە ژانرێکی ئەدەبی کۆنە)[تويم].

واتە لەگەڵ بوونی مرۆڤ ژیاننامە هەبووە، بۆ گوزارشکردن لە ئیش و کاری ڕۆژانە و گێڕانەوەی ڕابوردوی خۆی بە کاری هێناوە. سەرەتا بە شێوەیەکی زارەکی باسیان لە ژیانی خۆیان، یاخود کەسانی تریان کردووە، بەڵام دوای پەیدابوونی نوسین ئەم شێوە زارەکییە بۆ نوسین گۆڕا، ئەمەش کارێکی زۆر باش بووە لە پێناو نەفەوتان و لە ناو نەچونی زانیاری لە بارەی ڕێڕەوی ژیانی ئەو کەسایەتییانە، هەر بۆیە سەبارەت بە کورتترین و کۆنترین و سادەترین ژیاننامەی خودی نوسراو شوقی ضیف دەڵێ:((کۆنترین وێنەی ژیاننامەی خودی ئەو وشانەن کە کۆنینەکان لەسەر کێلی گۆڕەکانیان دەیان نوسی و خۆیان پێ دەناساند و هەندێ لە کارەکانیان تۆمار دەکرد، وەکو میسریەکان کە فیرعەونەکانیان مێژو و کارو کردەوەیان لەسەر گۆڕ و پەیکەرەکان تۆمار دەکرد))[بويم]. ئەم کارانە بە شێوەی سادە و ساکار بوونە و زۆر بە کورتی باسی ڕوداوە هەرە گرینگەکانی ژیانیان کراوە، هەموو کەسێك نەیتوانیوە ژیاننامەی خۆی، یاخود ژیاننامەی کەسانی تر بنوسێتەوە، تەنیا زانا و پاشا و فەیلەسوف و فیرعەونەکان و کەسانی بە دەسەڵات بوونە کە ئەم کارەیان بۆ ڕەخساوە. بەمجۆرە مێژوی ژیاننامە وەکو ژانرێکی ئەدەبی سەرەتاکەی بۆ پەیدابوونی نوسین دەگەڕێتەوە، کە بە یەکەم سەرەداوی نوسینی ژیاننامەی خودی دادەنرێ.دەکرێ بەم شێوەیەی خوارەوە مێژوی ئەم هونەرە لە ئەدەبیاتدا رون بکرێتەوە:

[تويم] رينية ويلك و اوستين وارين، نظرية الادب، محى الدين صبحى، بيروت، 1987، ص93.

[بويم] شوقى ضيف، الترجمة الشخصية، دارالمعارف، القاهرة، 1956، ص7 .

له ئەدەبی ڕۆژئاوا دا:

گەڕان بە دوای سەرچاوەی بنەڕەتی ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی ڕۆژئاوادا بۆ سەدەکانی کۆن دەگەڕێتەوە، هەرچەندە بەم شێوەیەی ئێستا نەبووە کە ڕەخنەی نوێ باسی لێوە دەکا، لە مێژوی یۆناندا ژیاننامەی پیاوە گەورەکان و پزیشك و بیرمەند و فەیلەسوفەکان تۆمارکراوە، بە مەبەستی سیاسی، یاخود وەکو ڕابەر و پێشەنگ سەیریان کردوون و باسی ئەزمونی ژیانیانی تێداکراوە، بۆ نمونە لە سەدەی یەکەمی زایینیدا بلوتارك کتێبێکی بە ناوی ((ژیاننامەی ناودارانی یۆنان و ڕۆمان))[بسم] داناوە، کە بە گەورەترین نوسەری ژیاننامەی ناوداران (قدماء) دادەنرێ. کاتێك باختین لە بنەچە سەرەتاییەکانی ژیاننامەی خودی دەکۆڵێتەوە، بە وتەکەی جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە دەڵێ: ((تێبینیی ئەوە دەکەین یۆنانی کۆن دوو جۆری سەرەکی ژیاننامەی خودیان ناسیوە، یەکەمیان جۆری گرێبەستییە (تعاقدی) و پێی دەوترێ جۆری (ئەفلاتونی)، چونکە دەربڕینە سادە و سەرەتاکەی لە بەرهەمەکانی ئەفلاتون دۆزیەوە وەکو (بەرگری کردن لە سوقرات و ئەفلاتون و فیدون)، ئەم جۆرەی ژیاننامەی خودی، مرۆڤ پەیوەست دەکا بە شێوە دیاریکراوەکانی (شێوازی میتافیزیکی)، جۆری دووەمی ژیاننامەی خودی یۆنانی ژیاننامە و ژیاننامەی خودی ڕاگەیاندنییە))[بسم].

لەگەڵ پەیدابوونی ئایینی مەسیحی و لەهەزارەی یەکەمی زایینیدا، چەندین ژیاننامە تۆمارکراون. کە زۆربەیان باسی ژیانی پیاوانی ئایینی دەکەن و لە شێوەی دانپیاناندا دەرکەوتون، ئەمەش یەکێکە لە پرنسیپەکانی ئایینی مەسیحی. یەکەم دانپیانانی ئایینی لەلایەن (قەدیس ئۆگەستین لەسەدەی (4)ی زایینیدا نوسراوە، کە بەیەکەم ژیاننامەی خودی ڕاستەقینە دادەنرێ، باس لە خەباتی ئایینی و سەرکەوتنەکانی دەکا)[لهم]. ئەم دانپیانانەش بە مەبەستی تیشك خستنە سەر ژیانی ڕابوردویان و پاکژ بوونەوە لە گوناهەکان و خزمەتکردنی ئایین بووە.

ژیاننامەی خودی، یەکێك لە چالاکییەکانی مرۆڤە، هەموو تاکێك دەتوانێ باس لە خودی ژیانی خۆی بکا. (هەرچەندە بەڵگە نامەکانی ژیاننامەی خودی لە هەموو کلتور و سەردەمێکدا هەبووە، بەڵام ژیاننامەی خودی وەکو هونەرێکی ئەدەبی، بەرهەمی بیرکردنەوە و ڕامانی مرۆڤ بووە و تەنیا لە بارو دۆخی گونجاو دا هەبووە)[لسم]. لێرەدا جەخت لەسەر پەیدا بوونی ژیاننامەی خودی دەکرێتەوە وەکو هونەرێکی ئەدەبی پەیوەست بووە بە گونجانی بارو دۆخی دەوروبەرەکەی.

[بسم] موید عبدالستار، السيرة الذاتية، ص18.

[لسم] محمود عبدالغنی، فن الذات ـ دراسة فی السيرة الذاتية لابن خلدوون، ط1، مجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، 2008، ص17ـ18.

[لهم] يحيى ابراهيم عبدالدايم، الترجمة الذاتية فی الادب العربی الحديث، ص213.

[لسم] عبدالعزيز شريف، ادب السيرة الذاتية، ص29.

دوا به دوای دانپیانانەکەی قەدیس ئۆگەستین هەوڵی تری نوسینی ژیاننامەی خودی دراوە لە نێوان سەدەکانی (10 – 13)دا کە پەرتوکی (مێژوی کارەساتەکانی من)ی بیرا بلیا(1079 – 1143)یە کە باسی ژیانی تایبەتی کەسایەتی خۆی دەکا لە چیرۆکی خۆشەویستی خۆی لەگەڵ قوتابیەکی بە ناوی (ایلیوزا)[تهسم].

بە شێوەیەکی گشتی لە دەقەکانی پێش سەردەمی ڕێنسانسدا، (بەدەگمەن ژیاننامەی خودی دەدۆزرێتەوە، تەنیا ئەو نامەو وەسیەتنامە و بەڵگە نامە یاساییانەی کە (قەشەکان – اباطرة) دەریان دەکرد بەرچاو دەکەون، یاخود ئەو کورتە پەرەگرافانەی کە ئاماژەیان بە زانیاری کەسایەتی دەکرد ، وەکو ئەو نامانەی کە قسەی دروست یاخود گۆڕان لە هەڵوێستی کەسێکی تیایە هەروەها وەسیەتنامە بە ناوبانگەکان وەکو وەسیەتنامەی قەدیسەکان و بەیاناتی ئیمپراتۆر (فردریک)ی دووەم، ژیاننامە خودیەکانیش وتاری رەوشتی و فەلسەفیەکانی دەگرتەوە)[تهسم].

بەڵام دوای سەرهەڵدانی ڕێنسانس، چەندین گۆڕانکاری لە لایەنی ئابووری و سیاسیەوە بە سەر ئەوروپادا هات، کە هەوڵی ئازاد بوونی خود دەدرا لە کۆت و بەندی سەدەکانی ناوەڕاست و گیانی لێکۆڵینەوەی زانستی و گرنگیدان بە کەسایەتی مرۆڤ گەشەی سەند، ئەمانەش بوونە هۆی گۆڕانی بیری مرۆڤ و هەوڵدان بۆ پێشکەوتن لە هەموو بوارەکانی ژیانیاندا، بێگومان کاریگەری ئەو گۆڕانکارییانەش لە ئەدەبدا ڕەنگی داوەتەوە. چەند بەرهەمێکی ژیاننامەی خودی لەو سەردەمەدا بەرچاو دەکەوێت. گرنگترینیان (ژیانی بنڤنیوتو تشلینی –Vita di Benvenuto Cillini)یە کە باسی ژیانی خۆی دەکات، سەرەتا بەشێکی نوسیوە، بەڵام دواتر لە نێوان ساڵانی (1558 – 1562) بەشەکەی تری نوسیوە، هەروەها بەرهەمی پزیشکی ئیتاڵی (جیرونیمو کاردانو – Geronimo Cardano) بەناوی (ژیانی تایبەت – De propria Vita)یە وەکو چیرۆکێکی سروشتی بووە لەساڵی (1574)دا.[لسم] ئەمانەو چەند بەرهەمێکی تر گرنگییان بە نوسینی ژیانی خودی مرۆڤ داوە.

لە سەدەی حەڤدەهەمدا لەگەڵ پەیدابوونی شەڕی ناوخۆیی (الحروب الاهلیة) لە ئینگلتەرا، چەندین بەرهەم لە شێوەی بیرەوەریدا دەرکەوتن. گرنگترینیان (یاداشتەکانی سیر ادموند لودلو لە ساڵانی (1617 – 1692)و، سیرجون ریرسبی (1634 – 1689)یە لە ئینگلترا، یاداشتەکانی مدام موتڤیل (1621 – 1689)و یاداشتەکانی (کاردینال دی ریتز 1614 – 1679)، یاداشتەکانی دۆق دی سان سیمون(1675 – 1755) لە فرەنسا، بەڵام ئەمانە لە کاتی خۆیاندا بڵاو نەکراونەتەوە. هەرلەم سەدەیەدا

[لسم] گولستان بدل محمد حسن، ژیننامە خوەی وەکو جۆرەکێ ئەدەبی (نورەددین زازا) وەك نمونە، نامەی ماستەر، زانکۆی دهۆك، 2009، ل11.

[تهسم] یحیی ابراهیم عبدالدایم، الترجمة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، ص13.

[لسم] عبدالعزیز شرف، ادب السیرة الذاتیة، ص40.

ئافرەتیش ڕۆڵی خۆی هەبووە لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا وەکو (لوسی هتشنسون) لە بارەی ژیانی خۆی نوسیوە و یاداشتەکانی ان لیدی فانشو (1625 – 1680)و بەرهەمی کونتیسە وارویك (1625 – 1678)و چەندانی تر...)[بر] .

هەروەکو لە سەرەتادا ئاماژەمان بەوەکرد کە لە دیدی دەستەیەك لە ڕەخنەگران و لێکۆڵەرانەوە ژیاننامەی خودی هونەرێکی کۆنە و بۆ شارستانیەتی میسری و یۆنانییەکان دەگەڕێتەوە، بەڵام دەستەیەکی تر هەن کە ژیاننامەی خودی بە هونەرێکی نوێ دادەنێن.بە ڕامان و وردبوونەوە لە دەقەکانی ژیاننامەی خودیدا وا دەبینن کە خاوەن بنیاتێکی هونەریە، هەربۆیە پێیان وایە کە (ژیاننامەی خودی لەسەر پرەنسیپی هونەری دروست دەبێ، ئەم پرەنسیپانەش لە کۆتایی سەدەی (18)دا بە تەواوی پەیدابوون)[تر].

لەسەدەی هەژدەهەمدا و هاتنە پێشەوەی چینێکی نوێ کە زۆربەی لێکۆڵەرەکان لەسەر ئەوە کۆکن کە (پەیوەندی هەیە لە نێوان سەرهەڵدانی ئەدەبی ژیاننامەی خودی و بەرزبوونەوەی چینێکی باڵا دەستی نوێ کە چینی بۆرژوازیەت بوو)[یر]. بە دەرکەوتنی چەمکی کەسایەتی و تاکایەتی مرۆڤ، ئەدەبی ژیاننامەی خودی پەرەی سەند. بەمجۆرە بواری ڕۆشنبیری پێش دەکەوێ و تاك زیاتر گرنگی بە خودی کەسایەتی خۆی دەدا، بۆیە هەندێ لە لێکۆڵەرەکان دەرکەوتنی ژیاننامەی خودی وەکو ژانرێکی ئەدەبی و خاوەن تەکنیك و پرەنسیپی تایبەتی خۆی بۆ سەدەی (18) دەگەڕێننەوە، لەم بارەیەوە (جۆرج مای) دەڵێ: ((سەرەتای پەیدابوونی ژیاننامەی خودی بۆ ناوەڕاست و کۆتاییەکانی سەدەی (18) هەم دەگەڕێتەوە، لەو کاتەی کە دانپیانانەکانی (جان جاك رۆسۆ) بلاوکرانەوە))[سم] کە ناوبراو لە دانپیانانەکەیدا بۆخۆی دەڵێ: ((کارێك دەکەم کە پێشتر نەکراوە، لە داهاتوشدا کەس ناتوانێ لاسایی بکاتەوە، دەمەوێت پیاوێك بە تێکڕایی تایبەتمەندییە ڕاستەقینە و سروشتییەکانی خۆی پیشانی هاو چەشنەکانم بدەم، ئەو پیاوە منم))[]. بە ڕوداوێکی گرنگی ئەدەبی لە مێژوی پەیدابوونی ژیاننامەی خودیدا هەژماردەکرێ، وەکو ژانرێکی ئەدەبی تەواو کە سەرنجی خەڵکی ڕاکێشابێ و زۆر بە ڕاستگۆیانە گوزارشتی لە ژیانی ناوەوە و دەرەوەی کردووە و لایەنە شاراوەکان و پەردە لادان لەسەر نهێنیەکان و سەربەخۆیی بوونی تاکی تێدایە. واتە لەگەڵ دەرکەوتنی ئەم بەرهەمەی رۆسۆ، ژیاننامەی خودی وەکو جۆرێکی ئەدەبی خاوەن تایبەتمەندی و پرەنسیپ هاتە پێشەوە و بە ژانرێکی نوێ لە قەڵەم درا ((ژیاننامەی خودی جۆرێکی ئەدەبی سەربەخۆیە

[بر] عبدالعزیز شرف، ادب السیرة الذاتیة، ص38ـ41.

[تر] تهانی عبدالفتاح شاکر، السیرة الذاتیة فی الادب العربی، ص27.

[یر] فلیب لوجون، السیرة الذاتیة ـ المیثاق و التاریخ الادبی، ص105.

[سم] جورج مای، السیرة الذاتیة، ص26.

[] ژان ژاك رۆسۆ، دانپێدانانەکان، و: هەژار جوانڕۆیی، چ1، چاپخانەی گەنج، سلێمانی، 2007، ل8.

و خـاوەن دارِشـتنێکی تایبـەت و نوێیـە لـە ئـەدەبی جیهانیـدا))[لهم]. لێـرەدا مەبەسـت جەختکردنـە لەسـەر نوێییەتی ئەم هونەرە، کە خاوەن دارِشتن و تەکنیکی سەربەخۆی خۆیەتی.

هەر لەگەڵ دەرکەوتنی دانپیانانەکانی رۆسۆ، تێروانینی خەڵك بۆ خود گۆرِا و زیـاتر گرنگـی بـە ژیـانی تایبەتی خەڵك درا، ئەم هەوڵەی رۆسۆ و ئەو بارودۆخەی کە نوسەران تیـای دەژیـان بـووە هـۆی ئـەوەی کـە چەندین دەقی تری ژیاننامەی خودی لە سـەدەی (18)دا تۆمـار بکرێن، وەکـو (بنیـامین فـرانکلین 1771، ادووارد جیبـون 1788، کـازانوف 1789، ئـە لـیفیری 1790، فولـدون و فـوزی Gazzi-Goldoni، رستیف 1783، مارمونتال 1792، مدام رولان 1793)[لشم]. ژیاننامەی خودی خۆیان نوسـیەوە و رێچکـەی رۆسۆیان گرت. ئەم نوسینانە وەکو راپەرِینێك بوون لـە مێـژوی ژیاننامـەی خودیدا کـە ئـەو داب و نـەریت و شێواز و تەکنیکانەیان تیا بووە و بوونەتە هۆی ئەوەی ژیاننامەی خودی وەکـو ژانرێکـی ئـەدەبی سـەربەخۆ سەیر بکرێت.

سەدەی نۆزدەهەم کە سـەدەی رۆمانسـیەتە، لەگـەڵ سـەرهەڵدانی ئـەم رێبـازەدا، ژمـارەی بەرهـەمی ژیاننامەی خودی زیادی کرد، لەبەرئەوەی یەکێك لە پرەنسیپەکانی رۆمانسیەت گەرِانەوەیـە بـۆ خـود و تـاك بـیرورِا و هەسـت و سـۆزی هـەڵقوڵاوی نـاخی خـۆی دەردەبرِێ، بـە تایبـەتی ئـەدیب ونوسـەر و شـاعیر کـە بەرهەمەکانیان رەنگدانەوەی کەسایەتی خۆیی و سەردەمەکەیەتی و پریەتی لە پەردە لادان لەسەر نهێنـی و رِوداوە شاراوە و کەبت کراوەکـان و هۆیـەکانی چەپاندنی کەسـایەتی تـاك بـە شـێوەیەکی راسـتەوخۆ ،یان ناراستەوخۆ لە بەرهەمەکانیاندا دیارە. ئەمانە بوونە هـۆی ئـەوەی ژمـارەی بەرهـەمـەکانی دەقـی ژیاننامـەی خودی بەرەو زیـاد بـوون بچـێ، کـە لـە ژێـر نـاوی جۆراوجـۆر دا بـوون، وەك (بـیرەوەری، یاداشـت، رۆژانـە (یومیات)، دانپیانانەکان، نامەکان ...) گرنگترینیـان (دی لامـارتین، جـون رسـکین، ماکسـیم گـۆرکی، کـارل شبیتلر، جوزیف کونراد، جون ستیورات مل، نیومان... هتد)[لهشم].

بەهەمان شێوە لە سەدەی بیستەمدا لەگەڵ ئەو گۆرِانکاری و پێشکەوتنانەی بەسەر رۆژئاوا دا هـات و بووە هۆی پەیدابوونی فەلسـەفەی (بوونگـەرایی – الوجودیة)و گرنگیـدان بـە زانسـتی دەروونناسـی لەلایـەن دەروونناسی نەمساوی (سیگمۆند فرۆید)ەوە، ئەمانە هاندەربوون بۆ ئەوەی تاك بتوانێ رِای خۆی دەربـبرِێ و گوزارشت لە ناخ و دەرەوەی ژیانی خۆی بکا، بەرهەمەکانی ئەم سەردەمەش (لە ئەدەبی ئینگلیزیـدا (ولیـام بتلرییتس ، جورج مور) بەرهەمەکانیان زیاتر لە قالبی رۆماندا بوون، لـە ئـەدەبی فەرەنسـیدا (ئەندریەجیـد، گابریل مارسیل، ...هتد) کە زیاتر لە شێوەی رۆژانـەدا بـوون (یومیـات)، لـە ئـەدەبی ئەڵمانیـدا (کیرکجـارد، هیگل، گۆتە، بەرهەمەکانی کارل یاسـبرز، ... هتـد)، زیـاتر لـە شـێوەی نامـە یـاخود ژیاننامـەی فەلسـەفیدا

[له] محمد الباردی، عندما تتکلم الذات ـــ السیرة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، منشورات اتحاد کتاب العربی، دمشق، 2005، ص13.

[] جورج مای، السیرة الذاتیة، ص27ـ28.

[] عبدالعزیز شرف، ادب السیرة الذاتیة، ص43.

بوون، له ئەدەبی روسیدا دانپیانانەکانی تۆلستۆی و ڕۆژانـەکانی مـاری بشـکیر تسـیف ...هتـد)[تیشم] نمونـەی بەرچاون.

بەشێوەیەکی گشتی مێژوی ژیاننامەی خودی بۆ سەدەی (4)ز دەگەڕێتـەوە، بـەلاَم نـەك بـەو چـەمکە نوێیەی ڕەخنەگران لەسەری کۆکن، دوواتر وردە وردە پێشکەوتوە و لەگەڵ ئەو گۆڕانکارییانـەی کـە بەسـەر ڕۆژئـاوا دا بـە گشـتی و تـاکی ئـەوروپی بـە تایبەتیـدا هـاتوە، لایـەنی سیاسـی و ئـابووری و ڕۆشـنبیری گرۆتووەتەوە و بووەتە هۆی گرنگیدان بە زانستی دەروونناسی و سەربە خۆیی بوونی تـاك و ئـازاد بـوونی لـە کۆت و بەندەکان، بەمجۆرە پێشکەوتنێکی باشی بە خۆوە بینی. هەرچـەندە بەرهەمـەکانیش لـە ژێـر چـەند ناوێکی وەکو (یاداشت، بیرەوەری، دانپیانان، نامە و، ڕۆژانە، ...)دەردەچون. بەلاَم هەموویان گوزارشتیان لە ژیاننامەی خودی دەکرد.

لە ئەدەبی عەرەبیدا:

ژیاننامەی خـودی هونەرێکە ڕاسـتەوخۆ پەیوەنـدی بـە مرۆڤـەوە هەیـە. ئاسـاییە ئەگـەر لـە ئـەدەبی عەرەبیشـدا ئـەم جـۆرە ئەدەبییـە هـەبێ، ئـەدەبی عـەرەبی سەرچـاوەیەکی بەنرخـە بـۆ ناسـینی ژانـرە ئەدەبییەکان لە کوردیدا، بەهۆی نزیکی ڕۆشنبیری ئێمە لە ڕۆشنبیری ئەدەبی عەرەبییـەوە، بۆیـە پێویسـتە کە مێژوی ئەم هونەرە لە ئەدەبی عەرەبیدا ڕونبکەینەوە، بەر لەوەی لە ئەدەبی کوردیدا بیناسێنین.

سروشتی هونەری ئەدەبی ئەوەیە کە لە سەردەمێکدا خـۆی دەسـەپێنێ و ڕادەی پێگەیشـتنی زیـاترە لە چاو سەردەمێکی تر، بەهۆی ئـەو بـار و دۆخ و هۆکارانـەی کـە وادەکـەن سـەرنجڕاکێش و بـلاَو بـێ وەکـو جۆرێکی ئەدەبی.

بەشێوەیەکی گشتی، مێژوی نوسینی ژیاننامە لە ئەدەبی عەرەبیدا بۆ چەند قۆناغێك دەگەڕێتەوە، لە سەردەمی ئەدەبی عەرەبی کۆندا (سەردەمی جـاهیلی)، ژیاننامـە وەکـو هونـەرێکی ئـەدەبی نـەبووە، بـەلاَم جۆرێکی تری ئەدەب هەبووە ئەو ئەرکەی (ئەرکی ژیاننامە) ی بینیوە، لەم بارەیەوە عبدالعزیز شرف دەڵێ: ((پێش ئەوەی ژیاننامەی خودی وەکو هونەرێکی ئاخاوتن بناسرێ لە ئەدەبی عەرەبیدا، شیعر ئەم ئەرکـەی بینیوە و کەسایەتی عەرەبی لە شـیعرەکاندا بەدەرکـەوت))[نیشم]. واتـە هـەر لەسـەردەمی جاهیلییـەوە، کـاتێ دەمارگیری خێلەکی (العصبية القبلية) لە ناو عەرەبدا بلاَو بووەوە، کـە هـەر هۆزێـك هـەوڵی خۆدەرخسـتن و شـانازی بـە خـۆکردنی دەدا لـە نـاو هۆزەکـانی تـردا و زیـاتر باسـی ڕەچـەڵەك و نـەژاد و شـانازیان دەکـرد،

[تی] یحیی ابراهیم عبدالدایم، الترجمة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، ص20ـ21.

[] عبدالعزیز شرف، ادب السیرة الذاتیة، ص51.

بەتایبەتی لە کاتی شەڕدا، شاعیرانی هۆزە سەرکەوتوەکە شیعری شانازیان دادەنا و باسی سەرۆك هۆز و سوارچاکەکانیان و ستایشی خۆیان تیادا دەکرد.

بەمجۆرە شاعیر بەهۆی شیعرەکانییەوە زیاتر درکی بە بەهای کەسیەتییەکان دەکرد و شیعریش وەکو یەکەم جۆری ئەدەبی عەرەبی ئەرکی ژیاننامەی خودی دەبینێ، کە ئەمەش وەکو هەوڵێکی سەرەتابووە لە مێژوی نوسینی ژیاننامەدا.

لەگەڵ بلاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام وفتوحاتە ئیسلامیەکان (فتوحات الاسلامية) کە هەوڵی ڕاگەیاندن و بلاوبونەوەی ئەم ئاینە نوێیە دەدرا، لەلای فارس و یۆنانییەکاندا، لەم ڕێگەیەوە عەرەبەکان شارەزاییان لە ڕۆشنبیری ئەوان وەرگرت و چەندین کتێبی ژیاننامەی خودیان خوێندەوە، کە پاشاو پزیشك و فەیلەسوفەکان نوسیویانە، لەم بارەیەوە شوقی ضیف دەڵێ: ((عەرەب تەنیا ژیاننامەی (جالینوس) و ژیاننامەی (کسری انوشروان)یان نەخوێندووەتەوە لە ژیاننامەی خودی بیانیدا، بەڵکو کتێبی (کلیلەودومنە)ی (ابن موقفع)یشیان خوێندووەتەوە کە لە فارسییەوە وەرگێردراوەتە سەر زمانی عەرەبی، ژیاننامەی پزیشکێکی فارسە بەناوی (برزویە)، لە نەژادێکی هیندیەوە ئەم کتێبەی گواستووەتەوە))[برله].

هونەری ژیاننامە بەگشتی و ژیاننامەی خودی بەتایبەتی، وەکو دەق دوای بلاوبونەوەی ئایینی ئیسلام سەریهەڵدا، لەژێر کاریگەری چەندین هۆکار کە گرنگترینیان تۆمارکردنی ژیاننامەی پێغەمبەر (محمد)ە (سلاوی خوای لەسەربێ)بوو، کتێبی (السيرة النبووية)ی (ابن هشام) بە کۆنترین سەرچاوەدادەنرێ کە باسی ژیاننامەی پێغەمبەری کردبێ[ترله].

ژیاننامە بۆ ماوەی چەندین سەدە تەنیا بۆ ڕاگەیاندنی ژیانی پێغەمبەر (سلاوی خوای لەسەربێ) بەکاردەهات، بەلام ئەم بەکارهێنانە لە سەدەکانی دواتردا گەشەیسەند و بۆ ڕاگەیاندن و تۆمارکردنی ژیانی تاکی تریش بەکارهات جگە لە پێغەمبەر، وەك تۆماری ژیاننامەی هەندێ کەس لە سەدەی (4)ی کۆچیدا، وەکو ژیاننامەی (احمد بن طولون) لە لایەن (احمد یوسف بن الدایە) نوسراوە و یەکەم کەس بوو وشەی ژیاننامەی بۆ نوسینی ژیانی کەسی ئاسایی بەکارهێناوە، هەروەها ژیاننامەی (صلاح الدین) کە لە لایەن (ابن شداد)ەوە نوسراوە[یرله].

بەمجۆرە دەتوانین بڵێین کە ئایینی ئیسلام کاریگەریەکی زۆری هەبووە لە پەیدابوونی نوسینی هونەری ژیاننامە لە ئەدەبی عەرەبیدا. لێرەدا ئەوەمان بۆ ڕون دەبێتەوە کە لە ئەدەبی عەرەبیدا سەرەتای نوسینی ژیاننامە وەکو دەق ژیاننامەی بابەتی بووە.

هەواڵنامەی کتێب

[برله] شوقی ضیف، الترجمة الشخصية، ص8.

[ترله] مؤيد عبدالستار، السيرة الذاتية، ص45.

[یرله] يحيى ابراهيم عبدالدايم، الترجمة الذاتية فى الادب العربى الحديث، ص31.

ژیاننامە عەرەبییەکان بە پێی ناوەڕۆکیان پۆلین کراون بۆ ژیاننامەی فەیلەسوفەکان، زاناکان، متەصەوفەکان، سیاسییەکان و پیاوانی جەنگ[سمله].

هەر ژانرێکی ئەدەبی وەربگرین دەبینین بە چەند قۆناغێکی گەشەکردندا تێدەپەڕێ، ژیاننامەی خودی هونەرێکی نوێیە و لە ئەدەبی عەرەبیدا چەند هۆکارێك یارمەتی دەر بوون بۆ سەرهەڵدانی. دیارترینیان هێرشی فەرەنسا بوو بۆ سەر میسر لە کۆتاییەکانی سەدەی هەژدەهەمدا کە بووە هۆی کرانەوەی عەرەبەکان بۆ سەر ڕۆژئاوا و نێردراوە زانستیەکان (بعثات علمیة) و بزوتنەوەی چاکسازی و گۆڕانکاری کۆمەلایەتی و نەکسەی داگیرکەران و بزوتنەوەی نەتەوەیی و شۆڕشەکان و ئازادکردنی ئافرەت. ئەم هۆکارانە بوون بە هۆی گەشەسەندنی کەسایەتی و گرنگیدان بە خود[سمله]، ڕێگە خۆشکەربوون بۆ هاندانی نوسەران بۆ نوسینی ژیاننامەی خودی.

سەدەی بیستەم بە سەدەی سەرهەڵدانی هونەری ژیاننامەی خودی دادەنرێ، لەم قۆناغەدا چینی ناوەڕاست بالا دەست بوون و هەستی نەتەوایەتی و ئازادی تاك و سەربەخۆیی خودیان لەلا دروست بوو[لهله].

چەندین بەرهەمی ژیاننامەی خودی بەرزمان بەرچاو دەکەوێ لە ئەدەبی عەرەبیدا، بە چەمکە کۆن و نوێیەکەیەوە. وەکو کتێبی (الاعتبار – 854هـ)ی اسامە بن منقذ، و (التعریف بابن خلدون و رحلتة غربا و شرقا – 808هـ)ی أبن خلدون، (الایام – 1929)ی طە حسین، (أنا – 1964)ی عباس محمود العقاد، (قصة حیاة – 1934)ی ابراهیم عبدالقادر المازنی، (حیاتی – 1950)ی احمد امین، (الخبزالحافی – 1982)ی محمد شکری، (اوراقی حیاتی – 2000–2001)ی نوال السعداوی، (سیرة حیاتی – 2000)ی عبدالرحمن بدوی، ...تاد.

بەمجۆرە ژیاننامەی خودی وەکو هونەرێکی ئەدەبی باو لە ئەدەبی عەرەبیدا ئێستا گەشەی سەندووە و بلاّو بۆتەوە، نەك تەنیا لە لای کەسانی ناودار، بەڵکو کەسانی ئاساییش ژیانی خۆیان تۆمار دەکەن و وەکو هونەرێك پرنسیپ و شێوازی هەیە بۆ نوسینی و لە ڕەخنەی ئەدەبیدا لێی دەکۆڵدرێتەوە.

لە ئەدەبی کوردیدا:

سەرەتای پەیدابوونی هەر جۆرێکی ئەدەبی لای هەر میللەتێك، بە دوو ڕێگا سەرهەڵدەدا. یان بەهۆی کاریگەری ئەدەبیاتی بیانی، یان لەناو بەرهەمە سەرەتاییەکۆنەکان سەرەداوی دەدۆزرێتەوە. ئەو بارودۆخەی کە لە کۆتایی سەدەی (19)و تا سەرەتا و ناوەڕاستی سەدەی (20) خەڵك تیایدا دەژیا،

[سمله] تهانی عبدالفتاح شاکر، السیرة الذاتیة فی الادب العربی، ص، 63.

[له] امل التمیمی، السیرة الذاتیة النسائیة فی الادب العربی المعاصر، ط1، المرکز الثقافی العربی، بیروت، لبنان، 2005، ص60.

[لهله] عبدالقادرالشاوی، الکتابة و الوجود ـ السیرة الذاتیة فی المغرب، منشورات اتحاد کتاب العرب، بیروت، 2000، ص21.

گۆڕانكارییەكی بەر چاو لەناو میللەتی كورد ڕویدا لەلایەنی سیاسی و ئەدەبی و ڕۆشنبیرییەوە. گەشتكردن و تێكەڵبوونی لەگەڵ خەڵكانی تردا بووە هۆی گۆڕانی بیری تاك و زانینی زمانی نەتەوەكانی تر و ئاشنابوونی تاكی كورد بەئەدەب و ڕۆشنبیری گەلانی تر و خوێندنەوەی بەرهەمەكانی ئەدەبی جیهانی و لەڕێگەی خوێندنەوەو شارەزابوونیان بەچەند جۆرێكی تری نوێی ئەدەبی وەكو هونەری ژیاننامە كە بە زمانی عەرەبی و ئەوروپییەكان نوسرابوون، وایكرد سەرنجیان ڕابكێشێ بۆ هێنانە كایەوەی بەرهەمی ئەو جۆرە لە ئەدەبی كوردیدا.

ڕێگای دووەمیش ئەوەیە كە دەستپێكی ئەدەبیاتی كوردی هەروەكو ئەدەبیاتی ڕۆژهەڵات، سەرەتا بە شیعر دەستیان پێكردووە و شانازییان بە نەژاد و ڕەچەڵەك و بنەماڵەكانی خۆیانەوە كردووە. ژیاننامە ئەگەر تەنیا بریتیبێ لەو چەند زانیارییە كورت و گشتیانە، ئەوا لە ئەدەبی كوردیدا هەروەكو ئەدەبی عەرەبی كاتێ سەیری یەكەمین تێكستە نوسراوە كوردییەكان دەكەین، كە وا لە شیعری هەندێ لە شاعیرانی كلاسیكی كوردیدا ڕەگ وڕیشەی ژیاننامەی خودی بەرچاو دەكەوێ. شیعر وەكو یەكەم دەقی نوسراوی شاعیران لە چەند شوێنێكدا، یان وەكو مەرجێك بۆ باشی شیعرەكانیان و شانازی بەخۆكردنیان ناو و نازناو و ساڵی لە دایكبوون و مێژوی گەشتكردنیان لە دێرێك، یان لە چەند دێرێكدا تۆمار دەكەن. ئەمە بەسەرەتایەكی سادە و ساكاری مێژوی سەرهەڵدانی هونەری ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی كوردیدا دادەنرێ.

بۆ نمونە: سەبارەت بە مێژوی لە دایكبوونی باباتاهیری هەمەدانی (میرزا مەهدی خانی كەوكەب) پەنا دەباتە بەر یەكێ لە دوو بەیتەكانی باباتاهیر كە دەڵێ:

موئان بەحروم كە دەر زەرف ئامە دەستوم
موئان نوقتە كە دەر حەرف ئامە دەستوم
بە هەر ئەلفی ئەلف قەددی بەر ئایو
ئەلف قەدووم كە دەر ئەلف ئامە دەستوم

نوسەر ڕستەی (ئەلف قەد ئەلف)*ی بە حسابی ئەبجەدی لێكداوەتەوە و بەساڵی لە دایكبوونی باباتاهیری دادەنێ(له).

دواتر هەوڵیانداوە بەشێوەیەكی فراوانتر و پەخشان ئامێز گوزارشت لە ژیانی خۆیان، یان كەسانی تر بكەن. لەم تێڕوانینەوە كاتێ سەیری مێژوی گەلی كورد دەكەین، واتە ئەگەر لە ڕوانگەیەكی مێژوییەوە سەیری هونەری ژیاننامە بكەین لە ئەدەبی كوردیدا. یەكەم هەوڵ بۆ شەرەفخانی بەدلیسی دەگەڕێتەوە كاتێ لە ساڵی(1596) دا (شەرەفنامە)ی نوسیوە و بە یەكەم سەرچاوە دادەنرێ كە بریتییە لە

---

* ا(1)+ل(30)+ف(80)+ق(100)+د(4)+ا(1)+ل(30)+ف(80) = 326هـ/ 937م.

(له) مارف خەزنەدار، مێژوی ئەدەبی كوردی، ب 1، چ1، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، 2001، ل186.

تۆمارکردنی مێـژوی خـەباتی گـەلی کـورد و ڕۆڵـی ئـەو میرانـەی کـە فـەرمانڕەوایی میرنشـینە یـەك لـە دوای یەکەکانی گەلی کوردیان کردووە، نوسەر لە سـەرەتای پەرتوکەکەیدا ئاماژەی بـەوە کـردووە ، وەکـو مێـژو نوسێك دەیەوێ کارێك بکا بەر لەو دەستی مێژونوسانی تری پێ نەگەیشتبێ، بۆیە ئەم پەرتوکـەش دەچـێتە خانەی مێژو نەك خانـەی ئـەدەبی، بـەڵام ئـەوەی لێـرەدا مەبەسـتمانە ژیاننامـەی ئـەدەبی (هونەری)یـە کـە خاوەنی پرەنسیپ و تایبەتمەندی خۆیەتی.

هەندێ لە شاعیران لە ئەدەبی کوردیدا بە چـەند لاپەڕەیـەك لـە سـەرەتای دیوانەکانیانـدا کورتەیـەکی ژیانیان تۆمارکردووە، ئەمەش هەوڵێکی باشبووە لە نێو ئەدیب و ڕۆشـنبیرانی کـورد لـە نوسـینی ژیاننامـەی خۆیاندا. بۆ نمونە ((شـێخ سـەلام)ی شـاعیر بـە دەسـت خـەتی خـۆی بەشـێکی کـەمی لـە ژیـانی خـۆی لـە سـەرەتای دیوانەکـەی تۆمـارکردووە. هـەمووی بەسـەریەکەوە لـە (12) لاپـەڕە تێناپـەڕێ)[بی له]. هەرچـی (هێمن)ی شاعیرە لە سەرەتای دیوانەکەی لەبەشی (لە کوێ وە بۆ کوێ؟)دا ژیاننامەی خـۆی نوسـیوەتەوە. زۆر بـە وردی ئـەو ڕوداوانـەی سـەردەمی خـۆی دەگێڕێتـەوە کـە هـەر لەسـەرەتاوە باسـی سـاڵ و ڕۆژی لـە دایکبوونی خۆی دەکا، بە زنجیرەیەکی مێژویی باسی بـارودۆخی ئـەو کاتـە دەکـا. هـەروەها پـەردە لەسـەر لایەنە شاراوەکانی ناخی خۆی هەڵدەداتەوە و باسی ئـەو کاریگەرییـە ناخۆشـانەی سـەردەمی منـداڵی خـۆی دەکا کە کاریگەرییان لەسەر دڵ و دەرونیدا هەبووە و ئەمەش نزیکەی (56)لاپەڕە دەبێ.

بـەڵام ئـەوەی ئێمـە لێـرەدا مەبەسـتمانە هونـەری ژیاننامـەی خودییـە لـە ئـەدەبی کوردیـدا وەکـو پەرتوکێکی سەربەخۆ نوسەر بـاس لـە ژیـان و کـار و کـردەوە و لایـەنی دەرونـی و ڕوداو و بەسـەرهاتەکانی ژیانی خۆی بە تێروتەسەلی بکا ((چەند شاعیر و نوسەرێکی کورد ژیاننامەی خۆیان نوسیوەتەوە، ئەگەر چی ڕاستەوخۆ ناویشیان نەنابێ ژیاننامە و لەژێر ناوی (بیرەوەری) یان (یاداشـت)دا بڵاویـان کردبێتـەوە یـان لـە دوای خۆیانەوە بەو ناوانە بڵاوکراونەتەوە))[تي له]. کۆنترین نمونەی هونەری ژیاننامەی خودی بەم شـێوەیە لـە ئەدەبی کوردیدا دەستنوسی یاداشتەکانی وەفایی (میرزا عبدالرحیمی مەلاغەفوری سابلاغییە کە لە (1844 – 1902) ژیاوە، بە ناونیشانی (بیرەوەرییەکانی وەفایی) (تحفة المریدین)ە کە بـۆ کۆتـایی سـەدەی (19) دەگەڕێتەوە. وەك وەفایی خۆی لە بیرەوەرییەکانیدا دیاریکردووە کە لەسـاڵی 1895دا ئـەم بیرەوەریانـەی نوسیوە، چونکە ((لەو ساڵەدا شێخ عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدللای نـەهری لـە ئەسـتەموڵەوە نامـە و ڕاسپێریی بۆ وەفایی دەنێرێ، کـە ئەگـەر وەفـایی بـیرەوەری و شـیعری خـۆی بنوسـێتەوە و بـۆی بنێرێـت، دڵشـاد دەبـێ و بـۆی چـاپ دەکـا... وەفـاییش ئـەم هەواڵـە وەك مزگێنـی وەردەگـرێ و بەپەلـە دەسـت بـە

[له] هیمداد حسێن بکر، ڕۆڵی گۆڤاری هیوا لە پێشخستنی هونەرەکانی ئەدەبی کوردیدا، چ1، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 1998، ل175.

[تي له] هیمداد حسێن بکر، ڕۆڵی گۆڤاری هیوا لە پێشخستنی هونەرەکانی ئەدەبی کوردیدا، ل156.

نوسینەوەی بیرەوەرییەکانی دەکات))[نی له]. بەمجۆرە وەفایی دەبێتە یەکەم شاعیری کورد کە بیرەوەری خۆی نوسیبێتەوە، بەڵام لە دوای ماوەیەکی زۆر بە دەست دڵسۆزانی دەگا و بە درەنگەوە چاوی بۆ دنیای چاپکردن هەڵدێنێ تا لە ساڵی 1999دا لە چاپ دەدرێ.

گوزارشتکردن و بیرکردنەوە و ڕامانی تاك لە خودی خۆی بۆ دەرخستنی لایەنەکانی ناوەوە و دەرەوەی، بوێرییەکی زۆری دەوێ لەلایەن نوسەرەوە تا گەشتێك بەناو مێژوی ڕۆژانی ڕابوردوی ژیانی خۆیدا بکا و لە هەمان کاتدا کەشێکی لە بار و گونجاوی بۆ بڕەخسێنێ تابتوانێ ئەم کارە ئەنجام بدا. هەموو هونەرێك لە سەرەتای سەرهەڵدانیدا توشی ململانێ و کێشە دەبێ، بەڵام لە قۆناغی گەشەکردنیدا توشی گیروگرفت و نەهامەتی گەورەتر دەبێ. هەموو نوسەرێکی ژیاننامەی خودیش ناتوانێ بە هەوەستی خۆی گوزارشت لە خودی خۆی بکا و ڕاستییەکانی ژیانی بدرکێنێ لەبەر سانسۆری کۆمەڵگا و ئایین و سیاسەت و ...هتد.

میللەتی کورد لەبەرئەوەی میللەتێکی ژێر دەست بووە و ناحەزانی نەیانهێشتوە لە هیچ ڕویەکەوە بەرەو پێش بچێ. هەڵبەتە لایەنی ئەدەبی و هونەری و ڕۆشنبیریش بێبەش نەبووە لەم دەست بەسەرداگرتنەدا، سەرەڕای ئەوە کۆمەڵگای کوردی سروشتێکی خێڵەکی بنەماڵەیی هەیە کە زۆرشت دەکەنە عەیبە و مەکە و پەیوەست بوون بە داب و نەریتی کۆمەڵگایانەوە ڕێگە لە نوسەران دەگرێ بە ئازادانە گوزارشت لە بیروڕاکانیان بکەن. واتە تاکی کورد بارودۆخێکی ئارام و سەربەخۆ و لەباری بۆ نەڕەخساوە کە بتوانێ بیروبۆچونەکانی بدرکێنێ و گوزارشت لە ڕەنج و مەینەتییەکانی بکا.

هەر لەبەر ئەم هۆکارانەیە کەوا ئەدەبی کوردی بەبەراورد لەگەڵ ئەدەبیاتی جیهانی و جۆرەکانی تری ئەدەب زۆر درەنگتر هونەری ژیاننامەی خودیان ناسیوە. واتە ((ژیاننامە ژانرێکی تازەیە و بەرایییەکانی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم. ڕەفیق حلمی و ئەحمەد خواجە بە دەست پێشخەر دادەنرێن لەم بوارەدا))[بر]. ئەوەی جێگای سەرنجە لە ئەدەبی کوردیدا کاتێ سەیری ناوەڕۆکی یەکەمین دەقەکانی ژیاننامە نوسراوەکان دەکەین (یاداشت)ی ڕەفیق حلمی و (چیم دی)ی ئەحمەد خواجە لە باسی ڕۆڵ و هەڵسوکەوتیاندا لە ڕۆژانی شۆڕش و حوکمڕانی شێخ مەحمود تێناپەڕێ، دیارە ویستویانە نوسراوەکانیان وەکو پەیامێکی سیاسی و لەبیرنەکراو ئاڕاستەی گەلی کورد و نەوەی دوواڕۆژ و خەڵکانی بیانی بکەن. واتە سەرەتاکانی هەبوونی ژیاننامەی خودی وەکو پەرتوکێکی سەربەخۆ بەهۆی کاریگەری لایەنی سیاسی بەسەریانەوە و بەشداربوونیان لەو ڕوداو و بارودۆخەی گەلی کورد تیای دەژیا و سەرەڕای سەرسامبوون و شانازیکردنیان بە کەسایەتی شێخ مەحمود بوونەتە هۆکاری تۆمارکردنی یاداشت و ڕوداوەکانی ئاقاری

[نی له] وەفایی (بیرەوەری)، تحفە المریدین، گردکۆی: مامۆستا قازی محمد خزر، و: محمد حمە باقی، چ1، چاپخانەیوەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر، 1999، ل5.

[بر] موحسین ئەحمەد عومەر، ئەدەب و بایۆگرافی،گ (ڕامان)، ژ(112)، 2006/9/5، ل111.

ژیانیان. بۆ زیاتر زانیاری لەم دوو نمونەیەی سەرەوەدا، کاتێ باسی ژیانی خۆیان دەکەن ئاوێنەی ژیانی کەسێکی تری تیا دەدۆزینەوە. لە یاداشتی ڕەفیق حلمیدا ڕاوەستانێك لە پێشکەشکردنی ژیاننامەی خۆیدا دروستدەکا و باسی ژیانی کەسایەتی شێخ مەحمود دەکا، هاوکات لەگەڵ گێڕانەوەی ڕوداوە مێژوییەکانی ئەو سەردەمەی گەلی کورددا، توانیویەتی دوو خاڵی گرنگ لە ژیاننامە خودیەکەیدا باسبکا، ئەوانیش باسکردنی ژیانی کەسێکی ترە و هەروەها لایەنێکی نەتەوەیی تێدایە ئەویش نەتەوەی کوردە.

لە ئەنجامی خوێندنەوەی هەندێ دەقی ژیاننامەی خودیدا، دەبینین هەندێ نوسەر لەگەڵ دیاریکردنی لایەنەکانی ژیاننامەی خودی خۆیدا لەم ڕێگەیەوە حەز دەکا هەندێ لایەنی ڕوداوی مێژویی گەلێك، یان مێژوی ژیانی نەتەوەیەك باسبکا بەتایبەتی کە زیاتر باسی نەتەوەی خۆی بێ. (چیم دی)ی ئەحمەد خواجە لایەنی مێژویی زۆر باسکردووە و باسی ڕوداو و ئەو گۆڕانکارییانەی بەسەر گەلی کورددا هاتوە لەسەردەمی شێخ مەحمود کردووە و لەهەمان کاتدا لایەنێك لە ژیاننامەی بابەتیشی تێدایە، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە هیچ کەسێك ناتوانێ بە شێوەیەکی گۆشەگیر بژی و تەنیا و تەنیا باسی خۆی تیا تۆمار بکا، لەبەر ئەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەی کە هەیەتی لەگەڵ خزم و کەس و کار و برادەرانیدا کە هاوبەشی دەکەن لەو ڕوداوانەی بەسەر ژیانی ئەو مرۆڤەدا دێ، واتە پەیوەندییەکە بە شێوەیەکی لائیرادی دروست دەبێ، ئەگەر چی ئەم هونەرە بەسستی هەنگاوی ناوە، بەڵام سەرەتایەکی گەش و پێشینەیەکی باشی بۆ ئەدەب و نوسینی کوردی تۆمار کردووە .

پاشان ژیاننامەی خودی بەرەبەرە گەشەی سەند و بەرهەمەکانی زیاد بوون، نوسەرو شاعیران زیاتر هەوڵیان دەدا گوزارشت لە ناخی خۆیان بکەن وکاریگەری ئەو بارودۆخەی کە گەلەکەیان تێیدا دەژیا بە سەریانەوە تۆماربکەن، بەڵام لەگەڵ ئەم گەشەسەندنەشیدا ئەم هونەرە لە ئەدەبی کوردیدا لەچەند دانەیەك تێپەڕناکا، ئەمانەی خوارەوە هەندێ نمونەی هونەری ژیاننامەی خودین :

1ـ ڕەفیق حلمی ـ یاداشت ـ 7 بەرگ لە ساڵانی (1956ـ 1957)دا چاپکراون.

2ـ ئەحمەد خواجە ـ چیم دی ـ لەساڵی 1968 چاپکراوە.

3ـ مەلا عەولای حاجی سمایل ـ سەربردەی ژیانی سیاسیم ـ لە ساڵی 1990 چاپکراوە.

4ـ مەسعود محەمەد ـ گەشتی ژیانم ـ لەساڵی 1992 چاپکراوە.

5ـ جگەرخوێن ـ ژینا نیگارا من ـ لەساڵی 1995 چاپکراوە .

6ـ هەژار موکریانی ـ چێشتی مجێور ـ لە ساڵی 1997 چاپکراوە .

7ـ پاکیزە رەفیق حلمی ـ کورد وژیانێکی پرئەندێشە ـ لەساڵی 2000 چاپکراوە .

8ـ هێمن ـ لەسەرەتای دیوانەکەیدا لەبەشی (لەکوێ وەبۆ کوێ ؟) دا ژیاننامەی خۆی نوسیوە لەساڵی 2001 چاپکراوە.

9ـ شاكر فتاح ــ ئاوێنەی ژینم ــ هەموودەست نوسەكانی لەلایەن (ئەحمەد سەید عەلی بەرزنجی) كۆكراوەتەوە لەساڵی 2003 چاپكراوە.
10ـ هێدی ـ ئاوێنە شكاو یان بیرەوەری هێدی ـ لەساڵی 2004 چاپكراوە.

بەگشتی ئەركی نوسینی ژیاننامە، زیاتر دەكەوێتە ئەستۆی كەسایەتی سیاسی وئەدەبییەوە و پلە بە پلە ڕوداوەكانی ژیانی خۆیان دەگێڕنەوە. بۆ نمونە سەركردەی حزبێك كاتێ ژیاننامەی خۆی تۆماردەكا، باسی خۆی دەكا كەچۆن پێگەیشتوە، دواتر باسی ئەو ڕۆڵەی خۆی دەكا كە لە حزبەكەیەوە گێڕاویەتی، بەهەمان شێوە ئەدیبان باسی سەردەمی منداڵی خۆیان دەكەن كە لەچ ژینگەیەكدا ژیاون و پێگەیشتون و لەگەڵ تۆماركردنی كاریگەرییەكان لەسەریانەوەو چ هۆیەك پاڵی پێوە ناون تا لەكەسایەتییەكی ئاسایی ببێتە كەسایەتییەكی ناودار لە ناو میللەتەكەیاندا، لەگەڵ باسكردنی ئەو بەرهەمانەی كە نوسیوینی واتە باسی ڕۆڵی كەسایەتی خۆیان دەكەن لەناو كۆمەڵگاكەیاندا. ئەمەش دەبێتە ڕێڕەوی نوسینی ژیاننامەی خودیان.

هەرچی مایەی تێبینی كردنە لەناو میللەتی كورد دا لە دوای ڕاپەڕینی (1991)دا ژمارەی ژیاننامەی خودی ڕوی لە زیاد بوون بوو، بەڵام زیاتر كەسایەتی سیاسی و سەرۆك حزب و بەرپرسە حزبییەكان بۆ پاكانەكردن یا شانازی بە خۆكردن، یاخود گوزارشتكردن لە ڕۆژانی شاخ دەیاننوسی، بەڵام ئەوەی جێگای داخە كە (زۆرێك لەو كەسانەی ژیاننامەی خۆیان دەنوسنەوە لە بنەڕەتدا نوسەر نین و شارەزای هونەری گێڕانەوە نین)[1]. كە لە ڕوی هونەری و بابەتییەوە زۆر لاوازن و هەست بە زۆركاری لە نوسینەكانیشدا دەكرێ، واتە بەشێوەیەكی ئەدەبی دانەڕێژراون و وەكو ڕوداوی پچڕپچڕ پێشكەشكراون، نوسەرانیان ئاگاداری تایبەتمەندی و چۆنیەتی داڕشتنی ژیاننامەی خودی نین وەكو هونەرێكی ئەدەبی سەربەخۆ، بۆیە ئەم جۆرەی ژیاننامە ناچێتە ناو خانەی هونەری ژیاننامەی خودییەوە كە بەشێوەیەكی ئەدەبی نوسرابێ.

سەبارەت بە هەبوونی جۆرەكانی تری هونەری ژیاننامە لە ئەدەبی كوردیدا، لە جۆری ژیاننامەی بابەتیدا نوسەر هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی ڕوداوەكانی ژیانی كەسێكی تر كە بەشێوەیەكی تێروتەسەل و فراوان باس لە ڕوداو و بەسەرهاتەكانی ژیانیان دەكا، هەر لە ساتی لە دایكبوونییەوە تاكو مردنی، یاخود بە شێك لە ژیانی وەردەگرێ و مەلە لەنێو ساڵانی تەمەنیدا دەكا. لە ئەدەبی كوردیدا نمونەی ئەو جۆرەمان لە پەنجەی دەست تێپەڕ ناكا. یەكێك لە بەرهەمە هەرە دیارەكان لە ئەدەبی كوردیدا (حەمە غای گەورە)یە، كە مەسعود محەمەد هەستاوە بە تۆماركردنی ژیانی ئەم كەسایەتییە.

حەمەغای گەورە وەكو كەسایەتییەكی دیار و مێژویی، خەڵكی شاری كۆیەیە و دەسەڵاتێكی زۆری لە ناوچەكەدا هەبووە، مەسعود محەمەد هاتوە باسی كەسایەتی حەمەغا دەكا، كە چەندە پیاوێكی مەرد و

---

[1] سەمەد ئەحمەد، هونەری یاداشت نوسین، گ (ڕامان)، ژ(125)، 2007/10/5، ل200.

سەخی بووە و هەردەم دیوەخانەکەی پڕ بووە لە میوان و نانی هەژار و دەوڵەمەند و ڕێبوارانی داوە. نوسەر بەمجۆرە وەسفی دەکا و دەڵێ: ((حەماغا چ بەپێی تەبیاتی مەردانەی خۆی بووبێ و چ لەبەر ناچاریبوون بەدەست موراجەعەی لێقەوماوان و بڕیاری واقیع و روداوی زەمانە بووبێ مەشقی سەخاوەت و بەهانا هاتن و دەستخاوێنی و ئاوەدانکردنەوە و خزمەتگوزاری کردووە...)) [یر].

لەئەدەبی کوردیدا بەرهەمی ترمان هەیە کە باس لە ژیان و بەرهەمی کۆمەڵێك شاعیر دەکا و کورتەی ژیان و بەرهەمەکانیانی تێدا تۆمارکراوە، ئەم جۆرەی ژیاننامە ناچێتە خانەی ژیاننامەی خودییەوە، بەڵکو وەکو پێناسەیەکە و دەچێتە خانەی جۆرێکی تری هونەری ژیاننامەوە، ئەویش هونەری ناساندنە (فن التراجم)، واتە ژیاننامەیەکی گشتییە، هەندێ نمونە لەو بەرهەمانە:

1ـ کتێبی (ئەنجومەنی ئەدیبان)ی ئەمین فەیزی بەگ لە ساڵی (1921)دا نوسراوە.
2ـ کتێبی (گوڵ دەستەی شوعەرای هاو عەسرم)ی علی کمال باپیر ئاغا لە ساڵی (1939)دا نوسراوە.
3ـ کتێبی (مێژوی ئەدەبی کوردی)ی عەلائەدین سەجادی کە لە ساڵی (1952)دا نوسراوە.
4ـ کتێبی (شیعروئەدەبیاتی کوردی)ی ڕەفیق حیلمی کە لەساڵی (1956)دا نوسراوە.
5ـ کتێبی (مێژوی ئەدەبی کوردی)ی (مارف خەزنەدار) کە 7 بەرگە،مێژوی نوسینی هەریەکێکیان جیاوازە، بەڵام سەرەتای دەستپێکردنی نوسینی هەروەکو نوسەر لە بەرگی یەکەمدا ڕونی کردۆتەوە بۆ ساڵی 1983 دەگەرێتەوە.

بەمجۆرە بۆمان ڕوندەبێتەوە کە هونەری ژیاننامە بە هەموو جۆرەکانییەوە لە ئەدەبی کوردیدا مێژوەکەی بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم دەگەرێتەوە، بە بەراورد لەگەڵ گەلانی تردا ئەم هونەرە بەدرەنگی سەری هەڵداوە و گرنگی پێدراوە.

[یر] مەسعود محەمەد، حەمە غای گەورە، بەغدا، 1986، ل29.(انترنیت)

www.pertwk.com

دارشتنی ژیاننامەی خودی:

هونەری ژیاننامەی خودی لە هەمو هونەرەکانی تری ئەدەب زیاتر لە ڕوحی ئەدیبەوە نزیکە و کاریگەری زۆری بەسەرەوە هەیە، ((هیچ شتێ بەلای ئەدیبەوە گرنگتر نییە لە ئەزمونەکانی))[1]. لەبەر ئەو هێز و توانایەی کە هەیەتی بۆ دروستکردنی کەسایەتی و ئاراستەکردنی.

ژیاننامەی خودی تەنها یەکجار دەنوسرێتەوە و نوسەرەکەی دەبێ زۆر ئاگاداری وردەکارییەکان بێ و لێهاتو بێ، بۆیە زۆربەی نوسەرەکان لەو کاتەدا ژیاننامەی خۆیان دەنوسنەوە کە لە پردی ژیان پەریونەتەوە، واتە لە تەمەنێکی کامڵی، یان پیری دان و خاوەن ئەزمونی جۆراوجۆرن لە ژیاندا و شارەزاییان لە کەسانی تر زیاترە لە بارەی کۆسپەکانی ژیان. هەریەکەیان شێوازی تایبەتی خۆیان هەیە لە نوسین و دارشتنی بەرهەمەکانیاندا و پێی دەناسرێنەوە. هەربۆیە وتراوە ((شێواز تێپەڕ نامەی نوسەرە بۆ نەمری))[2]. هەروەها بۆف دەڵێ: ((شێواز خودی مرۆڤە))[3]، کە بەهۆیەوە ناسراو و بەناوبانگ دەبن.

ئەوەی لێرەدا شایەنی باسە، چۆنیەتی دارشتنی هونەری ژیاننامەی خودییە، لەبەرئەوەی هەر جۆرێکی ئەدەبی دارشتنی تایبەتی خۆی هەیە و لەهەمانکاتدا دەبێ نوسەر ئاگاداری شێوازی هەڵبژاردنی وشە و ڕستە و دەستەواژەکان بێ، چونکە هەڵبژاردنی وشە و زاراوەکان بەپێی ناوەڕۆکی ژیاننامەکە دەگۆڕێ، کە ناوەڕۆکەکەی (ئەدەبی، سیاسی، ئایینی، کۆمەڵایەتی...) بێ و هەروەها پێویستە وشەی پوخت و ئاسان و ڕستە و دەستەواژەی ڕوون و ئاشکرا و دور لە تەمومژی بەکاربێنێ، لە دروستکردنی ڕستەکاندا پێویستە (بەپێی ڕیتمێکی مۆسیقی پەیوەندی بە ڕستەی دواترەوە هەبێ)[4]. واتە ڕیزکردنی ڕوداوەکان بەپێی زەمەنەوە ڕەچاوبکا. لەوانەیە هەندێکجار ڕستەکان شێوەیەکی سەروادار وەربگرن. هەرکاتێ ژیاننامەی خودی بە شێوەیەکی ئەدەبیانە دابڕێژرێ، ئەوا دەبێ وشەی جوان و ڕەوانبێژییەکی بەهێز و وێنەی ڕازاوەی لێ بەدی بکرێ، هەرچەندە مەرجیش نییە هەمو نوسەرێك ڕەچاوی بکا، چونکە بەپێی بارودۆخ و گرنگی دانی نوسەرەکە دەگۆڕێ. زۆرجاران نوسەر بەشێوەیەکی ئەدەبی و فەلسەفیانە لە پێشەکی ژیاننامەکەیدا لە دایکبونی خۆی ئاشکرا دەکا بۆ نمونە: (... لە ژێر گەرمای بورکانەکاندا، بەرامبەر ترۆپکی چیا بەفرینەکان و لە نێوان دەریاچە گەورەکانەوە، لەوێدا لە دارستانی (شیلییەوە) تێکچرژاوی دلڕفێنەوە، هەنگاوەکان دەچنە سەر سنگی گەلا مردوەکانەوە، خشپەی پەلە داری هەلوەریو دەنگی دێ، لە نێو ئەوانەدا داری (الراولی) سەرفرازانە ڕووەو ئاسمانی هەڵکشاوە دەنگی چۆلەیەك لە نێو

---

[1] محمد صا بر عبید، تمظهرات التشکل السیر ذاتی ـ قراءة فی تجربة محمد القیسی السیر الذاتیة، منشورات اتحاد الکتاب العرب، دمشق، 2005، ل35.

[2] لیون ادل، فن السیرة الذاتیة، ت: صدقی خطاب، موسسة فرانکلین للطباعة و النشر، القاهرة، 1973، ص65.

[3] شعبان شعبان احمد، شێوازی شیعری جزیری، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 2002، ل18.

[4] محمد حسن عبداللة، فنون الادب (اصول ، نصوص ، قراءات)، ط1، الناشر دار الکتب الثقافیة، الکویت، 1978، ص203.

دەغل و دانە ساردەدا دێ، هەڵدەفرن و لە سێبەری دار سێبەرەکاندا دەنیشێتەوە یان لە حەشارگەکەی خۆیدا دەنگی خوێندنی دێ کە لە شێوەی سازێکی بچکۆڵە دایە... لەو خاکەدا، لە نێو ئەو خۆڵەدا، لەو هێمنییەدا، هاتمە دنیاوە، بۆ ئەوەی ڕەوتی ژیان بگرمە بەر و گۆرانی بۆ جیهان بڵێم)[*].

لەم دەقەی سەرەوەدا داڕشتنێکی جوانی ڕازاوەی ئەدەبیمان بەرچاو دەکەوێ، کە وەسفی جوانی سروشتی ئەو شوێنە دەکا کە لێی لەدایکبوە، دواتر لە دایکبونی خۆی بە شێوەیەکی ئەدەبی زۆر جوان دەخاتە ڕوو.

بەمجۆرە ((شێوەی ژیاننامەی خودی دەبێ لەسەر بناغەیەکی بەرنامە بۆ داڕێژراوی ڕون بێ، بەجۆرێك نوسەرە بتوانێ هەڵوێست و ڕوداوەکان و کەسایەتییەکان ڕێك بخات و بەشێوەیەکی ئەدەبی پتەو دایانبڕێژێتەوە))[*].

ئاشکرایە کە نوسەری ژیاننامەی خودی هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی ڕوداو و بەسەرهاتەکانی ژیانی، واتە کرداری گێڕانەوەیەکی ڕاستەقینەی (واقیعی) لەبەردەستدایە نوسەر و گێڕەرەوە و کەسایەتی سەرەکی بەرهەمەکە یەکدەگرن. بۆیە گێڕەرەوە لە ((ژیاننامەی خودیدا دەبێ پەنابباتە بەر ڕاناوی قسەکەر (من) بۆئەوەی مەرجی گرتنەوەیی بۆئەو جۆرە جێبەجێ بکا))[*].

لەبەرئەوەی بەکارهێنانی ڕاناوی قسەکەری (من) یەکێکە لەمەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی. هەرچەندە مشت ومڕێك هەیە لە نێوان بەکارهێنانی ڕاناوی قسەکەری (من) لەگەڵ ڕاناوی نادیاری (ئەو) لە ژیاننامەی خودیدا، بەڵام ڕاناوی (من) زیاتر لەگەڵ ئەو جۆرەی ژیاننامەدا دەگونجێ، چونکە (ڕاناوی (من) توانایەکی زیاتری هەیە بۆئاشکراکردنی ڕۆچونەکانی دەرون و بزاوتنی خود)[*]. لەکاتێکدا جۆراوجۆری ڕاناوەکان لە دەقی گێڕانەوەییدا لە هونەری ڕۆماندا نزیکدەکاتەوە، هەرچەندە هەندێ لە نوسەرانی ژیاننامەی خودی پەنایان بۆ هەردوو ڕاناوی (من) و (ئەو) بردووە لە بەرهەمەکەیاندا، یاخود تەنها ڕاناوی (ئەو) یان بەکارهێناوە، بۆ نمونە (طە حسین) لە کتێبی (الایام)دا کە خودیەتی خۆی لە پشت ڕاناوی (ئەو)ەوە شاردۆتەوە، چونکە ئەمانە وا خەیاڵ دەکەن ئەگەر ڕاناوی (ئەو) بەکاربێنن. ئەوا توانای جولانەوەیەکی سەربەست و ئازادیان هەیە لە نوسیندا و لەدەرەوەی گۆڕەپانی ململانێدا دەبن.

مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی:

نوسینەوەی ژیاننامەی خودی، نوسینەوەیەکی ئاسان نییە بۆ ئەوکەسەی دەینوسێ. لەبەر ئەوەی تەنها یەکجار دەنوسرێ و دوبارە نابێتەوە، بۆیە نوسەری ژیاننامەی خودی لەکاتی نوسینەوەی ژیانی

---

[*] بابلونیرودا، مذکرات بابلونیرودا، ت: محمود صبح، ط2، الموسسة العربیة للدراسات و النشر، بیروت، 1978، ص9ـ11.

[*] یحیی ابراهیم عبدالدایم، الترجمة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، ص4.

[*] محمود عبدالغنی، فن الذات ـ دراسة فی السیرة الذاتیة لابن خلدون، ص75.

[*] عبدالملك مرتاض، فی نظریة الروایة (بحث فی تقنیات السرد)، سلسلة عالم المعرفة (240)، الکویت، 1998، ص82.

خۆیدا، سروشتی بابەتەکە وا پێویست دەکا وەکو کەسایەتییەکی سەرەکی لە ژیاننامەکەدا ئاگاداری چەند مەرجێك بێ کە پەیوەندی بە کرداری نوسینەوە هەیە. لە ڕوی کەشی هەبوون و ئەو ڕۆشنبیرییەی لەدەوروبەریدایە، کە پێویستە لە ژیاننامەکەیدا هەبێ و دەبێتە مایەی سەرکەوتنی ژیاننامەکەی. ئەمانەی خوارەوە هەندێ لەو مەرجانەن:

ڕاستگۆیی:

ڕاستگۆیی نوسەر لە ژیاننامەی خودیدا وەکو مەرجێکی سەرەکی دێتە پێشەوە، لەبەرئەوەی نوسەرە خۆی پاڵەوانە و دەتوانێ لەبارەی ژیانی خۆی ڕاستگۆیانە بدوێ، بێگومان ئەمەش پەیوەست دەبێ بەیادگەی خاوەن ژیاننامەکە، بۆیە یادگە ئەو ئامێرەیە (کەرەستەیە) کە یارمەتی نوسەری ژیاننامەی خودی دەدا بۆ بەبیر هێنانەوەی ڕاستی ڕوداوەکانی ڕابوردوی ژیانی خۆی و دوبارە گێڕانەوەیان بەشێوەیەکی ڕاستگۆیانە و دور لە کەموکوڕی، هەروەکو کولدرج دەڵێ: ((ژیانی هەرکەسێك هەرچەندە بێ نرخیش بێ، ئەگەر بە ڕاستگۆیی بگێردرێتەوە، چێژدار دەبێ))[ترى]. لێرەدا مەبەستی ڕاستگۆیی لە ڕوداوەکانە نەك بەهاو گرنگی ژیانی نوسەرەکەی، ڕاستگۆیی ئەو ڕوداوانەش دەبێتە هۆی ئەوەی کە ژیاننامەی خودی وەکو بەڵگەنامەیەك دابنرێ، هەربۆیە (ڕادەی کاریگەری ئەو بەڵگەنامەیە دەوەستێتە سەر ڕادەی وردی و ڕاستگۆیی لە گێڕانەوەی ژیاننامە خودیەکەیدا، لەبەرئەوەی ڕاستگۆیی کۆڵەکەیەکی سەرەکی داواکراوە لە ژیاننامەی خودیدا، لەگەڵ بوونی ئەو مەرجە، پەیوەندییەکی متمانەپێکراو لە نێوان گێڕەرەوە و وەرگردا دروست دەبێ)[يرى]. بۆیە پێویستە کەسەکە خۆی ژیاننامەی خۆی بنوسێتەوە نەك یەکێکی تر، لەبەرئەوەی کەس وەکو خۆی ناتوانێ باسی ژیانی خۆی بکا. هەروەکو هێمن لە پێشەکی دیوانەکەیدا و لەبەشی (لە کوێوە بۆ کوێ؟) باسی ژیانی خۆی دەکا و دەڵێ: ((بەکێم گوتبا ئەو سەرگورشتە بنوسێ؟ کێ من لەخۆم باشتر دەناسێ؟))[سمى]. بەم شێوەیە ئەمە دەبێتە هۆی درکاندنی ڕاستی ڕوداوەکانی ژیانی خۆی، جونسون دەڵێ: ((پێویست ناکا ژیاننامە بنوسرێتەوە، ئەگەر نوسراش پێویستە بە ڕاستگۆیانە بنوسرێ))[illegible].

لەگەڵ ئەوەی ڕاستگۆیی لە زۆربەی کاتدا وەکو مەرجێکە لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا، بەڵام ئەم ڕاستگۆییە پلەیەکی ڕێژەیی وەردەگرێ (لەبەرئەوەی تێگەیشتنی مرۆڤ بۆ خودی خۆی کارێکی گوماناویە)[لهى]. هەربۆیە ((نوسینی ژیاننامەی خودی پرۆسەی تاقیکردنەوەی بەبیرهاتنەوەیەکی مرۆییە، کە

[ترى] رینیەویلك و اوستن وارین، نظریة الادب، ص94.

[يرى] عبدالرحمن منیف، رحلة ضوء، ص55.

[سمى] هێمن، دیوانی هێمن 1921ـ 1986، هەولێر، 2003، ل17.

[illegible] اندریة موروا، اوجة السیرة، ت:ناجی الحدیثی، کتاب الثقافة الاجنبیة، دار الحریة للطباعة، بغداد، 1987، ص27.

[لهى] عزالدین اسماعیل، الادب و فنونة ـ دراسة و نقد،ط6، دار الفکر العربی،1976، ص285.

تا چ ڕادەیەك شوێنەواری ڕابوردو و كۆنی تیاماوە و چەندی لە یاد نەماوە))[بی]. گەڕانەوە بۆ ژیانی ڕابوردو و دوبارە گێڕانەوەی وەكو خۆی كارێكی وا ئاسان نییە، بۆیە ((بونی ڕاستییەكی بێگەرد لە ژیاننامەی خودیدا كارێكی مەحاڵە))[بی]. ڕادەی ڕێژەیی بونی مەرجی ڕاستگۆیی لە ژیاننامەی خودیدا بۆ چەند هۆكارێك دەگەڕێتەوە كەوا لە نوسەر دەكا بكەوێتە ژێر باڵیانەوە، بۆ ئەمەش (ئەندرێ موروا) بەم شێوەیە دەستنیشانی كردون:

1– لەبیركردن: زۆربەمان كاتێ كە ژیاننامەی خۆمان دەنوسینەوە ئەوەمان لا ئاشكرا دەبێ كە بەشێكی زۆری سەردەمی منداڵیمان لەبیر چووەتەوە، هەروەكو پەڕەیەكی سپی وایە، كە لە تەمەنی 7 – 8 ساڵاندا تەنها چەند یادگاریەكی گرنگە لە یادمان دەمێنێ.

2– لەبیرخۆبردنەوە: نوسەری ژیاننامەی خودی لەبەرفراوانی بابەتەكە و بۆئەوەی ژیانی خۆی بكاتە كارێكی هونەری، پەنا بۆ لەبیرخۆبردنەوە دەبا، لەهەمان كاتدا مەبەستێكی ئیستاتیكی دەپێكێ.

3– سانسۆری سروشتی (چاودێریكردنی سروشتی) كە عەقل ئەنجامی دەدا، وا لە مرۆڤ دەكا بەپێی ئارەزوی خۆی هەندێ ڕوداو و بەسەرهاتەكانی ژیانی هەڵبژێرێ و بگێڕێتەوە و ڕوداوە ناخۆش و نەگونجاوەكانیش بەلاوە بنێ.

4– هەستكردن بە لەكەداربون (هەستی شەرمكردن): شەرمكردنی نوسەری ژیاننامەی خودی لە باسكردنی هەندێ لایەنی حەزوئارەزوی خۆی وەكو لایەنی سێكسی، هەربۆیە پەنا بۆ (ایحاء)بردن لەوەسفكردن بەلایەوە باشترە.

5– تەنها یادگە (ذاكرة) نابێتە بەرەنگاری بۆ لەبیركردن، بەڵكو ئەفراندن لە گێڕانەوەی ئەو ڕوداوانەی ڕویانداوە دەكا، كە لەچەند سوچێكی نوێوە سەیریان دەكا، لەڕێگەی ئەو هەست و بیروباوەڕانەی كە لەوانەیە ببنە هۆكاری ڕودانی و ئەوانەی بەدەستیان دێنێ دوای ڕودانی.

6ـ نوسەری ژیاننامەی خودی هەوڵدەدا پارێزگاری لەو كەسانە بكا كە لە ڕوداو و بەسەرهاتەكانی نێو ژیاننامەكەیدا بەشدارن و ناتوانێ پەردەلەسەر نهێنییەكانیان هەڵماڵێ، لەبەرئەوەی تەنها مافی باسكردنی ژیانی خۆی هەیە نەك ژیانی كەسانی تر[تی].

لێرەدا بوونی ڕاستگۆیی لەدەقی ژیاننامەی خودیدا دەبێتە ((هەوڵدان نەك كارێكی بە دەست هاتوو))[تی]. بۆیە پلەیەكی ڕێژەیی وەردەگرێ، هەرچەندە خاوەنەكەی لە گێڕانەوەكەیدا دڵسۆزیش بنوێنێ.

[بی] گولستان بدل، ژیننامـا خوەیی وەك جورەكێ ئەدەبی(نورەددین زازا) وەك نمونە، ل34.

[ ] احسان عباس، فن السيرة، ص105.

[تی] اندرية موروا، اوجة السيرة، ص110–119.

[ ] احسان عباس، فن السيرة، ص105.

بەمجۆرە نوسەری ژیاننامەی خودی دەکەوێتە حاڵەتێکی دوو دڵیەوە لەوەی کە ئایا دەتوانێ ڕاستی هەموو ئەو ڕوداو و بەسەرهاتانەی ژیانی خۆی بەشێوەی ڕاستگۆییەکی بێگەرد بدرکێنێ و بتوانێ پەردە لەسەر نهێنییەکانی ژیانی خۆی هەڵماڵێ و باسی لایەنی دەرونی و کپ کراوە سێکسییەکانی و هۆکارەکانی چەپاندنی کەسایەتی خۆی بکا؟ ئەمانە دەگەڕێتەوە بۆ خودی نوسەر لەبەرئەوەی ژیاننامەی خودی کارێکی خودییە و لە نوسەرێکەوە بۆ نوسەرێکی تر جیاوازی هەیە.

ڕاستی ڕوداوەکان (حەقیقەت):

لەگەڵ بوونی مەرجی ڕاستگۆییدا لەلایەن نوسەرەوە، پێویستە باسی هەبوونی ڕاستی ڕوداوەکان لە ژیاننامەی خودیدا بکەین. نوسەر دەبێ لە گێڕانەوەی ژیانی خۆیدا ڕەچاوی ڕاستی ڕوداوەکان بکا، لەبەرئەوەی هاوتایی هەیە لە نێوان نوسەر و کەسایەتی سەرەکی دەقەکەدا، واتە پێویستە ڕاستی ڕوداو و بەسەرهاتەکانی کە نوسەر خۆی تێیدا ژیاوە و پێیدا تێپەڕیوە بیاندرکێنێ و بێ زیاد و بێ کەمو کوڕی بیانگێڕێتەوە، چونکە (دەبێ ئەو ڕاستییە لەبیر نەکەین کەوا بۆ خەڵکی تر دەگێڕدرێتەوە)[بڕوانە]. مەبەستی لێرەدا ئەوەیە کە متمانەیەك لەلای خوێنەر دروست ببێ کە ڕاستی ڕوداوەکانی ژیانی نوسەری پێدەگا. کاتێ سەیری ناوەڕۆکی دەقی ژیاننامەیەکی خودی دەکەین، دەبینین کە ناوی کەسایەتی سەرەکی، هەمان ناوی نوسەرەکەیە و کەسایەتییەکانی تریش هەمویان لە واقعی سەردەم و کۆمەڵگاکەیدا بونیان هەیە. هەروەها مێژوی بەروار و ڕێکەوتەکانی بەسەرهات و ڕوداوەکانی کە تۆمارکراون ئاشکرا و ڕوونن. کاتێ خوێنەرێکی شارەزا و هاوسەردەم دەیخوێنێتەوە، ئەگەر بە چاوێکی ڕەخنەگرانە سەیری بکا، ئەوا دەتوانێ بڕیار لەسەر دەقەکە بدا، ئایا ڕاستی ڕوداوەکان بە ڕاستگۆیی تۆمارکراون، یاخود نا. بۆنمونە: هەژار موکریانی لە (چێشتی مجێور)دا* ژیاننامەی خۆی تۆمارکردوە و ڕاستەوخۆ ناوی خۆی دەهێنێ، لەهەمانکاتدا ناوی کەسایەتییەکی سیاسی وەکو (مەلا مستەفا) دەبات، کە پەیوەندی لە نێوانیاندا هەبووە و کەسێکی نزیکی بووە و زۆربەی شیعرەکانی بۆ ستاییشی بارزانی و بنەماڵەکەی تۆمارکردوە و باسی شۆڕش و بەسەرهاتەکانی گەلی کورد دەکا. خوێنەری کورد هەستی بە ڕاستگۆیی نوسەر و درکاندنی هەقیقەتی ڕوداوەکان دەکا. هەروەها لەکاتی تۆمارکردنی بەرواری ڕوداوەکان زانیارییەکی تەواو و بەئەمانەتەوە هەقیقەتی ڕوداوەکان بەڕاستگۆییانە دەگێڕێتەوە. وەك لەکاتی تۆمارکردنی وەفاتی بارزانیدا کە (1979/3/1)ی تۆمارکردوە.

کەچی لە هەندێ دەقی تردا نوسەر پەنا بۆ نازناو یاخود ناوێکی تر دەبات و وەکو کەسێکی شاراوە (دەمامکدار) کەسایەتی خۆی بەدەردەخا. (بەکارهێنانی ڕاناوی کەسی سێیەم و زمانێکی گاڵتەجاڕی ئاماژە

[بڕوانە] میری ورنوك، الذاكرة في الفلسفة الادب، ت: فلاح رحيم، ط1، دار الكتاب الجديد المتحدة، بيروت، لبنان، 2007، ص194.

* بڕوانە: هەژار، چێشتی مجێور، چ3، ناوەندی چاپ و بڵاوکردنەوەی کتێبی میهرە گان، 2009

بە ویستی نوسەر دەکا کە لە دەرەوە بۆ خۆی بڕوانێ و لە ڕابوردوی خۆی جیابێتەوە)[تەوتی]. ڕاستی لە ژیاننامەی خودیدا لەوانەیە مەسەلەیەکی ساختەبێ، چونکە ژیاننامەی خودی لەو لایەنەی کە ژیاننامایەکی خودییە ئەوا ڕاستی فەرامۆشدەکا، هۆی ئەمەش ئەوەیە کە نوسەری ژیاننامەی خودی هەرچی بکا ناتوانێ خۆی لە ئێستای خۆی ڕزگاربکا کە تێیدا دەنوسێ بۆ ئەوەی لەگەڵ ڕابوردویدا یەك بگرێ [بیوتی]. واتە نوسەر ناتوانێ لەوکاتە ئێستاییەیدا ڕزگاربێ کە باسی ژیانی ڕابوردوی تیا دەگێڕێتەوە، لەوانەیە ئەو بارودۆخەی کە کاتی ئێستا تێیدا دەژی و ژیاننامەکە دەنوسێتەوە، زۆر جیاواز تربێ لەکاتی ڕابوردوی کە بەشێوەیەکی واقعی تیای ژیاوە، لەلایەنی کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە و لەوانەیە نەتوانێ ڕاستییەکان بەتەواوی بدرکێنێ لەبەر هۆکاری دەسەڵاتی کاتی (ئێستایی)، یاخود ئایا ئەو شتانەی ڕاستییە و پێویستە بیگێڕێتەوە کۆمەڵگا قبوڵی دەکا یان نا؟ بەڵام لە ژیاننامەی خودیدا ئەوەی گونجاوە بیدرکێنێ و ئەوەی نەگونجاوە نەدرکێ، بارودۆخ و کات و شوێنی خۆی هەیە کەوا سنوری بۆ دادەنێ. ئەوکاتە نوسەر کارەکەی زۆر قورس دەبێ، لەبەرئەوەی لەوانەیە پەنا بەرێتە بەر هەڵبژاردن و لابردن و پێشخستن و دواخستن و جەختکردنەوە و کورتکردنەوەی هەندێ لە دیمەن و ڕوداوەکانی ژیانی، چونکە ژیاننامەی خودی هونەرێکە (ڕوداوەکان ڕیز دەکاتەوە و واقیعە وردەکان پێکدەهێنێتەوە لەگەڵ هەڵبژاردنی بە واتاترین واقیع بۆ ڕوداوەکان)[سمتی].

دورکەوتنەوە لە ڕاستییەکان نوسەر بەرەو خەیاڵ دەبا، هەروەکو ئاشکرایە ژیاننامەی خودی هونەرێکی ڕاستەقینەییە و ڕاستییەکان تۆمار دەکا، بە پێچەوانەی هونەری ڕۆمانەوە کە خەیاڵییە، نزیکبونەوەی نوسەر لە خەیاڵ، دەقەکە لە چوارچێوەی هونەری ژیاننامەی خودی دەردەکا و بەرەو هونەرێکی تری وەکو ڕۆمانی دەبا، واتە گۆڕانکاری لەجۆری هونەرەکە ڕودەدا، بەڵام بەکارهێنانی خەیاڵ لە ژیاننامەی خودیدا لەوکاتەدا دەبێ کەوا جڵەوی خەیاڵ لە دەستی نوسەرێکی ئاگادار و ڕاستگۆوە بێ کە تەنها بۆ (کۆکردنەوە و دوبارە ڕێکخستنەوەی بابەتەکە بێ)[...] و نەك ڕوداوی تر دروستبکا لەوکاتەی نوسەر هەست بەوە دەکا کە کەرەستەکان کەم و سنوردارن و بەشی بەرهەمەکەی ناکا. لەم حاڵەتەدا نوسەری ژیاننامەی خودی زوو یان درەنگ پێویستە دان بەوە دابنێ کە ناتوانێ گوزارشتێکی تەواو لە حەقیقەتەکانی ژیانی بکا. ئەمەش دەبێتە کارێکی ڕێژەیی و لە نێوان نوسەراندا جیاوازیان دەبێ بەپێی بارودۆخی کۆمەڵگاکەی و خودی کەسایەتی نوسەرەکە.

وردی لە گێڕانەوەدا:

[تەوتی] جورج مای، السيرة الذاتية، ص90.

[بیوتی] كمال الرياحى، حركة السردالروائى و مناخاتة ـ فى استرتيجيات التشكل، ط1، دارمجدلاوى للنشر والتوزيع، عمان، الاردن، ص23.

[سمتی] جابر عصفور، زمن الرواية، ط1، دار المدى للثقافة و النشر، سوريا، دمشق، 1999، ص171.

[...] قحطان بيرقدار، شرط تدخل الخيال فى رواية السيرة الذاتية (انترنيت) www.alukah.net

نوسەر لەکاتی گێڕانەوەی ڕەوتی ژیانیدا، پێویستە لە گێڕانەوەکەیدا ورد بێ، چونکە (وردی بەشێکە لەو ڕاستییەی کە مەبەستییەتی پێی بگا، چونکە گێڕانەوەی واقیعەکان لەبارەی سەرەتا ئاشکراکەی بەس نییە، بەڵکو دەبێ لە سیاقی کاتییەکەی دابنرێ، لەگەڵ دیاریکردنی بارودۆخی و ئەو کێشانەی کە هاودەمی بوونە. هەروەها ئەو کەشە دەستنیشان بکا کەتێیدا ڕویداوە، چونکە فەرامۆشکردنی هەریەکێ لەم ڕەگەزانە، یان تێکەڵکردنیان، لەوانەیە ڕوداوەکان بەرەو ئاراستەیەکی تر ببا یان سەراوژێری بکا)[لهتى].

ئەمانەت:

لەپاڵ وردی دەبێ نوسەر زۆر بەئەمانەتەوە قسەبکا، واتە ڕوداو و بەسەرهاتەکان و گفت و گۆکانی ناودەقی ژیاننامەکە بۆ بەرژەوەندی خۆی نەگۆڕێ و (دورکەوتنەوەی نوسەر لە هەست و سۆزەکانی، بۆئەوەی لایەنگیری خۆی نەکا لەکاتی ناوهێنانی پلەوپایەی خۆی لە نێو کەسان و ڕوداوەکاندا. هەروەها دورکەوتنەوەی نوسەر لە لەخۆ باییبونی بۆ ئەوەی نەبێتە هۆی بەرزبونەوەی پایەی خۆی و کەمکردنەوەی پایەی کەسانی تر) [لتى].

بوونی ڕاستگۆیی و حەقیقەت و ئەمانەت لە دەقی ژیاننامەی خودیدا، ئازایەتی و (سەراحەتی) نوسەرەکەی پێویستە، بێگومان ئەو کەسەی هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی ژیانی خۆی بە کەسێکی ئازا دادەنرێ، لەبەرئەوەی ژیانی خۆی بە هەمو نهێنی و ئاشکراییەکانییەوە بە خەڵك ڕادەگەیەنێ. هەروەکو شوکریە ڕەسول دەڵێ: ((مەرجی سەرەکی ژیاننامەی سەرکەوتو درکاندنی ڕاستگۆیانەی حەقیقەتەکانە و سوربونە لەسەر دۆزینەوەی و دەرکردنی حوکمێکی عادیلانەیە بەسەر خۆی یا بەسەر کەسێ دا))[لتى].

لایەنی مرۆڤایەتی:

لەپاڵ ئەمانەدا پێویستە ژیاننامەی خودی لایەنی مرۆڤایەتی تێدابێ واتە (هەستکردنی تاك بۆ دەوروبەری و بەرزکردنەوەی ئەم هەستە بۆ ئاستێك کە دەمارگیری نەتەوایەتی و پەیوەندی خوێنی تێدا نەبێ، بەڵکو هەستکردنێك بێ لە ڕوانگەی مرۆڤێك بۆ مرۆڤێکی ترەوە. کاتێ نوسەری ژیاننامەی خودی تێکەڵ بە گرفتە گشتییەکان دەبێ کە خۆی و گەلەکەی پێیەوە دەناڵێنن، ئەوا گوزارشتکردن لە خودی خۆی لە ناو ژیاننامەکەیدا دەبێتە گوزارشت لە (من کۆمەڵگام))[تيتى]. بەم شێوەیە لە هەندێ ژیاننامەدا کاتێ

[لهتى] عبدالرحمن منيف، رحلة الضوء، ص55.

[لتى] فن السيرة الذاتية. (انترنيت) http:\\form.moe.gov.om\ moeoman\vb\allachment.

[لتى] شوكريە ڕەسول، ئەدەبی كوردی و هونەرەكانی ئەدەب، مطابع تعليم العالى، هەولێر، ل145.

[تيتى] رياض الجابرى، السيرة الذاتية و التراث ـ مقاربة نفسية، ط1، دار المعارف، سوريا، 1996، ص76.

خوێنەر ژیاننامەکە دەخوێنێتەوە، وا هەستدەکا کە ڕەنگدانەوەی ژیانییەتی و نوسەر لە بارەی ئەوەوە دەدوێ، بە تایبەتی ئەگەر لە هەمان کۆمەڵگادا بن.

تازەگەری هونەری:

دوبارە گێڕانەوەی ڕوداوی ژیان لە لایەن نوسەرەوە پێویستی بە تەکنیکی تازەگەری هونەری هەیە. واتە دوبارە هۆنینەوەی ژیانە بە شێوەیەکی بەیەکەوە بەستراو و تۆکمە، چونکە نوسەر زانیارییەکانی ژیانی ڕێکدەخاتەوە و دەیان درکێنێ. فەیلەسوفەکان دەڵێن تازەگەری واتە ((بەستنی پەیوەندی نوێیە لە نێوان کەرەستە کۆنەکاندا))[نیوتی]. هەروەها ئەم کارەش پێویستی بە لایەنێکی جوانکاری هونەری ئەدەبی هەیە کە سەرنجی خەڵك ڕابکێشێ، کاتێ گوزارشت لە هەست و سۆز و بیروڕاکان دەکا و دەچێتە قولایی ناخی مرۆڤەوە، یاخود جوانی لە نوسینی ژیاننامەکەدا وا لە خوێنەر دەکا ئارەزوی خوێندنەوەی ژیاننامەی لەلا دروست ببێ و لەگەڵیدا بژی و هەستی پێ بکا.

نوسینی ژیاننامە لەلایەن نوسەرەوە:

مەرجێکی تری هونەری ژیاننامەی خودی، پێویستە نوسەر خۆی ژیاننامەی خۆی بنوسێتەوە، ئەمەش لە چەند ڕێگەیەکەوە بۆ خوێنەر ئاشکرا دەبێ. گێڕانەوەی ڕوداوەکان بە ڕاناوی کەسی یەکەم (من) (ڕاناوی قسەکەر)، یاخود ناوی نوسەرەکە، ناوی کەسایەتی سەرەکی ناو دەقەکەبێ، یاخود ناو نیشانی ژیاننامەکە دەلالەتێکی خودی بدا بۆ نمونە: (گەشتی ژیانم، ئاوێنەی ژینم، چیم دی، ژیانم...). ڕاناوی لکاوی (م) بۆ (من)ی نوسەر دەگەڕێتەوە، هەروەها جاری واهەیە وێنەی کەسایەتییەکە لەسەر بەرگی کتێبەکەدا هەیە، یاخود لە پێشەکی ژیاننامەکەدا ئاماژەی پێدەکرێ.

لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا یاسایەکی گشتی هەیە و لەهەمان کاتدا لادانیشی تێدا ڕوو دەدا. ئەو یاسا گشتییە دەڵێ: ((نوسەری ژیاننامەی خودی ژیانی خۆی نانوسێتەوە تا نەگاتە ناوەڕاست و کۆتاییەکانی ژیانی))[بر]. بۆ ئەم مەبەستە هەندێ لە نوسەرانی ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا دەخەینە ڕوو، وەك لەم خشتەیەی خوارەوەدا دیارە:

ناوی نوسەر	مێژوی لە دایکبون	مێژوی نوسینی ژیاننامەی خودی	تەمەنی لەکاتی نوسینی ژیاننامەی خودی
ڕەفیق حلمی	1898	1956	58
ئەحمەد خواجە	1903	1967	64
	1919	1985	66

[نیوتی] سەرچاوەی پێشو، ص77.

[بر] محمد الباردی، عندما تتکلم الذات ــ السیرة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، ص54.

مەسعود محەمەد	1920	1983	63
هەژار موکریانی	1924	1995	71
پاکیزە ڕەفیق حلمی	1921	1974	53
هێمن	1914	کۆتایی شەستەکان	ناوەڕاستی پەنجاکان
شاکر فەتاح	1927	1996	69
هێدی	1927	1990	63
مەلا عەولاَی حاجی سمایل			

لەم خشتەیەدا تێبینی ئەم خاڵانە دەکەین:

1ـ یەك نوسەر لەنێوان نۆ نوسەر کە ژیاننامەی خۆیان نوسیوە لە تەمەنی (70) ساڵی تێپەڕیوە، ئەویش (پاکیزە رەفیق حلمی)یە.

2ـ پێنج نوسەر لەنێوان نۆ نوسەر کە ژیاننامەی خودییان نوسیوە لە تەمەنی (60 ـ 69) ساڵی دان، ئەوانیش (ئەحمەد خواجە، مەسعود محەمەد، هەژار موکریانی، هێدی، مەلاعەولای حاجی سمایل) بوون.

3ـ سێ نوسەر لەنێوان نۆ نوسەری ژیاننامەی خودی لە تەمەنی نێوان (50 ـ 59) ساڵیدا ژیاننامەی خۆیان نوسیوەتەوە، ئەوانیش (ڕەفیق حلمی، هێمن، شاکر فەتاح) بوون.

بەمشێوەیە دەگەینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

أـ بەپێی ئەم خشتەیەی سەرەوە بە ڕێژەی 66٪و زیاتری نوسەرانی ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا لە تەمەنی پیریدا ژیاننامەی خۆیان نوسیوەتەوە، بەمەش یاسا گشتییەکەیان بەسەردا جێ بەجێ دەبێ.

ب ـ بە ڕێژەی 33٪ نوسەرانی ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا لە ناوەڕاستی تەمەنیاندا ژیاننامەی خۆیان نوسیوەتەوە.

ئەمەش مانای ئەوەیە ئەو کاتەی مرۆڤ هەست بە نزیکبونەوەی مەرگ دەکا و دەیەوێ ناوی بزر نەبێ، دوبارە ژیانی خۆی دەگێڕێتەوە بۆ ئەوەی خۆی تێدا بدۆزێتەوە و نەمربێ.

لەگەڵ پێویستی بوونی ئەو مەرجانەی سەرەوە لە نوسینی دەقی ژیاننامەی خودیدا، پێویستە ئەو ڕاستییە بدرکێنین، کە لەوانەیە ئەو مەرجانە بەتەواوی و بە شێوەیەکی ڕێك و پێویست لە هەندێ دەقدا بەرچاو نەکەون، چونکە ئەرکی نوسەر قورس دەکا و کەم نوسەر هەیە توانیبێتی ڕەچاوی هەمو مەرجەکانی کردبێ، لەوانە نییە هەمو نوسەرێك بەشێوەیەکی هونەری ژیاننامەی بنوسێتەوە، یاخود ئاگاداری لایەنی تەکنیکی ئەم هونەرە بێ. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ هۆکاری تێکەڵی و نزیك بوونی هونەری ژیاننامەی خودی

لە هونەرەکانی تری ئەدەب. هەروەها ئەم هونەرە کارێکی خودییە و پەیوەندی بە خـودی مرۆڤـەوە هەیـە، بۆیە ناتوانین سیما جیاکەرەوەکانی سنوردار بکەین.

پاڵنەرەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی:

بێگومان هەموو نوسەرێکی ئەدەبی، دەبێ هەستێکی بەهێز و پێویستییەك ببێتە پاڵنەری تاوای لێبکا هەندێ بۆچون و هەست و خەونەکانی لـەڕوی لاپەڕەکانـدا تۆماربکـا، واتـە هـیچ کارێـك بـەبێ بـوونی پاڵنـەر ئەنجام نادرێ، لەبەرئـەوەی نوسـەر بـەهۆی بەرهەمەکەیـەوە دەتـوانێ گوازرشـت لـە نـاخی خـۆی بکـا، کـە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ قوڵ دەبێتەوە بەناخی خۆیدا و هەرچی بیروڕا و هەسـت و سـۆز و ئێش و ئازار وخۆشی و ناخۆشییەکانی ژیانی هەیە لە ناوەڕۆکی بەرهەمەکەیدا دەریان دەبڕێ، چونکە پاڵنـەر یەکێکە لە ڕەگەزە پێویستییەکانی بابـەتی ئـەدەبی، مەبەسـتی ئـەم نوسـینەش لەکەسـێك بـۆ یـەکێکی تـر دەگـۆڕێ، لەبەرئـەوەی بەگشـتی نوسـین پەیوەنـدی بەتایبەتییـەکان و هەسـتە قوڵـەکانی مرۆڤەوەهەیـە. نوسینی ئەم بەرهەمەش بۆ دەربڕین و گەیاندنی ئامانجێکە کە لەسەرەتاوە نوسەر نەخشەی بـۆ کێشـاوە تـا بەخوێنەری ڕابگەیەنێ.

شێوەی ئاشکراکردنی ئەم پاڵنەرانە لەلایەن خودی نوسەرەوە بەشێوەی جیاجیـا دەردەبـڕدرێ، واتـە هەندێ لە نوسەرانی ژیاننامەی خودی هەر لەسەرەتای دەستپێکردنی ژیاننامەکەیانـدا تیشـك دەخەنـە سـەر ئەو پاڵنەرانـەی کـە بووەتـە هـۆی نوسـینی ژیاننامەکـەیان، ئەمـەش سـودی هەیـە بـۆ دیاریکردنی سنوری بابەتەکە و ڕێگا بۆ نوسەر ڕۆشن دەکاتەوە، کەچ لاببا و چ فەرامۆش بکا و چ هەڵبژێرێ بۆ بەرهەمەکەی، بۆ نمونە ئەحمەد خواجە لە (چیم دی)دا هەر لە پێشەکیدا پاڵنەری سەرەکی نوسیوە کە دەڵێ: ((ئەوەی زیاتر هـانی ئـەم نوسـینەی دام، ڕەنجـە — گـەورە و گرنگەکـەی شـێخ مـەحمود بـوو کـە هەنـدێك لـە بێگانـە بەدبەختەکان بەسەر زەنشتەوە لێی ئەدوێن، و لە دانا و پسـپۆڕەکانی کوردیشـەوە بـێ وەڵام مایـەوە))[ترا]، بەڵام هەندێ نوسەری تر گۆڕەپان بۆ زیرەکی خوێنەر بەجێ دەهێڵن، تا لەکاتی خوێندنـەوەی ژیاننامەکـەدا لە مەبەست و ئامانج و پاڵنەری نوسینەکە بگات، کـە نوسـەر مەبەسـتی بـووە، لێرەدا ئـەم شـێوەیە قـالبی ڕۆمان وەردەگرێ، چـونکە هەنـدێ ڕۆمـان هـەن تـا بەتـەواوی و بـە وردی نەخوێندرێتـەوە مەبەسـتەکە لای خوێنەر بەشێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا خۆی نانوێنێ بەتایبەتی ڕۆمانی نوێ.

لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا کۆمەڵێك پاڵنەری جیاواز بەشداری دەکەن، کەم بەرهەم هەیـە کـە یـەك پاڵنەری هەبێ، بۆیە سادەترین شت کە پـاڵ بەمرۆڤـەوە دەنـێ بـۆ نوسـینی ژیاننامـەی خـودی (ئـارەزوێکی سروشتییە بۆ نەمری، ئەم ئارەزووەش لە کاتی هەستکردنی مرۆڤ بە تـەنیایی و جـودایی پـەرە دەسـێنێ. لـە

(ترا) ئەحمەد خواجە، چیم دی، ب1، بەشی 1، چاپخانەی شەفەق، بغداد، 1968، ل3.

دۆخێکی وادا هەستی بەهێز دەبێ بەوەی کە مرۆڤێکە شایانی مانەوەیە، هەروەها لەوکاتەی هەست دەکا وادەی مەرگی نزیکدەبێتەوە)[یرى]. بەگشتی هەمو بونەوەرێك هەوڵی مانەوەی دەدا لە ژیاندا، چونکە چارەنوسی ئەوەی لەدایك دەبێ هەر مردنە. مرۆڤیش بەرهەڵستی مردن دەکا لەپێناو مانەوەی، یاخود نەمری لە دوای مردندا، جا هەندێ لە نوسەران هەوڵی نوسینەوەی بەسەرهاتەکانی ژیانی خۆیان دەدەن، بۆئەوەی ناویان بزرنەبێ و یادبکرێنەوەو بە نەمری بمێننەوە. بۆ نمونە (نەوال سەعداوی) لە کتێبی (اوراقی حیاتی)دا هەست بەبەسەرچونی ژیانی دەکاو دەبێتە پاڵنەر بۆ پەلەکردنی لە نوسینی ژیاننامەی خۆیدا کە دەڵێ: ((لاپەرەکانی ژیانم لەسەر مێزەکەم کەڵەکە بوونە، لەو کاتەی لەوڵات ڕۆیشتم دەستم بە نوسینی ژیاننامەی خودیم کرد، هەڕەشەی مردن وای لە ژیانم کرد کە گرنگ بێ و شیاوی نوسینەوە بێ، ژیانم بە بەهاتر دەبێ لەوکاتەی لە مردن نزیك دەبمەوە، هیچ شتێ وەکو نوسین مردن دڵگیر ناکا))[سمى].

کەچی پاڵنەری گشتی لەلایەن نوسەرانی ژیاننامەی خودیدا گرنگترینیان ((تۆمارکردنی مێژوی هاوسەردەمی نوسەرە (المعاصر للكاتب)و لەگەڵ ئەو ڕوداوانەی تیایدا بەشدار بووە یان کاریگەر بووە پێیان))[]. واتە نوسەر هەڵدەستێ بە ئاشکراکردنی ئەو ڕوداوە گرنگانەی کە تیایدا ژیاوە و لەگەڵ دەرخستنی ئەو ڕۆڵەی کە تیایدا نواندوە و کاریگەری لەسەری کردوە.

سەبارەت بە پاڵنەری سەرەکی لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا ((کەمکردنەوەی قورسایی هەستکردن بە تاوانە کە باری خاوەنەکەی قورس دەکا))[لهى]. ئەمەش لە کاتێکدا دەبێ ژیاننامەکە لە شێوەی دانپیانان بێ، واتە مرۆڤ لەگەڵ خودی خۆی بکەوێتە ململانێیەکی دەرونی توند، لەئەنجامی ئەو پێداچونەوەیەی کە بەناخی خۆیدا کردویەتی و هەست بە ناڕازی بوون دەکا لە کردەوەکانی پێشوی و هەروەها پێویستییە دەرونییەکانی مرۆڤ وادەکەن، کە دوبارە توانای خۆگونجاندنی هەبێ لەگەڵ دەرونی خۆیدا، ئەمەش لە ئەنجامی ئەو تاقیکردنەوانەدا دەبێ کە پێیدا تێپەڕیوە. لەوکاتەدا نوسەر هەڵدەستێ بە ئاشکراکردنی ئەو خاڵە نێگەتیڤانەی خۆی کە لێیان ناڕازییە، بۆئەوەی ئەو قورساییەی سەرشانی کەم بکاتەوە و لە دەرونی خۆیدا هەست بە ئارامییەك بکا. هەندێکجار گێڕانەوەی مێژو، یاخود چیرۆکی ژیانی خۆی و قسەکردن لەبارەی خود بۆ مرۆڤ چێژێکی گەورەی تێدایە، لەبەرئەوەی (مرۆڤ ئارەزوی گفتوگۆکردنی هەیە لەگەڵ خەڵکانی تردا بۆ ئاڵوگۆڕکردنی بیروباوەڕ و هەست و سۆزیان و درککردن بە نهێنییەکانی ژیانیان لەلایەن کەسانێکی وەك خزم و دۆست و خوێنەرە دڵسۆز و وەفادارەکانی و ژیانی خۆی باس دەکا و تۆمار دەکا،

[یرى] تهانی عبدالفتاح شاكر، السيرة الذاتية فى الادب العربى، ص25.

[سمى] نوال السعداوى، اوراقى حياتى، ج 2، دار الادب، بيروت، 2000،ص7.(انترنيت) www.ahewar.org

[] مويد عبدالستار، السيرة الذاتية، ص29.

[لهى] عبدالعزيز شرف، ادب السيرة الذاتية، ص45.

لەبەرئەوەی مرۆڤ ناتوانێ بە تەنیایی بژی)[□] . گێڕانەوەی چیرۆکی ژیان ئەگەر بەشێوەیەکی ئەدەبی نوسرابێ، شێوەی دەقێکی هونەری ژیاننامەی خودی وەردەگرێ، تەنانەت ئەگەر بە شێوەیەکی ئەدەبیش نەنوسرابێ، بەڵام ئەوکات پلەی هونەرییەکەی کەمتر دەبێ و لە وانەیە لەگەڵ بابەتی تر تێکەڵبێ، وەکو حیکایەت. حەزکردنی مرۆڤ بەقسەکردن لەبارەی خودی خۆی و گفتوگۆ و تێکەڵبونی لەگەڵ دەوروبەریدا، یەکێکە لەو سیفەتە سروشتیانەی کە لەکەسایەتی مرۆڤدا هەیە، ئەمەش یەکێکە لەو هۆکارانەی کە کۆنی هونەری ژیاننامەی خودی بەدەردەخا کە بەکۆنی مرۆڤایەتییەوە پەیوەستە.

پاڵنەری پاکانەکردن* (التبريرية) لە ژیاننامەی خودیدا ئەم پاڵنەرە زیاتر بۆ بەرگریکردن و خۆپاراستن و پۆزش هێنانەوە بەکاردێ. ئەمەش کاتێك ڕوودەدا، کە ئەگەری تۆمەتبارکردنی نوسەرەکە هەبێ، بەهۆی کردەوەکانی، لەم بارەدا نوسەر ژیانی خۆی دەنوسێتەوە بۆ نەهێشتنی ئەو تۆمەتانەی خراوەتە پاڵی و پێشاندانی بێ تاوانی خۆی. ئەو پێویستییەی مرۆڤ وادەکا پاکانە بۆخۆی بدۆزێتەوە و ڕاستییەکان ئاشکرابکا و (بوختان) و تۆمەتەکان بەدرۆبخاتەوە، لێرەدا وەکو وەڵام دانەوەیە بۆ ئەو کەسانەی کە تۆمەتباریان کردوە و تۆڵەی خۆی لە نەیارانی بستێنێتەوە.

هەندێ نوسەری تر ژیاننامەی خۆیان دەنوسن بۆ فەخر و شانازیکردن بەخود**. واتە بۆ خۆدەرخستن و ناوبانگ پەیداکردن لەناو کۆمەڵگادا، سەرەتا بە باسی ڕەچەڵەك (نەژاد)و مێژوی خێزانەکەیان دەست پێ دەکەن. ئامانج و پاڵنەریان شانازیکردنە بە خود و بنەماڵەکانیانەوە.

یاخود (ئارەزوکردن بە وەرگرتنی هەڵوێستێکی خودی لە ژیاندا، بۆئەوەی بگاتە ڕێبازێکی تایبەت یان ڕەفتارێکی دیاریکراو)[□]. هەروەها چۆنیەتی پێگەیشتن و پەروەردەبونی لەلایەنی فکری و ڕامیاری و کۆمەلایەتییەوە، کەوا چ کەسێك یا کتێب و مامۆستایەك کاریگەرییان لەسەر هەبووە، کە زیاتر قۆناغەکانی گەشەسەندن و پێگەیاندنی خۆی تیا تۆماردەکا و دەیەوێ ئاشکرای بکا و ڕاییگەیەنێ بۆ ئەوەی خەڵك سودی لێ وەربگرن، هاوکات لەگەڵ باسکردنی ئەو هەوراز و نشێو و کێشە و گرفتانەی کە بونەتە ڕێگر لە ژیانیدا و ڕووبەڕویان بووەتەوە. ئەوکاتە ژیاننامەکە دەبێتە پەند و عیبرەت وەرگرتن و لە شێوەی وانە و ئامۆژگاریدا دەبێ بۆ خوێنەر و نەوەکانی ترو خەڵکانی تر، کەوا دوبارە توشی ئەو هەڵانە نەبنەوە کە ئەوان تیای کەوتون.

[□] سەرچاوەی پێشو، ص28.

*بڕوانە: جورج مای، السيرة الذاتية، ص48

** بڕوانە: محمد سعيد الريحانى، السيرة الذاتية: المفهوم و التجربة (انترنيت) www.almolltaqa.com

[□] يحيى ابراهيم عبدالدايم، الترجمة الذاتية فى الادب العربى الحديث، ص34.

پاڵنەری خۆ دۆزینەوە لەلایەن نوسەری ژیاننامەدا بۆئەوەیە بتوانێ زیاتر خۆی بناسێ و ئاگاداری ئەو کردەوانە بێ کە لە ژیانیدا کردونی. هەروەکو نوسەر (ستورم جیمس) لە پێشەکی ژیاننامەکەیدا بەناوی (رحلە من الشمال 1969)دا دەڵێ: ((ئارەزوی ئەوە دەکەم پێش ئەوەی کاتەکە بەسەر بچێ ئەوە بدۆزمەوە کە من چ جۆرە کەسانێك بومە، بێ ئەوەی ڕێگە بە هاتنە ناوەوەی لە خۆبایی بوون و زیرەکی (لێهاتویی — ذکاء) بدەم، لە شێواندنی شێوەی ئەم بونەوەرە))[تینی]. لەلایەکی تریش علی طنطاوی لە پێشەکی یادگارییەکانیدا (ذکریات) ئامۆژگاری خوێنەرانی دەکا، کە هەموو کەسێك پێویستە دەفتەرێکی هەبێ و ڕۆژانە ئەو بیروڕایانەی کە گەیشتوتێ وئەو هەست و سۆزانەی کە بەسەریاندا زاڵ بووە و کاریگەری ئەوەی بینیویەتی و بیستویەتی تۆماربکا، مەرج نییە بۆ چاپکردن و بڵاوکردنەوەبێ، بەڵکو ((بۆ ئەوەی ڕۆژێك خۆی تیا بدۆزێتەوە کە لە دەستی چووە))[تینی].

هەروەها پاڵنەری پەرۆشی بۆ خۆشی سەردەمی منداڵی و ئارەزوی گێڕانەوەی یادگارییەکان ئەو پاڵنەرانەن زۆربەی نوسەران پەنای بۆ دەبەن، هەرچەندە سەردەمی منداڵی سەردەمێك نییە کە نوسەر هەموو وردەکارییەکانی ژیانی لە یاد مابێ، بەڵام لەوانەیە زیاتر ئەو یادگارییانە تۆماربکەن کە تا ئێستاش کاریگەری لەسەر دڵ و دەرونیاندا بە جێهێشتوە. هەرچەندە ئەگەر نوسەری ژیاننامەی خودی باسی هەر نەهامەتی و دەردەسەرییەکی وەکو (مەینەتی کەسی و هەستکردن بە کەموکوڕی و نەهامەتی خێزانی و سۆزداری و تەندروستی و کۆمەڵایەتی و ئایینی و ڕامیاری)* لە نێو ژیاننامەکەیدا بکا، ئەمە ئاماژەیە بۆ بوونی پاڵنەر بەشێوەیەکی جیا لەوەی بەئاشکرایی بۆخوێنەری بیدرکێنێ لە نوسینی بەرهەمەکەیدا. ئەم دۆخەش مرۆڤ دوچاری دڵەڕاوکێی دەرونی دەکا، بەڵام ئەگەر (بڕوا بەخۆبون (ثقة بالنفس)و بەهێزی ئیگۆ (قوةالانا)و بەسبون (الاکتفاء)ی خودی)[بربرتر] لەگەڵدابێ دەبێتە هۆی داهێنان، بەڵام پێچەوانەی ئەمەش نوسەر توشی لێکپچڕانی هزری داهێنان دەکا، بۆیە لە کەسێکەوە بۆ یەکێکی تر جیاوازە و خاوەنی ژیاننامەکە هاندەدا بۆ زیاتر گوزارشتکردن و درکاندنی ئەو نهێنی و ئامانجانەی کە مەبەستییەتی.

لەگەڵ ئەمانەشدا هەندێ نوسەر هەن ئەو توانا سایکۆلۆژییانەیان نییە کە بتوانن هەندێ لە پاڵنەرەکان بدرکێنن، بەتایبەتی ئەوانەی لە شیکردنەوەکانی ڕەوشتی تایبەتی خۆیاندا بە باشیان نازانن، بۆ ئەوەی مرۆڤ بتوانێ ژیاننامەی خۆی بنوسێتەوە، پێویستە بەهرەیەکی هونەری هەبێ بۆ ئەوەی ژیاننامەکەی بەشێوەیەکی ئەدەبی و ڕوداوی بەیەکەوە بەستراو تۆماربکا، لەبەرئەوە بوونی پاڵنەر بەتەنها بەس نییە بۆ نوسینی ژیاننامە.

[تي] میری ورنوك، الذاکرة فی الفلسفة الادب، ص189–190.

[] علی الطنطاوی، ذکریات، ج1، ط1، دار المنارة للنشر، السعودیة، جدة، 1985، ص9.

* بڕوانە: ریاض الجابری، السیرة الذاتیة و التراث ـ مقاربة نفسیة، ص49ـ54.

[بربرتر] سەرچاوەی پێشو، ص48.

به شێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا ئەمانە هەندێ لەو پاڵنەرە ناوەکی و دەرەکیانەن کە نوسەر هاندەدەن بۆ ئەوەی بگاتە ئەو ئامانجەی کە مەبەستییەتی دەری ببڕێ و ناخی خۆی لێ خاڵی بکا و بەخەڵکی ڕابگەیەنێ.

کاریگەری لایەنی دەرونی لەسەر نوسینی ژیانی خودیدا

بەرهەمی ئەدەبی لە ناخی مرۆڤەوە هەڵدەقوڵێ و پەیوەندی بە خود و ناخی کەسایەتییەکە وکاریگەری ژینگە و دەوروبەرەوە هەیە. لە کاتێکدا نوسەر دەبێ بچێتە ناخی خۆی و بەتەنیا لەگەڵ خۆیدا بژی، لە میانەی ئەو پەیوەندییەی کە لەگەڵ خۆیدا دروستی دەکا، خۆی تیا دەدۆزێتەوە، چونکە هەر ئەدیبێك هەڵوێستی سەربەخۆ و تایبەتی بەرامبەر بە مرۆڤ و کۆمەڵ و گەردون هەیە، دەبێتە هۆی دروستکردنی جیهانێك کە تایبەت بە خۆی بێ و هەریەکە جیهانەکەی خۆی لە ئەدەبەکەیدا ڕەنگدەداتەوە، ئەم تایبەتمەندێتییەش سایکۆلۆژیا بە دیاردەیەکی دەرونی ڕاڤەیدەکا کە بریتییە لە قەرەبوکردنەوەی ئەم حەزوئارەزوە بنەڕەتییانەی کە ئەدیب نەیتوانیوە لە دەرون و ژیانی خۆیدا بەهۆی ڕێگرە ناوەکی و دەرەکییەکانەوە تێریان بکا[تربتر]. بۆیە ئەدەب هەمیشە هەوڵیداوە بۆ خستنەڕوی نهێنییەکان. بە یارمەتی تیۆرەکانی دەرونشیکاری هەوڵی شیکردنەوە و تێگەیشتنی دەقە ئەدەبییەکان دەدرێ. لەبەرئەوەی ئەم تیۆرە وادەبینێ کە هونەر قەرەبوکردنەوەی بێ بەشبونەکانە (الحرمان) ولە داهێنانی هونەریش بەرزبونەوەیە بۆ حەز و ویستە کەبتکراوەکانی خودی هونەرمەند[یربتر]. هەروەکو دەرونناسی نەمساوی (سیگموند فرۆید) وەك داهێنەری قوتابخانەی دەرونشیکاری توانیویەتی سود لە لێکدانەوەی دەقە ئەدەبیەکان وەربگرێ، کە خەریکی توێژینەوەو شیکردنەوەی داهێنان بووە لە ڕووی کەسایەتی داهێنەرەوە. بە مەبەستی دارشتنی تیۆرەکەی و شارەزابونی لەو چەمکانەی کە لە تیۆرەکەیدا کاری لەسەر کردون وەکو (گرێی ئۆدیب و نەست و چەپاندن و گرێی دەرونی و رەمەکی سێکسی ...)، هەروەها تیۆری دەرونشیکاری گرنگی بە بیرو هۆشی ناوەوە (عقل الباطن)ی مرۆڤ و ڕەنگدانەوەیان لە بیروڕا و کاروباری ڕۆژانەیدا دەدا. وەکو ئەوە وایە کە (نەتوانرێ شیکردنەوەیەکی ڕاست بۆ خەونەکان بکەین تاکو بە خەون بینەری نەبەستینەوە)[سمبتر]. واتە مەبەست لێرەدا وا پێویست دەکا ڕەخنەگر زانیاری لەبارەی ژیانی نوسەری دەقەوە بزانێ، چونکە کاری ڕەخنە ئاشکراکردنی شتە شاراوەکانی دەقە، بۆیە شارەزابون لە ژیانی نوسەر کارێکی گرنگە چونکە ڕێگەمان بۆ ئاسان دەکا تا لە شتە پەنهانەکانی ژیان بگەین و پێویستە

[تربتر] ؟ ، لە سایکۆلۆژیای مرۆڤدا، و: سابیر بۆکانی، چ1، چابخانەی رەنج، سلێمانی، 2006، ل13.

[یربتر] سامی الدروبی، علم النفس و الادب ـ معرفة الانسان بین بحوث علم النفس و بصیرة الادیب و الفنان، ط2، دار المعارف، القاهره، 1981، ص224.

[سمبتر] لیون ادل، فن السیرة الذاتیة، ص131.

بزانین سەرەتا پەنای بۆ چ سەرچاوەیەکی ڕۆشنبیری بردوە و هەروەها ڕادەی تێگەیشن و داهێنانی چەندە؟ کە ئەمەش کاری ڕەخنەگرە، چونکە لە کاتی ڕەخنەگرتنیدا دەچێتە بنج و بناوانی دەقەکان و شییاندەکاتەوە. ڕەخنەگرەکان دەتوانن ئەو شتانە ئاشکرابکەن کە نوسەر ڕاستەوخۆ ناتوانێ باسیان بکا. هەروەکو سانت بۆڤ دەڵێ: ((پەیبردن بە ژیاننامەی نوسەر پێویستە بۆناسینی دەقەکە))[1]. بوونی زانیاری لە بارەی ژیاننامەی نوسەر سودی هەیە بۆ شیکردنەوە و تێگەیشتن لە دەقەکەیدا. واتە (گوزەرێکە بەنێو لایەنە دیاریەکانی دەقی ئەدەبی و بۆ دەرخستنی نهێنییەکان و لایەنە پەنهانەکانی دەقی ئەدەبی، ژیاننامەی نوسەر دەبێتە پردێك لە تێگەیشتنی ئەو شوێنانەی خوێنەر یان رەخنەگر بە ئاسانی بیگاتێ واتە ئاراستەکردنی خوێنەر و رەخنەگر جۆرێك لە خۆبەستنەوە بە دەقەکە نیشاندانی پێوەندیەکی توندوتۆڵ و ڕاستەوخۆی کەسێتی نوسەرە)[2]، هەروەکو ڕەخنەگرانی بایۆگرافی ڕایان وایە سێ جۆرە کەڵکی هەیە کە خوێنەر لە بەکارهێنانی بەڵگە بایۆگۆافییەکانییەوە بە دەستی دێنن بۆلێکدانەوە و شیکردنەوەی دەقی ئەدەبی کە ئەمانەن:

((1ـ خوێنەران بەرهەمە ئەدەبییەکان باشتر تێدەگەن لەبەرئەوەی ڕاستییەکان لەبارەی تاقیکردنەوەکانی نوسەرەوە دەتوانێ یارمەتی خوێنەر بدا بۆ بڕیاردانی ئەوەی کە چۆن ئەو بەرهەمە لێك بدرێتەوە.

2ـ خوێنەران دەتوانن بە شێوەیەکی چاکتر بەرهەمێکی ئەدەبی هەڵسەنگێنن بەمەبەستی زانینی خەباتی نوسەرەکەی، یان زانینی گیروگرفتەکان لە ئەفراندنی ئەو بەرهەمەدا.

3ـ خوێنەران دەتوانن باشتر سەرقاڵبونی نوسەران بە بیرکردنەوەوە بنرخێنن بە لێکۆڵینەوەکردنی ئەو ڕیگایانەی کە ئەزمونی ڕاستەقینەیان بگونجێنێ و ڕێك بخا و لەبەرهەمە ئەدەبییەکانیاندا))[3].

نوسینی ژیاننامە کارێکە بە هەستی ناوەوە و سەرچاوە قوڵەکانی کەسایەتییەوە بەندە. کاتێ یادگارییەکانی ژیان کۆدەکرێتەوە و تێکەڵاودەکرێ و دوبارە ڕێکدەخرێتەوە لەوانەیە هونەرێکی بەرزی لێدەربچێ. هونەرێك کە جۆرە پاڵنەرێکی ناوەکی مرۆڤی لەخۆوە گرتبێ و بیکاتە کەرەستەیەکی خۆی. هەروەها قوڵبونەوە بەناخی خود و درکاندن و قسەکردن لەبارەی تایبەتییەکانی ژیان بە شێوەیەکی ڕوون و باوەڕپێکراو لە ژیاننامەی خودیدا کارێکی پێویستە، چونکە هەندێ لە نوسەران حەزناکەن باسی سەردەمی منداڵی و هەرزەکاری خۆیان بکەن، لە بەرامبەر ئەمەشدا هەندێ نوسەری تر هەن باسی زانیارییە هەستیارەکانی ژیانیان دەکەن وەکو زانیارییە موحریجەکانی ژیانیان. بۆ نمونە (محەمەد شوکری) لە (نانی رووت) دا زۆر بوێرانە باسی هەڵوێست و روداوە جۆراوجۆرەکانی ژیانی دەکاو پەردە لەسەر نهێنییە

---

[1] محمود البستانی، فی النظرية النقديه، المؤسسة العامة للصحافة و الطباعة مطابع الجمهورية، بغداد، 1971، ص109.

[2] هەڵمەت بایز رەسولێ، رەهەندی دەرونی لە چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەندا، نامەی ماستەر، زانکۆی بەغدا (کۆلیژی پەروردە/ ابن رشد)، بەغدا، 2006، ل60 .

[3] ڕۆبێرت دیاینی، ڕێبازەکانی ڕەخنەی ئەدەبی ، و: عەتا قەرەداغی، دەزگای سەردەم، کتێبی گیرفانی، ؟، ل92.

شـــاراوەکان هەڵدەداتـــەوە کـــە دەڵـــێ:((... بـــەیانیان زوو هەڵدەســـتام تابـــەری درەختـــان، مریشـــك، هێلکەوجووجەڵـە بدزم...دەستکەوتەکانم دەفرۆشتـە دوکاندارەکـەی گەرەکەکـە، ڕۆژ بـە ڕۆژ هەستمدەکرد حەزی سێکسیم دەوروژێ، بە زۆر و پێداگرتن لە ناوەوەمدا دەژیا...))[*].

لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا هەروەکو جۆرەکانی تری ئەدەب نوسەر ڕووبەڕووی چەند هەڵوێستێکی دەرونی دەبێتەوە، بۆیە (پێویستی بـە شکاندنی بەربەستە دەرونییـەکانی نێوان نوسـەر و خوێنـەر هەیـە، یەکەم مەرج بریتییە لە بواردان بە خوێنەر کە مەلە بکا لەناو هەست و سۆز و ژیانی نوسەر بۆئەوەی لایـەنی سەرکەوتن و سەرنەکەوتنی نوسەر بزانێ، هەروەها نوسەر دەبێ دان بە هەڵەکانیدا بنێ پێش ئـەوەی تیشك بخاتەسەر سەرکەوتنەکانی و پەیوەندییە پۆزەتیڤەکانی لە کار و توێژینـەوە و لێکۆڵینەوەیدا)[*]. لەگـەڵ ئەمەشدا هەرچـەندە ئەگـەر دابڕانێك لـە نێوان خوێنـەر و نوسـەردا هـەبێ لـە ژیاننامـە خودییەکـەدا، ئـەوا ئـارەزوی خوێنـەر کـە هەنـدێ جـار دەگاتـە ڕادەی غـەریزە وا دەکـا شـەیدای زانینـی نهێنییـەکان و ڕوداوە شاراوەکانی ژیانی نوسەر بێ بەتایبەتی ژیانی ئەو کەسانەی کە خوێنەر دەیانناسێ یان ناوی بیستون.

ژیاننامەی خودی هەرچەندە وەکو لقێك لە لقـەکانی ئـەدەب ناسراوە، بـەڵام هەنـدێکی تـر بـە لقێکـی دەرونزانی دادەنێن، چونکە هۆکارەکانی پێکهاتنی کەسایەتی بـە دەردەخـا و هەستـەکان و هەڵچـونەکانی کەسەکە لە ماوەی ژیانیدا کە پێیدا تێپەڕیوە بە دەردەخا[*]، هاوکات لەگەڵ بەدەرخستنی ئـەو لایەنـە دەرونیانـــەی کـــە کاریگـــەری لەســـەر ڕەوتـــی ژیانیـــدا هـــەبووە و بووەتـــە هـــۆی دەرنـــەبڕینی بیروڕاکـــانی و گوزارشتنەکردن لە هەست و سۆزە تایبەتییەکانی خـۆی بـە کـورتی واتـە ئـەو کۆسـپ و تەگەرانـەی بونەتـە ڕێگری نوسەر لە نوسینەکانیدا و بەتایبەتی لە نوسـینی ژیاننامـەی خودیـدا. هەنـدێ سانسـۆر هەیـە بونەتـە کۆسپ و تەگەرە لەبەردەم کاری نوسین لەوانە (شێوەیەك لە شـێوەکانی چاودێریکردن (سانسـۆر – رقابـە) زاڵە بەسەر هەستی شەرم کردن، چونکە ژمارەیەکی کەم لە نوسەران چاونەترس و بوێر بوونە بـە شـێوەیەك کە توانیان کتێب لەسەر ژیانی سێکسیان بنوسن)[*]. لێرەدا دەبێ تیشك بخەینە سـەر ڕاستییەك ئـەویش ئەوەیە کە هەندێ لە نوسەران بە پێـی ژینگـە و دەوروبـەر و داب و نـەریتی کۆمەڵگاکـەی خـۆی جیاوازییـان دەبێ لەگەڵ نوسەرانی تر لـە نوسینـەکانیاندا، چـونکە نوسـەر لەهـەر نوسینێکیدا ئەگـەر بیـەوێ کەسـێکی پارێزراوبێ، دەبێ لە بەرهەمەکەیدا پەیڕەوی هەندێ خاڵ بکـا. ئـەویش بـەپێی ئـەو کۆمەڵگایـەی کـە تیایـدا دەژی دەقەکەی بەرهەم دەهـێنێ، پێویستـە ڕەچاوی سانسـۆری سیاسـی و ئـایینی و کۆمەڵایـەتی بکـا کـە ئەمانە دەبنە هۆی دروستبونی هەستی تـرس و شـەرمکردن لەلایـەن نوسـەرەوە، کـە نـەیان توانیـوە هـەمو

---

[*] محەمەد شوکری،نانی ڕووت ـ سەر گوزشتەی حاڵ، و: نەجاتی عەبدوڵڵا، چ1، ب1، چاپخانەی ڕەنج، 2007، ل43 .

[*] د.فاطمة الوهیبی، لم ار سیرة ذاتیة کشفت عن اغوار النفس و تشوهاتها.(انترنیت) www.saudiyoon.om

[*] مؤید عبدالستار، السیرة الذاتیة، ص15.

[*] مؤید عبدالستار، السیرة الذاتیة، ص30.

نهێنییەکانی ژیانی تایبەتی خۆیان بدرکێنن. ((ترس و شەرمیش وەك دو دیاردەی ترسناك زیاتر پابەندن بە ناخی کەسەکە، ئەگەر لەحاڵەتی نائاسایی بونی خۆیان لایاندا. ترس لە حاڵەتی تەنیایی و بێ تێکەڵبون زۆر جار رودەکاتە مرۆڤ ، بەڵام شەرم لەگەڵ هەڵسوکەوت کردن و تێکەڵبون وقسە کردن لەگەڵ کەسانی چواردەوری خۆی شەرم روی تێدەکات))[ترترتر]، بۆ نمونە کاتێك یەکێك ناڕازییە لە کاربەدەست و دەسەڵاتی ئەو حوکمەی لە وڵاتەکەیدا هەیە، لەبەر ترسی دەسەڵات ناتوانێ ڕاستەوخۆ بیدرکێنێ لەبەرئەوەی دواتر کێشەی بۆ پەیدا دەبێ، یاخود ئاشکراکردنی هەمو نهێنییەکانی ژیانی تایبەتی لەلایەن نوسەرەوە بەتایبەتی ئەوەی پەیوەندی بەلایەنی سێکسی و ئەو هەڵوێستانەی کە بەرامبەر ڕەگەزی بەرامبەر هەیەتی دەبێتە هۆی ئەوەی لە کۆمەڵگادا بە چاوێکی سوك سەیربکرێ و ڕێزی لێنەگیرێ و توشی سەرزەنشتکردن ببێ. هەربۆیە لەزۆر ژیاننامەدا ڕاستگۆییەکی تەواو بەرچاوناکەوێ. هەرچەندە ئەدەب بەگشتی و ژیاننامەی خودی بەتایبەتی هەڵڕشتن و بەتاڵکردنی خودە و نوسینەوەی هەمو ڕوداوەکانی ژیانە. بۆیە نوسەر پێویستە بێ ترس و شەرمکردن ژیاننامەکەی تۆماربکا، بەڵام بوونی ئەم سانسۆرانە لەسەر هەستەکانی نوسەر دەبێتە هۆی کەبتکردنی حەزوئارەزوەکانی دەرونی نوسەر و زانیارییەکان بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ دەردەبرێ. ئەوکاتە دەکەوێتە ململانێیەك لەگەڵ خودی خۆی (باشترین جۆری ژیاننامەی خودی ئەوەیە کە چارەسەری ململانێی ناوەکی کەسەکە بکا)[يرترتر]، چونکە نوسینی ژیاننامە لە پلەی یەکەمیدا بە هەنگاوێکی بوێرانە دادەنرێ و کەم کەس هەیە بتوانێ ئازایانە لەسەر خۆی بنوسێ. هەڵنەڕشتن و ئاشکرانەکردنی هەموو هەڵوێست و ڕوداوەکانی ژیانی لە ژیاننامەی خودیدا لەبەر هۆکاری داب و نەریتی کۆمەڵگا و ئەو ژینگەیەی تیایدا دەژی و ترس لە بەرپرسیاریەتی ڕەوشتی و سانۆری ئایینی و سیاسی، نوسەر توشی حاڵەتی کەبتکردن دێ، چونکە ئەرکی کەبتکردنیش بریتییە لە (نەهێشتنی خواستە دەرونییەکان(النزعات النفسية) لە ڕۆیشتنی لە ڕێگا ئاساییەکەی خۆی. ئەو ڕێگەنەدانەش دەست بەسەر خواستە دەرونییەکاندا ناگرێ، بەڵکو وەکو هێزێکی پارێزاو دەبێ بۆ ئاشکرابون، بەڵام لەگەڵ هەمو ئەمانەشدا بەشاراوەیی لە نەستدا دەمێنێتەوە)[سمترتر]. جا لەڕێگای بەرهەم و داهێنانە ئەدەبییەکانەوە، وەکو ڕێگە چارەیەکە کە بۆ خۆیان دەیدۆزنەوە بۆئەوەی هەرچی لە ناخیاندا هەیە بیدرکێنن، چونکە ئەدەب بە دەنگهاتنی شتە بێدەنگەکانە و نوسەر دەتوانێ هەمو شتە ناشیرنەکان جوان بکا.

[ترترتر] هەڵمەت بایز رەسوڵ، رەهەندی دەرونی لە چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەندا، ل123 .

[يرترتر] مؤيد عبدالستار، السيرة الذاتية، ص31.

[سمترتر] عزالدين اسماعيل، التفسير النفسي للادب، ط4،دار العودة، بيروت، 1981، ص47.

ژیاننامەی خودی و ڕۆمان:

ڕۆمان ژانرێکی ئەدەبییە، پێش ئەوەی باسی پەیوەندی نێوان ژیاننامەی خودی و ڕۆمان بکەین و ئاماژە بە خاڵی هاوبەش و جیاوازی نێوانیان بکەین، پێویستە سەرەتا هەوڵبدەین بە شێوەیەکی کورت لە چەمکی ڕۆمان بگەین وەکو ژانرێکی ئەدەبی بۆئەوەی ڕێگای کارەکەمان بۆ ئاسانتر بێ.

ئەگەر بە پرسیارێك دەست پێبکەین کە ڕۆمان چییە؟ دەکرێ بڵێین لە زۆر ڕووەوە لە هونەری ڕۆمان کۆڵدراوەتەوە و پێناسەی بۆ کراوە. ڕۆمان (کارێکی ئەدەبی خەیاڵی پەخشانییە، بە شێوەیەکی چیرۆکی دەخرێتەڕوو کە درێژییەکی دیاریکراوی هەیە و کەسایەتی و ڕوداوەکانی تێدا وێنە کێش دەکا کە لە ژیانێکی

ڕاستەقینەدا لە ڕابوردو یان داهاتو دا لە شێوەی گرییێچنیەك دەینوێنیٚ)[شمترتر] . لەم پێناسەیەدا سیما دیارەکانی ڕۆمان خراونەتەڕوو. هەروەها سمیر القطامی لە پێناسەکردنی هونەری ڕۆماندا دەڵیٚ: ((ڕۆمان ئەزمونی مرۆڤە، کە تێیدا ڕۆماننوس لایەنی دەرونی و مرۆڤایەتی لە ژینگەدا دەکێشیٚ، و بەشێوەیەکی باوەڕپێکراو و بەڵگەنامەوە لەڕێی جوڵەی کەسایەتییەکان و ململنێیەکانیان پێشکەش دەکریٚ))[لهترتر] .

بەمجۆرە ڕۆمان لە شێوەیەکی گشتگیر و هەمەلایەنیدا چیرۆکی ژیانی کەسایەتییەك یان چەند کەسایەتییەکی تێکەڵاو دەگێڕێتەوە و قۆناغەکانی گەشەسەندنی ژیانیانی تێدا ڕوندەکاتەوە.چونکە ڕۆمان (لەهەمو جۆرەکانی تری ئەدەب زیاتر ژیانی مرۆڤ بە دەردەخا لەکارلێکردنی لەگەڵ ئەو بارودۆخە سنوردارەی ژیانی کەهەیەتی لەم سەدەیەدا و، لەگەڵ وێنەکێشانی ئەو ساتە زەمەنییەی هاوکاتی کەسایەتییەکەیە، کەئەمە بە گرنگترین ئامانج دادەنریٚ کە ڕۆماننوس لەبەرچاوی دەگریٚ)[ترتر] .

ڕۆمان لە هەمو جۆرەکانی تری ئەدەب ڕێگا بە وێنەکێشانێکی فراوانی جیهانی ناوەوەی کەسایەتییەکان دەدا، لە ژیانی دەرەوەشیدا گرنگی بەو ژینگەیە دەدا کە تیای ژیاوە و گەشەی کردوە، چونکە ڕۆمان دەتوانیٚ چەندین تێڕوانین تێکەڵی یەکتر بکا و ئاماژە بە قۆناغە جیاجیاکانی مێژوی ژیانی مرۆڤ بکا. هەر ڕۆماننوسێکیش بەشێوەیەکی جیاواز کارەکەی پێشکەش دەکا.

هەرچەندە لەسەرەوەدا چەند تیشکێکمان خستووەتە سەر هونەری ڕۆمان، بەڵام پێناسەکردنی کارێکی ئاسان نییە، چونکە ڕۆمان لەگەڵ جۆرەکانی تری ئەدەب هاوبەشی دەکا. ڕەخنەگر و نوسەران هەوڵیانداوە بۆ گەڕان بە دوای سنوری جیاکەرەوە لەنێوان هونەری ڕۆمان و جۆرەکانی تری ئەدەب کە لێیەوە نزیکە و لەسەر بنەمای گێڕانەوە بنیاتنراون و لە پێکهاتە سەرەکییەکانی ناو دەقەکاندا هاوبەشن. کاتیٚ شێوازی داڕشتن و تەکنیکە هونەرییەکان و ڕەگەزەکانیان لە یەکتر وەردەگرن. ئەوکاتە دەکەوێتە حاڵەتێکی جیوەییەوە لەنێوان جۆرەکانی تری ئەدەبدا (هەروەك چۆن ڕۆمان هەندیٚ تەکنیك و کەرەستەی لە جۆرەکانی تری ئەدەب وەرگرتوە، ئەوا هونەری ژیاننامەی خودیش ڕەهەندی خەیاڵ و تێڕوانینی بۆ شوێن و ئامراز و کەرەستەکانی پیشاندانی ڕوداوەکان و وێنەکێشانی کەسایەتییەکانی لە ڕۆمان وەرگرتوە)[بیترتر] . واتە لێرەدا دەتوانین بڵێین هونەری ڕۆمان لەگەڵ ژیاننامەی خودیدا پەیوەندییەکی دۆستانە و ئاڵوگۆڕکراویان لەنێواندا هەیە، چونکە (ڕۆمان ژیاننامەی تێدایە بۆیە هەردوکیان لە یەکتر وەردەگرن. ژیاننامە نوسینیش تاڕادەیەك هەستی ڕۆمان نوسین و توانایەکی ڕۆماننوسینی تێدایە تا

[ترتر] احمد عزی صفیر، تقنیات الخطاب السردی بین السیرة و الروایة، ص11.

[لهترتر] سمیر القطامی، الحرکة الادبیة فی الاردن، ط1، منشورات وزارة الثقافة و التراث القومی، مطابع الدستور التجاریة، عمان، الاردن، 1967، ص169.

[ترتر] مکارم الغمری، الروایة الروسیة فی القرن التاسع عشر، سلسلة کتب ثقافیة شهریة یصدرها المجلس الوطنی للثقافة و الفنون و الاداب، الکویت، 1981، ص12.

[ترتر] کمال الریاحی، حرکة السرد الروائی و مناخاتة ــ فی استرتیجیات التشکل، ص17.

ڕوداوەکان جوان بچنرێن و نوسینی ژیاننامەش پێویستی بە ڕەگەزەکانی ڕۆمان هەیە وەك گێڕانـەوە و ڕوداو و سەربردە و تەشویق و دەستنیشانکردنی کات و شوێن ...تاد)[تيتريتر].

گەلێ جار ڕۆماننوس بەتایبەتی لەیەکەم ڕۆمانیدا پەنا دەباتە بەر ئەو زانیارییانەی کە لە ژیانی خۆیدا هەیەتی لەگەڵ ئەو ڕوداوانەی کە لە ژیانیدا ڕویانداوە، ئەمەش تێکەڵییەك لەگەڵ هونەری ژیاننامـەی خودیدا دروست دەکا، چونکە ژیانی مرۆڤ کەرەستەیەکی ئامادەکراوە و لـە ژێر دەست دایە بۆ نوسین، ئەمـەش کاریگەرییەکی زۆری لەسەر ڕۆماننوسدا هەیە، چونکە ڕۆمان لە خودی مرۆڤەوە هەڵدەقوڵێ و پەیوەستە بە ژیانی تاك بۆ نمونە گابریل گارسیا مـارکیز دەڵـێ: ((لـە ڕۆمانەکانمـدا دێڕێك نییـە کـە پەیوەنـدی بـە ژیانی ڕابودومەوە نەبێ))[تيتريتر]. واتە هەندێ ڕۆماننوس هەن ئـەو ڕۆمانانـەی دەیاننوسـێ بەشـێوەیەکی ڕاستـەوخۆ ڕوداوەکانی لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیدا یان کەسانی دەوروبەری وەردەگرێ و لە واقیعدا بونیان هەیـە و ڕوداوی ڕاستەقینەن و ڕویان داوە، بەڵام بەشێوەیەکی هونەری دایاندەڕێژێتەوە.

پەیوەندی نێوان ڕۆمان و ژیاننامەی خودی تێکەڵاویەکی زۆری هەیـە، زۆرجـار وا لـە ڕۆمـان دەروانـرێ کەوا لە یەکێك لە لایەنەکانیـدا هونـەری ژیاننامـەی خودییـە و لـەنێوان ژیاننامـەی خـودی و ڕۆمانـدا جـۆریتر پەیـدابوە، وەکـو ڕۆمـانی ژیاننامـەی خـودی(roman autobiographique) و ژیاننامـەی خـودی لـە شێوەی ڕۆمان (autobiographie romanciee)[بريريتر]. لەوانەیە مەبەستی ئـەم دو زاراوەیـە ئـەوەبێ کەوا ڕۆمانی ژیاننامەی خودی واتە کاتێك ڕۆماننوس ڕۆمانێك دەنوسێ و ڕوداو و کەسایەتی لە ژیـانی خـۆی وەربگرێ و بیکاتە کەرەسەی بابەتەکەی، هەروەها ژیاننامەی خودی لە شێوەی ڕۆمانیشدا واتە ژیاننامەیەك بەرگی هونەری ڕۆمان بپۆشێ و داڕشتنێکی ئەدەبی لەخۆبگرێ.

لەئەدەبی کوردیدا کاتێك هەندێ لە ڕەخنـەگران لـە ڕۆمانـە کوردییـەکان دەکۆڵنـەوە، جـەخت لەسـەر ئەوە دەکەنەوە کەوا ڕۆماننوسان بەشێکی زۆری ژیاننامەی نوسەران خۆیانە بۆ نمونە (د.موحسـین ئەحمـەد عومەر) لە پێشەکییەکەی کە بۆ ڕۆمانی (شڤانی کورد)ی نوسیوە دەڵـێ: ((ئـەم ڕۆمانـە یەکێکـە لـە ڕۆمانـە بەرایییەکان ... لەڕوی هونەری گێڕانەوە، تەواوی ئەو تەکنیکە هونەرییانە بەکارهاتون کە لـە ڕۆمـان یـان لـە گێڕانــەوەی کلاسـیکی ڕۆمــانی بیــۆگرافی بــەکارهاتوە. نوســەر ڕاســتەوخۆ باســی ژیــانی خــۆی دەکــا لەسەردەمەکانی منداڵی و سەردەمی ناکۆکی یان خەبات و سـەردەمی بوژانـەوە، کـە ڕاسـتەوخۆ دەمانخاتـە ناو ژیانی پاڵەوانی ڕۆمان کە نوسـەر خۆیـەتی هێڵـی گێڕانـەوە))[تريريتر]. واتـە ئامـاژە بـەوە دەکـا، کـە ژیـانی

[تيتريتر] سابیر ڕشید، رۆمانی کوردی ـ خوێندنەوەو پرسیار، بەشی1، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، 2007، ل49.

[تريتر] تەها ئەحمەد رەسولْ، ڕۆمان و هەڵوێستی مرۆڤایەتی و کێشەی سەردەم، گ (ڕامان)، ژ(13)، 5تەمموزی 1997، ل48.

[بريريتر] محمد الباردی، عندما تتکلم الذات ـــ السیرة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، ص10.

[تريريتر] عەرەبی شەمۆ، رۆمانی شڤانی کورد، گۆرینی لە پیتی لاتینیەوە و نوسینی پێشەکی و فەرهەنگ: موحسین ئەحمەد عومەر، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چ1، هەولێر، 2006، ل8 ـ 9.

کەسایەتی سەرەکی ئەم ڕۆمانە هاوتایە لەگەڵ ژیانی نوسەرەکەی و ڕاستەوخۆ باسی قۆناغەکانی ژیانی خۆی دەکا، بەڵام بەشێوەیەکی ئەدەبی و تۆکمە نوسراوەتەوە. هەروەها چەندین نمونەی تریشمان هەیە وەکو (سەعید زەبۆکی لای خۆمان)ی د.کەمال سەعدی و (تێکشکان)ی سەرۆقادر و ...تاد کە نمونەی پاڵەوانی سەرەکییان لە واقیع و لە کۆمەڵگای کوردیدا زۆرە، بۆیە لەدوای دەرچونیان چەندین کێشەیان بۆ نوسەرەکانیان ناوەتەوە بەهۆی ئەوەی کەوا باسی ژیانی یەکێك دەکەن لە واقیعدا کەسێك گومان لەخۆی دەکا کە کەسایەتییە سەرەکییەکەبێ.

لێرەدا پرسیارێك دروست دەبێ، ئایا تێکەڵکردنی ژیاننامەی خودی لەگەڵ رۆمان لەلایەن نوسەرەوە کارێکی چۆنە؟ لایەنی باش و خراپییەکەی لە چی دایە؟ بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارانە دەکرێ بگوترێ ئەگەر هاتو ڕۆماننوس ژیاننامەی خۆی لە ڕۆمانەکەیدا بەکارهێنا، ئەوا لایەنێکی باشی تێدایە لەوەی کەرەستەیەکی ئامادەکراوی لەبەردەست دایە و کرداری نوسینی بۆ ئاسان دەبێ، بەڵام لایەنی خراپییەکەی لەوە دایە کە زۆر لە ڕەخنەگران لەو باوەڕەدان ئەو ڕۆماننوسەی بڕێکی زۆری ژیانی خۆی تێکەڵ بە ڕۆمانەکەی دەکا، بۆ دووەم بەرهەمی ڕێگا لەخۆی دەبەستێتەوە و دەشێوێنێ، چونکە جارێکی تر زۆر زەحمەتە بتوانێ بەرهەمی گەرم و گوڕ و بەپێزی لەم جۆرە بنوسێتەوە و سەرنجی خوێنەر بۆخۆی ڕابکێشێ، لەگەڵ کەوتنەوەی کێشەی کۆمەڵایەتی بۆ نوسەرەکانیان.

ڕۆمان و ژیاننامەی خودی دوو جۆری ئەدەبی سەربەخۆن، بەڵام سود لەیەکتر وەردەگرن و ڕەگەز و تەکنیکەکانی یەکتر لە خۆدەگرن و بەتەواوکەری یەکتر دادەنرێن. ڕۆمان ژانرێکی ئەدەبی چەندین ڕەگەزی سەرەکی بەشداری لە پێکهاتنیدا دەکەن، وەکو (کەسایەتی، گێڕانەوە، بابەت، کات، شوێن). لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی پێکهاتەی ژیاننامەی خودیش بکۆڵینەوە کە دواتر لە بەشی سێیەمدا بە تێروتەسەلی باسیان دەکەین.

سەربەخۆیی بوونی ئەم دوو هونەرەش وا دەکا خاڵی جیاوازی لە نێوانیاندا هەبێ، لە ڕووی هونەرییەوە ژیاننامەی خودی بەمەبەستی هەوڵدان و ڕاگەیاندن دەنوسرێ. کە دواتر ئامانجێکی سود بەخشی لە دواوەیە، لەکاتی ئاماژەکردن بە ڕوداو و مێژوی زانیارییە دەستنیشانکراوەکان، بە لەبەرچاوگرتنی بنیاتی هونەریەکەی. هەرچی مەبەستی ڕۆمانە بریتییە لە جوانی و چێژداری نەك ڕاستی و ناڕاستی زانیاریەکان(یریرتر). ڕۆماننوس دەتوانێ ئەو ڕوداوانەی کە بەلایەوە گرنگن ئاماژەی پێبکا و ئەوانی تر لا ببا، چونکە بە ئارەزوی خۆی دەتوانێ چیرۆکێك لە خەیاڵی خۆی دروست بکا بەمەبەستی ئەوەی کاریگەری لەسەر خوێنەر دروست بکا و سەرنجیان ڕابکێشێ و هەستەکان بوروژێنێ و بەرەو بیرکردنەوە و ڕامانیان ببا، چونکە (ڕۆمان گێڕانەوەیەکی خەیاڵاوییە، هەرئەمەشە لە ژیانی مرۆڤ و ژیاننامەی خودی و بەڵگەنامەی

(یریرتر) السيرة الذاتية و الخوف من المستور، وكالة الصحافة العربية (انترنيت) www.addustou2.com

زیندو و چیرۆکی گەشتکردن و ئەوبەرهەمانەی کە ئاماژە بە مێژو دەکەن جیای دەکاتەوە)(سميرتر) . واتە هونەری ڕۆمان بە شێوەیەکی گشتی لە بەرگی خەیاڵ دەردەکەوێ و ژیاننامەی خودیش لە بەرگی حەقیقەتدا. بەمجۆرە (بنەمای خوێندنەوە دەبێتە پێوەری سەرەکی بۆ لێك جیاکردنەوەی نێوان ڕۆمان و ژیاننامەی خودی)(سميرتر)، چونکە خوێنەری شارەزا کاتێك بە چاوێکی ڕەخنەگرانە بەرهەمەکان شیدەکاتەوە و لێیان دەکۆڵێتەوە، دەتوانێ بڕیاری دروستیان لەسەر بدا و بەڵگەی بۆ بهێنێتەوە، بەڵام دەبێ ئاماژە بەو ڕاستییە بکەین کاتێك ڕۆماننوس ڕەگەزە سەرەکییەکان دەخاتەڕوو، ئەوا بەشێوەیەکی داهێنەرانە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکا، هەرچی نوسەری ژیاننامەی خودییە ڕوداوەکان وەکو خۆی دەگێڕێتەوە کە لە ڕاستیدا ڕویان داوە، چونکە یەکێك لە مەرجەکانی ژیاننامەی خودی، ڕاستگۆیی نوسەرە لە درکاندنی ڕاستییەکاندا.

بەگشتی دەتوانین بڵێین هونەری ڕۆمان و ژیاننامەی خودی، دوو جۆری ئەدەبی لە یەکترەوە نزیکن و لەهەمانکاتدا جیاوازن. لە ئەدەبدا هەریەکەیان بەرهەمی سەربەخۆیان هەیە و بە تێکەڵاویش بەرهەمیان بەرچاودەکەوێ. ئەو پەیوەندییەش وەکو شتێکی ئاسایی هەردەمێنێ لەنێوانیاندا، چونکە تا ڕۆمان و چیرۆك بنوسرێ ئەوا ژیاننامەی تیا ڕەنگدەداتەوە، لەهەمانکاتدا تا ژیانیش بمێنێ، ڕۆمان و چیرۆك لەلایەن مرۆڤەوە دەنوسرێ بۆ ئەوەی نوسەر لە میانیاندا بتوانێ هەندێ هزر و ئارەزوە شاراوەکانی تیا دەربڕێ.

ژیاننامەی خودی لە نێوان ئەدەب و مێژو دا:

هەروەکو لە سەرەتادا ئاماژەی پێکراوە کە ژیاننامەی خودی لەگەڵ جۆرەکانی تردا تێکەڵاو دەبێ و بوارێکی تەسك و سنورداری نییە، بەڵکو فراوانە و جۆرێکە هەوڵی کرانەوە دەدا بەڕووی بوارەکانی تردا، مێژوش یەکێکە لەو بوارانە. ئەم تێکەڵاویەش واتە لایەنی لێکچون و جیاوازی لە نێوانیاندا هەیە، لە هەندێ تایبەتمەندییەکانیاندا لەیەکدەچن، بەڵام ئەمە نابێتە هاوتایی لە نێوانیاندا، بۆیە خاڵی جیاوازی لە نێوانیاندا بەرچاو دەکەوێ.

هەندێ لەو پێناسانەی کە بۆ هونەری ژیاننامەی خودی کراون، جەخت لەسەر مێژوی کەسی دەکەنەوە. ژیاننامەی خودی بریتییە لە گێڕانەوەی مێژوی کەسی و نوسەر پشت بە یادگەی خۆی دەبەستێ بۆ بەبیر هێنانەوەی تەواوی ڕوداو و بەسەرهاتەکانی ژیانی و دوبارە داڕشتنەوە و پێشکەشکردنی ئەو ژیانە ڕاستەقینەیەی کە لە ڕابوردودا ڕویداوە بە شێوەیەکی هونەری و ئەدەبی سەرنجڕاکێش.

(سميرتر) رولان بورنوف و ريال اوئيلية، عالم الرواية، ت: نهاد التكرلي، ط1، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، 1991، ص22.

(يرتر) محمد الباردى، عندما تتكلم الذات ــ السيرة الذاتية فى الادب العربى الحديث، ص 10.

سەبارەت بە پێگە و پەیوەندی ژیاننامەی خودی لە نێوان ئەدەب و مێژودا، لێکۆڵەران چەندین سەرنج و تێبینییان خستووەتەڕوو لەبارەی لایەنی هاوبەشیکردن و جیاوازی لە نێوانیاندا. هەرچەندە ئەدەب و مێژو ((سەرەڕای هەڤپشکیا د ناڤبەرا واندا ژلایی کەرەستێ دروستبوونا وان کو ئەو ژی بابەتێن گرێدای ژیان و جڤاك و ژینگەها مرۆڤی نە، لێ جوداهییاوان د چەواتیا باسکرن و پێشکێشکرنا واندایە))[لهیرتی]. بۆنمونە لەکاتی گێڕانەوەی ژیاننامەی خودیدا نوسەر دەتوانێ بابەتەکەی بە شێوەیەکی ئەدەبی ڕێك و جوان و ڕوداوەکانی ژیانی بگێڕێتەوە. بە تێکەڵکردنی هەندێ لایەنی هەست و سۆز و هەرچی مێژونوسە دەبێ بە زمانێکی ڕون و ئاشکرا ڕوداوەکان تۆماربکا و خۆی بە دوربگرێ لە ڕەگەزی خەیاڵ، بە پێچەوانەی ئەمەش (ژیاننامە بە سەرچاوەیەکی مێژویی دانانرێ)[یرتی]. چونکە بەکارهێنانی ڕەگەزی خەیاڵ لە کاتی تۆمارکردنی ڕوداوە مێژوییەکاندا دەبێتە هۆی شێواندن و شپرزە بوونی زانیارییە مێژوییەکان ئەمە لەلایەك، لەلایەکی تر ژیاننامەی خودی پشت بە یادگە دەبەستێ لە گەڕاندنەوەی زانیاری و ڕوداوەکان کە گەلێ جار یادگە بە ڕاستگۆیی زانیارییەکان ناخاتەوە بەردەست، دوچاری زیادی و کەمی دێ لەکاتی بەبیر هاتنەوەدا. هەرچی مێژونوسە پشت بە بەڵگەنامە و نوسراوەکان دەبەستێ و یادگە هیچ ڕۆڵێك لە داڕشتنیدا نابینێ.

لایەنێکی تری لێکچونیان لەوە دایە کە هەردوکیان (ڕوداو و کەسایەتییەکان لە خۆ دەگرن، بەڵام مێژو زیاتر جەخت لەسەر ڕوداوکان دەکاتەوە، هەرچی ژیاننامەی ئەدەبییە دەبێ جەخت لەسەر یەك کەسایەتی بکاتەوە کە چەقی بابەتەکەیە و کەسایەتییەکانی تر و ڕوداوکان لە دەوری ئەو دا دەسوڕێنەوە)[تیهیرتی]. واتە پەیوەندییەکی بەتین لە نێوان ئەدەبی ژیاننامەی خودی و مێژو دا هەیە، چونکە بەیەکەوە بەستراون لە خستنەڕووی کەسایەتی و هەڵوێست و ڕوداوەکان و ئاماژە کردن بە کات و کەسایەتییەکان.

بەمەش هونەری ژیاننامە (مادەیەکی مێژوییە لە قاڵبێکی چیرۆکیدا پێشکەشدەکرێ)[تیهیرتی]. واتە مێژونوس لە هونەری ژیاننامەدا ڕۆڵێکی گەورەی هەیە لە ئاشکراکردنی هەمو ئەوشتانەی لە دەوری کەسی مەبەستدار دا دەخولێنەوە، هەروەها لەو کاتەی ڕوداوەکان بەشێوەی بە دوایەکداهاتنی کاتی تۆمار دەکا، نوسەری ژیاننامەی خودیش بەپێی قۆناغەکان، ژیانی خۆی دابەشدەکا بۆ چەند بەشێك لە هەمانکاتدا نوسەری ژیاننامەی خودی شێوەیەکی ئەدەبی پێدەبەخشێ وەکو چیرۆکێك بابەتەکەی پێشکەشدەکا کە لێرەدا پەیوەندییەك لەگەڵ ئەدەبدا دروست دەبێ.

[لهیرتی] گولستان بدل محمد حسن، ژیننامەا خوەی وەکو جۆرەکێ ئەدەبی (نورەردین زازا) وەك نمونە، ل56 – 57.

[یرتی] انطونیوس بطرس، الادب (تعریفة، انواعة، مذاهبة)، المؤسسة الحدیثة للکتاب، طرابلس، لبنان، 2005، ص167.

[یرتی] تهانی عبدالفتاح شاکر، السیرة الذاتیة فی الادب العربی، ص17.

[تیهیرتی] عزالدین اسماعیل، المکونات الاولی للثقافة العربیة (دراسة فی نشاة الادب و المعارف العربیة وتطورها)، طبع فی مطبعة الادیب البغدادیة، 1972، ص139.

نوسینی ژیاننامەی خودی بە شێوەی چیرۆك هونەرێکی جوانی لێدەردەچێ و خوێنەر ئاسودە دەبێ لە کاتی بەردەوامبونی لە خوێندنەوەدا، کە جارێك حیکایەتی ژیانی خۆی تیا دەدۆزێتەوە و لەلایەکی تر دەبێتە هۆی پەند و عیبرەت وەرگرتن کە ئەمانە هەمویان چێژ بە خوێنەر دەبەخشن، بەم شێوەیە ژیاننامەی خودی وەکو هونەرێکی ئەدەبی کاری مێژونوس و ئەدیب بەیەکەوە کۆ دەکاتەوە کاتێ (کاری مێژو نوس دەبێتە باسکردنی ژیانی مرۆڤێك کە لە هەمان ژینگە و سەردەمدا ژیابێ و کاریگەری ڕوداوە مێژوییەکان لەسەر دروستبونی کەسایەتی و ڕۆژگاریدا هەبێ، کاری ئەدیبیش کاتێ پسپۆڕە لە وێنەکێشانی تەواوی کەسایەتییەکە)[نیهرتر] . بەڵام د.ئیحسان عەباس ژیاننامە وەکو بەشێك لە مێژو ڕەتدەکاتەوە، چونکە بەڕای ئەو (بنچینەیەکی ڕاست و دروستی نییە کە مێژوی لە سەر بنیاتدەنرێ، سنوری ژیاننامە بریتییە لە ڕوداوەبایۆلۆژییەکانی کەوتووەتە نێوان ماوەی لە دایکبون و مردنی کەسێك هەر لە منداڵییەوە تاکو پێگەیشتنی و نەخۆشییەکان و ئەوانی تر، لەوانەیە زۆرێك لە هەست و سۆزی مرۆڤایەتی پەیوەندی لەگەڵی هەبێ، بەڵام ئەوانە هەمویان بە مێژو دانانرێن)[بوسمتر] .

لێرەدا دەکرێ بڵێین ئەرکی سەرەکی دەکەوێتە ئەستۆی نوسەری ژیاننامەکە، چونکە (هەرچەندی ژیاننامە تاك بەرەو کۆمەڵگا ببا و کارەکانی پەیوەستبکا بە ڕوداوە گشتییەکان یان هەڵیانگەڕێنێتەوە یان پێیانەوە کاریگەر بێ، ئەوا لەو کاتەدا ژیاننامە مەبەستێکی مێژویی ئەنجامدەدا و هەرچەندە ژیاننامە تاك لە کۆمەڵگاجیابکاتەوە و تەنیا بە ڕاستییەکی گەورە دابنرێ و بە تێڕوانینێکی سەربەخۆیانە بڕوانێتە هەموو ئەو شتانەی کە لێیەوە دەردەچێ ئەوکاتە پەیوەندی لەگەڵ مێژودا سست و لاواز دەبێ)[توسمتر] .

کەواتە لەگەڵ ئەوەی هونەری ژیاننامەی خودی چەندین خاڵی لێکچون و جیاوازی لەگەڵ ئەدەب و مێژو دا هەیە، بەڵام لەهەمان کاتدا پەیوەندییان بەیەکەوە هەیە بەمجۆرە (ژیاننامەی خودی پێگەیەکی مامناوەندی هەبوە لە نێوان ئەدەب و مێژو دا، بەڵام کاتێ بە وردی دەڕوانینە سروشتی ڕەگەزی ئەدەبی دەتوانین ئەو جۆرە دەربڕینە پوخت بکەینەوە لەوەی کە دو هێز یان دو دەسەڵات بۆخۆی ڕایدەکێشێ ئەوانیش دەسەڵاتی ئەدەب و هێزی مێژوە، چونکە نوسەر مێژوی تایبەتی خۆی بە شێوەیەکی ئەدەبیانە دادەڕێژێتەوە) [بوسمتر] .

جێگای ئاماژە پێکردنە کاتێ سەیری سەرەتای سەرهەلدانی هونەری ژیاننامە دەکەین لە ئەدەبیاتی هەمو میللەتاندا، دەبینین کە پڕە لە ڕوداوی مێژویی و باسی شەڕوشۆڕ و قارەمانی مێژویی و ژیاننامەی ناودارانیان تیا کراوە. هەروەکو (ژیانی ناودارانی یۆنان و ڕۆمان) ی بلۆتارك و ژیاننامەی پێغەمبەر محمد

[□یرتر] عزالدين اسماعيل، الادب و فنونة ـ دراسة و نقد،ط6، دار الفكر العربی، ص277.

[بوسمتر] احسان عباس، فن السيرة، ص10.

[توسمتر] سەرچاوەی پێشو، ص11.

[بوسمتر] ابوشامة المغربی، جنس السيرة الذاتية بين الادب و التاريخ.(انترنيت) www.shrooq2.com

(سلاْوی خوای لەسەربێ) و لە ئەدەبی کوردیشدا لە (یاداشتی) ڕەفیق حلمی و (چیم دی)ی ئەحمەد خواجە ، مێژو پانتاییەکی فراوانی لە دەقەکەدا داگیرکردوە.

بەمجۆرە دەتوانین بڵێین ئەو پەیوەندییەی ژیاننامەی خودی لەگەڵ مێژودا هەیەتی، نابێتە هۆی ئەوەی بچێتە ژێرخانەی بەرهەمی مێژویی، لەبەر ئەوەی ژیاننامەی خودی هونەرێکی ئەدەبی سەربەخۆیە، بەلاْم هەناسەیەکی مێژویی تێدایە، بۆیە مرۆڤ ناتوانێ مێژوی تایبەتی خۆی لە مێژوی گشتی جیا بکاتەوە.

ژیاننامەی خودی لە نێوان شیعر و پەخشاندا:

نوسەر داهێنانی خۆی بە شێوەی شیعر یان پەخشان بەرهەمدەهێنێ و پێشکەشی خوێنەرانی دەکا. لە قالبێکدا کە بەلایەوە گونجاو بێ بۆ ئەوەی لە میانیدا هزر و مەبەستی خۆی بگەیەنێ، شیعریش وەکو هونەرێکی ئەدەبی سەربەخۆ لە سادەترین پێناسەیدا بریتییە لەوەی کە ((پارچە نوسینێکە زۆر کات بە شێوەی دێری سەروادار ڕێکدەخرێ، هەوڵدەدا گوزارشت لە هەست و بیر بکا، بە هۆی دەنگ و کێشەوە))[1]. واتە هەست و سۆزی ڕاستەقینەی شاعیرەکە دەردەخا، کە ئەمەش پەیوەندییەك لەگەڵ هونەری ژیاننامەدا دروستدەکا. لە ڕوانگەی ئەو پەیوەندییەوە شیعر تێکەڵ بە ژیاننامە دەبێ و ژیاننامەی شاعیریش تێکەڵ بە شیعرەکە دەبێ، لەبەرئەوەی (هونەری ژیاننامەی خودی هەناسەیەکی هونەری هەیە و دەچێتە ناو هەمو کارە ئەدەبییەکانی تر شیعر بێ یان پەخشان، چونکە جۆرێکە شاراوە خودییەکان لە قولاْیی دەقی ئەدەبیدا خۆی دەنوێنێ)[2].

سەبارەت بە هەبوونی ژیاننامەی خودی بە شێوەی شیعر بۆچونی جیاواز هەیە. هەندێك جەخت لەسەر نەبوونی ئەو جۆرە دەکەن بە بەڵگەی ئەوەی زۆربەی ئەو پێناسانەی بۆ ژیاننامەی خودی کراون باس لە شێوە پەخشانییەکەی دەکەن و، خاڵە جیاوازییەکانی نێوانیان ڕوندەکەنەوە، چونکە ((شیعر ئامادە نییە تەواوی لایەنەکانی ژیان لەخۆ بگرێ کە پێی دەڵێن (ژیاننامەی شیعری) مەرجەکانی ژیاننامەی خودی لەگەڵدا ناگونجێ و وەری ناگرێ تا واز لە مەرجەکانی شیعری نەهێنێ))[3].

بەشێوەیەکی ڕونتر، سەرەکیترین جیاوازی نێوانیان ئەوەیە کە (ژیاننامەی شیعری ناتوانێ هەمو روداوەکانی ژیان بە تێرو تەسەلی و وردەکاریەوە بگێڕێتەوە و لەکاتی پەنابردنی بۆ هەڵبژاردنی روداو و هەڵوێستەکانی ژیانیدا هەرچەندە پوختیش بێ، بەلاْم بەتەواوی باس لە ژیانی خاوەنەکەی ناکا. بەڵکو تەنها بۆ شاعیر ئەوەندە بەسە کەوا ئاماژەو تلمیح بدات لەسەر ژیانی.کە ئەمەش بە کەموکورتی و سنورداركردنی زانیاریەکان دانانرێ، چونکە دەزانێت کە هاوکاتیەك لەگەڵ روداوەکاندا هەیە، لەبەر ئەوەی چوارچێوەی

(1) Oxford world power, first published 1999, fifth impression, printed in china, p 567

(2) عبدالفتاح افکوح، افاق تلقى ادب السيرة الذاتية الاسلامية الحديثة. (انترنيت) www.diwanalarab.com

(3) احمد على ال مريع، السيرة الذاتية الحد و المفهوم. (انترنيت) www.suhuf.net

ژیاننامەی خودی شعری زانیاری شاعیر دەگوازێتەوە بۆ ئەوجیهانەی کەپڕە لە شتەناچۆنیەکەکان و ئەو بەشەی وتاری ژیاننامەی شعری بەئەمانەتەوە ناچێتە ناو وردەکاریەکانی یادگە، بەڵکو لەوانەیە بەشێکی لێوەربگرێ بۆ تیشك خستنە سەر ڕوبەری شعرەکەی کە لە دونیای یادگە وەری دەگرێ بۆ دونیای شعری کەوا پڕە لە تێروانین و هاوکێشەی ڕەمزی ناراستەوخۆ)[سلمتر].

بەمجۆرە نوسەری ژیاننامەی خودی شعری بەشێوەیەکی کورتتر لە شێوە پەخشانیەکەی ئاماژە بە خاڵە هەرە گرنگەکانی ژیانی دەکا، واتە لەکاتی نوسینیدا هەوڵدەدا ئەو روداو و کات و جۆرە کەسانە هەڵبژێرێ کە ڕۆڵی سەرەکییان هەیە لە ژیانیدا وناچێتە ناو وردەکارییەکان و درێژدادڕی ناکا، چونکە چوارچێوەی شیعر سنورداره و دەبێ پابەندی تایبەتمەندییەکانی شیعر بێ وەکو(کێش و ریتم و ئاوان). لەبەر ئەم هۆیەش (نوسەر ناتوانێ هەمو قۆناغەکانی ژیانی خۆی هەر لە منداڵییەوە تا ئەو ساتەی کە شیعری ژیاننامەکەی دەنوسێ تۆمار بکا، بۆیە لە ئاستی کاتیش پشت بە هەڵبژاردن دەبەستێ، چونکە زمانێکی تایبەتی بەکاردێنێ و پەیوەندییەکانی ئاوێتەی یەکترن)[تيسمتر]. ئەمانە وا دەکا کە دارشتنی ژیاننامەی خودی بە شێوەی شیعر کارێکی قورسبێ، بۆیە کەم کەس هەیە توانیبێتی ژیاننامەی خودی خۆی بە شیعر بنوسێتەوە.

بەڵام هەندێ لە لێکۆڵەرانی تر دان بەهەبوونی ژیاننامەی خودی شیعری دادەنێن. وەکو فلیب لۆجون کە دەڵێ: ((هەزارەها بەرهەمی ژیاننامەی خودی بە شێوەی پەخشان هەن، بەڵام ژیاننامەی خودی شیعری لە ژمارەی پەنجەکانی مرۆڤ تێناپەرێ))[تيسمتر]، هەرچەندە ئاماژە بە هەبوونی ژمارەیەکی کەمی ژیاننامەی خودی شیعری دەکا، بەڵام باس لە هەبوونی دەکا. بەمجۆرە شیعر وەکو یەکێك لە جۆرەکانی ئەدەب لە هەندێ تایبەتمەندییەکانیدا لەگەڵ ژیاننامەی خودیدا هاوبەشن کەوا (پەیوەندی نێوانیان لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە نوسەرەکانی راناوی (من)ی قسەکەری تیابەکاردێنێ، هەروەها پشت بە رابوردو دەبەستێ لە کاتی بەبیرهێنانەوەی روداوەکاندا، واتە پشت بەیادگەی خۆی دەبەستێ لە گەراندنەوەی روداوەکان و لەو واقیعە وەریدەگرێ کە تیای ژیاوە)[تيسمتر].

هەروەکو ئاشکرایە کەدەقی ژیاننامەی خودی بریتییە لە گێرانەوەی سەربوردەی ژیانی نوسەرەکەی، بەڵام کاری ئەم گێرانەوەیە لەلایەن زۆر کەسان پەیوەستە بە شێوە پەخشانیەکەی. سەبارەت بەهەبوونی

[سلمتر] خليل شكرى هياس، السيرة الذاتية المفاهيم والحدود فى ضوء نظرية الاجناس الادبية،))، مج: (الموقف الادبى)، مجلة ادبية شهرية تصدر عن اتحاد الكتاب العرب بدمشق، ع(404)، كانون الاول 2004. (انترنيت) www.awu_dam.org

[سلمتر] خليل شكرى هياس، السيرة الذاتية المفاهيم والحدود فى ضوء نظرية الاجناس الادبية،))، مج: (الموقف الادبى). (انترنيت) www.awu_dam.org

[تيسمتر] فليب لوجون، السيرة الذاتية ـ الميثاق و التاريخ الادبى،ص 16.

[سلمتر] خليل شكرى هياس، السيرة الذاتية المفاهيم والحدود فى ضوء نظرية الاجناس الادبية،))، مج: (الموقف الادبى) .(انترنيت) www.awu_dam.org

پەیوەندی لە نێوان ژیاننامەی خودی و دەقی شیعریدا (ابوشامة المغربی)دەڵێ:((راستە کە (گێرانەوە) ئامرازێکە پێچەوانەی رەگەزی (وەسف)ە و ئامرازی بەیەکەوە بەستنەوەی هونەری چیرۆکییە، بەلاّم سنورەکەی بۆ شیعر کراوەتەوە و کاری گێرانەوە خاڵی هاوبەشە لەنێوان هەمو جۆرەکانی ئەدەبیدا))[بر□تر].

واتە هەمو شیعرێك وەسفی نییە و هەمو پەخشانێکیش گێڕانەوەی نییە تا ببنە پێچەوانەی یەکتر. لەگەڵ ئەمانەشدا هەندێ بۆچون هەن خەیاڵکردن و ڕامان و زێدەڕۆیی دەخەنە پاڵ شیعرو ڕاستگۆیی و هەقیقەتیش دەخەنە پاڵ ژیاننامەی خودی، بەلاّم مەرج نییە سەداسەد بێتەدی، چونکە (هەروەکو لە بەندی یەکەم لە مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودیدا ئاماژەی پێکراوە) کە نوسینی هونەری ژیاننامەی خودی گەلێ مەرجی هەیە پێویستە تێیدا بێ، بەلاّم گەلێ هۆکار هەن ئاماژەیان پێکراوە* ڕێگرن لە هاتنە دی ئەم مەرجانە بەشێوەیەکی دروست. لە هەمانکاتدا مەرج نییە هەمو شیعرێکیش خەیاڵ و زێدەڕۆیی و ڕامان و ناڕاستی تێدا بێ، چونکە شاعیر لە کاتی دەربڕینی هەست و سۆزی ناخی خۆی ڕاستگۆیانە گوزارشتی لێدەکا هەروەکو عبدالعزیز شرف دەڵێ: ((شعر کاتێ ڕاستگۆیی بنوێنێ ئەوا ژیانی خاوەنەکەیەتی))[تر□تر].

هەروەها لەکاتی خوێندنەوەی هەندێ شیعردا خوێنەر هەستی بەبوونی شێوەیەکی چیرۆکی دەکا، کە گێڕانەوەی ڕوداوی تێدایە و ناتوانرێ فەرامۆش بکرێ.

بەم شێوەیە شاعیری شارەزا و بە توانا دەتوانێ سەربردەی ژیانی خۆی بەشێوەی شعر پێشکەش بکا و دور بێ لە ڕامان و زێدەڕۆیی هەروەك (ابوشامة المغربی) لە کۆتایی وتارەکەیدا پێناسەیەك بۆ ژیاننامەی خودی دەکا و دەڵێ: ((ژیاننامەی خودی جۆرێکی گێڕانەوەیی ئەدەبییە، بە پەخشان بێ یان بە شعر، نوسەر لە میانیدا مێژوی تایبەتی خۆی تۆمار دەکا))[یر□تر].

لێرەدا ئاماژە بە دوو جۆری نوسینی ژیاننامەی خودی دەکا کە بریتین لە:

1- ژیاننامەی خودی پەخشانی

2- ژیاننامەی خودی شیعری

لەئەدەبی کوردیدا سەرەتای پەیدابونی هونەری ژیاننامەی خودی بۆ شیعرە کلاسیکییەکانی دەگەڕێتەوە و هەندێ شاعیر لە شیعرەکانیاندا بەچەند دێڕێکی کەم باسی ساڵی لەدایکبونی خۆیان کردووە ، ئەگەر مەبەست لێرەدا گوزارشت کردن لە ژیان، یاخود بەشێك لە ژیانی مرۆڤ بێ و شێوەی دارشتنەکەی بە شعر بێ . ئایا دەکرێ بگەڕێینەوە بۆ مێژوییەکی دورتر و ئاورێك لە داستان وشعرە لیریکی و ئێپیکییەکانی فۆلکلۆرو ئەدەبی میلیی کوردی بدەینەوە ، کەوا بەشێوەی شعر باس لە ڕوداو و

[بر□تر] ابو شامة المغربی ، ادب السيرة الذاتية بين الشعر والنثر .(انترنيت) http://montada.arahman.net

* بڕاونە: مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی لەم نامەیەدا.

[تر□تر] عبدالعزيز شرف، ادب السيرة الذاتية، ص 22.

[یر□تر] ابو شامة المغربی ، ادب السيرة الذاتية بين الشعر والنثر .(انترنيت) http://montada.arahman.net

سەرگوزشتەیەك دەكەن كە پەیوەندی بە بەشێكی ژیانی مرۆڤەوە هەیە؟ بۆنمونـە داسـتانی قارەمانییـەتی ، قارەمانییەتی كەسێك یا نەتەوەیەك دەخاتە ڕوو یان داستانی دڵداری كە باسی دڵدارییەكی پـاك وبێگـەردی نێوان دوو دڵدار دەكا ، گەلێ جاریش هەریەك لەم جۆرانەی داستان هەوێنی جۆرەكەی تریشی تێدایە .

بەمجۆرە بەرهەمهێنانی دەقێكی هونەری ژیاننامەی خودی چ بەشعربێ یا بە پەخشـان، پێویسـتی بـە نوسەرێكی شارەزا و لێهاتو هەیە بۆ ئەوەی ئەو ژیانەی كە لە واقعدا بوونی هەبووە و لـە ڕابـوردودا ڕویـداوە بە شـێوەیەكی ئـەدەبی و سـەرنجڕاكێش دوبـارە بیانگێڕتـەوە و بتـوانێ كاریگـەری لـە بەرامبەرەكـەی بكـا. بەلەبەر چاو گرتنی تایبەتمەندییەكانی هەریەك لە شیعرو پەخشاندا.

کورتەیەک لە ژیانی مەسعود محەمەد و بەرهەمەکانی

بیریاری ناوداری کورد مامۆستا مەسعود محەمـەد، سـاڵی 1919 لـە باشـوری کوردسـتان، لـە شـاری کۆیە لە دایکبوە. مرۆڤێکی حەقپەرستی، مرۆڤدۆستی کورد پەروەر بوە، خاوەنی چەندین شاکارە لە بـواری هەمەجۆری زمان، ئەدەب، مێژو، کۆمەلأیەتی و فیکر بـە کـوردی و عـەرەبی، لـە بەرهەمەکانیـدا داکـۆکی لـە ئازادی بیر دەکا. فیکر و بۆچۆنی باو دەکاتە بابەتی لێکۆڵینەوە و ڕەخنە لە دیدی ماددی جەدەلی دەگرێ و داکـۆکی لـە مـرۆڤ دەکـات. بـە بۆچـونی مەسـعود محەمـەد مـرۆڤ تاکـە خالیقـە دیـن و ئایـدۆلۆژیا دیـاردەی کۆمەلأیەتین. ڕۆژی 1 – 4 – 2002 لە شاری هەولێر کۆچی دوایی کرد، چەندین کتێب و وتاری نایابی بـە زمانی کوردی و عەرەبی بۆ بە جێهێشتوین کە بریتین لە:

1- چەپکێک لە گوڵزاری نالی

2- مرۆڤ و دەوروبەر

3- لە پەرۆشەکانی ژیان (من هموم الحیاة).

4- گەشتی ژیانم

5- حاجی قادری کۆیی

6- حەماغای گەورە

7- زاراوەسازی پێوانە

8- دەستەودامانی نالی

9- بۆ ئەمیری حەسەن پوور لەهەرکوێیەک بێت

لەگەڵ چەند وتارێکی بەپێز (سشمتر)

(سم□تر) ؟، ڕۆڤار، ژ45، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2007/4/15.

ڕەگەزە هونەرییەکانی ژیاننامەی خودی لە بنیاتی دەقی ژیاننامەی خودی (مەسعود محەمەد)دا:

هەروەکو دەزانین ژیاننامەی خودی جۆرێکە لـە جۆرەکـانی ئـەدەبی، کـە نوسـەرەکەی هەڵدەسـتێ بـە وێنەکێشانی ژیانی تایبەتی و ئەزمونە گرنگەکانی ژیانی خۆی بەشـێوەیەکی چـێرۆك ئـامێز و سـەرنجڕاکێش. واتە نوسەر هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانی تایبەتی خۆی کەوا لە کات و شوێنێکی ڕاستەقینەدا ڕویانداوە و بونیان هەیە، بۆ ئەمەش پێویستی بە بنیاتێکی هونەری دەبێ و لـە چـەند تـەکنیکێکی هونـەری خۆی دەبینێتەوە. لێرەدا تیشکدەخەینە سەر گرنگترین ئەو ڕەگـەزە هونەرییانـەی کـە بەشـداری لـە دەقـی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد) بەناوی (گەشتی ژیانم)دا دەکەن.

گێڕانەوە:

گێڕانـەوە وەکـو زاراوەیـەکی ڕەخنـەیی بریتییـە لـە ((گـۆڕینی ڕوداو لـە شـێوە واقیعیەکـەی بـۆ شـێو زەمانییەکەی))[شەشتی]. ڕەگەزی گێڕانەوە بەشێکی سەرەکییە لە بـەدیهێنانی بەرهـەمێکی سـەرکەوتودا، چـونکە هەمو بەرهەمێکی گێڕانەوەیی لە ئەنجامی کاری هەموو ڕەگەزەکانی ترەوە بنیاتدەنرێ، واتە بـەهۆی جـولان و هەڵسوڕانی ڕەگەزەکانی (کەسایەتی و کـات و شـوێن و ڕوداو)دا بەرهـەم دەهێنـرێ. بـەمجۆرە ((گێڕانـەوە ئامرازێکە بۆ چنینی پەیوەندییەکان لە نێوان توخمە هونەرییەکاندا کە بنیاتی دەقی چیرۆکی لەسـەر بنیـات دەنرێت))[لهشمتی]، بۆیە نوسەر بۆ گوزارشت کردن لە چیرۆکی ژیان پەنا بۆ گێڕانەوە دەبا.

لەکاتی گێڕانەوەدا خوێنەر جیهانێکی لەلا دروست دەبێ، وێنەی ئەو جیهانەیە کە لەسەر پەڕاوەکـەیدا وەسفی کـراوە. لەوانەیـە بەهۆیـەوە بتـوانێ شـێوە و ڕوخسـاری کەسـایەتییەکان بێنێتـە بەرچـاوی خـۆی و وێنەیەك لە هزریدا دروست ببێ، بێگومـان کـاری گێڕانـەوەش لەلایـەن کەسـێکەوە جێبـەجێ دەکـرێ پێیـی دەوترێ (گێـڕەرەوە)، باسـی ڕوداوێـك دەکـا کـە ڕویـداوە، بـەڵام پێشـبینی دەکـا لـە داهـاتودا ڕوبـدا، هـەر گێڕەرەوەیەکیش شێوازی تایبەتیی خۆی هەیە لە گێڕانەوەی ڕوداوەکاندا، بۆیە جۆرەکانی گێڕانەوە بـەپێی جۆری گێڕەرەوە و بەکارهێنانی ڕاناوەکان دەگۆڕێ.

سـەبارەت بـە جۆرەکـانی گێڕانـەوە ڕەخنـەگری فۆرمالیسـتی ڕوسـی (تۆماشفسـکی) دوو جـۆری دەستنیشانکردووە:

1- گێڕانەوەی بابەتی objectif

[شەشتی] عزالدین اسماعیل، الادب و فنونة، ص178.

[لهشمتی] عبداللة ابراهیم العلاوی، بناء الفنی فی الروایةالحرب العربیة فی العراق، ط1، وزار الثقافة و الاعلام، دارالشؤون الثقافة العامة، بغداد، 1988، ص177.

2ـ گێڕانەوەی خودی subjectif[*]

1ـ گێڕانەوەی بابەتی (السرد الموضوعی):

لە گێڕانەوەی بابەتیدا ((گێڕەرەوە هەوڵدەدا هەموو شتەکان بێنێتەوە ژێر دەسەڵاتی خۆی لە ڕێگەی نیشتەجێبون و خۆشاردنەوەی لەناو کەسایەتییەکاندا))[*]. واتە گێڕەرەوە ئاگاداری هەموو شتێکە وەکو گێڕەرەوەیەکی چاودێر هەڵسوکەوت دەکا و بەشداری لە ڕوداوەکاندا ناکا، واتە گێڕەڕەوەیەکی دەرەکییەو بە هەردوو ڕاناوی (کەسی سێیەمی تاک و دوەمی تاک) گێڕەرەوە مامەڵە لەگەڵ کەسایەتییەکان و ڕوداوەکاندا دەکا، لەوانەیە خوێنەر زۆرجار واهەست بکا کە گێڕەرەوە ڕووی دەمی لەوە گفتوگۆی لەگەڵ دەکا.

2ـ گێڕانەوەی خودی (السرد الذاتی):

لەمجۆرەدا گێڕەرەوە وەکو کەسایەتییەکی ناو دەقەکە هەلسوکەوت دەکا کە ((لەمیانەی چاوی گێڕەرەوەکەوە بە دوای گێڕانەوەکە دەکەوین، یان پێویستمان بە ڕونکردنەوەی هەموو هەواڵێك نییە کە چۆن و لە کوێ گێڕەرەوە یان گوێگر ئەمەیان زانیوە))[*] و گێڕەرەوە بەشداری لە گێڕانەوەی ڕوداوەکان دەکا و ڕاناوی قسەکەری (من)ی تیا بەکاردێنێ.

مەسعود محەمەد وەکو کەسایەتییەکی سەرەکی و ئاگادار هەستاوە بە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانی خۆی و تیشك دەخاتەسەر ڕوداوەکانی پێش لەدایکبونی خۆی. بەرهەمەکەی بریتییە لە (16) ئەلقە. وای بەچاك زانیوە لە دەستپێکدا پێناسەیەکی درەختی بنەماڵەکەی خۆی بکا و پێ بە پێ و نەوە لە دوای نەوە لە ئەلقەی یەکەمی گەشتەکەیدا تۆماریکردوە و ڕونی کردووەتەوە، ئەمەش کاری خوێنەر ئاساندەکا. لە میانەی هەر (16) ئەلقەی بەرهەمەکەیدا بە ڕێڕەوێکی یەك لە دوای یەکی قۆناغەکانی تەمەنیدا تێدەپەڕێ و لە ڕووی داڕشتنەوە بە شێوازێکی ئەدەبی بەرز وەسفێکی جوانی تیا بەرچاو دەکەوێ. لەم ژیاننامەیەدا باسی پێش لە دایکبون و دوای لە دایکبون و سەردەمی ساوایی و مێردمنداڵی و گەنجی و کاملی خۆی تیا کردووە. لە بەشەکانی سەرەتای نوسینەکەیدا لە گێڕانەوەی ڕوداوەکاندا پشتی بە کەسانی تری دەوروبەری بەستوە، چونکە لە سەردەمێکی وادا نەبووە درك بە شتەکان بکا و لە دواڕۆژدا بتوانێ بیانگێڕێتەوە. زیاتر پشتی بە باوکی خۆی کە بە (مەلای گەورەی کۆیە) ناسراوە بەستوە، کەسێکی زانا و دانا و ئاین خواز و ڕۆشنبیر و ناودار بوە، لەگەڵ دایکی و یا عسمەتی دایەنی.

---

[*] توماسفشکی، نظریة المنهج الشکلی ــ نصوص شکلانیة روس، ت: ابراهیم خطیب، ط1، مؤسسة الایحاث العربیة، الشرکة المغربیة للناشرین المتحدین، بیروت ــ لبنان، 1982، ص189.

[*] عبداللة ابراهیم العلاوی، بناء الفنی فی الروایةالحرب العربیة فی العراق، ص168.

[*] امنة یوسف، تقنیات السرد_فی النظریة والتطبیق، ط1، دار الحوار للنشر والتوزیع، سوریة، 1997، ص30.

سەبارەت بە جۆرەکانی گێڕانەوە لەم دەقەدا، لەبەرئەوەی نوسەر (گێڕەرەوە) ژیاننامەی خۆی بە ڕاناوی (من)ی قسەکەر نوسیوەتەوە و کارەکەی ئەنجامداوە، بەڵام دەبێ ئەوەش لەیادنەکەین کە کەس ناتوانێ بە گۆشەگیری بژی و تەنیا باسی خۆی بکا و بەس. بۆیە زۆرجاران دەپەڕێتەوە بۆلای کەسانی دەوروبەری و ڕوداوەکانی ژیانی ئەوانیش دەگێڕێتەوە و تێکەڵ بە ڕوداوەکانی ژیانی دەبێ و دیالۆگەکانیان تۆمار دەکا.

ئەم جۆرانەی گێڕانەوە لە دەقەکەدا بەرچاودەکەوێ:

1ـ <u>گێڕانەوەی بابەتی:</u> لەم جۆرەدا نوسەر وەکو گێڕەرەوەیەکی چاودێر، یان بینەر، یان بیسەر هەڵسوکەوت دەکا و بەشدار نییە لەو ڕوداوەی دەیگێڕێتەوە، تەنها بۆ بەرامبەرەکەی دەگێڕێتەوە. بۆ نمونە لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا هاتوە:

((... نەجیبەی خوشکم دەگێڕێتەوە و دەڵێ بەغار لە دەرکی گەروو سۆرکەوە شوێن قافلە کەوتم بەو ڕێگایەدا کە ڕووە و هەولێر دەڕوا))[نهشمتر].

لە نمونەیەکی تردا هاتوە:

((... کاکە موقتەدیر لەباری هەرەسەرێ لە تەنیشت باوکمەوە دانیشتبوو، هەرهەندەم دیت لەناکاو باوکم زللەیەکی بەتینی لە کاکە موقتەدیردا، ئەویش هاڕەیەکی لێ هەڵستاو کەوتە لنگە فرتێ، بەو زللەیە خوەکەی (صرع)ی عادەتی هاتێ و وەك بەرخی سەربڕاو بە لرخە و لەرزین و دەست و پێ خواربون و چاوسوڕان بووە نیوە مردوو. باوکم وەکو پشکۆ ڕووی سوور هەڵگەڕابوو...))[برلهتر].

هەروەها ((... دەمدیت دایکم پیاڵەی بەبەر سنگییەوە دەگرت و دڵۆپ دڵۆپ شیرەکەی تێ دەتکاند، دواتر پیاڵەکەی لە شیر بەتاڵ دەکرد بێ ئەوەی تنۆکێکی بچێتە هەناوی منداڵیەوە))[ترلهتر].

لەم نمونانەدا گێڕەرەوە بێلایەنە لە ڕودانی ڕوداوەکاندا تەنیا ڕۆڵی چاودێر، یاخود بیسەرێك وەردەگرێ.

2ـ <u>گێڕانەوەی خودی:</u> لە گێڕانەوەی خودیدا نوسەر وەکو کەسایەتییەکی سەرەکی لەناو ڕوداوەکاندا هەڵسوکەوت دەکا وەك ئەم نمونانەی خوارەوە:

((وەك لەبیرمە دوای گوێستنەوەی یا عففەت کە قوتابخانە کرایەوە من بووم بە قوتابی، بەرلەوە، نەجیبەی خوشکم لەساڵی 1925 چوو بووە مەکتەب، منیش بێ ئەوەی گوێ بدەمە دەرس و دەوام هاتوو چۆیەکەم دەکرد و مامۆستاکانیش لێیان دەسەلماندم بەکەیفی خۆم بچمە ژووری دەرس و بەکەیفی خۆم لێی دەرچم))[يرلهتر].

[تر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، چ 1، ستوکهولم، 1992، ل112.

[برلهتر] سەرچاوەی پێشو، ل35.

[ترلهتر] سەرچاوەی پێشو، ل32.

[يرلهتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل111.

لێرەدا لە شێوەی دیالۆگێکی ناڕاستەوخۆدا ڕوداوەکانی ژیانی خۆی دەگێڕێتەوە و کاتی ڕابوردو تێکەڵ بە کاتی ئێستا دەکا، چونکە گێڕەرەوە ڕوداوێك دەگێڕێتەوە کە لە ڕابوردو ڕویداوە، بەڵام ئێستا دەیگێڕێتەوە.

لە نمونەیەکی تردا هاتوە:

((... بەئەنقەست خۆم دوور خستەوە لە کۆیێ هەتا نەچمە گێژاوی هەڵسەنگاندن و نرخاندن و چەند و چۆنی ئەو مافانەی بۆ کورد ڕەچاودەکرێ...))[سملهتر].

((مەشغەڵەتم لە کۆڕ بەزۆر ڕووکاردا بوو، لە لێژنەی ئەدەب و قامووس، لێژنەیەکی زمان دەمڕاست بووم. کۆبونەوەکانی هەر لێژنەیەك پاش نیوەڕۆ دەبوو، لەبەرئەمە بە زۆری نیوەڕۆیان لە کۆڕ دەمامەوە چونکە نەمدەتوانی هەموو ڕۆژێك دوای دەوام بچمەوە ماڵێ و دیسان بگەڕێمەوە))[شملهتر].

((لایەنی ڕابواردنی ڕۆژانەم لە ئوردون ئاسوودەبوو، هەرچەی سەغلەتی هەبوو لێم نەبوو، چی بۆ یەکێکی وەکو منیش لەمجێز بێ هەبوو. فیلمی ئەو تۆم دەدیت هەرگیز لە عێراق نەمدیتبوون...))[لهلهتر].

لەدەقی (گەشتی ژیانم)دا ئەمجۆرەی گێڕانەوە پانتاییەکی فراوانی داگیرکردووە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە (مەسعود محەمەد) ڕاستەوخۆ باسی ژیاننامەی خودی خۆی دەکا وەکو کەسێکی سەرەکی و بەشدار لە کاتی تۆمارکردنی ڕوداوەکان هەڵسوکەوت دەکا و بەشێوەیەکی گشتی کاری گێڕانەوەکەش بە ڕاناوی (من)ی قسەکەر ئەنجامدەدا. لە هەندێ شوێنی ئەم بەرهەمەدا (مەسعود محەمەد) باس لە ڕوداوەکانی ژیانی کەسانی دەوروبەری دەکا و ڕێچکەی وەکو گێڕەرەوەیەك بابەتیانە مامەڵە لەگەڵ ڕوداو و کەسایەتییەکان دەکا. دەکرێ ئەمجۆرە گێڕانەوانەش تێکەڵ بە یەکتر بکرێن وەك لە هەندێ شوێندا بەرچاو دەکەوێ. بۆ نمونە:

((... باوکم دەیگوت، وەها گوێم پڕبوو بوو لە دەنگی گریانت کاتێك دەرسیشم دەگوتەوە لە مزگەوت لام وابوو گوێم لە گریانتە...))[□لهتر].

لێرەدا وتەی باوکی دەگێڕێتەوە بەڵام لە بارەی کەسایەتی سەرەکی کە خۆیتی و وەکو دیالۆگێکی ڕاستەوخۆ ڕوداوەکە پێشکەش دەکا.

[سملهتر] سەرچاوەی پێشو، ل415.

[شملهتر] سەرچاوی پێشو، ل532.

[لهلهتر] سەرچاوەی پێشو، ل564.

[□لهتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل34.

((جارێكیان له كەوتنمدا خوێن كوفارەی بەست له لووتمەوە ... بەدوای گریانمدا باوكم هات، له بیریشمە یاعیسمەت بەپەلە و بەشێواوی و بێفایدە خۆڵی بە خوێنەكەدا دەكرد بەڵكو كەمێكی لیٚ بشارێتەوە و لە پەرۆشی باوكم كەم بكاتەوە...))[بیلهتی].

ڕوداو:

ڕوداو بە یەكێك لە ڕەگەزە گرنگەكانی بنیاتی دەقی ژیاننامە دادەنرێ و كاریگەری لەسەر ڕەگەزەكانی تر هەیە و لەنێوان خۆیاندا كار لەیەكتر دەكەن بۆ بەڕێوەچونی پرۆسەكە (دەقەكە)، بە شێوەیەكی تر بەهۆی بەیەكگەیشتنی كەسایەتییەكان لە كات وشوێنێكی دیاریكراودا لەلایەن نوسەرەوە، ئەوا ڕوداوێك دێتە ئاراوە هەموو ڕوداوێكیش كاریگەری لەسەر ئەو كەسایەتییە هەیە كە بەڕوداوەكە هەستاوە، هاوكات لەگەڵ كاریگەری ڕوداوە دەرەكییەكانی ناو ئەو ژینگە وكۆمەلگایەی كەتیایدا دەژی، كاریگەری لەسەر دروست بوونی كەسایەتیەكەی دەكا. واتە هەر ڕوداوە كەسایەتییەكان هەڵدەسوڕێنێ و بەجولەیان دەخا و لەهەمان كاتدا بەهۆی كەسایەتیەكانەوە ڕوداو دروست دەبێ بە بەستنەوەیان بە جێكاتێكی گونجاودا. بۆیە (ڕێكخستنی ڕوداوەكان لە ژیاننامەدا بەبەشێكی گرنگ وسەرەكی دادەنرێ لەبنیات ودامەزراندنی دەقەكەداو كاتێ بنیاتەكەی لەسەر بنەمایەكی هونەری پتەو ویەكگرتو بێ و پشت بەتوانا ولێهاتویی نوسەر دەبەستێ لەبەیەكەوە بەستنەوەی ڕوداوەكان وڕێزكردنیاندا)[تیلهتی]. هەر نوسەرێك بەشێوازێكی تایبەت ڕوداوەكانی ژیانی خۆی پێشكەش دەكا، سەبارەت بە دەقی ژیاننامەی خودی هەندێ نوسەر هەن، هەر لەسەرەتاوە بە ڕوداوی لەدایكبونی خۆیان دەست پێدەكەن، بەڵام هەندێكی تر بە ڕوداوێكی سەرەكی و كاریگەر دەست پێدەكەن، بۆ ئەوەی سەرنجی خوێنەرانیان ڕابكێشن. هەروەك سیزا قاسم دەلێ: ((دەسپێك لە ڕۆمانی واقعیدا بە بەشێكی گرنگ دادەنرێ كە ئاراستەی چیرۆكەكە و پەرەسەندنی لەسەر بنیات نراوە))[لهتی]. بۆنمونە لەدەقی (گەشتی ژیانم) ی (مەسعود محەمەد)دا لە ئەلقەی یەكەم هەروەكو دەستپێك بۆ چونە ناو قۆناغەكانی تەمەنی وەكو پێشەكییەك ڕوداوی لەدایكبونی خۆی بە تیشك خستنە سەر درەختی بنەماڵەكەیان لەكاتی پێش لەدایكبونی خۆیدا دەست پێدەكا و ڕونی دەكاتەوە و دەیەوێ خۆی بناسێنی كە كێ یە؟ و دەلێ: ((لەمن بە پێشەوە پێنج پشت لە باپیرانم بە (جەلیزادە) ناسراون))[برتی]، بەڵام لەئەلقەی دوەمدا دێتە سەر باسی ژیاننامەی خودی خۆی، سەرەتا ئەوەمان بۆ

[لهتی] سەرچاوەی پێشو، ل38.

[تیلهتی] جنان عبداللة یونس الزبیدی، الفنون النثریة في كتاب ابن الجوزی (صیدخاطر) ـ دراسةتحلیلة، رسالةماجستر، كلیةالاداب، جامعةالموصل، 2005، ص72.

[لهتی] سیزا قاسم، بناءالروایة، دراسة مقارنة فی ثلاثیة نجیب محفوظ، ط1، دار التنویر للطباعة والنشر، بیروت ـ لبنان،1985، ص42.

[برتی] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل3.

ئاشکرا دەکا کە دەڵێ: ((ڕۆژی لەدایکبونم تۆمارنەکراوە.))[تر□تر] کە ئەمەش نارەحەتی دەکا. لەبەرئەوەی کوڕی کەسێکی خوێندەوار و ڕۆشنبیر بووە پێویست بووە ئەو کاتە، یان ئەو ڕۆژە مێژوییە تۆماربکرابایە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هیوا بڕاونییە و هەروەکو خۆی دەڵێ: ((...خۆو بەخت کژی هەوەل سەرەتاتکەم لەم جیهانە وەها تاریك نییە، ئەویش بەهۆی کەسبێکی ڕەزەوانانەی فۆلکلوریانەی خۆشکەڵانەی تێکەڵاو بە ئارەقەی ئەرك وشیرنایی ترێ و گەشایی هاتو باتی مێوژەڕەش، کە من بۆیەکەم جار چاوم هەڵێنامشتاقی ترێ مێوژ ڕونرا بو ... بەو پێیە دەبێ لەئەیلوولدا من بووبێتمە مێوانی (دونیاکەی فانی کاروان سەرای ڕەنگ) ساڵەکەشی 1919 زاینی بوە))[یر□تر]. لێرەدا نوسەر ئاماژە بە یەکەم ڕوداوی ژیانی خۆی دەکا، کە لە کاتی لەدایکبونیدا کات و کژی میوە ڕنین و سەروبەرکردنی بەروبومی ڕەزەکانیان بونە، دەقی ژیاننامەکەشی بە گەڕانەوەی لە شاری عەممان بۆ بەغدا لە ڕێکەوتی 1978/10/20دا کۆتایی پێدەهێنێ.

مەسعود محەمەد هەر لەسەرەتای ژیانیدا دایەنی هەبووە کە شیری داوەتێ و بەخێوی کردوە و زۆری خۆشویستوە، هەروەك خۆی دەڵێ: ((بێگومان یاعیسمەت بۆمن خۆشەویسترین دایکی شیری بوە، بگرە لە دایکی خۆشم پتر خۆشدەویست چونکە هەتا فەراقە بووم هەر لە باوەشی ئەو دەنوستم))[سم□تر].

ڕوداوەکانی سەرەتای ژیاننامەکەی زۆربەیان بریتین لە هەڵوێست و ڕوداوی بچوك کە کاریگەری لەسەر کەسایەتی کردوە لە دواڕۆژداو لە یادگەیدا شوێنی خۆی گرتوە، نوسەر بەحوکمی ئەوەی کوڕی مەلا و زانایەکی گەورە و خاوەن دیوەخان و میوانی زۆر بونە و، لە شوێنە سەرەڕێکانی وەکو کۆیەوچناڕۆك ژیاون کە هەردەم شوێنی حەسانەوەی میوانان بونە، بۆیە ژیانی ئەو لە ژیانی کەسێکی تری ئاسایی جیاوازترە و ڕوداوی زیاتر و خەڵکی زیاتری بینیوە. لەگەڵ ئەمانەشدا خاوەن زەوی و باخ و ڕەزێکی زۆر بونە و پیشەیان کشتوکاڵکردن بووە و پێویستیان بە دەست و بازو هەبوە بۆ ڕاپەڕاندنی کارەکانیان، ئەمانە هەموی ڕوداوی یەك لە دوای یەکی لێ پەیدادەبێ و ماندوبونی زۆری دەوێ کە کاریگەری لە دواڕۆژی دەکا هەروەکو خۆی دەڵێ: ((بەڵێ دەزانم دەبێ لە پەروەردەبونمدا وەیا لە سروشتمدا ماکێك هەبووبێ لە زوویێکەوە منی خستبێتەوە سەر ڕێبازی باوەڕهێنان بە (مرۆڤ)، بەڵام گومانم لەوەدا نییە کە تەجرەبەی منداڵیم لە ژیانی ناو شاخ و درەخت و ئەرك و زەحمەت و هەوراز و نشێوی چناڕۆك و هەستکردن بە ئارەقەی ڕەنجدەر و هەناسە سواری ئاودێر (کە خۆم هەناسەم تێیدا سوار بووە)و بایەخی مەهارەتی کاسبکار زەمینەی لێ ڕوانی نوێ بیروباوەڕی دواڕۆژم بووە))[□□تر]. هەرچەندە مەسعود محەمەد دەچێتە قوتابخانە، بەڵام کاتی پشوی هاوینان بە ڕاپەڕاندنی کارەکانی چناڕۆك و کۆیەوە سەرقاڵبوە.

[تر□تر] سەرچاوەی پێشو، ل 29.

[یر□تر] سەرچاوەی پێشو، ل 30–31 .

[سم□تر] سەرچاوەی پێشو، ل 33 .

[□□تر] مسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل 55 – 56.

لەژیانی مرۆڤدا هەندێ ڕوداو و هەڵوێست هەن، کە دەبنە هۆی گۆڕینی ڕەوتی ژیان و ڕێچکە و ڕێبازێکی تایبەت بەخۆی دەبێ. هەروەك ئاشکرایە کە مەسعود محەمەد سەرەتای ژیانی لە ناو خێزان و دۆست و خزمانی کۆیەی بەسەر بردوە، بەڵام دواتر بۆ خوێندن هاتووەتە هەولێر و لە گەڕەکی باداوە لە ماڵی مەلا ئەفەندی ژیاوە، قۆناغێکی زۆر گرنگ بوە لە ژیانیدا بۆ شارەزابون لە دونیادا هەروەك خۆی دەڵێ: ((ژیانی باداوە بۆمن دەرگەیەکی نوێ بوو بەرەو دنیای بەرینتر لە دنیاکەی کۆیی لێم کرایەوە... هەولێر ناوچەی لیوا بوو باداوەی مەلا ئەفەندیش ناوەندی بزوتنەوەی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەوسای هەولێر بوو))[*]. دواتریش کە لە حقوق وەرگیراوە و چووەتە بەغدا دەڵێ: ((ساڵانی خوێندنی حقوقم، بێگومان لە هەموو ڕووەوە جۆرە گۆڕانێك بوو لە ڕێبازی رەوتی بەسەربردنم...))[*].

کاتێ سەیری لاپەڕەکانی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد) دەکەین، چەندین ڕوداوی خۆش و ناخۆشمان تیا بە رچاو دەکەوێ، یەکێك لە ڕوداوە ناخۆش و ترسناکەکانی کە لەکاتی منداڵی توشی بووە و، زۆر ترساوە کە دەڵێ: ((من و سەلاحی ئامۆزام و حەوێزی مەلا سبوح لەسەر ڕۆخی حەوزەکەی ماڵی حەوێز بەڕێز هەڵتوتەکابووین. سەلاح لەنێوانماندا بوو لەپڕ بێ ئەوەی پێشتر خەبەر داریەك لە سەلاحەوە مەعلووم کرابێ من و حەوێزی خستە ناو حەوزەکەوە. ئەوەندە ورد و ساوابووم نەتوانم لەو ئاوەدا پێ لە زەوی گیربکەم... خواو ڕاستان یەکێك بەڕێکەوت دەبینێ لچکی جلکی منداڵ لە ئاودا دیارە بەڕاکێشانی ئەو لچکە دەزانی مەسەلە چییە و من و حەوێزی لەئاوەکە دەرکێشا ئیتر بووە هەرا و گریان و قەڵەباڵغی))[*].

لە ڕوداوێکی تری گرنگ و ناخۆشەکانی ژیانی مەسعود محەمەد کە کاریگەری لەسەر بەجێهێشتوە، مردنی باوکی بووە کە دەڵێ: ((... مەرگی باوکم گەورەترین کۆست کەوتن بووە لە هەموو ژیانمدا))[*]. لەوکاتەی ئەو خەمە گەورەی هاتووەتە پێش دەبوایە کۆڵنەدا و بەهێزبێ، چونکە بەرپرسیاریەتی ئەو ماڵە گەورە و قەڵەباڵغەی کەوتە ئەستۆ و سەرەڕای ئەمانەش ئەوکاتە باری ئابورییان زۆر نالەبار بووە و خۆی قوتابی حقوق بووە.

(مەسعود محەمەد) کەسێکی ناودار و دیار بووە و زۆر شوێن گەڕاوە، هەڵبەت ژیانی بێبەش نییە لە ڕوداوی خۆش و ناخۆش، بەڵام سروشتی مرۆڤ وایە کە ڕوداوی ناخۆشی لەیاد ناچێ، بەڵام ڕوداوی خۆش زوتر لەیاد دەکرێ.

لەکاتی خوێندنەوەی دەقی (گەشتی ژیانم)دا بەتایبەتی لە بەشەکانی ناوەڕاست و کۆتایی دەقەکەدا تێبینی ئەوە دەکەین کە نوسەر چەندین ڕوداوی مێژوویی تۆمارکردوە، کە توانیویەتی پەیوەندییەك لەنێوان

---

[*] سەرچاوەی پێشو ، ل150.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل228.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل88.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل257.

ڕوداوەکانی مێژوی تایبەتی ژیانی خۆی و ڕوداوەکانی مێژوی گشتی دروست بکا، کە خۆی ڕۆڵی هەبووە لەو ڕوداوانە یاخود وەکو کەسێکی چاودێر ئاگاداری ئەم ڕوداوانە بووە و لەسەردەمی ئەودا ڕویانداوە بەتایبەتی ئەو ڕوداوانەی کە لەدەوروبەر و ژینگەی ئەودا ڕویانداوە وەکو ڕوداوەجیهانییەکان (جەنگی جیهانی دووەم) وەکو کەسێکی ئاگادار و بەشدار شارەزایی و پەیوەندی بەو کەسانەوە هەبوە کە لەوەزارەتەکانی عیراق ڕۆڵیان هەبووە. ڕوداوەمێژوییەکانی ئەو سەردەمانەی بە چاوی خۆی بینیوە و ململانێ و ناکۆکی لەنێوان عەشیرەتە کوردەکان کەچەندین کوشتن وڕوداوی دڵتەزێنی لێکەوتووەتەوە بەشێوەیەکی هونەرییانە و ورد تۆماری کردون، چونکە (خاوەنی ژیاننامە دەتوانێ چەندین ڕوداوی مێژویی بگێڕێتەوە بەمەرجێ شێوەیەکی ئەدەبی لە ژیاننامەکەی خۆیدا پێببەخشێ و بیکاتە بەشێك لە بنیاتی هونەری ژیاننامەکەی، کەوابو لەبواری گشتی بۆتایبەتی بیگوازێتەوە)[□□تر]. واتە نوسەر دەتوانێ ڕوداوە مێژوییەکان بگێڕێتەوە و ڕۆڵی خۆی تیا بنوێنێ، لەگەڵ باسکردنی ئەو کاریگەرییانەی کاری لەژیانی کردوە بەشێوەیەکی ئەدەبی بیانگێڕیتەوە، بۆنمونە دەڵێ:((لەو پلەی خوێندنی ناوەندیم دا ئینقلابی بەکر سدقی وکوژرانی دواتری ڕوویدا))[بر□تر]. (مسعود محەمەد) لەبەرئەوەی کەسایەتییەکی ئەدەبی و نوسەرێکی بەتوانا بوەو، چەندین بەرهەمی بەرزی هەیە، هەروەها لەژیانی خۆیدا خاوەن بڕوانامەی حقوق بووە و چەندین پۆستی لەژیانی خۆیدا وەرگرتوە، بۆیە بەشێوەیەکی ئەدەبی ڕوداوەکان دەگێریتەوە. ئەو پۆستانەی کە (مەسعود محەمەد) لە ژیانیدا هەیبوون ئەمانەن:

- حاکمی سلێمانی

- نائب لەحکومەتی عیراق، لەسەر داوای نوێنەرانی حزبی (نەتەوەییەکان) لە کۆیە و بەهۆی هەڵبژاردنی کوردەکان لە ساڵی (1953)دا بە نائب لە حکومەتی ئەوسای عیراق هەڵبژێردراوە کەوا یەکەم هەڵ بوو لە هەمو مێژوی کوردستاندا توانیبێتی بە هەراو مەزاد نوێنەری گەیاندبێتە پەرلەمان. هەرچەندە دەڵێ: ((من لە قولآیی دڵمەوە ناڕەحەت بوم بەوەی کە باری ئاسایی ژیانم لە سلێمانی کە هەموی ئارامی و هێمنایی بو بگۆڕم بە هەرایەکی ئەو تۆ کەس نازانێ چەند سەر تێیدا بێ کلآو دەبێت))[تر□تر]. لەو ماوەیەدا هەوڵیداوە بۆ ئاوەدان کردنەوەی کوردستان و چەندین کوردی ڕزگار کردوە لە کوشتن و زیندانی کردن هەروەك خۆی دەڵێ: ((من کە نایب بوم دەبو بزانم و لێشم بسەلمێندرێت، هەوڵدان و سەرکەوتنم و بۆ کردنەوەی قوتابخانەیەك لە لادێیەکی کوردستان هەزاران هەزار جار بۆکورد سودمەنتر و بەشەرەفترە لە ناز و فیزی

[□□تر] تهانی عبدالفتاح شاکر، السیرة الذاتیة فی الادب العربی، ص131 .

[بر□تر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل 176 .

[تر□تر] سەرچاوەی پێشو، ل289.

شانۆگەرانەی قسە قەڵەوی پف هەڵدراوی تاوانبارکردنی پەیمانی ئەتلانتیك لە ئاست پەیمانی وار سۆدا))(*). دوای ساڵێك ئەم هەڵبژاردنە هەڵوەشایەوە و خەریکی ئیش و کاری ئاسایی ژیانی خۆی بوو.

ـ لە ساڵی 1960 بووەتە مودیر ئیدارەی (شرکة المواد البنائیة).

ـــ دواتر لەسەر تەکلیفی سەرەك وەزیران بووەتە وەزیری دەولە بۆ (شؤن الشمال)و لە ڕێکەوتی 1965/5/15 ئیستیقالەی لە وەزارەت داوە.

ـ لە ڕێکەوتی 1966/12/28 بووەتە ئەندام لە (مجلس الخدمة).

ئەوەی شایەنی باسە مەسعود محەمەد لە ماوەی وەرگرتنی ئەم پۆستانەیدا زۆر یارمەتی خەڵکی داوە و دایمەزراندون.

ـ ئەندامی کۆڕی زانیاری کورد بووە هەرلە سەرەتای دامەزراندنیدا.

مەسعود محەمەد لە کاتی گێڕانەوەی ڕوداوەکانیدا چەند ڕوداوێکی زۆر بەتەواوی بەهەمو وردەکارییەکانییەوە لە یاد ماوە. خوێنەر وا هەست دەکا کەوا لە کاتی ڕودانی ڕوداوەکاندا تۆمارکراون، کاتێ دەڵێ: ((هەرلە بیرمە، زۆر بە ڕونیش بیری دەکەمەوە، یەکەم جاری کامووسی عادەتیم توش بوو))(*). لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ بڵێین کە یادگەی مرۆڤ هەندێ جار بەتەواوی ڕوداوەکان وەکو خۆی نادا بەدەستەوە، زیادی و کەمی تێدا ڕوددەدا لە کاتی تۆمارکردنی ڕوداوەکاندا. بۆیە لە هەندێ شوێندا نوسەر هەندێ زانیاری بەتەواوی لە یاد نەماوە و کە خۆی دانی پیادەنێ بۆ نمونە، دەڵێ: ((...بەیەکەوە چوینە سەردانی سەفیری عیراق، ناویم بەچاکی لەبیرنەماوە، دەترسم هەڵەی تێدا بکەم بۆیە نایڵێم))(*). هەروەها لە تۆمارکردنی ئەو ڕوداوانەی کاتێ لە بەیروت بووە دەڵێ: ((... بەر لە هەموان خاتونێکی بە ساڵداچوو بوو (ناویم لەبیرکردوە) لە و کوردانەی دەمێکی نیشتە جێی لوبنانن ...))(*). هەرچەندە نوسەر ئەو کەسەی بە ماوەیەکی نزیکی پێش تۆمارکردنی ئەم دەقەی بینیوە. بەشێوەیەکی گشتی گێڕەرەوە لە کاتی گێڕانەوە و تۆمارکردنی ڕوداوەکان وەکو کەسێکی ئامادە بوو ڕوداوەکانی ژیانی تایبەتی خۆی بە شێوەیەکی ئەدەبیانە پێشکەش کردوە.

کەسایەتی:

کەسایەتی وەك ڕەگەزێکی گرنگ کاریگەری سەرەکی هەیە لە کاری گێڕانەوەدا، چونکە لە ڕێگەی ئەوەوە ڕوداوەکان دەخرێنەڕوو، واتە ڕوداوەکانی ناو دەقەکە لە دەوری ئەودا دەسوڕێنەوە و ئەزمون

(*) سەرچاوەی پێشو، ل 320.

(*) مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل 90.

(*) سەرچاوەی پێشو، ل 526.

(*) سەرچاوەی پێشو ، ل 529.

وخەون وخەمەکانی بەرجەستە دەکا. (دەقی هەمو ژیاننامەیەکیش پێویستی بەژیانی کەسێکە کەخاوەن ئەزمون وهەست وسۆزێك بێ شایانی گێرانەوە بێ، چونکە ناتوانرێ بیر لە ئەزمونێك بکرێتەوە بەبێ بونی کەسێك کەخاوەن ئەزمونەکەبێ)[*]، ئەم کەسایەتییەش لەکەسایەتییەکانی تر جیادەبێتەوە لەلایەنی هەست وسۆزوبیروباوەڕیەوە، پێویستە پەیوەندییەکی وردی لەگەڵ ڕوداوە گەورەکانی واقیعی ڕاستەقینەدا هەبێ کە ڕویانداوە و خاوەن تێروانینێکی تایبەت بێ لەژیاندا.

هەروەك وتمان پێویستە ڕوداوەکانی ژیاننامە ڕوداوی ڕاستەقینەبن، بۆیە پێویستی بەکەسایەتییەکی واقیعی هەیە کە بونیان لەو ڕوداوانەدا هەبوبێ، چونکە ژیاننامە (بلأوکردنەوەی ڕاستییە بەڵگەدارەکانە)[*]. گرنگی کەسایەتی لە میانەی ئەو پەیوەندی و هەڵکردنەی لەگەڵ ڕەگەزەکانی تری ژیاننامەدا دەبێ و دەقی ئەدەبی لێ پێکدێ.

کەسایەتییەکان بەپێی ئەو ڕۆڵەی لەناو گێڕانەوەکەدا دەیگێڕن دەبنە دوو جۆر:

1ـ کەسایەتی سەرەکی

2ـ کەسایەتی لاوەکی [*]

<u>**کەسایەتی سەرەکی:**</u> ئەو کەسایەتییانەن کە ئەرکی هەڵسوڕاندنی ڕوداوەکان و بەشدارییەکی ڕاستەوخۆیان لە گۆڕینی ڕێڕەوی ڕوداوەکاندا دەکەوێتە ئەستۆ و بەهۆی پەیوەندیکردنیان لەگەڵ ڕەگەزەکانی تری ژیاننامە بەشداری لە پێکهێنانی بنیاتی دەقێکدا دەکەن.

<u>**کەسایەتی لاوەکی:**</u> ئەو جۆرە کەسایەتییە، گرنگی لە کەسایەتی سەرەکی کەمتر نییە، چونکە لە خزمەتی ئەواندا دەبێ و ڕۆشنایی دەخەنە سەر ژیان و کردەوە و هەڵوێستەکانی کەسایەتی سەرەکی لە دەقە ئەدەبییەکەدا. کەسایەتی لاوەکی ڕۆڵێکی بەرچاو و کاریگەریان لە دروستبونی کەسایەتی سەرەکی و گەشەسەندنی ڕوداوەکاندا هەیە.

گێڕانەوەی ڕوداوەکان لە ژیاننامەی خودیدا لەلایەن نوسەرەوە ئەنجامدەدرێ، چونکە خۆی لە ڕوداوەکاندا ئامادەیە و ڕۆڵی کەسایەتییەکی سەرەکی دەگێڕێ، بۆیە ئەرکی گێڕانەوە و تۆمارکردنی ڕوداوەکانی دەکەوێتە ئەستۆ، لێرەدا (کەسایەتی سەرەکی و گێڕەرەوە و نوسەر) هەمان کەسایەتین، کە ئەمەش یەکێکە لە مەرجە بنەڕەتییەکانی بنیاتی دەقی ژیاننامەی خودی و بەمجۆرە دەقەکە بە ڕاناوی کەسی یەکە م دەگێڕدرێتەوە. بۆ نمونە لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا ئەو مەرجە زۆر بە ڕون و ئاشکرایی

---

[*] میری ورنوك، ذاكرة في فلسفة الادب، ص 194– 195.

[*] اندرية موروا، اوجة السيرة، ص99.

[*] حسن بحراوی، بنية الشكل الروائی، ط1، المركزالثقافی العربی، بیروت، 1990، ص215.

بەرچاومان دەکەوێ، هەر لە سەرەتاوە تاکۆتایی دەقەکە گێڕەرەوە بە ڕاناوی قسەکەری (مـن) ڕوداوەکـان دەگێڕێتەوە، بۆ نمونە:

1ـ ((من ئەمانەو سەدان شتی دیکەم دەدیت...)).

2ـ ((من لە گۆشەی نابەرچاوی پەرۆشداریمەوە ڕەملی چاکم بۆ بەرەی دیموکراتی لێ دەدا)).

3ـ ((من کە چوومە لای کوردەکـان، هەرچـی ڕاسـپاردەی ئـەو کۆبونەوەیـەی دوو ڕۆژی بـوو، بـە کۆمەڵـەی دانیشتووانی دیوانی سەرۆکایەتی چەکدارانم ڕاگەیاند))[*].

هەروەها ئەوەی زیاتر دڵنیامان دەکاتەوە کەوا کەسایەتی نوسەر و پاڵەوانی سەرەکی دەقەکە هـەمان کەسـایەتین، بـونی وێنەیـەکی (مەسـعود محەمـەد) لەگـەڵ ناوەکـەی لەسـەر بـەرگی کتێبەکـەدا بەرچـاومان دەکەوێ و هەمان ناوی کەسایەتی سەرەکی ناو دەقەکەیە و زیاتر لە (15) جار ناوی هاتوە. بۆ نمونە:

((... باوکم دوای نوێژی سبەینە چوو بـووە نـاو نوێنەکـەی و گـوێی لـەو گڕوگاڵـەم بـوو، لـە دایکمـی پرسـی مەسعود بۆچی وەها دەدوێ؟))[*].

((... سەعید عەبدولقادر بە هەوای مۆقەلییەتی خۆی ڕووی تێکردم، زابتی تەجنیدیش لەو دانیشتنەدا حـازر بوو، گوتی مەسعود! بەحەقی خودا حکومەت هەرچی بکات تۆی تەسلیم ناکەم بە عەسکەر..))[*].

ئەو کاتەی کە چو بووە حاجی ئۆمەران دەڵێ: ((... بیسـەرم هـەڵگرت گـوێم لـێ بـوو بەرپرسـێکی پۆلیسـی هەولێر لە ئامیر مەخفەری دەپرسی داخوا (مەسعود محەمەد) بەلای ئێوەدا نـەهاتووە؟ تومـەز شـەو دەزانـن من نەچوومەتەوە ئوتێل...))[*].

لە کاتی خوێندنەوەی ئـەم دەقـەدا خوێنـەر هەسـت بـەوە دەکـا (مەسـعود محەمـەد)ی نوسـەر وەکـو کەسـایەتییەکی سـەرەکی هەسـتاوە بـە گێڕانـەوەی ڕوداوەکـانی ژیـانی تایبـەتی خـۆی و هاوکـات لەگـەڵ گێڕانەوەی ڕوداوە گشتییەکانی سەردەمەکەی.

هەڵبەت دەقی ژیاننامە ژمارەیەکی بێ کۆتایی کەسایەتی لە خۆ دەگرێ، لەبەرئەوەی باس لـە ژیانێـك دەکا کە لە واقیعدا هەبووە و ڕویداوە، بۆیە گێڕەرەوە دەتوانێ وەسـفی ژمارەیـەکی زۆر لـەو کەسـایەتییانە بکا، کە لە کۆمەڵگاکەیدا لەگەڵی ژیاون، یاخود ناوی بیستون و کەسایەتی ڕاستەقینەن. لەم دەقـەدا هەنـدێ لـە کەسـایەتییەکان کاریگەرییـەکی زۆریـان لەسـەر دروسـتبونی کەسـایەتی نوسـەر هەیـە، وەکـو (ئەنـدامی خێزان، دایەنەکان، مامۆستاکان، هەندێ لە ناسیار و بـرادەران و ...). مەسـعود محەمـەد کەسـایەتی بـاوکی

---

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل26، 254، 472.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل70.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل190

[*] سەرچاوەی پێشو، ل350.

کاریگەرییەکی زۆری لە دروستبونی کەسایەتی کردوە و پێی سەرسام بوە و بەڕابەری ژیانی خۆی داناوە، چونکە کوڕی زانا و شاعیری ناسراو (مەلا محەمەدی کۆیە)یە کە بە (مەلای گەورە) ناسراوە و کەسایەتییەکی نیشتیمان پەروەر و ڕوناکبیری کورد بووە. هەروەك دەڵێ: ((باوکم تاکە مرۆڤێکە تەئسیری بێسنوری لێم کردبێ، ئەو تەئسیرە لە زۆر ڕوەوە بووە بەڵام من تەنها باسی دوو ڕوو دەکەم... ڕووی یەکەم ئەوەیە کە حەقپەرستی و ڕاستگۆیی و ڕاستڕۆیی ئەو لە مندا ماکی تەقدیسی (ڕاستی)ی ڕسکاند... ڕووی دووەم ئەوەیە شەخسییەتی زێدە بەهێزی باوکم لە مندا وردە وردە هەستی لە خۆڕازی بوون و بەخۆدا ڕاپەڕمونی کز کردوە))[سمتيتر].

کاتێکیش وەسفی ئەو سێ ئافرەتە دەکا کە لەماڵیان ژیاون و بەخێویانکردوە، توانیویانە ڕۆڵی دایك و هەڵسوڕێنەری کارەکانی ناو ماڵیان ببینن. هەروەك دەڵێ: ((ئەم سێ ئافرەتە* لە ڕووپەڕەی ناوەوەی ژیانی مندڵیمدا شوێن پەنجەیان هەیە...))[سمتيتر].

یاخود کاتێ باسی عززەدینی کوڕی مەلا ئەفەندی دەکا و دەڵێ: ((عززەدین بۆمن ئەو کەسە دائیمیە بوو کە هەمیشە دەنگی هەستی خۆم لەودا دەبیستەوە))[لهتيتر].

جگە لەم کەسایەتییانە باسی چەندین کەسایەتی تری کردوە وەکو (مام، مامۆژن، ئامۆزای، خاڵەکانی، ئەو کەسانەی لە ماڵیان کاریانکردوە، مێوان و دۆست و برادەران، قوتابیان، ...) کە لە کاتی گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیاننامەکەی خۆیدا و ڕۆڵ و کاریگەرییان هەبووە.

لەدەقی ژیاننامەکەی (مەسعود محەمەد)دا تێبینی ئەوە دەکەین کە چەندین شوێن گەڕاوە، بەهۆی خوێندن و کاری سیاسەت و کاری ئەدەبییەوە، خەڵکێکی زۆری ناسیوە و تێکەڵیان بوە، بۆیە ناوی چەندین کەسایەتی دێنێ کە ڕۆڵی سەرەکی یان لاوەکیان لە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانیدا هەبووە. بەم شێوەیە وەکو کەسێکی سیاسی و خاوەن پلەوپایە و خاوەن کەسایەتییەکی ئەدەبی کاری لە هەردو بواردا کردوە، سەرەڕای ئەمانەش لە بنەماڵەیەکی ئایینی بووە، ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی کە لە ژیاننامەکەیدا ناوی چەندین کەسایەتی ئایینی و سیاسی و ئەدەبی و ڕۆشنبیری ناسراومان بەرچاو بکەوێ، وەکو (عەبدولکەریم قاسم، عەبولئیلاه، مەلیك فاروق، مارف خەزنەدار، ڕەفیق حلمی، حاجی قادری کۆیی، ...هتد).

مەسعود محەمەد لە وەسفکردنی کەسایەتییەکی سیاسی وەکو (عەبدولکەریم قاسم)دا دەڵێ: ((ئەو عەبدولکەریمەی کە وەکو خانە خۆی ڕەفتاری دەکرد چ وێچوونی نەبوو لەگەڵ عەبدولکەریمەکەی

[سمتيتر] سەرچاوەی پێشو، ل27 – 28.

* مەبەستی یاعیسمەت و کافیەی مەلایان و عەیشێ بوە.

[لهتيتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل60.

[لهتيتر] سەرچاوەی پێشو، ل154.

خوتبەدان، هەتا بڵێی لەسەرەخۆ، بەئەدەب، ڕێز ڕاگر، تێبین، گوێگر. هەستم کرد چەندێکی کەس دیار نەبا بە میانەتەوە بەناوی (مەسعود)ی بێ لەقەب دەیدواندم))[*].

نوسەری (گەشتی ژیانم) گرێیەکی دەرونی هەبووە و بەرامبەر بەوانەی وەرزش، لەبەرئەوەی حەزی نەکردوە جلی وەرزشی لەبەربکا. ئەم هەستەش هەر لەمنداڵییەوە لەلای دروستبوە، کاتێ هاوڕێکانی دەچون بۆ مەلەکردن، ئەو نەیدەتوانێ بچێ وەکو ئەوان مەلەبکاو جلەکانی لەبەربکاتەوە. بۆیەوەسفی مامۆستای وەرزش بەم شێوەیە دەکاو دەڵێ: ((لەسەرەتای کرانەوەی مەکتەب مامۆستایەکی ڕیازەی بەدەنیمان لە کەرکوکەوە بۆهات دەتگوت هێزی کارەبا دەیگێڕێ هێندە چالاك بوو))[*].

سەبارەت بە وەسفکردنی ئافرەت لەلای (مەسعود محەمەد)دا هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی ژیاننامەکەی تەنها لە یەك شوێن بەرچاو دەکەوێ کاتێك دەڵێ: ((خەیاڵێکی منداڵی و ساوایی سەیر، ئەم ئافرەتەی بوختانکەر لەگەڵ ئەوەدا کە لەقەبی (کەچەڵ)ی پێوەبوو، وەك دواتریش بۆم ڕوونتر بۆوە هەردوو چاوی بەڵغێکی لەسەر بوو وەك تانەیەکی تەنکی شین، بۆ بەرچاوی منداڵیم جوانترین مێینەی شارەکە، بابڵێم گەڕەکەکە خۆی دەنواند. لەو تەمەنەدا جارێ هەستی فەرق کردن بە مێ و نێر لەلایەن زایەندەوە لە مندا نەڕسکابوو هەر ئەوەندەم دەزانی ئەمە پیاوە و ئەمەش ژنە، ئینجا تۆ سەیری کەس نەمێنێ ببێتە نموونەی جوانیی مێینە کۆنە کە چەڵێکی تانەدار نەبێ، ئەمما ئەگەر لە بەژن و باڵا بدوێین ئەشەدوبیلا هەرچی ڕێکی و شکلی و شۆخی بێ پێوەی دیار نەبوو... چاك بوو خوا ڕەحمی پێکردم ئەم زڕە بە هەڵە داچوونە لەگەڵم فراژی نەبوو، زوو لە سەهوەکەم دەرچووم. تا ساڵەهای دوور و درێژیش شەرمم دەکرد ئەم ڕازەم بدرکێنم و بڵێم فلانە عیفریت بووکی خەیاڵی ساواییم بوو))[*]. هەربۆیەش خوێنەرانی ئەم ژیاننامەیە ئەو پرسیارەی لێدەکەن کەوا بۆ لایەنی ئافرەت و گەنجایەتی خۆی باسنەکردوە. هەروەك دکتۆرە کوردستان موکریانی پێی وتوە بیرەوەریەکانی دەور و شەبەنگی ئافرەتیان تێدا نییە. ئەویش لەم بارەیەوەوەڵامیان داوەتەوە و دەڵێ: ((تۆ بڵێی نەزانم چێشتی بێخوێ و باغی بێ مێوە و مەزرای بێ گوڵ و مەل نوقستانن! بەڵام چۆناوچۆنی دەرفەتی تەسکەبەری ئازادی تەعبیر لە ڕۆژهەڵاتە خۆشەویستەکەی نەبوردووەکەی چاو نەپۆشەکەی خۆمان بەرفراوان بکەم هەتا قافلەی بە زەنگوڵەی پڕ هات و بات و بریقوباقی کالای هەمەچەشنەی خوشکەکەی فرشتە و پەریی کیژۆڵەی کوردستانی دەمی گەنجایەتیمان پێدا بێتە ناو چلچرا خانی یادستانی دڵێکی هەستیارەوە))[*]. لێرەدا تێبینی ئەوە دەکرێ کەوا مەسعود

---

[*] سەرچاوەی پێشو، ل378.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل147.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل125.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل226 – 227.

محەمەد لە کاتی نوسینەوەی ژیاننامەی خۆی باسی ئافرەت و تێکەڵبونی لەگەڵ ڕەگەزی بەرامبەریدا نەکردوە، ئەمەش لەبەر سانسۆری کۆمەڵگا و داب و نەریتی کۆمەڵگای کوردەوارییەوە بووە.

هەرمرۆڤێك کۆمەڵێك سیفات و تایبەتمەندی خۆی هەیە و کەسایەتییەکەی بەدەردەخەن. بۆ چۆنییەتی ناسینی کەسایەتی ڕاستەقینەی (مەسعود محەمەد) دەتوانین لە میانەی باسکردن و گێڕانەوەی هەڵوێست و ڕوداوەکانی ژیانی تایبەتی خۆی دەستنیشانیان بکەین. بۆ نمونە (مەسعود محەمەد) لە ژیانی خۆیدا و بەتایبەت لەو کاتانەی کە خاوەن پۆست و بەڕێوەبەر و دەست ڕۆیشتو بووە گیانی یارمەتیدانی بۆ هەمو خەڵکێك و بەتایبەتی کوردەکان گومانی تێدا نەبووە. گەلێ جاریش وا ڕێککەوتوە چارەسەرکردنی کێشەکان لەلای یەکێکی ترەوە بووە. ئەو چوە بۆ پاکەن و پاڕانەوە بۆ لێخۆشبونیان کە زۆربەی جارانیش چارەسەرکراون. بۆ نمونە لە ساڵی 1961دا پێیان ڕاگەیاندوە کەوا (35) کورد لەسەر کوردایەتی لە گرتوخانەی کەرکوکن و کۆمەڵێك قوتابی لە سلێمانی گیراون، چووەتە دیدەنی عەبدولکەریم پاش دانیشتنێکی زۆر کە دو کاتژمێر و نیوی خایاند، کێشەکان چارەسەرکران.

لەهەڵوێستێکی تردا دەڵێ: ((ڕۆژێك لەو ڕۆژانە معاونێکی شورتەی کورد کە لەسەر کوردایەتی فەسڵ کرابوو هات بۆ موراجەعەی ئیشەکەی. بەخێرم هێنا و ڕێزم لێنا و لە ماوەی کەمتر لە دوو سەعات هەموو ئیجرائاتم بۆ تەواو کرد و بڕیاری بونەوەی بە معاونی سێ ئەستێرەییشم بۆ دەرهێنا))[بیونی‌تر]. هەروەها یارمەتی چەند کەسێکی داوە کە بگەڕێنەوە سەر وەزیفەیان و یان لە نوێ دایمەزراندون و هەوڵیداوە بۆ دروستکردنی قوتابخانە لە کوردستاندا.

لەهەندێ شوێنی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد)دا خوێنەر هەست بە بەخۆ هەڵدا گوتن دەکا. بۆ نمونە کە دەڵێ: ((... بە زاری خۆم نەڵێم ئەو گوتارەم نۆبەرەیەك بوو هەرگیز بەتەمای شتی ئەو تۆ نەبووم، مەجلیسیش بە حکومەت و نایبی حکومەت و موعاریزەوە چاویان تێبڕیم و گوێیان بۆ هەڵخستم بێ ورتە و سرکە و کووکە هەتا دوای توول و تەفسیلێکی بێگرفتی ڕەوانی ئازای گەرموگوڕ، لەلایەن زمانیشەوە عەرەبییەکی وەهام بۆ هات سەد ماشەڵڵای بۆ لێدەی ... پتر لە سی نایبی حکومەت دوای هەڵستانی مەجلیس موبارەك بادییان لێکردم. موعاریزەکان پێوەم گەشانەوە))[تیونی‌تر].

لەجێیەکی تردا ڕوی گفتوگۆی لە خوێنەر دەکا و دەڵێ: ((خوێنەر بالێم گەڕێ نەختێك بە شان و باڵی خۆمدا هەڵبێم..))[یونی‌تر]. هەروەها لەبارەی نیابەتەکەیدا دەڵێ: ((نیابەتەکەم بێکەڵك نەبوو، لە سنووری دەسەڵات چی پێم کرا بە زمان و بە نوسین کردم...))[سمنی‌تر].

[برتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل500

[ترتر] سەرچاوەی پێشو، ل297.

[یرتر] سەرچاوەی پێشو، ل298.

[سمتر] سەرچاوەی پێشو، ل300.

گێڕەرەوە کاتێ وەسفی کەسایەتییەکانی تر دەکا وەسـفێکی دەرەکییـان دەکـا، بـەڵام لـە دەربڕینـی هەست و سۆز و بیروڕاکانی و ڕۆڵی لـە کۆمـەڵگاو لـە گێڕانـەوەی ڕوداوەکـانی ژیـانی خۆیـدا، وا دەردەکـەوێ کەسایەتییەکی خاوەن پلەوپایە بووە و ئەمەشی بـەکارهێناوە بـۆ ئـەوەی یارمـەتی خـەڵك بـدات، کەسـێکی زمانزان بووە و گرنگی بە ئەدەب و ڕۆشنبیری داوە.

کات :

ڕەگەزێکە لەو ڕەگەزە بنەڕەتییانەی کە دەقی گێڕانەوەی لەسەر بنیات دەنرێ. هەمو ڕەگەزەکانی تر بەیەکەوە دەبەستێتەوە و لەناو دەقدا گرنگی خۆی هەیـە، چـونکە ((کـات حقیقـەتێکی رەهـای لاسـتیکییە، تـەنها لەڕێگـەی کاریگـەری لەسـەر ڕەگـەزەکانی تـردا بـە دەر دەکـەوێ))[شمنیتر]. یـان بەشـێوەیەکی تـر کـات نابینرێ، بەڵکو هەست بە شوێنەواری دەکەین، کاتێ لەسەر بونەوەرەکانی دەوروبەرماندا بەرجەستە دەبـێ. بەمجۆرە کات وەکو ڕەگەزێکی بەشدار، کاریگـەری لەسـەر ڕەگـەزەکانی تـری دەقـی گێڕانەوەییـدا هەیـە و گێڕەرەوەش لە کارەکەیدا پشتی پێدەبەستێ، بۆیە (بونی کات لـە کـاری گێڕانـەوەدا پێویسـتییە (حتمـی)، چونکە هیچ گێڕانەوەیەك بەبێ کات نابێ)[لهیتر].

هەروەك ئاشکرایە لە دەقی ژیاننامەی خودیدا گێڕەرەوە هەڵدەستێ بـە گێڕانـەوەی کۆمـەڵێك ڕوداوی ژیانی تایبەتی خۆی و لەوانەیە پەیوەندییان هەبێ بە ڕوداوە مێژوییە گشتییەکان کە لە ڕابـوردو ڕویانـداوە. بۆیە ڕەگەزی کـات لـە ژیاننامـەی خودیـدا وەکـو لەهـەردەقێکی تـری چـیرۆکیدا هەڵدەسـتێ بـە ڕێکخسـتنی ڕوداوەکـان بـەپێی جـۆر و تەکنیکـەکانی کـە لـە دەقـی ژیاننامـەی (مەسـعود محەمـەد) دا لـە خـوارەوە دەستنیشانیان دەکەین*:

أ- سروشتی کات

بەشێوەیەکی گشتی کات بە بونەوەرەکانەوە بەستراوەتەوە و یەکێك لـەوان مرۆڤـە. کـات بـونی مـرۆڤ دەچەسپێنێ، بونیشی ئەو کاتەیە کە لە شـەو و ڕۆژدا ئاوێتـەی هـەمو قۆناغـەکانی ژیـانی مـرۆڤ بـوە، بـەبێ ئەوەی بۆ هیچ سات و چرکەیەك لێیەوە خافڵ ببێ، بەڵام کات بە چاو نابینرێ و نابەرجەستەیە، مـرۆڤ تـەنیا هەست بەو گۆڕانکارییانە دەکات کە لەئەنجامی تێپەڕبونی ئـەو کاتـە هاتووەتەکایـەوە، بەمـەش هەسـت بـە گۆڕانی شێوە و ڕوخساری خۆمان و کەسانی دەوروبەرمان دەکـەین[لهیتر]. مەبەسـتی ئەوکاتەیـە کـە مـرۆڤ لـە

(تر) سیزا قاسم، بناءالروایة، دراسة مقارنة فی ثلاثیة نجیب محفوظ، ص34.

(لهتر) حسن بحراوی، بنیة الشکل الروائی، ص117.

* بەسود وەرگرتن لەم دو سەرچاوەی خوارەوە ڕەگەزی کات دابەشکراوە:

1- سیزا قاسم، بناءالروایة، دراسة مقارنة فی ثلاثیة نجیب محفوظ، ط1، دار التنویر للطباعة والنشر، بیروت ـ لبنان، 1985.

2- خلیل شکری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، دمشق، منشورات اتحاد الکتاب العرب، 2001.

(تر) عبدالملك مرتاض، فی نظریة الروایة (بحث فی تقنیات السرد)، ص171.

ماوەی ژیانیدا پێیدا تێدەپەڕێ و پێوەری تایبەتی خۆی هەیە. کات هەر لەبەردەوامیدایە تاکۆتایی ژیانی کەسەکە. نوسەری دەقی ئەدەبی لەکاتی بنیاتنانی دەقە هونەرییەکەیدا پەنا بۆ دو جۆری سەرەکی کات دەبا ئەوانیش:

1ـ کاتی سروشتی

2ـ کاتی دەرونی

1ـ کاتی سروشتی: ئەم جۆرەی کات بە چەند زاراوەی تری وەك (دەرەکی، مێژویی، بابەتی) دەناسرێ، پەیوەندییەکی بەتینی بە مێژوەوە هەیە، چونکە نوسەری دەقی گێڕانەوەیی ڕوداوە مێژوییەکان دەگێڕێتەوە پەیوەندی بە کاتێکی مێژوییەوە هەیە کە ڕوداوەکەی تیا ڕویداوە. ئەو کاتانەش ((ئەوەیە کە شەو و ڕۆژ و مانگ و وەرز و ساڵ و سەدەکان، تخوبی بۆ دەکێشن و بە کاتژمێر دەپێورێ))[*]. کە ئەمانە بە پێوەری بابەتی و دەرەکی دادەنرێن. واتە کاتی سروشتی لە ژیانی مرۆڤدا بۆ ڕێکخستن و بەڕێوەچونی ڕوداوەکانی ژیانی ئەم پێوەرانەی سەرەوە لەخۆ دەگرێ. هەرچەندە ئەوکاتەی کە لەناو دەقی ئەدەبیدا هەیە، هەمان ئەوکاتە ڕاستەقینەیە نییە کە لەکاتی خۆیدا ڕوداوەکەی تیا ڕویداوە چونکە ((کات دوبارە نابێتەوە))[*]، هەرچەندە هەمان ناو هەڵدەگرێ. لەم بارەیەوە خلیل شکری هیاس دەڵێ: ((کات لە دەقی چیرۆکیدا لەوانە دەقی ژیاننامەی خودی کاتێکی خەیاڵییە و ڕاستەقینە نییە، چونکە نوسەر واقیع ناگێڕێتەوە، بەڵکو هەوڵی ئاشکراکردنی ئەو شتانە دەدا کە لە واقیعدا هەیە و لە ڕوی دارشتنەوە وەك ئەوە نییە کە لە واقیعدا هەیە، بەڵکو چۆنییەتی چەسپاندنییەتی لەناو مێشکی نوسەردا))[*]. هەرچەندە ئەو خاڵە ئەوە ناگەیەنێ کە نوسەری ژیاننامە باسی کاتی ڕوداوێك بکاو لە ڕاستەقینەدا بونی نەبێ و ڕوینەدابێ، بەڵکو مەبەستی ئەوەیەنوسەر لەکاتی ئێستادا ڕوداوی کاتێکی ڕابوردو دەگێڕێتەوە و ناتوانێ دەست بەرداری ئەو کاتە ئێستاییەی خۆی بێ کە دەقەکەی تیا دەنوسێ، واتە کاتی ڕودانی ڕوداوەکە جیایە لەگەڵ کاتی نوسینی دەقی ڕوداوەکان لەلایەن نوسەرەوە.

لەدەقی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد)دا ئەمجۆرەی کات بە هەمو پێوەرەکانییەوە بەشێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا بەرچاو دەکەوێ. بۆنمونە:

1ـ ((سبەینان تامن لەخەو هەڵدەستام دەمدیت شوێنی ئەو دەسقەرتالە و ریزی پێ تەرازووان لە پشت کەپر چۆڵ بووە)).

---

[*] عبدالله سەراج، بەرەو ئاستانەی ڕۆمانی نوێ، گ(ڕامان)، ژ(54)، 5ـ 12ـ 2000 ، ل33.

[*] نەجم خالید نەجمەدین ئەلۆەنی، بینای کات لە سێ نمونەی ڕۆمانی کوردی دا، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ، سلێمانی، 2004، ل46.

[*] خلیل شکری هیاس، سيرة الجبرا الذاتية فى البئر الاولى و شارع الاميرات، ص224.

2ـ ((لە 1956/5/13 من بە ماڵەوە هاتمەوە بەغدا)).

3ـ ((لە پاییز و زستاندا سبەینان تیشکی ڕۆژ لە سێ کولانەکەی نزیک بنمیچی ناو ماڵەکە دەهاتە ژوورەوە)).

4ـ ((نەجیبەی خوشکم لە ساڵی 1925 چوو بۆوە مەکتەب)).

5ـ ((ماڵمان لە چناڕۆك بوو، بەرەو کۆتایی مانگی ئاب بوو بڕیام دا هەنگاو هەڵێنم بۆ خوێندنی ناوەندی...)).

6ـ ((...ئێوارەیەك لەو ئێوارانەی یەکەم ڕەمەزانی کە لە هەولێرم بەسەر برد، بە عادەتی ڕۆژان، سەعاتێکی مابوو بۆ ڕۆژئاوا لەخزمەتی مەلا ئەفەندیدا دەهاتینەوە باداوە)).

7ـ ((وەك لە بیرمە هاوینی ساڵی 1942 جەنگ بەسەر لەنگەرێکی لەقەوە حندرحۆی دەکرد)).

8ـ ((سبەینێ بەینێك لە ڕانیە مامەوە پاش عەسر لەگەڵ شێخ حسێن چووینەوە بۆ سکێن)).

9ـ ((ڕۆژی 1971/7/20 چێشتەنگاوێك بوو، لە پێشەوەی سەیارەیەك بەتەنها سوواربووم بۆ بێروت بەڕێ کەوتم))(ببببب).

(نوسەری ژیاننامەی خودی لە دەقەکەیدا ژیانێك دروست دەکا کە بازنەیی نییە و تەواو نابێ)(ببببب). چونکە خاڵی دەست پێکردنی هەیە لە مێژوی تایبەتی ژیانی خۆیدا، ئەویش کاتی لەدایکبونییەتی و خاڵی کۆتاییەکەش نوسەر بە هەوەسی خۆی لە ساڵێکدا کۆتایی بە ژیاننامەکەی دێنێ، چونکە خۆی دەینوسێتەوە و جارێ لە ژیاندا ماوە. واتە دەتوانین بڵێین کاتەکە بە کراوەیی بەجێ دەهێڵێ، هەرکاتێ حەزبکا و بۆی بگونجێ تەواوکەرەکەی دەنوسێ بەمەش دەقێکی کراوە دەبێ.

لەم دەقەشدا (مەسعود محەمەد) لەکاتی پێش لەدایکبونی دەست پێدەکا تا ساڵی 1978 کۆتایی بە گێڕانەوەی ڕوداوەکان دەهێنێ، بەڵام سەبارەت بە مێژوی ڕوداوەکانی خۆی ماوەی (59) ساڵ دەخایەنێ. لە کۆتاییەکەیدا بە خوێنەر ڕادەگەیەنێ کەوا ڕۆژێك لە ڕۆژان و لە بارێکی گونجاودا درێژە بە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانی دەدا. بەم شێوەیە تێبینی دەکەین لە کتێبێکی (564) لاپەڕەییدا، ژمارەیەکی یەکجار زۆری لە پێوەرەکانی کات لە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانیدا بەکارهێناوە، بەشێوەیەکی ورد، بەروار و ڕێکەوتی کاتەکانی تۆمار کردوە، چونکە ڕوداوێکی ڕاستەقینە دەگێڕێتەوە کە لە ڕابوردودا ڕویداوە.

2ـ کاتی دەرونی: ئەم کاتە بە زاراوەی کاتی (ناوەوە، خودی)یش ناو دەبرێ. جۆرێکە لەو کاتانەی نوسەر لە بنیاتی دەقەکەیدا بەکاری دێنێ، جیاوازییەکی بنەڕەتی هەیە لەگەڵ کاتی سروشتی، چونکە (ملکەچی

(ببببب) مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل41– 42، 60، 85، 111، 140، 151، 254، 373، 528.

(2) George Allen and Unwin ltd, The Art of Biography, Ohio University, 1964, p 30.

پێوەرە دەرەکی و بابەتییەکانی وەکو (ساڵ و مانگ و ڕۆژ و شەو...)نییە و پەنایان بۆ نابات)[یریریر] بەڵکو کاتی دەرونی لەکاتی تێپەڕبونیدا لە هەست و سۆزی کەسایەتییەکان بەرجەستە دەبێ. بەمجۆرە کات واتای خۆی لە دەستدەدا و بەلایەنی دەرونی مرۆڤەوە پەیوەست دەبێ. دەست نیشان کردنی ئەمجۆرە کاتە کارێکی ئاسان نییە، چونکە لە یەکێك بۆ یەکێکی تر جیاوازە و کارێکی خودییە و لە ئەنجامی کارتێکردنێکی دەرەکی ڕودەدا. لەبەرئەوەی نوسەر ئەو کاتانە هەڵدەبژێرێ کە ڕوداوەکەی تێدا ڕویداوە، جۆری ڕوداوەکە بۆ خودی کەسایەتییەکە، جۆری کاتەکە دیاریدەکا. واتە لەوانەیە هەندێ ڕوداو ماوەیەکی درێژی خایاندبێ، بەڵام لە هەست و دەرونی تاك بە کاتێکی کورت دەری دەبڕێ و بە پێچەوانەشەوە بەمجۆرە دەکرێ بوترێ کاتی دەرونی ((کاتێکی خۆیەتییە، نەك ڕاستەوخۆ، بەڵکو بە گوێرەی ڕەزمی ژیانی ناوەوەمان هەستی پێدەکەین، وەك کاتی خۆشی و بێزاری و چاوەڕوانی))[سمبریر].

لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا گێڕەرەوە توانیویەتی وەکو هەرمرۆڤێکی تر گوزارشت لە کاتە خۆش و ناخۆشەکانی ژیانی تایبەتی خۆی بکا. بەم شێوەیە دەیانخەینەڕو:

<u>ا ـ کاتی خۆشی:</u>

1ـ ((... یەکەم هەناسەم لە چنارۆك هەڵێنا، ساڵەهای ساڵی دورودرێژ، هاوینان، لە چنارۆکم بەسەربردوە و شوێن قامکی لە داڕشتنی قاڵبی مادی و مەعنەویم هەیە)).

2ـ ((شەوی جەژنەمان بە قەڵەباڵغی لە حوجرەی مەلاکانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە ڕابوارد، تا سەعات دەی عەرەبی خەریکی گەمە و کارەمستێنە و سوحبەتی قسەخۆشان بووین، لە سەعاتی دەشەوە هەتا بانگی دا لە ژووری فەقێکان شایی دا بەسترا...)).

3ـ ((... ڕەحمەتی ئەحمەد مختار بابان لە دوورەوە بە باوەشی کرایەوە بۆم هات و دەستەملانم بوو گوتی موبارەك بێت مەشروعی قانوونی عەفوی جەماعەتەکە ئەمڕۆ کە ئیمزا کرا، وەی کە تەزووی شادیم بەبەدەندا هات تائەوەی ئەگەر خۆم نەگرتایە فرمێسکم دەهات)).

4ـ ((ڕوداوێکی خۆش و شیرنی پێوەندی بە خۆمەوە هەبێت لەو ڕۆژانەدا ئەوەبوو، لە ڕۆژی 1964/8/15 لە کەرکوکەوە بە تەلەفۆن خەبەرم پێ درا کەوا کوڕی دووەمم (محمد) پێی ناوەتە ئەم جیهانە))[سمبریر].

<u>ب ـ کاتی ناخۆشی:</u>

[یریریر] سیزا قاسم، بناء الروایة، ص72.

[سمبریر] عبدالله سەراج، بەرەو ئاستانەی ڕۆمانی نوێ، گ(ڕامان)، ژ(54)، 5ـ 12ـ 2000 ، ل33.

[بریر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل 38، 125، 304، 474.

1- ((... لە ماوەی یەك دوو سەعاتدا، باوكم وەك چرایەكی نەوتی بێتە وشك بوون، وشكایی خوێنی دەهات. ئەو دەمانە باری نەفسیم وەك ئەوە بوو یەكێك لە دوولاوە بەرداش پاڵە پەستۆی بدەن ئەویش بە هەموو توانایەوە بیەوێ (قەدەر) لەگەڕ بخات و بەرداشەكان بوەستێنێت. مەرگی باوكم شتێك نەبوو لە قەناعەتمدا بگونجێت)).

2- ((... رۆی نەخایاند، تەنها دەقیقەیەك، بۆماوەیەكی كورت كەوتە گیانەلاوە و بەیەكجارەكی هەناسەی ڕاوەستا...)).

3- ((... من لە قوڵایی دڵمەوە ناڕەحەت بووم بەوەی كە باری ئاسایی ژیانم لە سلێمانی كە هەمووی ئارامی و هێمنایی بوو بگۆڕم بە هەرایەكی ئەوتۆ كەس نازانێ چەند سەر تێیدا بێ كڵاو دەبێت)).

4- ((رۆژانی ساڵی 1965 تێدەپەڕی و من بەدەست گوزەرانەوە سەغڵەتتر دەبووم، كەسیش ئاگای لە دەردی كەس نییە لە خۆم بەولاوە كە بەپێی خۆ بەرپرس زانین دەچمە ژێر ئەركی ئەوانەی بەدەورمەوەن وەیا چاویان لە دەست و قامەی بزانن چیان بۆ دەكەم)) (لهبريرر).

بەمجۆرە گێڕەرەوە تیشكی خستووەتەسەر چەندین كاتی خۆشی و ناخۆشی لە ژیاننامەی خۆیدا و ئاماژەی پێكردون، ئەمەش وەك سروشتی هەمو مرۆڤێك زیاتر ڕوداوە ناخۆشەكانی لە یاد دەمێنێ، بۆیە خوێنەر وا هەست دەكا لە ژیانیدا هەر ناخۆشی بینیوە، بەڵام ئەوەی شایانی وتنە (مەسعود محەمەد) كوڕی بنەماڵەیەكی ناودار و خاوەن موڵك و دەست ڕۆیشتو بووە و خۆشی پلەیەكی بەرزی خوێندنی بەدەست هێناوە و لە حكومەتی ئەوسای عێراق پایەی بەرزی دراوەتێ، بۆیە كاتێ سەرنج لە سەرلەبەری ژیاننامەكەی دەدەین، دەبینین كاتە ناخۆشەكان كەمترن لە كاتە خۆشەكان.

ب - تەكنیكی كات:

1- ڕێكخستنی كات

بەگشتی گێڕانەوە لە چەند ڕوداوێكی یەك لە دوای یەكی ڕێكخراو بەپێی مێژو و لۆژیكەوە پێكدێ، ئەو ڕێكخستنەش لە دەقی ئەدەبیدا لەگەڵ خواست و ویستە هونەرییەكان و ڕێچكە ئەدەبییەكانی نوسەری ئەدەبی ناگونجێ، بۆیە هەڵدەستێ بە دوبارە ڕێكخستنەوەی ڕوداوەكان بەپێی بۆچونە هونەرییە تایبەتییەكانی خۆی، لە ژێر ڕۆشنایی ئەو ئەنجامدانە هونەرییە تەكنیكی ڕێكخستنی كات سەرهەڵدەدا، چونكە (بەدوای یەكداهاتنی سروشتی بۆ پیشاندانی ڕوداوەكان، دۆخێكی چەسپاوە زیاتر لەوەی كە دۆخێكی واقیعی بێ، چونكە ئەو بەدواوی یەكدا هاتنە لەوانەیە هەندێجار زۆر یان كەم لە بەڕێوەچونی هێڵی گێڕانەوە دوردەكەوێتەوە و لەوانەیە بەرەو دواوە بگەڕێتەوە، واتە ئەو ڕوداوانەی لە ڕابوردو ڕویانداوە بگەڕێنێتەوە، یان بەپێچەوانەوە، بەرەو پێش دەچێ و پێشبینی ڕودانی ڕوداو دەكا لە داهاتودا. لەهەردو

(لهبريرر) مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل256، 256، 289، 488.

حالەتدا چەقی گێڕانەوەکە لەو خاڵەی کە چیرۆکەکە پێی گەیشتوە ڕوبەڕوی لێك دورکەوتنەوەیەکی کاتی دەبێ () . کات لە دەقی ئەدەبیدا لە هەرسێ دەمی (ڕابوردو، ئێستا، داهاتو) پێکدێ و ڕێکخستنی ئەم دەمکاتانەش لە ڕێگەی دو تەکنیکەوە ئەنجامدەدرێ، ئەوانیش:

أـ وەبیرهێنانەوە (الاستذکار)*

وەبیرهێنانەوە یەکێکە لەتەکنیکەکانی ڕێکخستنی کات لەناو دەقدا و بریتییە لە ((هێنانەوەی ڕوداوێکی ڕابوردو کە دەکەوێتە پێش ئەوخاڵە زەمەنییەی گێڕانەوەکە پێیگەیشتوە)) () . واتا گێڕەوە لەکاتی ئێستا دا دەستبەرداری گێرانەوەکەی دەبێ بۆ ئەوەی ڕوداوێك یان چەند ڕوداوێکی ڕابردو بگێریتەوە،چونکە ((تاك لەڕێگەی ئەویادەوەریانەوە کەسەبارەت بە بیروکارەکانی رابردو هەیەتی، لەگەڵ ناسنامەی بەردەوامی خۆیدا پەیوەندی پەیدادەکات)) () . بەکارهێنانی ئەم تەکنیکە لەناودەقدا هەندێ ئەرکی گرنگی پێدەسپێردرێ ئەوانیش :

1ـ پڕکردنەوەی ئەوکەلێنانەی کە گێرانەوە لەدوای خۆی بەجێدەهێلێ، چ بەمەبەستی پێدانی زانیاری بێ لەبارەی ژیانی ڕابوردوی کەسایەتییەکی نوێ کەهاتووەتە ناو چیرۆکەکە، یان ئاگادارمان دەکاتەوە لەسەر ئێستای کەسایەتییەك کە لەشانۆی ڕوداوەکان ونبوە و دواتر سەرلەنوێ دەردەکەوێتەوە.

2ـ ئاماژەکردن بەهەندێ لەڕوداوەکان کەپێشتر گێرانەوەکە لەلایەك جێیهێشتوە. تەکنیکی دواخراوی وەکو ئامرازێك بەکارهێنا بۆ پڕکردنەوەی ئەوبۆشاییەی کە لە چیرۆکەکەدا هەبوە.

3ـــ گەڕانــەوە بۆئــەو ڕوداوانــەی کەپێشــتر وروژێنرابــون. بەمەبەســتی دوبارەکردنــەوە، ســودی هەیەبۆبەبیرهاتنەوە) () .

نوسەری ژیاننامەی خودی ڕوداوەکانی ژیانی ڕابوردوی خۆی دەگێڕێتەوە و کات (لەئێستاوە بەرەو ڕابوردو دەروات و لەساتی نوسین بۆ ساتی ئەزمون دەڕوات) () . لەوکاتەدا پێویستە گیڕەرەوە پەنا بۆ یادگەی ببات بۆ بەبیرهێنانەوەی ڕوداوەکان.

() حسن بحراوی، بنية الشكل الروائی، ص119.

* لەسەرچاوە عەرەبییەکاندا زاراوەی (الاستذکار، الاسترجاع، اللواحق، الاستحضار، الارتداد، الرجعة) بەکارهاتوە، لەسەرچاوە کوردییەکانیش زاراوەی (دواخراو لەلایەن د.نجم خالد ئەلوەنی)و (هێنانەوە پێش چاو لەلایەن د. ابراهيم قادر جاف) و (گەڕانەوە لەلایەن د.پەرێز سابیر) بەکارهاتوە.

() خليل شكری هياس، سيرة الجبرا الذاتية فی البئر الاولی و شارع الاميرات، ص 233.

() کۆمەڵێك نوسەری بیانی، تیوری ڕۆمان، وەرگێرانی فارسی (حسن پاینده) ـ وەرگێرانی کوردی(محەمەد کەریم)، دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم،سلێمانی، 2003، ل28.

() حسن بحراوی، بنية الشكل الروائی، ص 121– 122.

() جورج ماي، السيرة الذاتية، ص158.

لەدەقی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد)دا ئەو تەکنیکەی زۆر بەکارهێناوە و بەشێوەیەکی ئاشکرا بەدەقەکەوەدیارە، چونکە ئەوتەکنیکە پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە ڕابوردووەوە هەیە و زۆرترین هەڵوێست و بابەتەکانی ژیاننامەش بەگشتی پەیوەندی بە ڕابوردووەوە هەیە. کاتێ دەقی ژیاننامەکە دەخوێنینەوە، تێبینی ئەوەدەکەین کەبەڕێژەیەکی زۆر(تەکنیکی وەبیرهێنانەوە)ی بەکارهێناوە، چونکە لەکاتی گێڕانەوەی ژیانیدا لەپێش خۆیەوە دەست پێدەکا بەچەند پشتێك (نەوە)و لەساڵی 1978 کۆتایی بە ڕوداوەکانی دەقەکە دێنێ، ئەوەی مەبەستە لێرەدا نوسەر لەلاپەرە(33)دا ئاماژە بەساڵی دەستپێکردنی نوسینی ئەم دەقەدەکا، لەساڵی(1985)ەوە دەستپێکردوە، واتە ڕوداوی ئەوکاتانەدەگێڕێتەوە، کە کەوتووەتە پێش ئەوخاڵەی دەستی پێکردوە. لەچەند شوێنێکی ئەم دەقەدا گێڕەرەوە لەکاتی ئێستا دادەبڕێ و بۆ ڕابوردو دەگەڕێتەوە لێرەدا هەندێ نمونە دەخەینەڕوو :

1- ((بەبیرم دێتەوە یەکجار مندالْ بووم، جارێکییان حەفت ڕوپیەی جەژنانەم لەکونی کلیلەوە خستە ناو کیلۆنی دەرگەی ژورێکی نابەرچاوی ماڵەکەمان...چەندێکی گەڕان بەدوای ئەو پارەیەدا نەیاندۆزییەوە. منیش پێم نەگوتن چیم لێکردوە...چەند مانگێکی پێچو، جارێکییان بەڕێکەوت لەکردنەوەی دەرگەی ئەو ژورەدا کەکلیلیان لەکیلۆنەکەی بادا زرینگەی ڕوپیەکان هات...دەریان هێنا...))

2-((جارێك لەو جارانەی کەباوکم لەدەمی نیابەتیدا دیدەنی مەلیك فەیسەڵی یەکەم دەکا...مەلیك فەیسەڵ لەقسەکانیدا دەردەبڕێ، ((ارید ان استکمل معلوماتي في الدين و في العربية عند سماحتك)) ئیتر هەرلەو دیتنەدا بڕیار دەدرێ کەلەهاوینی داهاتودا سێ مانگ بێتە کۆیێ)).

3- ((هەرگیز لەبیرناکەم ئەوجارەی بۆیەکەم جار نەختێکم پارە لەبەرهەمی فەلاحەتی و مەڕ بۆ باوکم بردەوە کۆیێ. ئەو پارەیە هەربای مەسرەفی مانگ ونیوێکی ئەوسای ماڵی ئێمەی دەکرد بەڵام لەتای تەرازوی حیسابی خۆمدا گەلێك سەنگین تر خۆی دەنواند)).

4-((لەوهاوینەی 1964 جارێکیان لەگەلْ لیوا عەبدوڕڕەحمان عارف،برای سەرۆك کۆمار و سەرەکی ئەرکانی سپای عیراق،بەڕەفاقەتی موتەسەریفی سلێمانی و چەند ئەفسەرێکی گەورە لەسلێماییەوە بەهەلیکۆپتەر چوین بۆدیدەنی کردن لەکوردە چەکدارەکان لەئاوایی چوارتە))[ترترير].

<u>ب - **پێشخراو(الاستباق)**</u>

ئەم تەکنیکە بریتییە لە ((گێڕانەوەی، یان وروژاندنی ئەو ڕوداوانەی کە جارێ ڕویان نەداوە یان پێشبینی ڕودانی دەکرێ))[يرترير]. لەبەکارهێنانی ئەمجۆرە تەکنیکەشدا گێڕەرەوە ڕەوتی گێڕانەوەی ئێستا ڕادەگرێ و پێشبینی چەند ڕوداوێك دەکا لە داهاتودا ڕوبدەن کە جارێ ڕوینەداوە، یان پلانی بۆ دادەنێ بۆ ئەنجامدانیان کە هەندێجار دەگاتە ڕادەی تەمەنناکردن. هەرچەندە ژیاننامەی خودی چیرۆکێکە پەیوەندی

[ترترير] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل70ـ 71، 103، 252، 470.

[يرترير] حسن بحراوی، بنية الشكل الروائی، ص132.

به كاتی ڕابوردووەوە هەیە، بەڵام ئەوە ڕێگە لە نوسەری ژیاننامە ناگرێ، تەكنیكی پێشخراو (پێشبینی كردن) بەكاربێنێ وەكو ڕەگەزێكی ئیستاتیكی لە بنیاتی هونەری دەقدا.

تەكنیكی پێشخراو جگە لە ئەركی ئیستاتیكی هونەری لەناو دەقەكەدا، چەند ئەركێكی تری لە ڕێكخستنی كاتی ڕوداوەكاندا هەیە، ئەمانەی خوارەوەن:

1ـ دەرخستن و ئاماژەكردنە بۆ ئەو ڕوداوانەی كە لە داهاتودا ڕوودەدەن، ئەمەش وا لە خوێنەر دەكا چاوەڕوانی ڕوداوێك بكا یان پێشبینی لە داهاتوی یەكێك لە كەسایەتییەكان بكا.

2ـ ئەركی ڕاگەیاندنی ئەو چارەنوسەیە كە كەسایەتییەكان پێی دەگەن، وەكو ئاماژەیەك بۆ ئیحتیمالی مردن یان نەخۆشی یان هاوسەرگیری هەندێ لە كەسایەتییەكان[سمتریر].

لەدەقی (گەشتی ژیانم)دا دەبینین گێڕەرەوە پێشبینی هەندێ ڕوداو پێش ڕودانی دەكاو باسی هەندێ كار دەكا كە لەوانەیە لە داهاتودا ئەنجامیان بدا، بۆیە ئەم تەكنیكە بونی هەیە لەناو دەقەكەدا. بۆنمونە: نوسەر لە كاتی كۆتایی هێنانی بەگێڕانەوەی ژیاننامەكەیدا وەك پلانێك و پێشخراوێك دەڵێ: ((ئەم داوزدە ساڵەی 1978 هەتا ئیمرۆكەی 1990 جارێ زۆر بەرچاوە. وەك كە سەندباد حەفت گەشتی دەریایی كرد منیش شەش بەشی گەشتەكەم بۆ خوێنەری كورد دەور كردەوە بەشی حەفتەمین با بمێنێ بۆ ڕۆژێك لە ڕۆژەكان و بارێك لە بارەكانی سازگارتر))[سمتریر].

لەشوێنێكی تردا ئەوكاتانەی تەكلیف كراوە ببێتە وەزیر پێشبینی دەكرد كە گوزەرانی ژیانی خراپتر دەبێ نەك باشتر هەروەك دەڵێ: ((... لە ڕۆژی كە تەكلیفی وەزارەت كرام ئەو ڕۆژە ڕەشەم لە بەرچاوبوو. دەمزانی وەكو ماسی بێئاوم لێ دێت چونكە مومكن نەبوو چاو ببڕمە فلسێكی حەرام))[لهتریر].

هەندێ مرۆڤ خەون بینین دەكەنە تەجرەبە و لەكاتی لێكدانەوەی خەونەكە پێشبینی لە ڕودانی ڕوداوی داهاتودا دەكەن، گێڕەرەوە لەوكاتە خەونێكی دیوە، دەڵێ: ((... خەونێكم دیت، لەوانەیە بەپێی تەجرەبەی خۆم ڕوداوێك دەگەیەنن بەهەموو كەسانیماڵەوەم گوت ئاگاداری خۆیان و منداڵەكان بن قەزاوقەدەرێك بەڕێگاوەیە... بۆ ڕۆژی دواتر لە كۆڕبووم بەسەر هەندێ كەرەستەی توالێتدا بەربوومەوە برینێكی شەباقەی خستە لەشمەوە... خولاسە عەمەلیەتم بۆكرا بەسی تەقەڵ برینەكەم دەم بەست كرا))[تریر].

[سمتریر] سەرچاوەی پێشو، ص132.

[تریر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل566.

[لهتریر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل482.

[تریر] سەرچاوەی پێشو، ل547.

بەکارهێنانی ئەم تەکنیکە لەلایەن نوسەرەوە هیوایەك دەداتە خوێنەر بۆئەوەی چاوەڕێی بەشەکانی تری ژیاننامەکە بکا. هەروەها حەزی تەواوکردنی خوێندنەوەی دەق و بەدواداچونی لەلا پەیدا دەبێ کە ئایا ئەو پێشبینی و ئاواتانەی کە هەیبوە هاتونەتە دی یان نا.

2ـ کات لەڕوی خێرایی و سستییەوە:

أـ کات لەڕوی خێراییەوە

یەکێکە لە تەکنیکە هونەرییەکانی جولەی کات لە دەقی گێڕانەوەدا بەواتای (ڕێژەی نێوان درێژی دەق و کاتی ڕوداو دێ)[تریر]. ئەمەش لە ڕێگەی دو تەکنیکەوە ئەنجامدەدرێ و هەریەکەیان ئەرك و جۆری تایبەتی خۆی هەیە و لە خوارەوە بەجیا باس لە هەریەکێکیان دەکەین:

1ـ کورتکردنەوە (التلخیص)

کورتکردنەوەی کات واتە ((گێڕەرەوە هەڵدەستێ بە کورتکردنەوەی ئەو ڕوداوانەی لەچەند ڕۆژ یان مانگ یان ساڵێکدا ڕویانداوە و لەچەند کۆپلەیەك یان چەند لاپەڕەیەکی کەم بەبێ چونە ناو وردەکارییەکانی وتە و شتەکان دەخرێتەڕوو))[تێتریر].

بەمجۆرە گێڕەرەوە دەتوانێ تەنها بەشێك لە ڕوداوەکان بگێڕێتەوە، لەو حاڵەتەدا پەنا بۆ هەڵبژاردنی ڕوداوەکان دەبا و پێویستە ئەو ڕوداوانە هەڵبژێرێ کە هەبونیان پێویستە لەناو دەقەکەدا بۆ زیاتر ڕونکردنەوە و زانیاری بەخشین لەبارەی ڕوداو و کەسایەتییەکانەوە بۆ خوێنەر. بەمەش گێڕەرەوە کاتێکی زۆر لە ڕوداوەکانی ڕابوردو بەچەند وشەیەك یان چەند ڕستەیەك دەردەبڕێ و کورتیان دەکاتەوە، وەك لەم هاوکێشەیەی خوارەوەدا دیارە:

کورتکردنەوە = قەبارەی دەق < کاتی ڕوداو

واتە قەبارەی دەقە نوسراوەکە (کاتی گێڕانەوە) کورتترە لەکاتی ڕودانی ڕوداوەکان لە ڕاستەقینەدا.

کورتکردنەوە لەناو دەقی گێڕانەوەدا کۆمەڵێك ئەرکی هەیە. لەوانە:

1ـ تێپەڕینی خێرا بەسەر ماوەیەکی دورودرێژدا.

2ـ پێشکەشکردنێکی گشتییانەی دیمەنەکان و پەیوەندی بەستن لە نێوانیاندا.

3ـ پێشکەشکردنێکی گشتییانەی کەسیەتییەکی نوێ.

4ـ پیشاندانی کەسیەتییە لاوەکییەکان کە تێکستەکە ناتوانێ بەدورودرێژی باسیان بکا.

5ـ ئاماژەکردنێکی خێرا بە کەلێنە کاتییەکان و ئەو ڕوداوانەی لەو کەلێنانەدا ڕویانداوە.

[تریر] سیزا قاسم، بناء الروایة، ص73.

[تێتریر] امنة یوسف، تقنیات السرد ـ فی النظریة و التطبیق، ص82.

6ـ پێشکەشکردنی تەکنیکی دواخراو[تریر].

بـەکارهێنانی ئـەم تەکنیکـە (تـەکنیکی کورتکردنـەوە) لەلایـەن نوسـەری ژیاننامـەوە کـارێکی ڕون و ئاشکرایە و پەیوەندی ڕاستەوخۆی بەسروشتی بابەتەکەوە هەیە، چونکە دەقی ژیاننامەی خودی واتە گێڕانەوەی تەواوی بەسەرهات و ڕوداوەکانی ژیانی تایبەتی نوسەر، ئەمەش شتێکی مەحاڵە، چونکە ناکرێ لەقەبارەی کتێبێکدا چەندەها ساڵی تەمەنی بەهەمو وردەکارییەکانیەوە بگێڕێتەوە. بۆیە ئەم تەکنیکە زۆر بەکاردێ لەناو دەقدا. لەدەقی ژیاننامەی (مسعود) دا دەبینین باس لەتەمەنێکی دور و درێژ دەکا، کە لەساڵی 1919 لەدایکبوە و ساڵی 1985 کە دەستی بەنوسینی ئەم دەقە کردوە، (59) ساڵ لەتەمەنی خۆی دەگێرێتەوە، چونکە تا روداوەکانی ساڵی1978 لەخۆ دەگرێ، جگە لەمەش لەبەشی یەکەمدا گەڕاوەتەوە بۆ پێش لەدایکبونی و بەپشت بەستن بە وتەی کەسانی لەخۆی گەورەتر باسی بنەماڵەی خۆیان دەکا لەقەبارەی کتێبێکی(564) لاپەرەیدا تۆماری کردوە.

لەخوارەوە ئاماژە بە هەندێ نمونەی تەکنیکی کورتکردنەوەی کات دەکەین لەدەقی (گەشتی ژیانم) دا:

1ـ ((...ئیشێکی زۆری کژ لەدوا کژی ساڵ لەماڵی ئێمە بەو مامۆستا ژنە دەسپێردرا)).

2ـ ((شەوێك دووان مامەوە بەنامەیەکەوە لەباوکمەوە بۆ مەلا ئەفەندی هاتمەوە کۆیێ)).

3ـ ((کژە بارانی نێوان سالآنی 1956 ،1957 بەردەوام و بەغوردەم بوو هەتا سەرەتای هاوین)).

4ـ ((.....دێمەکاری عیراق ساڵێك دەبێتە شۆ و وەرد دەدرێتەوە ساڵی دوەمیش دەچندرێت)).

5ـ ((دە ڕۆژان لەشام مام .لەو ماوەیەدا ڕۆژانە ڕەوشەن خان و مەمدووحم دەدیت)) [بریریر].

2ـ لابردن (الحذف)

لابـردن تـەکنیکێکی تـرە بـۆخێراکردنی کـات لەگێڕانـەوەی دەقـدا بـەکاردێ، کەبریتییـە لـەوەی ((تەکنیکێکی کاتییە و هەڵدەستێ بەلابردنی ماوەیەکی درێژ یان کورت لەکاتی چیرۆکەکە، بێ ئەوەی بچێتە ناوەرۆك و باسی ڕوداوەکان بکا))[تریریر].

ئەم تەکنیکەش دو جۆری هەیە:

[تریر] سیزا قاسم، بناء الروایة، ص78. بەسود وەرگرتن لە وەرگێرانەکەی نەجم خالید نەجمەدین ئەلۆەنی، بینای کات لە سێ نمونەی رۆمانی کوردی دا، ل261.

[بریریر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل114، 141، 350، 359، 526.

[تریریر] حسن بحراوی، بنیة الشكل الروائی، ص 156.

1ـ لابردنی ڕاگەیەنراو(الحذف المعلن): لـەم جـۆرەدا گێـڕەرەوە مـاوە لابراوەکـەمان بـۆ دیـاری دەکـا و ئاگادارمان دەکاتەوە کە ئەو ڕوداوە لەماوەی چەند ڕۆژ یان چەند مانگ و ساڵێك ڕوییانداوە. ئەمەش دەبێتـە دو جۆر:

أ ـ لابردنی دیاریکراو(الحذف المحدد): لەم جۆرەدا ماوە لابراوەکە زۆر بەوردی دەخرێتە ڕو. بۆنمونە:

1ـ ((... بەدرێژایی 30شەوەی ڕەمەزان خۆشاوی ئەو میوە وشـك کـراوە نازدارانـەی دیـوی ئێـران لـە مـاڵی ئێمە لە هیمەتی ئەو دۆستانەوە، تام و شامی لەفتار و پارشێومان دەگێڕا)).

2ـ ((... لەگەڵ کاك مەجید 16 شەو ماینەوە لە هەڵەجە)).

3ـ ((نشیمەنم بۆماوەی دووساڵ و نیـو لـە ژوورێکـی خـانی حەمـەد مسـتەفاغا و حەمـە تـەیباغای حـەوێزی بوو)).

4ـ ((... لە حەفتەی یەکەمی مایس خەبەرم پێ گەیەندرا کە بروسکەیەکی حکومەت هاتووە لیستەی گومـان لێ کراوانی بە ئیدارە و ئەمن گەیاندوە، یەکەم کەس منم)).

5ـ ((... دایکم 32 ساڵ و یەك مانگ و یەك ڕۆژ دوای باوکم ماڵاوایی لێ کردین))[یریریر].

ب ـ لابردنی دیارینەکراو (الحذف غیر المحدد): لەم جۆرەدا ماوە لابراوەکە بە وردی سنوردار نـاکرێ، بـەڵکو بەشێوەیەکی نزیك لێیەوە دەتوانرێ دیاری بکرێ. بۆنمونە:

1ـ ((سەمەد کوڕە خاڵی کافیەی مەلایان بوو، کە ئەوسا چەند ساڵێك بوو هـاتبووە ماڵمـان خۆیشـی پـتر لـە دەساڵ خزمەتی باوکمی کرد)).

2ـ ((هاتوباتی حەمەدی رەش دەوری چل شەوێکی ئەفسانەیی خایاند)).

3ـ ((... یەك جار بەر لە چـەندەها سـاڵ پرسـێکم بـە د. جـەمال رەشـیدی بـرادەرم کـرد کـە متمانـەم پێـی هەیە)).

4ـ ((رۆژێك لەو ڕۆژانەی کـەوا جـارێ نـاجی تالیـب سـەرەك وەزیـران بـوو لەگـەڵ ڕەشـید موسـڵیح چـووینە سەردانی فەریق تاهیر یەحیا))[سمیریر].

2ـ لابردنی ڕانەگەیەنراو (الحذف الضمنی):

یەکێکـە لـە تەکنیکـەکانی لابـردن و پێچـەوانەی لابرنـی ڕاگەیـەنراوە، لەبەرئـەوەی لـەم تەکنیکـەدا (گێڕەرەوە ماوە لابراوەکـە ئاشـکراناکا، بـەڵکو خوێنـەر لـە ڕێگـەی وردبینـی و تێبینیکـردن و بەسـتنەوەی

[یریریر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل51، 149، 229، 481، 549.

[سمیریر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل84، 98، 361، 503.

ڕوداوەکانی پێشتر و دواتر بەیەکەوە درکیان پێ کا)[1]. واتە بەوردی ماوەکە نازانرێ و لە ڕێگەی ڕوداوەکانەوە ماوە لابراوەکە ڕادەگەیەنرێ و هەستی پێ دەکرێ. بۆنمونە لە ژیاننامەی خودی (مەسعود محمەد) لەسەرەتای ئەلقەی سێیەمدا بەم شێوەیە دەستی پێکردوە: ((لەلایەن تەنسازییەوە، ساواییم بەسەلامەتی تێپەڕیوە جگە لە سورێژە دەردی ئەو تۆم نەدیتوە مەترسی لێ بکرێ))[2].

هەروەك ئاشکرایە خوێنەر هەست بە کاتێکی لابراو دەکا هەرچەندە کاتەکەی دیاری نەکردوە، بەڵام کە باسی تەمەنی ساوایی دەکا بێگومان مەبەستی لە چەند ساڵێکی سەرەتای تەمەنییەتی.

لەشوێنێکی تردا تەکنیکی لابردنی ڕانەگەیەنراو بەم شێوەیە هاتوە ((... کار دروستایی خوێندنی بەغدام بۆکرا (دایکم خشڵی خۆی فرۆشت) لەگەڵ تاهیری حەمە لاڵدا سەفەرم کرد. ژورێکی بۆ ڕێکخستم لە خانی حەمە تەییاغا و حەمەد مستەفاغای حەوێزی لە هەوەڵەوە ناوی خۆڕایی لێ هات، ساڵی دوایی بوو بوکرێ ئەمما کرێی کەم...))[3].

لەم پەرەگرافەدا خوێنەر هەست بەبونی کاتی لابراو دەکا. کاتێ گێڕەرەوە باسی سەفەرکردن دەکا بۆ بەغدا، هەروەها کە دەڵێ (لەهەوەڵەوە ناوی خۆڕاوی لێ هات) مەبەستی ساڵی یەکەمی خوێندنییەتی، بەڵام بەئاشکرایی نایخاتەڕوو، بەڵکو لێرەدا تەنها خوێنەر هەستی پێدەکا کە مەبەستی کەیە؟

لەشوێنێکی تردا دەڵێ: ((من لەسەردەمی باوکمدا کەمتر خەریکی درەخت وشیناورد دەبوم، بەزۆری لەچەشمەندازی دڵگیر دەگەرام. چەند دەرفەت هەبایە بەرەوسەروی شاخ هەڵدەکشام نەك بۆ باغەکان لێژدەبومەوە، حەزیشم دەکرد ناوە ناوە سەردانێکی کۆیە بکەم))[4]. لەم دەقەی سەرەوەدا وشەکانی (سەردەم ، دەرفەت، ناوەناوە) خۆی لەخۆیدا ئاماژەیە بۆ ڕەگەزی کات و گوزارشت لە ماوەیەك دەکەن، بەڵام گێڕەرەوە ڕاینەگەیاندوە کەیە؟و ماوەکە چەندە؟ ئەمە پێویستە خوێنەر لەڕێگەی ڕوداوەکانەوە ماوە لابراوەکە دەستنیشان بکا.

<u>ب ـ کات لەڕوی سستییەوە(سستکردنی کات)</u>

ئەم تەکنیکە بە پێچەوانەی تەکنیکی خێراکردنی کاتە، جولەی کات لەڕوی سستیەوە لەناو دەقدا لەڕێگەی دو تەکنیکەوەجێبەجێ دەکرێ، هەریەکەیان شێوە و جۆری تایبەتییان هەیە، لەخوارەوە بەجیا باسیان دەکەین.

1ـ دیمەن(المشهد)

---

[1] امنة یوسف، تقنیات السرد ــ فی النظریة و التطبیق، ص86.

[2] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل69.

[3] سەرچاوەی پێشو، ل224.

[4] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل253.

گێـڕەرەوە ئـەم تەکنیکـە لـەکاتی سسـتکردنەوەی کـات بـەکاردێنێ و هەڵدەسـتێ بەهێورکردنـەوەی جولـەی کـاتی گێڕانـەوە و هەنـدێ جـار خوێنـەر وا هەسـت دەکـا جولـەی کـات لـە گەشـەکردن وەسـتاوە، کەبریتییـە لەو((تەکنیکـەی کـە گێـڕەرەوە تیایـدا هەڵدەسـتێ بـە هەڵبـژاردنی هەڵوێسـتەگرینگەکانی نـاو ڕوداوەکـان و بەشـێوەی نمایشـێکی شـانۆی چـڕی تـەواو و ڕاسـتەوخۆ پیشـانی دەدات)). ئـەم جـۆرە سستکردنەوە و وەسـتانەی کاتـە لەگێڕانـەوەی دەقـدا ئـەرکی ئاشـکراکردنی لایـەنی دەرونـی و کۆمەڵایـەتی کەسـایەتییەکانی دەکەوێتـە ئەسـتۆ، بـەمجۆرە دیمـەن دەبێتـە چـەقی ڕوداو ولەشـێوەی دیـالۆگ لـەنێوان کەسایەتییەکان دەردەبڕدرێ، ئەم شێوە دیالۆگەش بەچەند شـێوەیەك لـەدەقی(گەشـتی ژیـانم) دا ئـەنجام دەدرێ، بۆنمونە:

أ‌ـ دیـالۆگی ڕاسـتەوخۆ: مەبەسـت لـەم جـۆرە دیالۆگـە ((گفتوگۆیەکـە لـەنێوان دو کـەس یـان زیـاتر لـە چوارچێوەی دیمەنێکی ناو کارە چیرۆکییەکە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ ئەنجامـدەدرێ)). گێـڕەرەوە لـەم جۆرە دیالۆگەدا ڕاناوی کەسی یەکەم بـەکاردێنێ، بۆئـەوەی ڕێگـە بـە کەسـایەتییەکان بـدا خۆیـان بـدوێن و بۆچـون و هەڵوێسـتی کەسـایەتییەکان پێشـکەش بکـەن. بۆنمونـە لـە دەقـی ژیاننامـەی (مەسـعود)دا بەرچاودەکەوێ، لەوکاتـەی کـە سـەردانی (عەبدولکـەریم قاسـم)ی کـردوە دەگێڕێتـەوە کـە ماوەیـەکی زۆری خایاندوە و گفتوگۆیان لەسەر چەندین بابەت کردوە. یەکەم بابەت کە باسی کردبێ سەردانەکەی (ڕانیـە)بوە کـە سـەرۆك عەشـیرەتەکان هیـوای کامـەرانی و تەندروسـتی بـاش و ئـاواتی سـەربەرزیان بـۆ شەخسـی عەبدولکەریم دەخواست.

عەبدولکەریم : بەگەرمی لێی پرسین و ئەگەر پێدا ویستێك هەبێ هەتا بۆیان جێ بە جێ بکرێ.

ـ ((گوتم (مەسعود): ئەوان خۆیان بەوەکیلی زەعیم دەزانـن، دیوەخانەکانیشـیان کـە هەمیشـە بـە عـادەتی سەدەهاسالْ پڕە لە مێوان و خاوەن حاجەت هەر درێژەی ئەو شوێنەیە کە سفرە و خوانی زەعیمـی لێیـە... هەرساتێکیش زەعیم کاتی لەمەشغەڵەت زیادی چنگ کەوت ئەو دڵسۆزانەی بەهـەویان بێنـە بەغـدا و نـانێکی عەشیرەتانە لەسەر سفرەی زەعـیم بخـۆن. ـــ گـوتی: هـەروەختێك پـەرژان و لێیـان خـۆش هـات بەخێربێن وەك کە بچینەلای برای خۆیان. دواتر بابەتی (تەعدیلی قانونی تەسویە)م لەگەڵ باس کرد.

ـــ گـوتم: (سـیادة الـزعیم) هەرچـی زەوی بـە پیـت و بەرەکـەت و پـانوپۆڕ و بێکۆسـپ هـەبوو لەسـەروو، لەناوەڕاست، لەجنووبی عێراق تەسویەی تەواو بوو بوو بـەر لـە شـۆڕش... مایـەوە ئـەو نـاو شـاخ و داخـەی کوردستان کەوا هەم دراوسێی ناحەزەکانی شۆڕشە و هەم سەخت و ئاستەنگە بـۆ سـەرکێش و هـەم بـەحاڵْ خاوەنەکانی بەڕێوە دەبا...

ـ گوتی: ئەم بڕیارە بۆتە قانون.

امنه یوسف، تقنیات السرد ـ فی النظریة و التطبیق، ص89.

خلیل شکری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، ص 262.

ـ گوتم: یازەعیم قانوون قورئان نییە لە ئاسمانەوە باری بێ، قانوونت داناوە بۆ چاکەی خەلق کە چاك نەبوو تەعدیلی بکە، بی گۆڕە، لەغووی بکە.

ـ گوتی: بەپێی باوەڕت کێن ئەو کەسانەی قانوونی وەها پێشنیاز دەکەن بۆ وەزارەتی بەرپرسی کاری ئەو تۆیی.

ـ گوتم: وەك بزانم کەسانی ئەو تۆن بەپێی باوەڕی سیاسیان لەناوبردنی خاوەن زەوی ئەو پەڕی پیاو چاکییە...

ـ گوتی: لەدەمی نیابەتتەوە تۆ دەناسم و شتێکی نووسیبێتت خوێندومەتەوە...

ـ گوتم: (سیادة الزعیم) هەرچەندە بۆ تۆ کە زەعیمی هەموو عێراقیت خەڵقەکە وەکوو یەك قوماش بێت وەهایە، بەڵام بێگومان کوردەکە لە هەموو قوماشان بۆ تۆ چاکترەچونکە چاوی نەبڕیوەتە هیچ زەعامەتێك و ئومێدێك لەدەرەوەی عێراق...

ـ گوتی: من ئەمە دەزانم بۆیەیە هەموو ئەو کەسانەی دەیانبینی بە دەورمەوە لەوانەی خزمەتمان دەکەن کوردن..))[بوسمير].

ب ـ دیالۆگی ناڕاستەوخۆ: لەم جۆرە دیالۆگەدا گێڕەرەوە گفتوگۆی نێوان کەسایەتییەکان دەگێڕێتەوە و خۆی بەشداری تیا ناکا، بەڵام کەسێکە ئاگاداری هەمو شتێکە و دەتوانێ بچێتە ناخی کەسایەتییەکانی تر و هەڵوێست و بیروڕا و هەستەکانیان بخاتەڕو. بۆنموونە: لەوکاتەی مەلیك هاتبوە هەولێر، مەلا ئەفەندی و باوکم داوەتکرابوون، لەگەڵ موتەسەریفی هەولێر لەیەك کاتدا گەیشتنە بەردەرگا، موتەسەریف پێشیان کەوت. ((باوکم هەنگاوی هەڵێنا و دەستی گرت و پێی گوت: جاریێ نۆرەی ئێمەیە. موتەسەریف گوتی: مرازم ئەوەبوو ڕێبەلەدی بکەم نەکا ئێوە شارەزای شوێنەکە نەبن باوکم پێی گوتەوە: باش شارەزاین و «نشکرکم»))[توسمير].

ج ـ مۆنۆلۆگ:

مەبەست لەم جۆرەدا، خستنەڕوی دیوی ناوەوەی کەسایەتییەکانە لەلایەن خۆیانەوە، بەشێوەیەکی تر دەتوانین بڵێین مۆنۆلۆگ دیالۆگێکە لەنێوان دو کەس و جەمسەری گوێگر سفرە. کەسایەتی ناو دەق هەڵدەستێ بە گفتوگۆکردن لەگەڵ خودی خۆی و هزر و هەستەکانی دەخاتەڕو بەبێ ئەوەی کەسێکی تر بەشداری تیادا بکا. بۆنمونە لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا مەسعود محەمەد گوزارشت لە ناخی خۆی دەکا

[بوسمير] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل375 – 378.

[توسمير] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل23.

بەرامبەر جیهانی دەرەوە کاتێ دەڵێ: ((من لە گۆشەی نابەرچاوی پەرۆشداریمەوە ڕەملی چاکم بۆ بەرەی دیموکرات لێ دەدا و نوختەی گەشم لە چەند و چۆنی شەڕ بۆ ئەو بەرەیە ڕەچاو دەکرد))[یوسمیر].

لە شوێنێکی تر دەڵێ: ((... من لە نووسینی خەست هەتا دەروونم نەکوڵێت هیچی وەهام بۆ نانوسرێت کەڵکی پێوە بێت. بارتەقای سەرکردنی کەفوکوڵی هەناوی پەنگ خواردوو بە ژان و ژواری مەراق هێز و بێز و بڕشت وئاراییش لە پلووسکی قەڵەم تاڤگە دەبەستێ...))[سسمیر].

2ـ وەسف:

مەبەست لە وەسف (تەکنیکێکی کاتییە و کار لەسەر وەستاندن یان سستکردنەوەی جوڵەی گێڕانەوە وبەرەو پێشەوە دەکا بەمەبەستی پێشکەشکردنی دیمەنێك بە نیازی ڕامان یان شتێکی تر)[سسمیر]. ئەم تەکنیکە بەمانای پشودانیش دێ، کەوا جولەی کاتی بەرێوە چون و گێڕانەوەی ڕوداوەکان ڕادەگیرێ، بۆ ئەوەی وەسفی شوێنێك یان کەسێك یان شتێ بکا. لەناو تێکستی (گەشتی ژیانم)دا ئەم جۆرە وەسفانە تیا بەرچاو دەکەوێ، کە لە خوارەوە دەیانخەینەڕو:

اـ وەسفی شوێن: لەم جۆرەدا گێڕەرەوە هەڵدەستێ بە وەسفکردنی شوێنێك و لە جولەی کاتی گێڕانەوەکە دادەبڕێ. بۆنمونە: کاتێ وەسفی چۆمی مەلەك ڕحان دەکا و دەڵێ: ((... شوێنێك لە دامەنی ڕەزەکانی چنارۆك پێی دەڵێن چۆمی مەلەك ڕحان (ڕێحان) شوێنێکی بە ئاو و دار و بار و سێبەرە لە چاوانیش بزرە، ڕێبوار نایبینێ))[لهسمیر].

لە شوێنێکی تردا وەسفی منارەی چۆلی دەکا و دەڵێ: ((... مەفتونی منارەی چۆلی بووم، های لەیەکەم سەردانی هەولێرمەوە کە دیتم لە دورەوە گەردەنی کێل کردووە خەریکە، لە بەرزایی، شەڕ بە قەلاتی هەولێر دەفرۆشێ، بووم بەلایەنگیری. بەسەرنج ڕاگرتن زانیم کۆشکە بڵندەکانی قەلات نەختێك لەو تێهەڵکشێوترن و بەسەریدا دەنواڕن بەلام لەلای خۆمەوە بەوەدا بۆم تێدەهێنایەوە کە ئەگەر جێگاکەی لەو چالاییەدا نەبوایە قەلاتەفەندی نەیدەتوانی ئەو ناز و فیزە بکات))[سمیر].

ب ـ وەسفی کەسایەتی: لە وەسفکردنی کەسایەتییەکاندا هەندێجار گێڕەرەوە پێش ئەوەی کەسێتییەکی نوێ بهێنێتە ناو دەقەکە، ڕێڕەوی گێڕانەوەکە ڕادەگرێ و وەسفێکی کورت یان درێژی بۆ دەکا یاخود لەداوی هاتنە ناو دەقدا یان ڕێگە بە کەسایەتییەکان دەدا خۆیان لە ڕێگەی کردەوە و هەڵوێست و دیالۆگدا

[یوسمیر] سەرچاوەی پێشو ، ل254.

[سسمیر] سەرچاوەی پێشو، ل520.

[سمیر] خلیل شکری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، ص268.

[لهسمیر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل39.

[سمیر] سەرچاوەی پێشو، ل181.

خۆیان بناسێنن. بۆنمونە لە کاتی سەردانەکەی بۆلای عەبدولکەریم قاسم دا لەوکاتەی کە لەگەڵی دانیشتبو تێبینی ئەوەی کردوە و وەسفێکی زۆر وردی دەکا و دەڵێ: ((... چەند بە وردی لە شێوازی قسەکردنی سەرنجم دەگرت هیچ عەیبێکم لێ نەدیت. وشەیەکی بەدەمدا نەدەهات کە خۆی نەیویستبێ... لەحەرەکەی لەشیشی هیچی بێجێم لێ نەدیت. نەخۆی خوراند نە دەستی بە سەر و ڕویدا هێنا نە ملەچرخێی کرد نە بەدەست بزافتن یاریدەی قسەکانی دەدا. گوێم لێ نەبوو فڕە لە چاویەوە بهێنێ وەیا لە دانانی ئیستیکان و فنجان تەقەی لێ هەڵستێ... لووتی هەڵنەمشت، گەرووی بە نەرمە کۆکە پاك نەکردەوە... هیچ شتێ لەو مرۆیە ڕووی نەدا کە لە زەعیمێك نەوەشێتەوە))[سمیر].

لێرەدا گێڕەرەوە کاتی گێڕانەوەکەی ڕاگرتوە و وەسفی کەسایەتی عەبدولکەریم قاسم دەکا وەکو زەعیمێك.

ج - وەسفی شت: مەسعود محەمەد کاتی گێڕانەوەی ئاسایی ژیاننامەکەی ڕادەگرێ و وەسفی ئەو دیارییەی دایکی دەکا کە لە بەغدا بۆی هێنابو و دەڵێ: ((... باشترین دیاری دایکم بۆمن ئەوە بوو پەیکەری بزنێکی بەسەر تەختەیەکی ڕەوڕەوەداری بۆ هێنابووم، درێژاییەکەی 25 سانتیمەترێك دەبوو، کە ڕیشیت ڕاکێشابایە دەیباڕاند، بۆئەو سەردەمەی 1925 عاجباتی وەها لە شوێنی وەکوو کۆیەدا کاری مۆتۆڕسایکی ئیمرۆکەی دەکرد بگرە پتریش...))[تیسمیر].

لە ئەنجامی بەکارهێنانی تەکنیکی کات لە دەقی ژیاننامەی (گەشتی ژیانم)دا نوسەر توانیویەتی هەمو تەکنیکەکانی کات لەناو ژیاننامەکەیدا بەکاربێنێ و بەشێوەیەکی ئەدەبیانە دایڕشتوە و پێشکەشی خوێنەرانی کردوە.

شوێن :

لەهەر دەقێکی گێڕانەوەییدا، ئەگەر پاڵەوان بتوانێ لە کاتێکی دیاریکراودا ڕوداو دروست بکا و جولە بخاتە ناو دەقەکە، ئەوا پێویستی بە گۆڕەپانێك دەبێ تا ئەم کارەی تیا ئەنجام بدا، کە ئەویش (شوێنە)ە، وەکو یەکێك لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی دەقی ژیاننامەی خودی پەیوەندییەکی پتەوی بە ڕەگەزەکانی تری دەقەکەوە هەیە و لێك جیاناکرێنەوە و یەکتر تەواو دەکەن. بۆیە نوسەری ژیاننامە پێویستە ئەو شوێنانە هەڵبژێرێ کە تیای ژیاوە و بینیویەتی و لەوانەیە پەیوەندییەکی گیانی لەگەڵدا دروستکردبێ، لەم بارەیەوە (یاسین النصیر) دەڵێ: ((پێویستە نوسەر شوێن و شتومەکەکانی هەڵنەبژێرێ تا شارەزاییەکی تەواوی لە بارەیانەوە نەبێ یان تاقییانی نەکردبێتەوە))[سمیر]. هەروەها دیان داوت دەڵێ: ((باشترین هەڵبژاردنی شوێنی

[سمیر] سەرچاوەی پێشو، ل378.

[تیسمیر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل115.

[سمیر] یاسین النصیر، اشکالیة المکان فی النص الادبی، ط1، دار الشؤن الثقافیة العامة، بەغدا،1986، ص22.

ڕوداوەکان ئەو شوێن و ژینگانەن کە نوسەر دەیانناسێ و بینیوینی، ئەگەر نا ئەو کاتە چەندە چیرۆکەکەش ورد بێ ئەلقەیەکە لە واری (محیط) چیرۆکەکە وون دەبێ))[*].

هەرچەندە بەکارهێنانی شوێنی واقعی لە دەقی گێڕانەوەییدا بەتێڕوانینی هەندێ لە ڕەخنەگران بە کارێکی باش دانانرێ، چونکە نوسەر دوردەکەوێتەوە لە بەکارهێنانی خەیاڵ، ئەمەش ڕێگە لە داهێنانی هونەری دەگرێ، بەڵام لە کاتی دوبارە داڕشتنەوەی دەقی ژیاننامەی خودی بە کارێکی باش دادەنرێ، چونکە مرۆڤ پەیوەندییەکی پتەوی لەگەڵ ڕەگەزی شوێندا هەیە و لە ئامادەبونێکی بەردەوامیدایە لە ژیانیدا. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی تر بەکارهێنان و ناوهێنانی شوێنی واقیعی لە دەقی ژیاننامەی خودیدا مەرجی ڕاستگۆیی نوسەر و حەقیقەتی ڕوداوەکان بە دەردەخا. دەتوانین بڵێین یەکێك لە پێوەرەکانی ڕەخنەگر بۆ هاتنەدی مەرجەکانی دەقی ژیاننامەی خودی شوێنە، چونکە بەکارهێنانی شوێنی واقیعی دەلالەت لە حەقیقەتی ڕوداوەکان دەکەن.

لەدەقی (گەشتی ژیانم)دا نوسەر گرنگییەکی زۆری بە ڕەگەزی شوێن داوە و زیاتر وەسفی ئەو شوێنانە دەکا کە بەچاوی خۆی بینیوینی و لە واقیعدا بونیان هەیە. گێڕەرەوە هەر لە سەرەتای ژیاننامەکەیدا درەختی خانەوادەکەی لە ناوچەی کوردستانی عێراق لەسەر بنەمای شوێن بەم شێوەیە دابەشکردوە:

أ- گوندی (بێگەلاس)ی هەرێمی پشدەر

ب - گوندی (شیواشان)ی سەر بە بتوێن و هەرێمی ڕانیە

ج - گوندی جەلی [*].

بەشێوەیەکی گشتی جۆرەکانی شوێن زۆرن، لە کاتی دابەشکردنی شوێندا لەلایەن ڕەخنەگرانەوە چەندین جۆری شوێن دەست نیشانکراون و هەریەکەیان بەپێی بۆچۆنی خۆیان پۆلینیان کردون، هەرچەندە ((پۆلین کردنی شوێنی ڕۆمان کارێکی ئالۆزە، تێکەڵبونی جۆری شوێنەکان کۆمەڵێ ئالۆزی و ئاستەنگ دەخەنە بەردەم لێکۆڵەر و لە ئاکامدا پۆلین کردنەکەی هەر چۆنێك بێ ناتوانێ لە سەداسەد سنورێك لەنێوان جۆرێك و جۆرێکی تردا دابنێ))[*].

---

[*] تانیا ئەسعەد محەمەد، بینای شوێن لە دوو نمونەی ڕۆمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 2006 ، ل71.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل4 ـ 5.

[*] تەنیا ئەسعەد محەمەد، بینای شوێن لە دوو نمونەی ڕۆمانی کوردیدا ، ل67.

* بۆ ئەم دابەشکردنە سود لەم سەرچاوەیە وەرگیراوە: خلیل شکری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، دمشق، منشورات اتحاد الکتاب العرب، 2001، ص130.

هەروەك ئاشكرایە لە دەقی ژیاننامەی خودیدا شوێن پەیوەندییەكی ڕاستەوخۆی بە واقیعی ڕووداوەكانی ژیانی نوسەرەكەوە هەیە. لە دەقی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد)دا بەم شێوەیەی خوارەوە جۆرەكانی شوێن دەست نیشان دەكەین*:

أ- شوێنی نیشتەجێبون (أماكن الاقامة)

1- شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی.

2- شوێنی نیشتەجێبونی كاتی.

ب - شوێنی گوازراوە (أماكن الانتقال)

1- شوێنی گوازراوەی گشتی

2- شوێنی گوازراوەی تایبەتی

أ - شوێنی نیشتەجێبون (أماكن الاقامة)

شوێنی نیشتەجێبون ئەو شوێنانە دەگرێتەوە كە زیندەوەران ژیانی خۆیانی تیا بەسەر دەبەن، بە داڕشتنێكی تر واتە ((ئەو شوێنانەن كەوا كەسایەتییەكان بۆ ماوەیەكی درێژ تیای نیشتەجێ دەبن و پەیوەندییەكی جەدەلی لەسەر بنەمای كارتێكردن و كاریگەربون لەنێوانیاندا دروست دەبێ، ئەو شوێنانە ڕەنگدانەوەی بەهاكانی هۆگر و ڕاهاتن و ڕواڵەتەكانی ژیانی ناوەوەی ئەو كەسایەتییانەن كە تیای دەژین))(بشمیر).

لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا گێڕەرەوە لە چەند شوێندا نیشتەجێ دەبێ بەهۆی گۆڕانی قۆناغەكانی خوێندنی لەلادێ وە دەچێتە فەزای فراوانی شار و لەگەڵ خەڵكێكی زۆر ئاشنایەتی دروست دەكا، ئەم پێویستییەی ژیان دەبێتە هۆی گۆڕینی شوێنی نیشتەجێبون، بۆ ئەم مەبەستە شوێنی نیشتەجێبون لەم دەقەدا دو شێوە لەخۆ دەگرێ، ئەوانیش:

1- شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی: مەبەستی لەم شوێنانەیە كەوا مرۆڤ بۆ ماوەیەكی درێژ تیای ژیاوە و ئاشنایەتی لەگەڵدا پەیدا كردوە و مرۆڤ هەست بە دڵنیایی و ئارامی دەكا، وەكو ئامێزێكە تاك لەخۆ دەگرێ.

بۆنمونە:

مالّ و خێزان و وڵات:

ئەو شوێنانەن كە مرۆڤ تیایدا نیشتەجێ دەبێ و بونی خۆی تیا دەسەلمێنێ، هەروەك رینیەویلك دەڵێ: ((ماڵی مرۆڤ درێژە پێدانی مرۆڤ خۆیەتی، بۆیە كاتێ وەسفی ماڵ دەكرێ هەروەكو ئەوەیە وەسفی مرۆڤەكەت كردبێ))(بشمیر)، چونكە ماڵ گوزارشت لە خاوەنەكەی دەكا و بە پێچەوانەشەوە، بۆیە مرۆڤ بە پێی

(سمير) خليل شكرى هياس، سيرة الجبرا الذاتية فى البئر الاولى و شارع الاميرات، ص 130.

(ير) رينية ويلك و اوستن وارين، نظرية الادب، ص231.

ئەو ژینگەیەی تیایدا دەژی لەلایەنی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و دەرونییەوە کەسایەتییەکەی دەردەکەوێ. بەشێوەیەکی گشتی تاك لەم جۆرە شوێنەدا هەست بە پارێزراوی و هۆگری دەکا.

شوێنی نیشتەجێبونی سەرەتای ژیانی (مەسعود محەمەد) بریتییە لە دو شوێن (چنارۆك و کۆیە). لەبەرئەوەی خاوەن ڕەز و باغ بونە و خەریکی کشتو کاڵ کردن بونە، لەکۆتایی بەهار و وەرزی هاوین تاسەرەتای پاییز کە ناوی لێناوە (کژی چنارۆك) لە چنارۆکیان بەسەربردوە و دواتر هاتونەتەوە کۆیە. هەرچەندە ماڵی کۆیەشیان هەردەم ئاوەدان بووە، چونکە ماڵی مەلای گەورەی کۆیە بووە و مێوان و فەقێ و ڕێبوار بە بەردەوامی سەردانیان کردون.

هەروەك گێڕەرەوە باسدەکا لە بنەماڵەی جەلی زادەیە و ڕیشەی یەکەمی بنەماڵەکەیان لە باوك و باپیرانییەوە بۆ گوندی (جەلی) دەگەڕێتەوە. بەم شێوەیە باسیدەکا ((لە دەست خۆمدا نییە چەندێکی بە (جەلی)یەوە خەریك بم لێ تێر نابم، لەلایەکەوە ڕیشەی وجودم لە کۆنەوە بە وێوە بەستراوەتەوە، لەلایەکی دیکەشەوە پێوەندیم پێیەوە لە ساوایی و منداڵیمدا بەهێز بوو))(لهشمير).

ئەوەی لەم دەقەدا زیاتر سەرنجی خوێنەر ڕادەکێشێ سەرەبابەتی بەناوی (من و چنارۆك)ە و لە زۆر شوێن و لە زۆر لایەنەوە وەسفی دەکا، بۆنمونە کاتێ وەسفی جوانی سروشتی چنارۆك دەکا کە هەست و دەرونی دەبزوێنێ، بەچەند شێوەیەك گوزارشت لەو جوانییە دەکا کە دەڵێ: ((چنارۆك هاوینە هەوارێکی مەیلەو فێنکە))(لشمير). زیاتریش ورد دەبێتەوە و دەڵێ: ((لایەنێکی زێدە تایبەتی تین و تاوی چنارۆك بۆ دەرونم دیمەنی چەشمەندازەکەی بوو، زۆر بەدەگمەنی، ئەو ڕێزە شاخانەی دور و نزیکی یەك لە دوای یەك و یەك لەوی دیکە بڵنتر هەر لە چیای شێخ زەردەوە کە هێندەی چیای چنارۆك بڵند نابێ، پێ بە پێ، تا لوتکەکانی قەندیل... دەڵێن بۆ تاکە مەبەستی جوانی و تێوە ڕامان وەها ڕێك خراوان ... جوانی ئەو دیمەنە لەو ڕووەی کە چنارۆك سەیری دەکات هەر جوان و ڕەنگین و ئێسك سووکە کە لە هەموو ئەو شوێنانەی لێوەیان دیارە... چەشمەندازی چنارۆك تایبەتییەکی هەیە. کەم، زۆرکەم، بۆ شوێنی دیکە ڕێك دەکەوێ لە ماوەی پەنجا مەتردا بۆ هەرلایەك بڕۆیت دیمەن دەگۆڕێ و هەر شوێنە نەشئەی سەربەخۆی خۆی هەیە لە مانگی ئابدا ڕۆژی وەها دەبوو لە کەپرەکانی قەدی (گردی دار تێل)ەوە سەیری ڕەز و چۆم و گردە شینەکانت دەکرد گەشایەکت دەهاتە بەرچاو نەتدەزانی (لە چییەوەیە...))(بهشمير). بەم شێوەیە گێڕەرەوە وەکو نیگار کێشێك لە چەند شوێنێکی تردا وەسفی جوانی دیمەنی چنارۆکمان لە هەر چوار وەرزی ساڵ بۆ دەکا و ڕەنگینی هەمو دەشت و ئاو و شاخەکانمان بۆ دەکێشێ.

(لهير) مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل81.

(ير) سەرچاوەی پێشو، ل40.

(ير) سەرچاەی پێشو، ل65.

گێڕەرەوە ئاماژە بە بونی دو چنارۆك دەكا كە (چنارۆكی بلباسان و چنارۆكی مەلایان) بووە، بەڵام ئەوەی پەیوەندی بە شوێنی نیشتەجێبونی (مەسعود محەمەد)ەوە هەیەچنارۆكی مەلایان بووە و وەسفێكی ئەندازەیی دەكا و دەڵێ: ((بەتەنیشت ئەم چنارۆكەوە (بلباسان) لەلای باشوری، چنارۆكی مەلایان هەیە كە بە ئاو و باغ و ڕەزە و هاوینان سێ هۆبەماڵی لە خاوەن ڕەزان لێ پەیدا دەبێ، لەلای باكورەوە هۆبەی سووڵی خاڵە باس، لە ناوەڕاستدا هۆبەی دو ماڵەی حاجی عەوڵای سالح ئەمین، بەولاتریشەوەهۆبەی مەلایان یان هۆبەی سووڵی پاشا، كە من لە مەیاندا دەژیام. بەهۆی جەلیزادانەوە چنارۆك پێی گوتراوە چنارۆكی مەلایان و هۆبەكەشیان هۆبەی مەلایان))[تي□ير] . بەمەش سروشت و دیمەنی جوانی چنارۆك لەلایەك كار و كەسبی ساڵانەی ئەو بنەماڵەیە لەناو ئەو ڕەزو باغ و ژینگەیەدا لەلایەكی تركاریگەرییەكی زۆری لەسەر بیروكردەوەكانی گێڕەرەوە كردوە، بەواتایەكی تر دەتوانین بڵێین فێری هەوراز و نشێوی ژیانی كردوە. هەروەك دەڵێ: ((... كژی چنارۆك دادەهات ئینجا دەكەوتمە سەر ژیانی ناو چیاو درەخت و ئاوی سارد. چنارۆك نەیهێشت دەست وپێ سپیلكە بم وەیا وەكو خوێندەواری شارستان لە بورجی عاجییەوە سەیری كەسبە نەفەسبرەكان بكەم))[□□ير] . هەروەها دەڵێ:((چنارۆك شوێنێكە تێكەڵ بەخەون وخولیام بووە ...شاخ...كەپروسابات ... باغ و ڕەز و كانییەكان... هۆبە و مەزارەكانی، تا گەلێك لە تەڕاش و دەوەنی بن تاشە بەردی بە سێبەری هەمووی مۆلگەی خەیاڵی منداڵی و خەونی فەراقەیی و ئاواتی گەنجایەتیمن))[برلهير] . لە شوێنێكی تریشدا خۆی دان بەوەدا دەنێ كە تەجرەبەی منداڵی ژیانی ناو شاخ و درەخت و ئیش و كارەكانی تۆی بیروباوەڕی دواڕۆژی بووە[ترلهير] .

سەرەڕای ئەمانە پێویستە ئەوە بڵێین كە چنارۆك یەكەم بێشكەی گێڕەرەوە بوە و لەو شوێنە دڵڕفێنە چاوی هەڵێناوە كە دەڵێ: ((من یەكەم هەناسەم لە چنارۆك هەڵێنا، ساڵەهای ساڵی دورودرێژ، هاوینان، لە چنارۆكم بەسەر بردوە و شوێن قامكی لە داڕشتنی قالبی مادی و مەعنەویم هەیە))[يرلهير] .

شوێنی دووەمی نیشتەجێبونی گێڕەرەوە شارۆچكەی (كۆیە) بوە. شارۆچكەیەكی بەناوبانگی میللەتی كوردە و خاوەن چەندین كەسایەتی ناوداری ئایینی و ڕۆشنبیرییە. بنەماڵەی مەسعود محەمەد دوای بەسەر چونی كژی چنارۆك و پاش جێ بە جێ كردنی كار و كەسبەكانیان دەگەڕانەوە كۆیە. هەر لە كۆنەوە نیشانەی شارستانییەتی بە كۆیەوە دیار بووە كە دەڵێ: ((... قەیسەری بەدەرگە... زۆر بونی ژمارەی پەرستگە (مزگەوت، خانەقا، تەكیە)، حەمام... زۆربونی شوێنی مێوان داكردن (قۆناغ و خان)... شوورە بە

[تي□ير] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل39.

[□□ير] سەرچاوەی پێشو، ل53.

[برلهير] سەرچاوەی پێشو، ل45 ـ 46.

[ترلهير] سەرچاوەی پێشو، ل55 ـ 56.

[يرلهير] سەرچاوەی پێشو، ل38.

دەوری ئاواییەوە، شەشەم و حەفتەم و هەشتەمیش هەن پێویست بە کوتانەوەیان ناکا... ئەمانە هەموویان لە کۆییێ هەبوون))[سملهیر].

بێگومان بنەماڵەیەکی ناوداری وەکو مەلای گەورە، خاوەن مێوان و ژمارەیەکی زۆری سەر خێزان و جگە لەوەی چەندین کەسی تر لە ماڵیاندا دەژیان کە کاری ماڵەوەیان پێ سپێردرابو، پێویستی بە شوێن و ماڵێکی گەورە هەبوە تیایدا بژین. لە کاتی وەسفکردنی ماڵی خۆیان بەمجۆرە وەسفی دیوەخانەکەیان دەکا و دەڵێ: ((... بەر لەوەی ئەو ژووره تازەیە ببێتە دیوەخانە باوکم لە ژورێکی دیکە مێوانی بەخێر دەهێنان کەوا لە نزیك دەرگەیەوە قادرمەی بانی کۆشکی دوو نهۆم سەردەکەوت))[سملهیر]. هەروەها لەو کاتەی کە ساڵحی چایچیان سەماوەری پڕ ئاوی کوڵاو قۆریەکی پڕ لە چای دیوەخانانەی دەبردە ژوری دیوەخان و دەبوایە بە پێپلکەی قادرماندا سەرکەوێت و پێچە دەورە لە بانێکی 70 ـ 80 مەتری بکات و بەخێرایی و هەنگاوی لەسەر یەك و ڕێك، بە سەلامەتی، بارەکەی بگەیەنیتە مەجلیسی پیاوان[لهلهیر].

ئەم دو پەرەگرافە ئاماژە بەوە دەکەن کەوا گێڕەرەوە لە ماڵێکی گەورەدا ژیاوە، کە دیوەخانێکی گەورەی هەبوە و چەندین ژوری تر و چێشتخانە و ژوری زەخیرە و... تێدا بووە، جگە لە هەبوونی تەویلە و حەساری وڵاغ بەستنەوە.

هەروەها کاتێك باسی میوانەکانیان لە کۆیە و چناڕۆکدا دەکا، پێکهاتبون لە (خزم و دۆست و برادەر و ڕێبوار و فەقێ و ...هتد). هەروەك لە شوێنێکدا دەڵێ: ((لایەنێکی سەر بە مادی و مەعنەویی تەجرەبەی ژیانم لە چناڕۆك مێواندارییە. لەسەردەمی باوکم هاوینان بە دائیمی فەقێ و موستەعیدی بە دەرس و دەور لەگەڵمان دەبوون. ساڵێکیان ژمارەیان 23 کەس بوو، ئەو ساڵە بە درێژایی ی هاوین هەموو ڕۆژێك لە ماڵمان ژنان لە دوای جەمی سبەینەوە تا عەسر خەریکی نانکردن دەبوون تەنها ناوەناوە یەك دوانێك دەستیان لە نانکردن هەڵدەگرت بۆ ڕاپەڕاندنی کاری دیکە و حازرکردنی جەمی نیوەڕۆ. دەبوو سەعاتەها نان بە ساجەوە بنرێ ئنجا بەشی فەقێ و ئەهلی ماڵەوە و میوانێکی ڕومان لێ بنێ بکات))[□لهیر].

هەروەکو وتمان دواتر بەهۆی گۆڕانی قۆناغەکانی خوێندن دەچێتە هەولێر و لە باداوە لە ماڵی مەلا ئەفەندی نیشتەجێ دەبێ، دواتر دەچێتە بەغدا و دەخوێنێ پاشان چەند پۆستێکی ئیداری لە وەزارەتەکانی ئەو کاتی عێراق وەردەگرێ ئەویش دەبێتە شوێنی نیشتەجێبونی و ئەو گۆڕانەی کە لە لادێ و

[سملهیر] سەرچاوەی پێشو، ل32.

[□لهیر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل118.

[لهلهیر] سەرچاوەی پێشو، ل130.

[□لهیر] سەرچاوەی پێشو، ل62.

شارۆچـكەیەكەوە بـەرەو دونیـای فراوانـی شـار و پایتـەختی وڵات لـە ژیانی(مەسـعود محەمـەد)دا ڕویـدا، كاریگەرییەكی زۆری لەسەر دروست بوونی كەسایەتی و گۆڕینی ڕێچكەی ژیانی كەسایەتی دەكرێ.*

2ـ شوێنی نیشتەجێبونی كاتی: ئـەو شـوێنانە دەگرێتـەوە كـە مـرۆڤ بـۆ ماوەیـەكی كـورت تیـای ژیـاوە و نیشتەجێ بووە. لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا ئەو جۆرەی شوێن پەیوەندی بـە قۆنـاغی گـەنجی و دواتـرەوەی گێڕەرەوە هەیە، كە پێویستی خوێندن و ئەركی سەرشانی لە كاتی وەرگرتنی پۆستە ئیدرییـەكان ناچـاریان كردوە لەم جۆرە شوێنانەدا بژی. بۆنمونە:

ـ شارەكانی تری عێراق:

هەولێر یەكەم شوێن بووە دوای دوركەتنەوەی لە كۆیە و بۆ خوێندنی هاتوە لـە بـاداوە لـە مـاڵی مـەلا ئەفەندی نیشتەجێ دەبێ. سەرەتای دوركەوتنەوەی لە ماڵ و خێزانەكەی زۆر كاریگەری لێكردوە. هـەروەك خۆی دەڵێ: ((پێویسـتە دان بـە وەدا بهێـنم كـە دوای ماوەیـەكی دوو هەفتـەیی لـە هـاتنم بـۆ هـەولێر بـیری ماڵەوەمان وەهای بێئۆقرە كردم هیچ ماڵی پێ نەهێشتم. هەرگیز هێندە لە ماڵەوە دورنەكەوتبومـەوە بـەزۆر باردا خۆم بۆ تەسكینی تاقی كردەوە، هیچیان بـە قـەدەر ئـەوە ئـارامی نـەدەكردم كـە دەهـاتم لـە تارمـەی دیوەخانەكـە بـەرەو هـەولێر دادەنیشـتم بـە چـاوەنۆڕی دیتنـی هاتوچـۆی ئۆتـۆمبیلان لـەنێوان كۆیـە و هەولێردا))(بی لهیر) . دوركەوتنەوەی گێڕەرەوەی تاقانە و بەناز و خزمەت بۆ یەكـەمجار لـە مـاڵ و خێزانەكەیـدا هەستێكی ناخۆش و غەریبایەتی دروستكردوە، وای كردوە زو ئاشنایەتی لەگـەڵ ئـەو شـوێنە نوێیـەدا پەیـدا نەبێ.

دواتر بۆ خوێندن چۆتە شاری بەغدا لەگـەڵ (تـاهیری حەمـەلالا)ی پیـاوی نـاو ماڵیـان و دەڵـێ: ((... ژورێكی بۆ ڕێكخستم لە خانی حەمە تەیباغا و حەمەد مستەفاغای حـەوێزی... لـەو كەرەسـتەی بـۆمی كـڕی چەندی بلێی حەسقێلی كرد))(تی لهیر).

ئەمە یەكەم شوێنی نیشتەجێبونی بـووە و كەرەستەكانیشـی بـەدڵ نـەبووە، بـەڵام لەبـەر شـەرمكردن دەنگی نەكردوە. لە شوێنێكی تردا خۆی ئاماژە بەوە دەكا كە شـاری بەغـدا لـە سـاڵانی خوێنـدنی حقوقیـدا تاقیكردنەوەیەكی نوێ بووە، لە ژیانێكی سادەی لادێی پڕ خزمەتەوە هاتووەتە شارێكی گـەورە و جـەنجاڵی وەكو بەغدا و خۆی دەبوایە خزمـەتی خـۆی بكـا. ماوەیـەكی زۆر لـە بەغـدا ماوەتـەوە لـە ئوتێـل یـان ژوری بەكرێ گرتوە.

---

* ئەمە بە تێر و تەسەلی لە ڕەگەزی ڕوداو لای مەسعود محەمەد ڕونكراوەتەوە

(لهیر) مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل150.

(تی لهیر) سەرچاوەی پێشو، ل224.

ولآتانی دەرەوەی عێراق:

مرۆڤ هەندێ جار لە ژیانیدا ڕوبەروی هەندێ هەلۆیست دەبێتەوە و پێویستی ژیان وای لێ دەکا ناچاربێ لە ولآتەکەی خۆی دورکەوێتەوە. (مەسعود محەمەد) سەردانی چەند ولآتێکی کردوە و هەندێ جار بە ئارەزوی خۆی بەهۆی ڕاسپاردنی کارێك سەفەری کردوە. بۆنمونە لەوکاتەی (کۆڕی زانیاری) داوای لە ئەندامانی کردوە پەیوەندی بە سەقافەتی دەرەوەی ولآت بکەن، (مەسعود) سوریە و لوبنان و میسری بەردەکەوێ و سەردانیان دەکا لە 1971/7/10دا دەچێتە شام و لە ئوتێل دادەبەزێ، بەلایەوە شارێکی زۆر خۆش بووە و بەم شێوەیە وەسفی دەکا ((شام شارێکی روحسووك و فێنێك و کراوە بوو، دانیشتوەکانیشی پتری بەلای شارستانییەتدا چوو بوون، وێنەی کۆنە خانووەکان و بازاڕەکانی و سەرا و دایەرەکانی حکومەتی کەلە سەردەمی تورکەکانەوە مابوونەوە گەلێك بەولای جوانی و ڕێکی و هونەردا دەچوونەوە...))[ىلهير]. دواتر دەچێتە لوبنان و لەوێش کاتێکی خۆش بەسەر دەبا بۆ ماوەیەك لە ئوتێلێك دادەبەزێ. بەم شێوەیە لە بارەیەوە دەدوێ: ((... ئەو ئوتێلەی چەندین برادەری کوردی عێراقی لێ دابەزیبوون... کرێی شەوانەی ئوتێلەکە لە بەرزایی هەزار مەترێك بەژوری نەفەری و توالێت و سێ جەمە خواردن دەوری دوو دینار بوو... خزمەت دەکرام بێدرێغ لە بۆیەکانەوە بەهیچ جۆرێك پەلەی بەخشیش وەرگرتن دەرنەچوو...))[برير]. بەلآم یەکێك لەو ولآتانەی کە بۆ نزیکەی (4)مانگ تیای ژیاوە (ئوردن) بوو، دوای ئەو شکایەتەی لێی کرابوو لەلایەن ناحەزانییەوە چۆتە ئوردن و دوای 10 ڕۆژ (اعفاء) کراوە، بەلآم نەگەڕاوەتەوە، سەرەتا باری گوزەرانی زۆر باش نەبوە. هەروەك دەلێ: ((... لە ئوتێلێکی مامناوەندی دابەزیم ... بەلآم تەنها یەك حەفتە لەو ئوتێلە مامەوە، گوێستمەوە بۆ ئوتێلێکی دیکەی لەو هەرزانتر بەلآم ڕێك و پێك و بە ژووری یەك نەفەری تەلەفۆن و حەمامدارەوە))[ترير]، بەلآم دواتر ڕاهاتوە چەند کەسایەتییەکی تری ناسیوە و ڕۆژانێکی ئاسودەی بەسەر بردوە.

ب ـ شوێنی گوازراوە (اماكن الانتقال)

یەکێکە لە جۆرەکانی شوێن، لە بارەی ئەم جۆرەی شوێن (حسن بحراوی) دەلێ: ((ئەو شوێنە وەکو شانۆیەکە جولە و هاتو چۆی کەسایەتییەکان لەخۆ دەگرێ، کاتێ لە شوێنی نیشتەجێبوون یان شوێنی کار بۆ ماوەیەکی دیاریکراو دوردەکەوێتەوە وەك جادە و گەڕەك، چایخانە...))[يرير]. ئەم جۆرەی شوێن دەبێتە دو بەش کە بەم شێوەیەی خوارەوە لەناو دەقی (گەشتی ژیانم)دا دەستنیشان دەکرێ:

[لهير] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ل528.

[برير] سەرچاوەی پێشو، ل530 ـ 531.

[ترير] سەرچاوەی پێشو ، ل552.

[يرير] حسن بحراوی، بنية الشكل الروائی، ص79.

1ـ شوێنی گوازراوەی گشتی (اماكن الانتقال العامة):

مەبەست لەو جۆرە شوێنە، شوێنی كراوەیە و هەمو كەسێك دەتوانێ پێیدا تێپەڕێ و بۆ گشت خەڵكە، وەك گەڕەك و شەقام...، ئەو شوێنە گوازراوە گشتییانەن كە لە دەقی ئەم ژیاننامەیەدا هەن و ئاگاداری جوڵە و هاتوچۆی كەسایەتییەكانن. بۆنمونە كاتێ بۆ بەغدا سەفەر دەكەن، وەسفی گەڕەك و قەڵەباڵغی ناو شەقامەكە دەكا كە چۆن وەكو دیمەنێكی شانۆی دێتە بەرچاو و دەڵێ: ((بە عەرەبانەوە گەیشتینە ئوتێلی (وجنة الشارع) لەگەڕەكی مەیدان و نزیكی حەیدەرخانە. لەبەرچاوی چ نەدیتكەی ئەو سامدا بەغدا نموونەی شاری ئەفسوناوی بوو. قەڵەباڵغی و تێك هاویشتنی ئەو خەڵقە لەحەد بەدەربوو. ڕاستە دەگوترێ شوێن نەبوو پێی لێ دانێت هەرچەندە ژمارەی دانیشتوانی ئەوسای 350 هەزار كەسێك بوو، ژمارەی ئوتومبێلی خسوسیش لە چوار هەزاری تێنەدەپەڕاند بەڵام چونكە شارع ئەلرەشید تاكە شەقامی بوو، ئەوەندەی خەلق پێدا دەهات و دەچوو هەمووی دەتگوت (سوق الهرج)ە. ئەوساش گەلێك جاران هەتا دەمانتوانی لە شەقام بپەڕینەوە بەینێك لە شەقام ڕادەوەستاین تا ئوتومبێلەكان كەلێنیان دەدا))[1]. هەروەها لەو ڕۆژەوەی كە مەلیك دەبردرا پەرلەمان بۆ سوێند خواردن و تاج لەسەرنان دەڵێ: ((شەقام مۆنجەی دەهات، هەزاران هەزار لەبەرە بەیانییەوە شوێنی خۆیانیان گرتبۆوە نەكا دواتر بكەونە ڕیزەكانی پشتەوە))[2].

گێڕەرەوە لە كاتی منداڵی دا، ئەو ڕۆژانەی باران دەباری خۆشییەكی تری بەدڵدا دەهات، چونكە خولیای ئەوەبو سەرنج لەپلوسكی بانەكاندا بگرێ. ئەم خولیایە لەماڵی خۆیان دەستی پێكرد و دواتر شوێنەكە گوازراوە و فراوانتر بوو هەروەك دەڵێ: ((...كە نەختێك فەراقە بوم (مراقی پلوسك)م لەسنوری ماڵەوە ڕۆی بۆ گەرەكی خۆمان، دواتر بۆ گەرەكی دیكە تاكو گەیشتمە تەمەنێك پەراوێزی مەراقەكەم بە پانای شارەكە پان بۆوە ئیتر دەمزانی لەهەر گەرەكە كام پلوسك قارەمان و میرزادی دور دەروات... چەند پلوسكێكم هەڵاواردبو... یەكەمیان پلوسكی بازاری عەتاران، دوەمیان پلوسكی بانی قەیسەری نوێ. سێیەم پلوسكێكی مزگەوتی گەورە...))[3].

2ـ شوێنی گوازراوەی تایبەتی (اماكن الانتقال الخاصة):

مەبەست لەم شوێنە، شوێنی داخراو و دیاریكراوە كە تایبەتە بە كەسێك یان چەند كەسانێك وەك مزگەوت و قوتابخانە و چێشتخانە و چایخانە...هتد، گێڕەرەوەی دەقی (گەشتی ژیانم) لەخانەوادەیەكی ئاینی بووە و باوكی مەلای گەورەی كۆیە بووە، بێگومان هاتوچۆكردنی مزگەوت و ناوهێنانی مزگەوتەكانی كۆیە شتێكی ئاساییە، لەبەرئەوەی ئەم شارە مزگەوتی لێبووە، هەروەك لەدەقەكەدا ناوی چەند مزگەوتێك

---

[1] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل162.

[2] سەرچاوەی پێشو، ل323.

[3] سەرچاوەی پێشو، ل86.

دێنێ لەوانە(مزگەوتی مەلای گەورە، مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد، مزگەوتی بایز ئاغا) کاریگەری لەسەر خەلکەکە هەبووە، چونکە شوێنی فێربون وشارەزایی بونی ئاینی ئیسلام بووە، مەسعود محەمەد وەسفی گەورەیی و پیرۆزی مزگەوتەکان دەکا و هەڵوێستێکی مەردانەی (کاك موقتەدیر)ی برای دەگێرێتەوە و دەڵێ: ((جارێکییان چو بۆ لای فەقێکانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد، دیتی پیاوێکی مام حاجی لەئەهلی گەرەك کەوا شەوانە لە مەجلیسی باوکم پەیدابوو خەریکە لەو حەوزەی دەزنوێژی لێ دەشورێ تارەت دەکات، یەکسەر چوە لای قایمقام، جەمیل ئاغا ناچاری کرد ئەو ڕۆژە تا ئێوارێ مام حاجییان خستە بەندیخانەوە))(□□ير).

قوتابخانە یەکێکە لەو شوێنە تایبەتییانەی لەناو دەقی ژیاننامەکەدا هەیە بە ماڵی دوەمی مرۆڤ دادەنرێ، چونکە شوێنی فێربونی زانست و زانیاری و پەروەردە و فێرکردنە و کاریگەری لەسەر ژیان و دروست بونی کەسایەتی مرۆڤدا هەیە. گێڕەرەوە لەساڵی یەکەمی خوێندنیدا لەگەڵ نەجیبەی خوشکی چووەتە مەکتەب و بێ ئەوەی گوێ بداتە دەرس و دەوام هاتو چۆیەکەی لە لاخۆش بووە، بەلاَم ڕوداوێك کاری لەدەرونی کردووە کە دەڵێ: ((...سەلاَحی ئامۆزام، کە بە ساڵێك لە من گەورەتر و قوتابیش بو، لە حەوشەی قوتابخانە شەقێکی لەمامۆستایەك هەڵدا. ئەم دیمەنە کاری تێکردم بێوەستان گەڕامەوە ماڵێ و بە باوکم گوت ناچمە مەکتەبێك قوتابی شەق لە مامۆستای هەڵبدا))(□□ير). لە کۆیە چۆتە قوتابخانە و دواتریش لە هەولێر درێژەی پێدەدا و لە ئاستێکی باشدا بووە، بەلاَم ناخۆشی ئەوماوەیەی قوتابخانەی لەگەڵ وانەی وەرزش بووە کە هەردەم مامۆستای وەرزش گلەییان لێکردوە و بەڕێوەبەر سزای داوە، لەبەرئەوەی شەرمی کردوە جلی ریازە لەبەر بکا هەروەك خۆی دەڵێ: ((سالَم ڕابوارد لە خوێندن باش بوم بەلاَم بەدە ستی ریازەی بەدەنییەوە نارەحەت بوم، شەرمم دەکرد جلی ڕوت و قوتی ڕیازە لەبەر بکەم...هەر هەفتەیەکی ڕیازەی تێدا کرابایە منی تێدا غایب دەبوم و ئەو سزایەم لەدەست مدیرم دەچەشت))(□□ير).

هەروەها ڕوداوێکی تری ناخۆش لەکاتی خوێندندا ڕویدا ئەو کاتەی کە ئیکمال ببو، دەڵێ: ((خوێندنی مەکتەبم لەپێش چاو کەوت، بڕیارم ئەوەبو چی دی ڕوی تێنەکەم))(□□ير).

بەم جۆرە گێڕەرەوە لەسەرەتای چونە قوتابخانە و کۆتایی قۆناغی دواناوەندیدا توشی ڕوداوی ناخۆش بووە، کە کاریگەری لەسەر دڵ و دەرونی کردوە و وای لێکردوە لەهەردو جار قوتابخانەی لەبەر چاو بکەوێت، وەکو شوێنێکی تایبەتی هەستی بەنارەحەتی کردوە تیایدا.

(□□ير) مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل107.

(□□ير) سەرچاوەی پێشو، ل111.

(□□ير) مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل153.

(□□ير) سەرچاوەی پێشو، ل185.

هەروەها چێشتخانە و چایخانە ئەو شوێنانەن کە (مەسعود محەمەد) لەو کاتەی بەتەنیا لە بەغدا بووە یان لەو کاتانەی کەسەفەری بۆ دەرەوەی وڵات کردوە چووەتە ئەم شوێنانە. هەندێ لە چێشتخانەکان بە بەردەوامی چووەتە ئەوێ نانی خواردوە بەتایبەتی ئەو چێشتخانانەی سەر بەو ئوتێلانەی کە شەو تیای دەخەوت و لێی دابەزیوە یان ئەو چێشتخانانەی کە نزیك ئەو ئوتێلانەن، وەکو شوێنێکی ئەلتەرناتیڤیماڵەوەی لێدەهات، چونکە ڕۆژانە زۆربەی ژەمەکانی لەوێ دەخوارد. بۆنمونە دەڵێ: ((لە نزیك ئوتێلەکەمان بەلای مەیدانەوە، (مطعم العامة) هەبوو، ناوی دەرکردبوو بە خۆراکی پوختە و خزمەتی بێقسور، یان دەچوین لەوێ نیوەڕۆژمان دەکرد یان دەماننارد لەوێوە خواردنمان بۆ دەهات...))[بر□یر].

لەم ژیاننامەیەدا خوێنەر هەست بەچەند شوێنێکی تایبەتی دەکا کە گێڕەرەوە زۆربەی کات بەتەنیا یان لەگەڵ برادەرانی چووەتە ئەو شوێنانە. بۆنمونە لەکاتی خوێندنی حقوقی لە شاری بەغدا بۆ ژەمی بەیانیان زۆربەی قوتابیان سەردانی دوکانێکیان کردوە کە بەم شێوەیە وەسفی دەکا ((قوتابییەکان لە دوکانی سیمۆن ئەفەندی کە پیاو ماقولێکی ئەرمەنی بوو دەمێك بوو کەوتبوە بەغدا، دوکانەکەش لە زارکی لاشەقامی ئەکمەگخانە بوو شیر و چایە و نانی سبەینانی دەفرۆشت زۆر خاتری دەویستین و ڕۆژانی جومعە قوتابی چەندین (کلیە) لێی کۆدەبوونەوە، ئا لەوێدا ئاشنایی نێوان جۆرەها قوتابخانە و (کلیە) دادەمەزرا))[تر□یر]، هەروەها لە شوێنێکی تردا باسی ڕۆژانەی خۆی و برادەرانی حقوقی دەکا و باسی ئەو چێشتخانە و چایخانانە دەکا کە ڕۆژانەی تیا بەسەر بردوە و دەڵێ: ((... سبەینان لای سیمۆن ئەفەندی هێلکە و ڕۆن، دوای چایە و شیر لای ئەو ئینجا پیاسەی بەرە و کولیە... لە گەڕانەوەدا... دەهاتین لە لۆقنتەی (الهاشمی) بە تەنیشت سیمۆن ئەفەندییەوە فراڤین (نانی نیوەڕۆمان) دەخوارد... پاش عەسر لە چایخانەی (خلیل ابراهیم) کە بیستو پێنج مەترێك لە سیمۆن ئەفەندی دوور بوو یەکترمان دەگرتەوە جا ئەگەر نزیك ئەزموونی کۆتایی، ساڵ باینایە هەر لەسەر بانی ئەو چایەخانەیە بەقەپ و قڕی قەڵەباڵغی و شەق و تەقی دۆمینەو تاوڵەیەوە تا دوای دوازدەی نیوەشەو ڕامان دەبوارد... نانی ئێوارەشمان لە لۆقنتەی هاشمی دەخوارد...))[یر□یر]، بەڵام هەندێ چێشتخانە و چایخانەی تر ناویان دێنێ لە ژیاننامەکەیدا کە بۆ ماوەیەکی کورت یان تەنها بۆ ژەمێك خواردن چووەتە ئەوێ، بەتایبەتی لەو کاتانەی کە سەفەری بۆ دەرەوەی وڵات کردوە و بە ڕێکەوت ڕێی کەوتووەتە ئەو شوێنانە.

[بر□یر] سەرچاوەی پێشو، ل164.

[تر□یر] سەرچاوەی پێشو، ل232.

[یر□یر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل236.

کورتەیەک لە ژیانی پاکیزە ڕەفیق حلمی

دکتۆرە پاکیزە کەسایەتییەکی رۆشنبیرو کورد پەروەر و بوێر بووە، لە رێکەوتی 7/5/ 1924 لە سلێمانی لە دایك بووە، کچی (رەفیق حیلمی)یە. لە بنەماڵەیەکی کورد پەروەر و ئەدیب و سیاسەتمەدار بووە، وەکو یەکەم کچە کورد توانیویەتی بچێتە دەرەوەی وڵات بۆ خوێندن و پلە بەرزەکانی خوێندنی بەدەست بێنێ، هەروەکو خۆی لە یاداشتەکەیدا ئاماژەی پێدەکا کەوا تەنیا ئەو بووە لەو کۆمەڵە کچەی لەگەڵیدا بونە لە قۆناغی سەرەتایی گەیشتووەتە پلەی هەرە باڵای خوێندن و لە سێ زانستگای زۆر بەناو بانگی جیهانی خوێندویەتی و ماستەرو دکتۆرای وەرگرتوە و گەیشتووەتە پلەی پرۆفیسۆر و نزیکەی 40 ساڵ مامۆستای زانیاری زمان بووە و لەگەڵێ زانستگای ناوەوەو دەرەوەی عێراق وانەی وتووەتەوە.

لەساڵی 1959 دا بۆ یەکەم جار لە مێژوی رۆشنبیری کوردیدا بەپێنوسی ئەم ئافرەتە بەشی کوردی لە زانستگای بەغدا کردووەتەوە و لە دامەزراندنی(کۆری زانیاری کورد)دا وەك ئەندامێکی کارا دەستێکی باڵای هەبوە. زمانەکانی ئاشوری و ئەڵمانی و ئینگلیزی و عەرەبی و تورکی و فارسی چاك زانیوە. وتار و لێکۆڵینەوەی لە گۆڤارەکانی(گەلاوێژ، هەتاو، معلم الجدید، الادیب، گۆڤاری کۆری زانیاری کورد، رۆشنبیری نوێ،...) بڵاودەکردەوە. یەکەم ئافرەتی کوردە توانیویەتی بوێرانە ژیاننامەی خۆی بنوسێتەوە و پەردە لەسەر نهێنیەکانی ژیانی هەڵماڵێ.

لە رێکەوتی 2003/8/12 لەشاری سلێمانی دڵە گەورەکەی لە لێدان کەوت(*).

(*) چاوپێکەوتن لەگەڵ خاتو یەسنا شێرکۆعمر کچی نەجاتی خوشکی پاکیزە رەفیق حلمی لە رێکەوتی 12/ 2/2010.
هەروەها بەسود وەرگرتن لە: شوکریە رەسول، یادی ئازیزان، چاپخانەی وەزارەتی کشتوکاڵ، هەولێر، 2009، ل24.

ڕەگەزە هونەرییەکانی ژیاننامەی خودی لە بنیاتی دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)ی پاکیزە ڕەفیق حلمی دا:

گێڕانەوە:

پاکیزە لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا توانیویەتی ژیاننامەی خۆی بەشێوەیەکی زۆر پوخت و چڕ لە دو توێی کتێبێکی 267 لاپەڕەییدا تۆمار بکا. کە لە پێشەکییەك و چوار بەش پێکدێ. بەشەکانی قۆناغ لە دوای قۆناغەکانی ژیانی بە گوێرەی بەدوابیەکداهاتنی زنجیرەی ساڵەکانی تەمەنی هەر لەو کاتەی لە دایکبوە تا ئەو کاتەی لە نوسینەوەی ئەم دەقە بووەتەوە تۆمارکردوە، هاوکات لەگەڵ ناو هێنانی ئەو شوێنانەی لێی نیشتەجێ بووە، لە پێشەکییەکەیدا تیشکدەخاتە سەر ڕوداوەکانی ئەو ڕۆژانەی کەوا لە تۆمارکردنی دەقەکەی بووەتەوە.

نوسەر کەسێکی ڕۆشنبیر و زمانەوان و زمانزان و دنیادیدە و کوردپەروەر بووە و زۆر شوێن گەڕاوە و خاوەن بڕوانامەی بەرزە. پرۆفیسۆرە لە زانستی زمان. ئەمانە هەمویان هاندەرو یارمەتیدەرن بۆئەوەی ئەم بەرهەمەی بەشێوەیەکی جوان و سەرنجڕاکێش و ئەدەبییانە پێشکەشی خوێنەرانی بکا. نوسەر لەم دەقەدا لەبەرئەوەی راستەوخۆ باس لە ژیاننامەی خۆی دەکا، بۆیە وەکو کەسایەتییەکی سەرەکی ناو دەقەکە، هەستاوە بە کاری گێڕانەوەی ڕوداوەکان بە تێکەڵبونی هەڵسوکەوت و ڕوداوەکانی ژیانی کەسانی دەوروبەری لەگەڵ ژیاننامەکەی خۆیدا. وەك لەم نمونانەی خوارەوە جۆرەکانی گێڕانەوە لە دەقەکەدا دەستنیشان دەکرێ.

1ـ گێڕانەوەی بابەتی:

((باوکم کە چوە کەرکوك لەبەر پێویستی ژیان ناچار بو بە مامۆستا لە حکومەتەکەی عێراقدا...))[1].

لە نمونەیەکی تردا دەلێ:

((... هەر لە زۆر منداڵییەوە بیرمە کە تۆزێك ئەحەسانەوە لە ئیش و کار و دائەنیشتن بەیەکەوە بجی دەستی ئەکرد بە لاواننەوە بە دەنگە خۆشەکەی و دایکم بەبێ دەنگی فرمێسك ئەهاتە خوارێ بە چاوەکانیا...))[2].

((بابەگەورە... بەیانیان پێش مەلا بانگدان هەڵ ئەستا و نوێژی ئەکرد و خۆی بەدەستی خۆی قاوەیەکی تاڵی بۆ خۆی لێ ئەنا و ئەی خواردەوە...))[3].

---

[1] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، چ1، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، 2000، ل 22.

[2] سەرچاوەی پێشو، ل25.

[3] سەرچاوەی پێشو، ل 33.

گێڕەرەوە لەم نمونانەدا باس لە ڕوداوێك دەكا كە هیچ پەیوەندییەكی پێوەنییە و كار و كرداری كەسەكان دەگێڕێتەوە، نەك وەكو كەسێكی بەشدار لە ڕوداوەكە، بەڵكو وەكو كەسێكی چاودێر و ئاگاداری هەست و ناخی كەسەكانی تر ڕوداوەكان دەگێڕێتەوە.

2. گێڕانەوەی خودی:

هەندێ لە نمونەكانی شێوازی گێڕانەوەی خودی لە دەقی (كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە)ی پاكیزە ڕەفیق حلمی:

((... هاوسەریم لەگەڵ یەكێكدا گرت كە زۆر جیاواز بوو لە نەژادی من و زۆر دوور بوو لە بیروباوەڕی من ئەو هەڵە پەردەیەكی تاریكی هێنا بەسەر ژیانمدا هەمووی ئاڵۆزاند و تێكدا))[*].

لە نمونەیەكی تردا:

((من لە عمارە زمانم پڕا و لەوێ لەگەڵ ئافرەتێكی معێدی كە ئیشی بۆ ئەكردین فێری عەرەبی بوم...))[*].

((... یەكەم جاربوو لە ژیانمدا شەوێك ڕابوێرم لەگەڵ كۆمەڵێك كچی عەرەب كە لە هەموو شتێكدا جیاواز بووم لەگەڵیان. ئەوشەوە خەوم لێنەكەوت هەتا بەیانی...))[*].

لەخوێندنەوەی ئەم نمونانەی پێشودا بۆمان دەردەكەوێ كە گێڕەرەوە یەكێكە لە كەسایەتییەكانی ناو ڕوداوەكان و لە بارەی ژیانی خۆیەوە قسەدەكا، چونكە لەكاتی گێڕانەوەكەدا گێڕەرەوە بە ڕاناوی قسەكەری من ڕوداوەكان دەگێڕێتەوە و بەشێوەی دیالۆگێكی ناڕاستەوخۆ ڕوی ئاخاوتنی لە خوێنەرە و بەبێ چاوەڕێكردنی وەڵامدانەوەیەك ڕوداوەكانی ژیانی تایبەتی خۆی دەگێڕێتەوە.

لەكاتی تێكەڵكردنی هەردو شێوازی گێڕانەوەی خودی و بابەتی، گێڕەرەوەكە ڕوداوێك دەگێڕێتەوە كە هەردو شێواز دەگرێتەوە، سەرەتا بە ڕاناوی (من)ی قسەكەر باسی خۆی دەكا و لەهەمان ڕوداودا بابەتیانە باسی كەسانی تر دەكا، كە بەشدارە لە ڕوداوەكە و ڕۆڵی هەیە لە ڕەوتی كرداری گێڕانەوەكە و بەیەكەوە و یەكتر تەواو دەكەن.

بۆنمونە:

((خۆشترین كاتی ژیانی ئەوساڵەم بەیانیان بوو كە لەگەڵ باوكم زو هەڵ ئەستام و تاقمی تەراشەكەیم بۆ دائەنا، تاقمێكی زۆر پاك و تەمیز بەدەستی خۆی هەموو ڕۆژێك پاش تەراش پارچە پارچە ئەی شوشت و ئەی سڕی بە خاولیەكی بچوك و جوان لە سندوقێكی تایبەتی دای ئەنا...))[*].

---

[*] پاكیزە ڕەفیق حلمی، كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە، ل8.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل25.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل119.

لە نمونەیەکی تردا دەڵێ:

((... فەریدە زۆر هار و هاج بوو، بە گاڵتە دەنکێ شخاتەی داگیرساند و نای بە قۆڵی منەوە و سوتاندی من زۆر هێمن و لەسەرخۆ بووم هیچ دەنگم نەکرد و شکاتم لێ نەکرد لای باوکی..)) [*].

((... کە سەیرم کرد ناو چەوانی گرژکرد هەندێك ڕاوەستا، من لە دڵی خۆما وتم ئێستە یەکێك لە حەرەسەکانی بانگ ئەکا بمگرێ و بمبەنە حەبسخانە و خوا ئەزانێ چیم لێ ئەکەن...))[*].

ڕوداو:

ڕوداو وەکو یەکێك لە ڕەگەزەکان بەشداری لە پێکهاتەی دەقی گێڕانەوەییدا دەکا. لە دەقی ژیاننامەی خودیدا ڕوداو بریتییە لە کۆمەڵێك ڕوداوی ڕاستەقینەی ژیانی نوسەر، کە لەکاتی ڕابوردودا ڕویانداوە. (پاکیزە ڕەفیق حلمی) لە دەقی ژیاننامەکەیدا بەناوی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا ڕۆڵی کەسایەتی سەرەکی و گێڕەرەوە دەبینێ و هەستاوە بە گێڕانەوەی ڕوداو و بەسەرهاتەکانی ژیانی تایبەتی خۆی، کە لە پێشەکییەك و چوار بەش پێکهاتووە. لەم چواربەشەدا ڕوداوەکانی ژیانی خۆی قۆناغ لە دوای قۆناغدا تۆمارکردوە. هەرچی پێشەکییەکەیە وەك ڕونکردنەوە یان دەروازەیەکە بۆ چونە ناو ژیاننامەکەی، کە دانی بە چەند ڕوداو و زانیارییەکی گرنگ لە نهێنییەکانی ژیانی خۆی داناوە. واتە هەر لەسەرەتای دەقەکەیدا مێژو و ڕێکەوتی لە دایکبونی خۆی تۆمار نەکردوە هەروەك دەڵێ: ((بەم سەرەتایە دەستم کرد بە نوسینەوەی یاداشتەکانم واتە لە کلکەوە نەك لە سەرەوە چونکە ئەوەی باسم کرد پێوەندی بەم دوارۆژانەی ژیانمەوەیە بە پێویستم زانی باسی بکەم)) [*]. کۆتایی ژیاننامەکەش لە ڕووبەری لاپەڕەیەکدا بە چەند ڕوداوێك کۆتایی پێدێنێ. یەکێك لەوانە ڕوداوێکی دڵتەزێنە ئەویش مردنی شەوقی برای بووە، بەهۆی پێکدادانی ئۆتۆمبێلەوە مردوە و زۆر کاریگەری لەسەری کردوە. دواتر گەڕاوەتەوە ئەردەن و ئیستیقالەی لە زانستگاکانی ئەوێ داوە و گەڕاوەتەوە بەغدا و دواتر لەسەر داوای خۆی هاتووەتە زانستگای سەلاحەدین لە هەولێر و لە 1990دا خانەنشین کراوە، دواتر دەستی کردوە بە نوسینی ئەم دەقە و چووەتە ئەمەریکا تا کاتی تەواوبونی لە ساڵی 2000دا.

پاکیزە مێژوی لەدایکبونی خۆی بە ڕوداوێکی مێژویی و ناخۆشی گەلی کورددا بەستۆتەوە، کەوا هەر لەو ڕۆژەوەی هاتووەتە ئەم دونیایە دوچاری ناخۆشی و دەردەسەری بووە. هەروەك دەڵێ: ((ناوەڕۆکی سەرگوزەشتەی ژیانم کە زۆر دوور و درێژ و تاڵ و تاریکە لە ڕۆژی لەدایکبونەوە هەتا ئێستە. لە ڕاستیدا هەر

---

[*] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل 47.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل38.

[*] سەرچاوەوی پێشو، ل245.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل15.

لەدایكبونەكەم تراجیدیایەكی سەیرە، من لە سورداش لەدایكبووم كە ناحیەیەكی شاری سلێمانییە .. لەئەشكەوتەكەی سورداش. ئەمە كارەساتێكی مێژووییە لە ژیانی من و كوردا... لەو ڕۆژەدا شاری سلێمانی بۆمباران كرا لەلایەن فڕۆكەی جەنگی بەریتانیا كە كوردستان بەشێك بوو لە میراتەكەی پاش ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بەر ئینگلیز كەوت پاش جەنگی یەكەمی جیهانی))[1].

سەبارەت بە مێژوی لەدایكبونی دەڵێ: ((باسی لەدایكبونی منی كردووە كە لەساڵی 1924دا بوم...))[2]. لێرەدا مەبەستی باوكییەتی كە ئەو مێژوەی تۆماركردوە.

نوسەر كچی (ڕەفیق حلمی)یە ئەویش كەسایەتییەكی ناودار و ڕۆشنبیر و كورد پەروەر بووەو ڕۆڵی خۆی هەبوە لە كێشەی سیاسی كورد و لەگەڵ شێخ مەحمود بووە، هەردەم هەوڵی داوە بۆ سەربەخۆیی كورد و كوردستان، بۆیە حكومەتی ئەوكاتە بەهیچ شێوەیەك نەیهێشتوە بەئارامی بژی هەردەم لەشوێنێك بۆ شوێنێكی تر گواستراوەتەوە و نەفی كراوە. توشی زۆر ڕوداو هاتوە لە ژیانیدا.

پاكیزە وەكو كچە كوردێكی خوێندەوار و ڕۆشنبیر گەلێ شوێنی كردوە و ڕوداو و بەسەرهاتی هاتووەتە ڕێگا. لەم دەقەیدا پوختەی ڕوداوەكانی ژیانی خۆی پێشكەشدەكا، كە هەندێ لەو ڕوداوانە كاریگەری لەسەری هەبوە و بونەتە هۆی گۆڕینی ڕێچكەی ژیانی و فێری ژیانێكی تری كردوە جیا لە ژیانی پێشوی. بۆنمونە كاتێ لە خێزانەكەی خۆی جیادەبێتەوە و لە ساڵی 1944 بۆ خوێندن دەچێتە بەغدا و دەڵێ: ((... كە چوومە (دار المعلمین العالیة) تاقیكردنەوەیەكی تازە بەسەر ژیانمدا هات و گۆڕانێكی تەواو... هەرچەند ساڵێك لەوە و پێش من دوور كەوتبوومەوە لە ماڵی باوكم و فێری ژیانی تایبەتی و بە تەنیا بوو بووم بەڵام ئەو ساڵە تەواو هەستم كرد بەسەربەخۆیی و تەنیایی چونكە چومە كۆمەڵێك كچ و كوڕ لەتەمەنی خۆم و هەندێكیشیان كورد چونكە قوتابییەكان لە هەموو شارەكانی عیراقەوە هاتبوون بۆ پلەی یەكەمی خوێندنی باڵا...))[3].

لەكاتی خوێندنەوەی ئەم دەقەدا تێبینی ئەوە دەكەین. بەشێكی ڕوداوەكانی ئەو ڕوداوە گرنگانەن كە لەسەدەی ڕابوردودا ڕوبەڕوی گەلی كورد بوونەتەوە، كە زۆربەیان گێڕانەوەی ڕوداوی مێژویی گەورەن. گێڕەرەوە توانیویەتی ڕوداوە مێژووییەكانی سەردەمی خۆی بگێڕێتەوە وەكو كەسێكی بەشدار یاخود بینەر لە ئێش و ئازارەكانی میللەتی كورددا، هەروەكو دەگێڕێتەوە و دەڵێ: ((بەیانی شەشی ئەیلول بو.. باوكم زو هەستا دەمانچەكەی بەستە پشتی و دوو سێ چرپەی كرد بە گوێی دایكما، دایكم ڕەنگی زەرد هەڵگەڕا بەڵام ورتەی نەكرد... لەگەڵ تۆفیقی قەزاز و دوو ئەفەندی تر سواری ئۆتومبێلەكە بو لەگەڵیا و بەمنی وت خێرا

---

[1] پاكیزە ڕەفیق حلمی، كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە، ل15.

[2] سەرچاوەی پێشو، ل26.

[3] پاكیزە ڕەفیق حلمی، كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە ، ل143.

بچۆرە ژوورەوە و دەرگاکە داخە نەیەیتە دەرەوە... بجێ چووە بەر قاپی سەیری کرد خەلقەکە ڕائەکەن و لەبەر دەرکی سەراوەیەنەوە... ماڵی ئێمە دوور بو لەبەر دەرکی سەرا لەبەر ئەوە گوێمان لە تەقەو هۆڕ نەبو.. بەلاّم خەڵقەکە بەدەم ڕاکردنەوە ئەیان زریکاند و ئەیان وت ئەی هاوار سلێمانی وێران بوو.. قڕی تێکەوت و کەس نەما... حکومەت خەڵقی قەلاّ چۆکرد. داییننە بەر تۆپ و تفەنگ...))[*]. پاکیزە کارەساتە مێژوییەکەی بەردەرکی سەرای سلێمانی دەگێڕێتەوە کە لە ڕێکەوتی 6/9/ 1930دا کوردەکان ڕاپەڕیبون دژی حکومەتی ئینگلیز.

لە گێڕانەوەی ڕوداوێکی تردا دەڵێ: ((نامەکەم پەسەندکرا لە زانستگای بەغدا و بڕیاردرا کە تەعین بکرێم لە زانستگا، بەشی زمانی عەرەبی بەلاّم لەو کاتەدا ڕۆشنبیرانی کورد داوایان کردبو بەشی زمانی کوردی بکرێتەوە و منیان پەسەندکرد بە دامەزراندنی ئەو بەشە لە 13 تەموزی 1958 منی دامەزراند و لە 14 تەموزی 1958 شۆڕشی کەریم قاسم ڕویدا و دوای کوشتنی مەلیك فەیسەڵی دووەم و هەمو خێزانەکەی حاڵ و ئەحواڵی عیراق بەتایبەتی شاری بەغدا زۆر ئاڵۆز بو ئاژاوەی کەوتە شارەکەوە و ئەمن و ئاسایش نەما لەبەرئەوە بڕیارماندا من و باوکی مەی هەوڵبدەین بگەڕێنەوە قاهرە...))[*].

کاتێ سەیری ناونیشانی دەقی ژیاننامەکە دەکەین کە بە ناونیشانی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)یە خۆی لە خۆیدا دەلالەت لە بونی بەسەرهات و ڕوداوی ناخۆش و جەرگ بڕ و ژیانێکی پڕ لە هەوراز و نشێو و دەردەسەری و کاولکاری دەکا. هەروەها لە هەندێ شوێنی ژیاننامەکەیدا، لە ژیاننامەکەی خۆی دوردەکەوێتەوە و باسی کێشەکانی گەلی کورد یاخود باسی ژیان و ڕۆڵی کەسایەتی ناودار یان دەوروبەری دەکا. وەکو (ڕەفیق حلمی و شێخ مەحمود و پیرەمێردی شاعیر و مەلا مستەفا) هەروەك لە لاپەڕە(147 – 174)ی ئەم دەقە بەرچاو دەکەوێ.

هەمو دەقێکی ئەدەبی مەبەستێکی هەیە و دەبێتە پاڵنەر بۆ نوسینەوەی کە ئەمەش لە میانەی ڕوداوەکاندا ئاشکرا دەبێ. کاتێ گێڕەرەوە ڕوداوەکان دەگێڕێتەوە بە تەواو بونی دەقەکەش مەبەستەکە تەواو دەبێ و دەیگەینێتەخوێنەر. پاکیزە لە نوسینی ئەم ژیاننامەیەدا چەند زانیارییەکی گرنگ و نهێنی ژیانی تایبەتی خۆیمان بۆ دەدرکێنێ تا نەوەی دواڕۆژ هەمان هەڵە دوبارە نەکەنەوە کاتێ دەڵێ: ((... هاوسەریم لەگەڵ یەکێکدا گرت کە زۆر جیاواز بوو لە نەژادی من و زۆر دوور بوو لە بیروباوەڕی من ئەو هەڵە پەردەیەکی تاریکی هێنا بەسەر ژیانمدا و هەمووی ئاڵۆزاند و تێکدا...))[*]. نوسەر لێرەدا مەبەستی پەند وعیبرەت وەرگرتنە، هەروەها کاتێ باسی کێشەکانی گەلی کورد دەکا مەبەستی ئەوەیە کەوا نەوەی دواڕۆژ بە ڕاستییەکانی مێژوی گەلی کورد ئاشنا بکا.

---

[*] سەرچاوەی پێشو، ل30.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل204.

[*] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل8.

ژیانی پاکیزە وەکو ژیانی هەمو مرۆڤێکی تر چەندین ڕوداوی خۆش و ناخۆشی تیا بەدی دەکرێ.
یەکەم ڕوداوی ناخۆش کە لەسەرەتای ژیانیدا هەستی پێدەکرێ و کاریگەری لەسەری بەجێ هێشتبێ لە دوا ڕۆژدا، مردنی حافزەی خوشکی بوە بە نەخۆشی سورێژە کە دەڵێ: ((..ئەم کارەساتە سامناکەم یەشتا لەبیرە و قەت لەبیر ناچێتەوە.. یەکەم جاربوو بەرەنگاری مەرگ ببم))[بر□ير]. دیارە لەو کاتەدا کوردستان نەخۆشی سورێژەی تیا بڵاوبووەتەوە و دکتۆر و دەرمان کەم بووە، بۆیە زۆر منداڵ توشی ئەم نەخۆشییە هاتونەو کەمێکیان لێی ڕزگار بونە.
ڕوداوێکی تری دڵتەزێن مردنی گوزیدەی خوشکیەتی کە هەر بەهەمان نەخۆشی سورێژە مردوە و بەشێوەیەکی کاریگەر دەیگێڕێتەوە کاتێ دەڵێ: ((کە نیوەڕۆ هاتمەوە ... هێشتا نەگەیشتبوومە ماڵەوە لەسەر کۆڵانەکەوە گوێم لە قیژە و هاواری ژنان بوو... رام کرد وەك شێت کە گەیشتمە بەر دەرگاکەی خۆمان سەیرم کرد پیاوان لەناو داڵانەکەدا راوەستاون و باوکم لەناویانا بەکوڵ ئەگری... رام کرد بچمەسەرێ... لەوکاتەدا سەیرم کرد خاڵە مەحمود گوزیدەی بە باوەشەوەیە لە قالدرمەکان بەشێنەیی دێتەخوارێ ملی گوزیدە بەسەر قۆڵیەوە لاربۆتەوە و قژەزەرد و جوانەکەی بەسەر شانی خاڵە مەحمودەوە پەرش و بڵاو بووەتەوە... جانتام فرێ دا و خۆم دا بەئەرزا لە حەوشەکەدا دەسم کرد بە هاوار و گریان... کە ئیتر ئاگام لەخۆم نەما... کە چاوم کردەوە شەو بوو...))[تر□ير]. مردنی ئەو دوخوشکەی بووەتە هاندەرێك بۆ پاکیزە بۆئەوەی لە دوارۆژدا حەزبکا ببێتە پزیشکی مندالآن هەروەکو خۆی دەڵێ: ((من هەر لە منداڵییەوە خۆم ئامادەکردبوو بۆ خوێندنی زانیاری پزیشکی مندالآن، پاش ئەوەی مەرگی دوو خوشکە نازدار و جوانە بچکۆڵەکانم بە چاوی خۆم دی و زانیم کە نەفامی و نەزانین بەگشتی دەردی کوشندەی کوردە...))[ير□ير]. بەڵام ئەم ئاواتەی نەهاتۆتە دی لەبەرئەوەی ئیمتیحانی بەکالۆریای بەشی ئەدەبی داوەتەوە چونکە (دار المعلمات) بەشی علمی نەبووە، بۆیە نەیتوانیوە و بۆی نەرەخساوە کە بچێتە بەشی زانستی و ببێتە پزیشکی مندالآن و ئاواتەکەی بێتەدی.
گێڕەرەوە لە ژیانیدا زۆر ڕوداوی ناخۆشی بەچاوی خۆی بینیوە. لەسەرەتای ژیانیدا توشی کەم دەرامەتی و نەفیکردن و گوێزانەوە بووە بۆ زۆربەی شارەکانی عێراق هاوکات لەگەڵ کاریگەری شەڕوشۆڕ بەسەریانەوە. دواتر پاش شوکردنی بەدەستی ئەو ژیانە ناخۆشە دەناڵێنێ کە لەگەڵ پیاوەکەی بەسەری بردوە. زۆر پەشیمانە لەو هاوسەرگیریەدا، بەدەردەسەری منداڵەکانی بەخێو دەکا و دواتر لێك جیادەبنەوە. لەهەمان کاتدا کۆڵی نەداوە و بەردەوامی بەخوێندنی دەدا تا گەیشتووەتە پلەی پرۆفیسۆر لە زانستی زماندا. لەزۆر شوێندا خوێندویەتی و لەچەند زانستگایەکیش وانەی گوتووەتەوە کە ئەمەش مایەی

(بر□ير) سەرچاوەی پێشو، ل18.

(تر□ير) پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل61.

(ير□ير) سەرچاوەی پێشو، ل144.

سەربڵندیە بۆ میللەتی کورد، ئافرەتێکی کورد لەو کاتەدا کە خەڵك زۆربەی نەخوێندەوار بون، ئەو چووەتە وڵاتانی دەرەوە و خوێندنی باڵای تەواوکردوە و بڕوانامەی بەرزی بە دەست هێناوە.

سەبارەت بە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانی تایبەتی خۆی توانیویەتی بەشێوەیەکی ڕێك و ورد و کاریگەر بیانگێڕێتەوە، وەك ئەوەی ڕوداوەکانی لەکاتی خۆیدا تۆمارکرابن، بۆیە گێرەڕەوە وەکو کەسێکی ئامادەبو بەشداره لە ڕوداوەکان و بەڕاناوی قسەکەری (من) ڕوداوەکان بەشێوەیەکی سەرنجڕاکێش دەگێڕێتەوە.

کەسایەتی:

لە هەمو دەقێکی ئەدەبیدا، کەسایەتی ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێ بۆ بەڕێوەچونی ڕوداوەکان. بەواتایەکی تر کەسایەتی بە سەرچاوەی ڕوداوەکان دادەنرێ لە دەقی گێڕانەوەییدا. کەسایەتی پاکیزە ڕەفیق حلمی لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا وەك هەر تاکێکی تری کوردی ئەو سەردەمە لەدایکبوی کاتی شەڕوئاژاوە و داگیرکاری و کاولکردنی دێهاتەکانی کوردستان بووە، بەڵام وەك ئافرەتێکی کورد توانیویەتی ڕۆڵی خۆی ببینێ لەبەرەو پێشەوەچونی بیری تاکی کورد و هەوڵیدا بۆ گەیشتن بە ئافرەتانی تری جیهان لەلایەن پلەی ڕۆشنبیری و هزر و تێگەیشتنیان بۆ جیهان.

ژیاننا مەی خودی وەك هونەرێکی ئەدەبی یەکێك لە مەرجەکانی نوسینی ئەوەیە پێویستە نوسەر بەخۆی ڕوداوەکانی ژیانی بگێڕێتەوە. ئەوکاتە هاوتایی لەنێوان (گێڕەرەوە و نوسەر و کەسایەتی سەرەکی)دا جێ بەجێ دەبێ. ئەمەش لە چەند ڕێگەیەکەوە بۆمان ئاشکرا دەبێ ئەوانیش (گێڕانەوەی ڕوداوەکانە بە ڕاناوی کەسی یەکەم و ناوی نوسەر هەمان ناوی کەسایەتی سەرەکی ناو دەقەکە بێ و وێنەی کەسایەتییەکە لەسەر بەرگ و ناو کتێبەکەدا هەبێ یاخود لە پێشەکیدا ئاماژەی بۆ کرابێ و هەندێ جاریش ناونیشانی ژیاننامەکە ئاماژەیە بۆ ناوەڕۆکی دەقەکە).

لەدەقی ژیاننامەکەی (پاکیزە)دا ئەو خاڵانەی سەرەوە بەشێوەیەکی ڕون و ئاشکرا بەرچاومان دەکەوێ. گێڕەرەوە هەر لەسەرەتا تاکۆتایی ژیاننامەکە ڕوداوەکانی ژیانی خۆی بە ڕاناوی کەسی یەکەم دەگێڕێتەوە. بۆنمونە کە دەڵێ:

1- ((... منیش لەگەڵ بجیم چوم بۆ مەکتەبی زەهرا و لەوێ بجی بە تورکی قسەی لەگەڵ زەهرا خان کرد، ئەویش زۆری پێ خۆش بو کە من کچی رەفیق حلمی بوم...))

2. ((وەك وتم من هەر لە منالییەوە ئارەزووی خوێندنی زانستی پزیشکی منالأنم ئەکرد)) .

3ـ ((من لەو سەردەمەدا واتە یەشتا لە دار المعلمین العالیة بوم دەسم کرد بو بەنوسین بەکوردی و عەرەبی))

4- ((من پاکیزەی ڕەفیق حلمی چۆن بچمە ڕیزی ئەو هەموو سەر زلانە))[*].

لەهەندێ شوێنی تردا کاتێك ڕوداوێك دەگێڕێتەوە و خۆی لەگەڵ کۆمەڵە خەڵکێکی تردا بەشدارن بە ڕاناوی کەسی یەکەمی کۆ دەیگێڕێتەوە. بۆنمونە:

((لەبەرئەوەی ئێمە کە چوینە بەغدا، هەستمان کرد بەو جیاوازیە بێ هاوتایەی لەبەینی ژیانمان لە سلێمانی و ناو جەرگی کورستان و بەینی ژیان لە بەغدا کە ئێستە بە شارێکی گەورەی عەرەب دادەنرێ))[*].

((کۆتای ساڵی 1935 و سەرەتای ساڵی 1936... باوکم دیسانەوە ئاوارە بو بۆ بەسرا و ئێمە بەو زستانەی سەهۆڵ بەندانە وەك بێچوی چۆلەکەی بێ پەڕوباڵ ماینەوە بە دیار دایکمەوە))[*].

لەم نمونانەی سەرەوەدا ڕاناو و جێناوی کەسی یەکەم زۆر بە ڕونی بەدەقەکانەوە دیارە.

لەکاتی خوێندنەوەی ژیاننامەکەدا تێبینی ئەوە دەکەین کە ناوی نوسەر هەمان ناوی کەسایەتی سەرەکی ناو دەقەکەیە و چەندین جار ناوی پاکیزە هاتوە و بەچەند شێوەیەك نوسراوە ئەوانیش (پاکیزە، پاکز، پەزە) کە هەمویان مەبەسیان (پاکیزە ڕەفیق حلمی)یە کە نوسەر و گێڕەرەوەی ڕوداوەکانە. بۆنمونە:

((باوکت... کە ڕۆیشت وتی جمیلە ئەگەر کچت بو ناوی بنێ پاکیزە! بۆیە ناوم نایت پاکیزە))[*].

((نەنە کە دەسی کرد بە گرفانیا و روی کردە من و وتی وەرە پەزە گیان بزانە کاکە گونە چی بۆ هێناوی کەسەیرم کرد هەنارێکی زلی بەدەستەوە بو بۆی ڕاگرتم))[*].

((... باوکم لە فرۆکەخانە زۆر بە ماتیەوە دەسی کردە ملم وتی پاکز، ئەمجارە ئیتر نامبینییەوە))[*].

لەگەڵ ئەمانەشدا وێنەی کەسایەتی سەرەکی و کورتەی ژیاننامەکەی لەسەر بەرگی کتێبەکەیدا هەیە و لەگەڵ وێنەی چەند کەسانێك کە ڕۆڵ و کاریگەریان هەبوە و کەسانی ناسراوی ناو میللەتی کوردن، لە کۆتایی کتێبەکە بەرچاو دەکەوێ. ئەمەش وەکو بەڵگەیەکە بۆ زیاتر دڵنیابون و هاتنە دی مەرجی ڕاستگۆیی و درکاندنی هەقیقەتی ڕوداوەکان.

سەرباری ئەمانەش نوسەر لە پێشەکیدا ئاماژەی بەوە کردوە کە یاداشتەکانی خۆی دەنوسێتەوە و دەڵێ: ((زۆرم بیر لەوە کردەوە ئەم یاداشتە بەچ زمانێك بنوسمەوە))[*].

---

[*] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل42، 145، 188، 259.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل112.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل65-66

[*] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل16.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل28.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل222.

هەروەك ئاشكرایە دەقی ژیاننامە ڕوداوێكی ڕاستەقینە دەگێڕێتەوە كە لە ڕابوردودا ڕویداوە، بەمەش ئەو ڕەگەزانەی لە بنیات و پێكهاتەی دەقەكە بەشدارن دەبێ ڕاستەقینەبن. دەقی ژیاننامەی (پاكیزە) كۆمەڵێك كەسایەتی ڕاستەقینە لەخۆ دەگرێ، هەندێكیان ڕۆڵی سەرەكی دەبینن و كاریگەرییان لەسەر دروستبونی كەسایەتی هەبووە و هەندێكیان ڕۆڵی لاوەكی دەگێڕن، ناوهێنان و باسكردنیان لە چەند هەڵوێستێك تێناپەرێ. بەشێك لەو كەسایەتییانە هەر لەسەرەتای ژیانییەوە كاریگەرییان لەسەر هەبووە، یەكێك لەوانە نزیكترین كەسیەتی ئەویش (ڕەفیق حلمی) باوكی بووە، كەسایەتییەكی ڕۆشنبیر و كوردپەروەر و سیاسی بووە، كاریگەری تەنها لەسەر پاكیزە نەبووە، بەڵكو كاریگەری لەسەر زۆر كەسانی تر هەبوە، بەتایبەتی قوتابییەكانی بیری ئازادی و سەربەخۆیی لە دڵ و مێشكیان دەڕواند و بە مامۆستای خۆیان دادەنا. لەم بارەیەوە پاكیزە دەڵێ: ((بەڕاستی رەفیق حلمی یەكەم مامۆستای بەنرخ و بەڕێزم بوو لە ژیاندا و چاوی كردمەوە بەرامبەر گەلێ ڕاستی كە بەبێ ئەو بۆم نەئەدۆزرایەوە.. كوردایەتی یەكەم دەرس و بەنرخترین دەرس بو لە ژیانمدا كە ئەو پێ ی وتم! ئەو خۆمی پێناسیم... رەفیق حلمی فێری كردم مێژو بپشكنم، زمان لێ بكۆڵمەوە.. شیعر و ئەدەب و فۆلكلۆری كوردی شی بكەمەوە.. فێری فەلسەفەی كوردایەتی كردم...))[بربوسم].

پیرەمێردی شاعیر و كوردپەروەر بە دووەم مرۆڤ دادەنێ كاتێ دەڵێ: ((بەراستی (پیرەمێرد) بەلای منەوە دووهەم مامۆستام بو دوای باوكم كە بیروباوەڕم بەرامبەر بە هەموو دونیا و ژیاندا پشكوت و بزوا))[تربوسم]. بەهەمان شێوە (بابەگەورە) كە باوكی دایكی بو، لەگەڵ (خالە قالە)ی پورزای دایكی ڕۆڵیان هەبوە لە ژیانی نوسەردا.

كەسایەتییەكی تر وەك (حەبسە خانی نەقیب) كە ئامۆزای شێخ مەحمود و خێزانی قادری برای بو، لەتەمەنی هەرزەكاری و گەنجیدا زۆر كاریگەری لەسەری هەبو، كە دەڵێ: ((حەبسەخانی نەقیب زۆری كاركردە بیروباوەڕم بەرامبەر كورد و ئافرەتی كورد...))[یربوسم].

ئەمانە هەمو كەسایەتی كوردبون، بەڵام یەكێك لەو كەسایەتییە بیانییانەی كە لە ماوەی خوێندی پلەی ماستەریدا ناسیویەتی و زۆر كاریگەری لە بیروباوەڕی كردوە پرۆفیسۆر (فرای)بو لە بارەیەوە دەڵێ: ((... بەڕاستی پرۆفییسۆر فرای بۆمن ڕابەرێكی بێ هاوتابو منی دروست كردو لە كچێكی گەنجی نەتەوەیەكی داماوەوە كردمی بە پشۆكەیەك ئاگری بەكڵپە بۆ دۆزینەوەی ڕاستی زانست و ئێستەش خۆم بە

[یر□□] سەرچاوەی پێشو، ل8.

[بربوسم] پاكیزە ڕەفیق حلمی، كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە، ل74– 75 .

[تربوسم] سەرچاوەی پێشو، ل79.

[یربوسم] سەرچاوەی پێشو، ل89.

بـەختیار دەزانم کـە ئـەو بلیمەتـە دەسـتی گـرتم و چـاوی کردمـەوە لـە جیهـانی زانسـتدا و کردمـی بـە مامۆستا))[سمبوسم].

جگە لەمانـەی سـەرەوە نـاوی چـەندین کەسایەتی تـر دێنێ وەك (دایکـ، پـوری، خوشـك و براکـانی، ئەوکەسـانەی لـە ماڵیانبونـە، کچـەکانی، پیاوەکـەی، ...) کـە ڕۆڵیـان هـەبوە و لـە گێڕانـەوەی ڕوداوەکانـدا بەشداری دەکەن.

پاکیزە لە ژیانیدا بەهۆی خوێندن زۆر شوێن گەڕاوە و توشی جۆرەها تاقیکردنـەوە بـووە لـە ژیانیـدا. وەکو یەکەم کچە کورد توانیویـەتی سـەربەخۆبێ و بچێتە دەرەوەی وڵات بخـوێنێ و پلـەی بـەرزی زانسـتی بەدەست بهێنێ و ئاشـنایەتی لەگـەڵ چـەندین کەسـایەتی پەیـداکردوە و زۆریـان یارمـەتی داوە. لـەوماوەی ژیانیدا هەستی بە غەریبی و دورە وڵاتی و دوری لەکەس و کاری کردوە. توشی چەند هەڵوێسـتێکی نـاخۆش هاتوە، لەگەڵ کەسانی خراپ، بەڵام وەکو کچە کوردێکی بوێر و چاونەترس توانیویەتی بەرگری لەخۆی بکا. یەکێك لەو هەڵوێستانە ئەوکاتەی کە چووەتە بەشی ناوخۆیی کچـان لـە بەغـدا دەڵـێ: ((خـۆم دیـم بەچاوی خۆم کە لەساڵی 1942دا لە دار المعلمات ئیبتیدایی بوم و لە داخلی ئـەژیام جـوت جـوت کچـە عەرەبـەکانم ئەدی ئەچونە ناو جێگە و بێشەرم پێکەوە ئەنوستن))[شمبوسم]. هەروەها لە هەڵوێستێکی تـردا ئەوکاتـەی بـەرەو ئەمەریکا بە پاپۆر سەفەری کردوە بۆ تەواو کردنی پلەی ماستەر. شەوێکیان زۆر سەری گێـژ دەبـێ و بـاری تەندروسـتی بـاش نـابێ، ناچـاردەبێ داوای یارمـەتی بکـا، دەگێڕێتـەوە و دەڵـێ: ((... زەنگەکـەم لێـدا ... بۆیەکی پاپۆرەکە هات پێم وت.. گێژم بوم و دڵم تێکـەڵ دێـت وتـی ئەچـم دکتـۆرت بـۆ بـانگ ئەکـەم. کـە دکتۆرەکە هات کابرایـەکی یۆنـانی بـو.. دیـاربو سـەرخۆش بـو.. یەکسـەر هاتـە پێشـەوە و دەسـی بـرد بـۆ یەخەم.. منیش هەتا توانیم پاڵێکم پێوەنـا و پـێم وت.. یەڵلـە بـڕۆ دەرەوە.چـاك بـو کـابرا خێـرا ڕای کـردە دەرێ منیش دەرگاکەم داخست وئیتر داوای دکتۆرم نەکردەوە))[لهبوسم].

بـەڵام ئەوکەسـەی کـە لەژیانیـدا زۆر ئـازاری داوە و وەك برینێـك بـووە لـە ژیانیـدا و لێـی پەشـیمانە، هاوسـەرەکەیەتی بـەناوی (فـؤاد الـراوی) کـە لـەبیروباوڕ و نـەژاد وزمـان و خـاك لێـی جیـاواز بـووە ئـەم هاوسەرگیرییەی بە یەکێك لە هەڵەکانی ژیانی تایبەتی خۆی دادەنێ، ئامۆژگاری نەوەکانی دوای خۆی دەکا، بۆئەوەی پەند و عیبرەت لەو ئەزمونەی ژیانی وەربگرن. لەوانەیە یەکێك بێ لەو پاڵنەرانەی کە بووەتە هـۆی نوسینی ئەم ژیاننامەیەی، هەروەك لە کۆتاییدا دەڵـێ: ((... ئـەبێ زۆر بـەوردی و دانـایی بـیر لـە هاوسـەری بکەنەوە و هاوسەریان بە دانایی هەڵبـژێرن. چـونکە ئـەبێ جیـاوازی نـەژاد و خـاك و زمـان و بیروبـاوەڕ لێـك

[سمبوسم] سەرچاوەی پێشو، ل195.

[بوسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل45.

[لهبوسم] سەرچاوەی پێشو، ل192.

بدەنەوە... دیسانەوە ئەبێ بزانن کە هاوسەری هەر تەنها لە بەینی دووکەسدا سەرکەوتو نییە بەبێ ئەوەی نزیکییەك لە بەینی خێزانی هەردولا نەبێ))(بیسم).

لەکاتی گێڕانەوەی ڕوداوەکانیدا دەتوانین سیفاتی تایبەتی کەسایەتی پاکیزە بزانین، کە لە دو لایەنەوە خۆی دەبینێتەوە:

1- **کەسایەتییەکی ڕۆشنبیر:** پاکیزە لەبەشە سەرەتاکانی ئەم ژیاننامەیەدا لە قۆناغی پێکهاتن و دروستبونی کەسایەتی بو لەڕوی ڕۆشنبیرییەوە. هەرچی لە بەشەکانی ترە پێکهاتنی ئەم کەسایەتییە توانیویەتی بگاتە پێگەیەکی ڕۆشنبیری بەرز و هەمو قۆناغەکانی خوێندنی بالا ببڕێ و لە سالی 1976دا ببێتە پرۆفیسۆر لە زانستی زماندا.

2- **کەسایەتییەکی سیاسی:** هەروەك لە دەقەکەدا دیارە هەر لەسەرەتای ژیانیدا باوکی فێری کوردایەتی کردوە و ئاشنایەتی لەگەڵ زۆر لە پیاوانی سیاسی و بنەماڵەکانیانەوە هەبوە هەروەك خۆی دەڵێ:((پەیوەندییم لەگەڵ مەلا مستەفا کردوە و لەنزیکەوە ناسیومە هەروەها پەیوەندییم لەگەڵ پارتی دیموکراتی کوردستان کردوە، هەرچەندە نەبوم بەئەندام))(بیسم). ئەم یاداشتەشی پێشکەش بەسێ مرۆڤی ناودارو کوردپەروەر کردوە کە هەردەم هەوڵیان داوە بۆ ڕۆشن کردنەوەی ڕێگەی ئازادی بۆ میللەتی کورد، ئەوانیش (پیرەمێرد، ڕەفیق حلمی، مەلا مستەفا) بون.

پاکیزە وەك ئافرەتێکی کورد ڕۆلی خۆی بینیوە لەبواری ڕۆشنبیری و سیاسی و کۆمەلایەتییەوە و بەدەست پێشخەر دادەنرێ لەنێو ئافرەتانی کورددا. زۆر یارمەتی تاکی کوردی داوە و هەولی داوە بگەنە ئاستی میللەتانی تر، خاوەن پلەوپایەی بەرز بووە، بەکەسایەتییەکی ڕاستگۆ و دادپەروەر ناسراوە و چاوپۆشی لەهیچ شتێکی ناڕەوا نەکردوە و بەڕونی و ڕاشکاوی هەلسوکەوتی لەگەڵ خەلکانی دەوروبەری کردوە.

کات :

پاکیزە لەژیاننامەکەیدا گەلێ ڕوداوی تایبەتی و ڕوداوی مێژوی گێراوەتەوە کە ئەمەش پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی هەیە بەڕەگەزی کات، چونکە بونی ڕوداو لەدەقدا، دو کات لەخۆ دەگرێ، یەکێکییان کاتی ڕودانی ڕوداوە و ئەویتریان کاتی گێڕانەوەیەتی، ئەم کاتانەش لەکاتی دوبارە گێڕانەوەیان لەناو دەقێکی ئەدەبیدا پێویستیان بەچەند تەکنیك هەیە بۆ ڕێکخستن و ڕیزکردنییان بەشێوەیەکی پوخت و گونجاو، هەرچەندە پاکیزە ویستویەتی کاتەکانی ژیانی بەڕیزبەندی کاتی (تسلسل زمنی) ڕیزبکا، هەروەك لە لاپەرە

(بیسم) سەرچاوەی پێشو، ل267.

(بیسم) پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل 7.

(7) دا خستویەتیە ڕو، بەڵام لەناوەڕۆکی دەقەکەیدا نەیتوانیوە ئەمە بپارێزێ، چونکە لەنوسینی دەقێکی ئەدەبی وەك ژیاننامە پێویستی و سروشتی ئەم جۆرە ئەدەبیە وای لێکردوە پەنا بۆ تەکنیکەکانی ڕێکخستنی کات ببات کە بەم شێوەیە خستوویەتەڕوو *:

أ- سروشتی کات: ئەمەش دەبێتە دو جۆری سەرەکی:

1- کاتی سروشتی:

پاکیزە لەدەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە) دا ئەم جۆرەی کاتی بە هەمو پێوەرەکانی بەکارهێناوە، بۆنمونە:

1- ((سالّی 1930 بەسەرداهات لەجانوورەی ئەم سالّە شەوقی برام لەدایك بو)).

2- ((...نزیك عەسربو لەدەرگایان دا ئێمە هەمو داخورپاین و بە پڕتاوە بجی رای کرد دەرگای کردەوە وامان زانی باوکم هاتەوە......)).

3- ((...من لەهاوینی سالّی 1948 بکالۆریۆسم وەرگرت لە دارالمعلمین العالیە)).

4- ((....گەیشتینە پێش مەرگەکان....ڕایان گرتین وپرسیان ئێمە کێین...دە دەقیقەی پێنەچو سەیرم کرد دو سێ ئۆتومبیلی موسەلەحە لەگردەکە هاتنە خوارەوە بەرەو ئێمە و مەلامستەفا خۆی وحمایەکەی بون هات بەپیرمەوە....))[تێبینی].

2- کاتی دەرونی:

ئەو جۆرەی کات پەیوەستە بەخودی مرۆڤ وپێوەرەکانی بریتین لە هەستەکانی مرۆڤ لەکاتەکانی خۆشی وناخۆشی و دلّتەنگی وبێزارییدا. لە ژیاننامەی پاکیزەدا پێوەرەکانی کاتی دەرونی بەپێی گۆڕانی باری دەرونی خۆی دەگۆڕێ بەم شێوەیە گوزارشتی لە کاتی دەرونی کردوە:

أ- کاتی خۆشی:

1- ((... بەڕاستی ئەو چەند مانگەی لە سورداش رامان بوارد خۆشترین رۆژی ژیانم بو جارێکی کە ئەو بەهەشتەم نەدیەوە)).

2- ((... خۆشترین سالّی مەکتەبی سەرەتاییم ئەو دوو سالّەی دوایی بوو کە لە پۆلی پێنج و شەشدا بووم و لە خانوە تازەکەی خۆماندا ژیاین)).

3- ((لە هاوینی 1937دا... پلەی یەکەمی ژیانم ژیاوترین کاتی ژیانم بوو و تائێستا یادی لە دلّ و دەرونما هەر ئەژی و ئەبزوێ)).

---

* لەم دەقەدا پشت بەم سەرچاوانە بەستراوە لەدابەشکردنی ڕەگەزی کاتدا:

1- سیزا قاسم، بناء الروایة، دراسة مقارنة فی ثلاثیة نجیب محفوظ، ط1، دار التنویر للطباعة والنشر، بیروت ـ لبنان، 1985 .

2- خلیل شکري هیاس، سیرةجبرا الذاتیة في البئر الاولي و شارع الامیرات، دمشق، منشورات اتحاد الکتاب العرب، 2001.

[تێبینی] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل27، 31، 181، 246.

4ـ ((دووساڵ و نیو لەو نامە خانەیەدا و لە زانستگای بزرگەدا بردە سەر وەك دوو ڕۆژ بەسەرچوونی و لەئەنجامدا بەیارمەتی ئەو مامۆستا بێ هاوتایە ماجستێرم وەرگرت))[نی‌بوسم].

ب ـ کاتی ناخۆشی:

1ـ ((ئەو چەند ڕۆژەی گوزیدە نەخۆشبو تیا من ئەوەندە خەفەتم خوارد و مەراقم کرد و ڕوم کردە ئاسمان لە خوا پاڕامەوە و گریام و زۆر هیلاك بووم)).

2ـ ((ئەو شەوە لە ژووری داخلیدا بە هەزار شەڕە شەق بردمە سەر... یەکەم شەو بوو بەتەنیا دوور لە دایکم و خوشك و براکانم دوورکەومەوە و لە شوێنێکی غەریبیدا)).

3ـ ((... هەستێکی دەروونی پەستی دایگرتبووم چونکە من بەتەمای ئەوە بووم ئەعدادی علمی تەواو بکەم و بچمە کولیجی پزیشکی... یاچوونە سۆربۆن لە پاریس))[برتوسم].

پاکیزە لە دەقی ژیاننامەکەیدا هەروەکو پێشتر ئاماژەی پێکراوە لە سەرەتاوە بەڕوداوێکی ناخۆش دەستی پێکردوە، ئەویش ئەو ڕوداوە مێژوییەی بەسەر گەلی کورد دا هاتبو کاتێ فڕۆکەی جەنگی بەریتانیا شاری سلێمانی بۆمباران کرد بو خەڵکەکە پەڕاگەندەی شاخ و ئەشکەوتەکان بون، لەو دەمەدا لەدایکبوە، واتە کاتی لەدایکبونی لە کاتێکی ناخۆشدا بووە، دواتر کۆتاییەکەی بە چەند ڕوداوێك دێنێ. یەکێك لەوانە ڕوداوی مردنی شەوقی برایەتی کە بە کاتێکی ناخۆش و باری دەرونی شلەژاودا تێپەڕیوە، بۆیە لە سەرتاسەری ئەم دەقەدا تێبینی ئەوە دەکرێ، کاتە خۆشەکانی ژیانی لەچاو کاتە ناخۆشەکان کەمترن و ماوەی کاتە خۆشەکان تەنها لەسەرەتای ژیانیدا بەرچاو دەکەوێ، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە وەکو ئافرەتێکی کوردپەروەر لەناو ئێش و ئازاری گەلەکەی ژیاوە و بێبەش نەبوە لە بەسەرهاتی ناخۆش و دەربەدەری. سەرەڕای ئەمەش لە ژیانی هاوسەریدا سەرکەوتو نەبوە و توشی گەلی هەڵوێستی ناخۆش هاتوە.

ب ـ تەکنیکی کات

1ـ ڕێکخستنی کات: ڕێکخستنی دەمکاتەکانی ناو دەقی ژیاننامەی (پاکیزە) لە ڕێگەی دو تەکنیکەوە ڕێکدەخرێن، ئەوانیش:

أـ وەبیرهێنانەوە (الاستذکار)

لەم دەقەدا چەندین جار ئەم تەکنیکە بەکارهاتوە، لەبەرئەوەی لەناو دەقی گێڕانەوەییدا واڕێکدەکەوێ کە چەندین ڕوداو لەیەك کاتدا ڕوبدەن و گێڕەرەوە لە توانای دا نابێ لە یەك کاتدا بیانخاتەڕو،

[بوسم] سەرچاوەی پێشو، ل33، 74، 105، 195.

[برتوسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل60، 118، 119.

بۆیە ئەو ڕوداو و بابەتانەی کە پێشتر ئاماژەی پێنەکرابێ، دواتر بەهۆی تەکنیکی دواخراو دەیانخاتەوە بیر و پێش چاو. پاکیزە کاتێ باسی هەر کەسایەتییەك دەکا، ڕێڕەوی گێڕانەوە ڕادەگرێ و پێناسەیەکی دەکا بۆ ئەوەی بە خوێنەری بناسێنێ. بۆنمونە کاتێ باسی یەکەم مامۆستای دەکا لە حوجرە بەناوی (مەلا ئامینە) دەڵێ: ((... یەشتا نەچو بومە مەکتەب بەڵام.. بۆ ماوەیەکی کەم چومە حوجرە.. بۆ قورئان خوێندن.. ئەو ڕۆژانە حوجرە هەبو کە کچ و کوڕ ئەچون فێری قورئانیان دەکردن! من بجی بردمیە حوجرەی مەلا ئامینە.. مەلا ئامینەش ئافرەتێکی کورد بو.. چاوی کوێر بو بو بە ئاوڵە دەم و چاوی ئاوڵە لێی دابو.. زۆر ناشیرین و ئێسك قورس بو هەر لەیەکەم ڕۆژەوە حەزم لە چارەی نەکرد))[ترتویم].

بەمجۆرە لەچەند شوێنێکی تردا لەکاتی گێڕانەوەی ژیاننامەی خۆی دەوەستێ و وەسفی چەندین کەسایەتی و شوێن و ڕوداوی مێژویی کە بەسەر گەلی کورددا هاتوە دەگێڕێتەوە و بە پێویستی دەزانێ خوێنەر ئاگاداری ئەم زانیاریانە بێ. هەروەك لە خستنەڕوی ڕەگەزی ڕوداو دا ئاماژەمان بەوە کرد کە پاکیزە سودی لە یاداشتەکانی باوکی وەرگرتوە بۆ تۆمارکردنی ڕوداوە مێژوییەکان و ڕەوشی ژیانی سیاسی سەردەمی دەسەڵاتی شێخ مەحمود و دوای ئەم دەسەڵاتەش دەگێڕێتەوە کە بە ئاشکرایی لە بەشی دوەمی دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا ڕونکراوەتەوە.

هەروەها چەندین کەسایەتیمان پێ دەناسێنێ، بۆنمونە کاتێ وەسفی (پیرەمێرد)ی شاعیرمان بۆ دەکا و دەڵێ: ((حاجی تۆفیقی کوڕی مەحمود ئاغای هەمزا ئاغا کە هەموو خێلی هەمزا ئاغای بەناوەوە ناسراوە واتە هەمزا ئاغای مەسرەف کە لەگەڵ بابانەکاندا پێکەوە ئەمارەتی بابانیان بەڕێوە بردووە... پیرەمێرد لەو کاتەدا کە من ناسیم لەتەمەندا نزیك پەنجا ساڵ بوو.. مەیلە و کورت بوو چوار شانە، ئەسمەرێکی خوێن گەرم بوو ڕیش و سەری ماش و برنج بوو... لە جل و بەرگدا هندێ پەڕ پوت بوو... زۆر بەتەن خۆی و دونیاوە نەبوو...)) [یرتویم].

لەشوێنێکی تردا گێرەڕەوە زۆر بە ئاشکرایی کاتی ئێستای ڕادەگرێ و دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆژانی پێشو و باسی گوزیدەی خوشکی دەکا و دەڵێ: ((ئیستا من کە شەست ساڵی تەواو بەسەر ئەو ڕۆژانە دا تێپەڕیوە یادی ئەو زستانە هاتەوە بیرم و گوزیدەی نازدار هاتەوە بەرچاوم لەو ساتەدا کە لە تەنیشتمەوە دانیشتبو لەسەر تەختە بچکۆلانەکەی هەلۆژەی پاك ئەکرد. ناو جەرگم ئاگری تێ بەربوو بەبێ ئاگا فرمێسکە گەرمەکانم هاتە خوارێ بەدەم و چاوما قەڵەمەکەمی وەستان! سورێژە عزرائیلی دووەمی منالان بوو لە کوردستاندا.. ساڵ نەبوو ماڵی منالێك دوانی نەقۆزێتەوە و جگەری دایك و باوکی نەسوتێنێ))[سمتویم]. لێرەدا

[ترتویم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل 17.

[یرتویم] سەرچاوەی پێشو، ل78.

[سمتویم] سەرچاوەی پێشو، ل55.

خوێنەر هەست بەتێکەڵکردنی دو کات دەکا (کاتی ئێستا و کاتی ڕابوردو) مەبەستیش لێرەدا ئەوەیە کە ڕوداوی ڕابوردو کاریگەری لەسەر ئێستای کردوە.

پاکیزە بە پێویستی زانیوە خوێنەران سود لە ئەزمونی ژیانی وەربگرن. بە تایبەتی لە هەڵبژاردنی هاوسەریاندا، بەدوای هەڵەی دڵ نەکەون و بیر و عەقل بکەنە ڕێبەری خۆیان، بۆیە لە چەندین شوێنی دەقەکە لەلاپەڕەکانی (8، 198، 210، 267)دا باسی پەشیمانی خۆی دەکا لەو هاوسەرگیریەدا و ئەم دوبارە و سێ بارەکردنەوەیەش بۆ ئەوەیە بەبیری خوێنەر بێنێتەوە.

ئەم نمونانە ولە چەندین نمونەی تردا ئەم تەکنیکە بەڕون و ئاشکرایی لەلایەن نوسەرەوە بەکارهاتوە و ئەرکەکانی خۆی بەجێهێناوە.

ب - پێشخراو (الاستباق)

هەروەك لە ناوەکەیدا دیارە، واتە گێڕەرەوە پێش ڕودانی ڕوداوێك بکەوێ و پێشبینی ڕودانی بکا لە داهاتودا، بەلاّم لەبارەی جێ بە جێ بون و هاتنە دی ئەم پێشبینییانە ئەوا لە داهاتودا ئاشکرا دەبێ. لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا لەو کاتەی کوردەکانی سلێمانی ڕاپەڕیبون لەبەر دەرکی سەرا لە دژی ئینگلیز، ڕەفیق حلمی بەیانییەکەی دەچێتە دەرەوە و دواتر ئینگلیز پەلاماری کوردەکان دەدەن و ژمارەیەکیان دەکوژرێن و ئەوانی تر دەستگیر دەکرێن. لەو کاتەدا هەمو ئەندامانی خێزانەکە شپرزە دەبن و دایکی پاکیزە پێشبینی ڕوداوی خراپ و ناخۆشی دەکا و دەڵێ: ((.. بەخوا تیا چوو.. ئیتر نایبینمەوە، لەو چاوەڕوانییەدا بون بەبێ هیچ سۆراغێکی رەفیق حلمی تا نزیك عەسر خەبەر دەدەن کەوا گیراوە))[شەستویەم].

نوسەر لەسەرەتای نوسینی بەشی دووەمی ژیاننامەکەیدا، لەوکاتەدا تەمەنی 75 ساڵ دەبێ، زۆر پیر و نەخۆش دەبێ، بەلاّم ئومێد دەکا ئەم بەرهەمەی تەواو بکا هەروەك دەڵێ: ((ئەمڕۆ یانزەی یانزەی ساڵی 1999یە من ئێستە لە فرزنوم لە ئەمریکا... بەتەمانەبووم بگەم چونکە بە تەواوی پەکم کەوتووە پیری و نەخۆشی و پەسنی لە دونیا و ژیان لەکەڵکی خستوم ئومێد ئەکەم بگەم ئەم یاداشتە تەواو کەم و بە یادگاری بۆ ولاّت و ڕۆڵەی نەتەوەکەمی بەجێ بهێڵم خۆم بەناچار و نائومێد لە ولاّت بێ ئومێد بووم و بەتەمانیم بتوانم جارێکی کە بیبینمەوە باسی ئەمەش لە دواییدا دێت ئەگەر بگەم دەیکەم))[لەتویەم].

هەروەها پاکیزە سەبارەت بە کردنەوەی بەشی کوردی چووەتە سەردانی لێپرسراوی کار و باری خوێندنی بالاّ دکتۆر عبداللە سلوم السامرائی و مذکرەی پێشکەشکردوە ئەویش وتویەتی ئەو مذکرەیە سیاسییە، پاکیزەش بوێرانە وەلاّمی داوەتەوە کەوا وەکو دانپیانانێکە بە مافی ڕۆشنبیری و بونی گەلی کورد، بەلاّم لەوکاتە هەست بە توڕەبونی عبداللە سەلوم دەکا و پێشبینی دەکا و دەڵێ: ((... کە سەیرم

[تویم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل30ـ 31.

[لهتویم] سەرچاوەی پێشو، ل109.

کرد ناوچەوانی گرژ کرد هەندێك ڕاوەستا، من لە دڵی خۆما وتم ئێستە یەکێك لە حەرەسەکان بانگ ئەکا بمگرێ و بمبەنە حەبسخانە و خوا ئەزانێ چیم لێ ئەکەن...))(□تويم).

لەشوێنێکی تردا پێشبینی خۆی و باوکی یەکدەگرێ و ڕوداوەکە ڕودەدا، کە لە ڕێکەوتی 25/حوزەیران/1960 پاکیزە لەگەڵ مەی و باوکی مەی دەچێتەوە واشنتۆن، باوکی لە فرۆکەخانە دەستی لە ملی دەکا و دەڵێ ئەمجارە ئیتر نامبینییەوە، پاکیزەش زۆر دڵتەنگ دەبێ، بەڵام سەفەردەکا... لە مانگی ئابی هەمان ساڵدا پاکیزە خەون بە باوکییەوە دەبینێ و بە لێکدانەوەی خەونەکە پێشبینی ڕودانی ڕوداوێك دەکا، تەلەفۆن بۆ بەغدا دەکا و دواتر دەگەڕێتەوە بەغدا، لەوێدا دەزانی کە باوکی ئەمری خودای کردوە(بيتويم).

2ـ کات لە ڕوی خێرایی و سستییەوە:

أـ خێراکردنی کات: لە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانی (پاکیزە)دا نوسەر پێویستی بە تەکنیکی خێراکردنی کات دەبێ، لەبەرئەوەی تەواوی ماوەی ڕودانی ڕوداوەکانی ژیانێکی 76ساڵی بە هەمو وردەکارییەکانەوە ناکرێ لە کتێبێکی (267) لاپەڕەییدا بەرجەستە ببێ. بۆیە نوسەر پەنای بردووەتە بەر تەکنیکی خێراکردنی کات بە هەردو جۆرەکەیەوە، لە خوارەوە نمونە بۆ هەریەکەیان بەجیا دەخرێنەڕو:

1ـ کورتکردنەوە (التلخيص)

پاکیزە هەر لە لاپەڕەی یەکەمی ژیاننامەکەیدا ژیانی خۆی لەسەر بنچینەی کات و شوێن دابەشکردوە بۆ چواربەش، بۆنمونە کاتێ سەیری بەشی چوارەم دەکەین، ماوەی 42 ساڵی تەمەنی لە 60 لاپەڕەدا گێڕاوەتەوە، ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئاماژەیە بۆ بون و بەکارهێنانی ئەم تەکنیکە، چونکە هەروەکو وتمان لەم تەکنیکەدا کاتێکی زۆر بە دەربڕینێکی کەم دەخرێتەڕوو.

بۆنمونە:

1ـ ((... باوکت شێخ مەحمود ناردبوی بۆ ناو کوردەکانی ئێران و روسیا و تورکیا ساڵ و نیوێکی پێ چو، کە هاتەوە تۆ پێت گرتبو)).

2ـ ((... زۆر هیلاك بوین... لە ڕێگە شەوقی توشی زگ چون بوە... دایکم دوو سێ جار ڕشایەوە... بە شەش حەوت سەعات ئینجا گەیشتینە کەرکوك)).

3ـ ((... ساڵەکانی بەینی 1930 و 1940 زۆر گرنگ و پڕ بزوتنەوە بوو لە کوردستانی عێراقدا بەتایبەتی بۆشاری سلێمانی وباوکم ...کە لەبزوتنەوەی ڕۆژی ڕەش شەشی ئەیلولەوە دەستی پێکرد)).

(□تويم) پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل245.

(□تويم) سەرچاوەی پێشو، ل222.

4ـ ((هەر لەو ساڵەدا من پلەی یاریدەدەری پرۆفیسۆرم وەرگرت کە پلەیەکی یەك ساڵییە پێش پرۆفیسۆر و دوای ساڵێك ئەم پلەیەشم وەرگرت))[تیتیسم].

لەلاپەڕەی کۆتایی ژیاننامەکەیدا کاتی زۆر کورتکردووەتەوە و کات زۆر بەخێرای دەڕواو تەکنیکی کورتکردنەوە زۆر بەئاشکرایی دیارە، ساڵانی نێوان1980 ـ 2000 لەلاپەڕەکەیدا دەگێڕێتەوە. شەوی25ـ11ـ1980 شەوقی برای مردوە... لەدوای ماتەم گەڕاوەتەوە عمان تاساڵی1986 لەبەرنەخۆشی ئیستیقالەی داوەو گەڕاوەتەوە بەغدا، دواتر چۆتە زانستگای سەلاحەددین لەهەولێر تا ساڵی 1989، لەساڵی 1990 گەراوەتەوە بەغدا و خانەنیشین کراوە...لەساڵی 1993 لەئەمریکا و لەو ساڵەوە تائێستە خەریك بوە هەتا کۆتای هات لەم ساڵەدا 2000[تیتیسم].

2ـ لابردن (الحذف)

یەکێکە لەتەکنیکەکانی خێراکردنی کات لەناو دەقی گێرانەوەدا، لە دەقی (کوردو ژیانێکی پڕئەندێشە)دا ئەم تەکنیکە بە هەمو جۆر و بەشەکانیەوە بەرچاو دەکەوێ کە بۆ هەرجۆرێکیان بەجیا نمونەیان بۆ دێنینەوە، لابردن دەبێتە دو جۆر:

أـ لابردنی ڕاگەیەنراو(الحذف المعلن): ئەم تەکنیکە بە دو شێوە خراوەتە ڕو کەئەمانەن:

1ـ لابردنی دیاریکراو(الحذف المحدد)

1ــ ((...لەیەکەم هەفتەی ژیانیا لەبەرئەوە دەرزیان ئەکرد بە بەرۆکی کۆرپەکەدا شەوەی پێ بترسێنن...حەوت شەو حەوت ڕۆژ بەدیاریەوە دائەنیشتن...)).

2ـ ((... هەتا دو مانگ من بەدیار سێ برینداری کۆلەوارەوە شەوێ تابەیانی ڕۆژم ئەکردەوە بێ نوستن و بێ یەك هەناسە ڕەحەتی)).

3ـ ((...سێ شەو سێ ڕۆژمان پێ چو لەبەحری سپیدا هەتا گەیشتینە بیروت)).

4ــ ((..شەش مانگ بەتەنها دانیشتم لەگەڵ ئەو ڕۆشنبیرانەی داواکران کۆئەبوینەوە و بەرنامەمان ئامادەکرد))[بریوسم].

2ـ لابردنی دیارینەکراو(الحذف غیرالمحدد)

1ـ ((...چەند مانگێك لەو خانوەدا ماینەوە تا تەعتیل تەواوبو هاوین بو)).

[تیتیسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل 32، 37، 125، 262.

[تیسم] سەرچاوەی پێشو، ل266ـ 267.

[بریوسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل29، 181، 208، 257.

2ـ ((...پاش هەزاران ساڵی دەس بەسەری ونائومێدی، لە سەرەوە کوت کوت کراو ئەمجارە درا بەسێ گورگی درندە و خوێن مژ...وەهەتا ئێستە کورد بە دەردەوە ئەناڵێ))

3ـ ((....وەستا عەلیش یەکێك بو لەو تابلۆ پڕ ڕەنگ وئاوازەی ئەو ڕۆژانەم کە دیمەنە ڕەنگینەکەی ساڵانی منداڵیم پڕئەکاتەوە لە سلێمانیدا)).

4ـ ((...پاش چەند ڕۆژێك ویستم. خۆم بشۆم حەمامێکی گەورەی هەبو داخلی نزیکەی دە کچ بەیەکەوە خۆیان ئەشوشت منیش بۆ یەکەمجار بو لەگەڵ کۆمەڵێ کچی بێگانە بچمە حەمامەوە)).

5ـ ((نزیکەی یەك مانگ ئێمە لەمینای جەنوا ماینەوە)) [تريوسم].

ب ـ لابردنی ڕانەگەیەنراو(الحذف الضمنی):

یەکێکە لەتەکنیکەکانی خێرا کردنی کات، خوێنەر هەست بە لابردنی ماوەکە دەکا بەبێ ئەوەی لەلایەن گێڕەرەوە بەئاشکرایی بخرێتەڕو. لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا ئەم تەکنیکە بەرچاو دەکەوێ و خوێنەر هەستی پێ دەکا. هەروەك دەڵێ: ((باوکم لە کەرکوك کرا بە موعلم ئەو کەرکوکەی کە ئەوسا شارێکی کورد بو، قوتابییەکانی هەمو کورد بون، خەڵکەکەشی هەمو کوردن، تەنها ژمارەیەکی کەم تورکمان و فەلەن کە لە قەلا دائەنیشتن. لەوێ دەستی کرد بە پەروەردەی قوتابییەکانی و بزواندنی هەستی کوردایەتی)) [يريوسم].

گێڕەرەوە لێرەدا مەبەستی ئەو ساڵە بووە کە باوکی لە کەرکوك بووەتە مامۆستا، بەڵام ئاشکرای نەکردوە تەنها کە دەڵێ (ئەوسا) واتە خوێنەر دەزانێ باس لە ڕابوردو دەکا.

لەپەرەگرافێکی تردا دەڵێ: ((لەو ڕۆژانەدا تازە گرامافۆن پەیدا بوبو لە عیراق، من باوکم لە بەسراوە گرامافۆنێکی بۆ هێنابوم لەگەڵ خۆم بردم بۆ سورداش، کە دونیا گەرم بو لەسەر کەپر ئەنوستین، شەوێ لەسەر کەپرەکە نوستبوین دز هاتبووە سەر ماڵەکەوە گرامافۆنەکەی دزیبوم بەیانی کە هاتمە خوارەوە سەیرم کرد گرامافۆنەکەم نەماوە زۆرم خەفەت خوارد...)) [سميوسم].

پاکیزە باسی ئەو کاتە دەکا کە تازە ئامێری گرامافۆن لە عیراق پەیدابوو، واتە باسی ڕابوردو دەکا و بەئاشکرایی ئاماژە بە ساڵەکە ناکا، بەڵکو خوێنەر بۆخۆی هەست دەکا کە باسی ڕابوردو دەکا.

لەشوێنێکی تردا باسی ئەوە دەکا کە چووەتە ئەمریکا بۆ خوێندن لە پلەی ماستەر لە بەشی ئینگلیزی، بەڵام زو بێزار دەبێ و هەلێکی بۆ دەڕەخسێ و دەڵێ: ((خوا بۆی ڕەخساندم کچێکی ئەرمەنیم ناسی وتی ئەچم بۆ زانستگای هارڤەر... منیش وەك گەنجینەیەك بدۆزمەوە وتم دێم لەگەڵت... ئەوە جێگەی

[تريوسم] سەرچاوەی پێشو، ل36، ل68، ل99، ل121، ل190.

[يريوسم] سەرچاوەی پێشو، ل23.

[سميوسم] سەرچاوەی پێشو ، ل33– 34.

منەو پێکەوە چوین بۆ زلنستگای (هارڤەرد) کە لەشاری (کیمبردج)ە نزیك شاری (بوستن)ی بەناو بانگ.. بەشەمەندەفەرەوە لەوێ چوین بۆ لای پرۆفیسۆر مایڤەر سەرۆکی بەشی زمانە سامییەکان))[شمیەم].

ب ـ کات لە ڕوی سستییەوە

نوسەر هەڵدەستێ بە سستکردنەوە یان وەستانی کاتی گێڕانەوەی دەق، ئەم تەکنیکە بە پێچەوانەی تەکنیکی خێراکردنی کاتە، لە ڕێگەی دو تەکنیکەوە ئەنجامدەدرێ، کە ئەوانیش جۆرو فۆرمی خۆیان هەیە، کە ئەمانەن:

1ـ دیمەن (المشهد): ئەم تەکنیکە لە دەقی ژیاننامەی (پاکیزە)دا لە سێ شێوەدا دەخرێتەڕو:

أـ دیالۆگی ڕاستەوخۆ: واتە دیالۆگێکە لەنێوان گێڕەرەوە و کەسێك یان چەند کەسێکی تردا. بۆنمونە، دیالۆگی نێوان پاکیزە و دایکی، ئەو ڕۆژەی بۆ دەگێڕێتەوە کە پاکیزە لەدایکبوە باسی ناخۆشی ئەو کاتە دەکا و پاکیزەش هەمو شەوێ داوای لێ دەکا بۆی بگێڕێتەوە پرسیاری لێ دەکا بەم شێوەیە:

ـ پاکیزە: دایە بۆم بگێڕەوە لەسەرەوە چۆن لە ئەشکەوتی سورداش لەدایکبوم؟ دوێنێ خەوم لێ کەوت گوێم لێ نەبوو.

ـ دایکی: ڕۆڵە ئەزانی چیمان بەسەرهات باوکت ڕۆیشتبو بێ سەروشوێن.. تۆ دو مانگ بوی لە سکما بێ پول و پارە بە جێی هێشتین شێخ مەحمود ڕەوانەی کرد بۆ تورکیا بۆ لای مستەفا کەمال.. تا تۆ بوی بە ساڵە وەخت و پێت گرت نەهاتەوە...

ـ پاکیزە: دایە گیان، توخوا باسی بکە... بۆم

ـ دایکی: راوەستە ڕۆڵە با وردە وردە بێتەوە بیرم دەردم زۆر لە دڵدایە!

ـ پاکیزە: دەی دایکە

دایکەش چاوەکانی پڕ ئەبو لە فرمێسك و تك تك بە دەم و چاویا ئەهاتە خوارێ.

ـ دایکی: ڕۆڵە کە باوکت هاتەوە... دڵمان خۆش بو... وامان زانی مردوبو زیندو بۆوە..[لهیەم].

ب ـ دیالۆگی ناڕاستەوخۆ: لەم جۆرەدا گێڕەرەوە دیالۆگی نێوان دو کەس یان چەند کەسێك دەگێڕێتەوە. بۆنمونە گێڕەرەوە دیالۆگێکی نێوان خاڵی و دایکی و پوری بەم شێوەیە دەگێڕێتەوە:

ـ خاڵە ئاورەحمان وتی: جەمیلە مزگێنیم بەرێ رەفیق بەربو

ـ دایکم (جەمیلە): زۆر بە نەرم و نیان و لەسەرخۆ بو.. بەشێنەیی وتی توخوا «ئۆخەی»

ـ بجێ (پورم) وتی: توخوا کاکم بەربو کەی و کوا بۆ نەهات لەکوێ یە.

[یەم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل193.

[لهیەم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل15ـ 16.

ـ خاڵە ئاورەحمان وتی: لە ماڵی خۆمانە [*].

ج ـ مۆنۆلۆگ: گێڕانەوەیەکی خودییە و کەسایەتییەکە لەبارەی خۆیەوە دەدوێ بەبێ بەشداربونی کەسێکی تر. بۆنمونە پاکیزە دەڵێ: ((... تەنها من بووم لەو پۆلە کچەی لەگەڵما بوون لە خوێندنی سەرەتاییدا.. گەیشتمە پلەی هەرە باڵای خوێندن و لە سێ زانستگای زۆر بەناوبانگی جیهانیدا خوێندم و دکتۆرام وەرگرت و گەیشتمە پلەی پرۆفیسۆر کە بە خەویش بە خەیاڵی هاوڕێ کانیشمدا نەهاتووە...))[*].

یان کە دەڵێ: ((... من لەو کەسانە نیم بەشیوەن و گریان و لەخۆدان غەمی خۆم بڕەوێنمەوە، بە دەرون دێمە کوڵ و تێك ئەچم یەکسەر دەستم کرد بە ڕشانەوە...)) [*].

هەروەها دەڵێ: ((... من لە دڵی خۆما وتم ئێستە یەکێك لە حەرەسەکان بانگ ئەکا بمگرێ و بمبەنە حەبسخانە و خوا ئەزانێ چیم لێ ئەکەن...)) [*].

2ـ وەسف:

وەسف یەکێکە لەو تەکنیکانەی کە ڕێڕەوی گێڕانەوەی دەق ڕادەگرێ و سستی دەکاتەوە. لەدەقی ژیاننامەی (پاکیزە)دا ئەم جۆرە وەسفانە بەشێوەیەکی ئاشکرا بەرچاو دەکەون:

أـ وەسفی شوێن: پاکیزە کاتێ وەسفی سورداشمان بۆ دەکا وەك نیگار کێشێك وایە کەتابلۆیەکی ڕەنگینمان بۆ بکێشێ، بەشێوەیەکی زۆر جوان و ئەدەبیانە و لە چەند شوێنێکدا وەسفی دەکا و دەڵێ: ((سورداش دێیەکی بچوك بو ئەوسا بەقەد شاخەکەوە لە پەنای شاخێکی بەرزدا خۆی شاردبۆوە، زۆر خۆش بو... یەکەم جار بو ئێمە بچینە سورداش... خانوەکانی بەریز لەقەد شاخەکە دروست کراون یەك لەسەر یەك سەربانی چینێکیان حەوشەی چینێکی ترە ئەت وت شارێکی بەهەشتە لام و هاتۆتە سەر دونیا قەد شاخەکە لەهەر چوار لای خانوەکانەوە هەمووی رەزی ترێ و مێوە بو... من ئەوەندە ئەو دیمەنە جوانەم حەز لێ کرد ئێستەش لەبیرم ناچێتەوەو بەحسرەتی ئەو ڕۆژانەم کە لەو جەنەتەدا رام بوارد...))[*].

پاکیزە سورداشی ئەوەندە لەلا خۆشەویست بو بە بەهەشتی وەسف کردوە، بۆیە لە شوێنێکی تردا دەڵێ: ((من سورداشم زۆر لا خۆش بو ئەو چەند جارەی کە ئەچوین لەگەڵ ماڵی بابە گەورە... پڕ بو لە باخ و باخات کە هەمووی درەخت میوەی بە لەزەتی کوردستانە... شاخەکەش پڕ بو لە داری گوێز و بەڕو و

---

[*] سەرچاوەی پێشو، ل36.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل145ـ 146.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل223.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل245.

[*] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل32.

چەقاڵە و قەزوان بەهەشتێکی سەر زەمین بۆ خۆی. خەڵقی دێکە مەڕ و ماڵاتێکی زۆریان هەبو بەیانیان ئەکەوتنە باڕەباڕی دەنگیان لە گوێ مندا مۆسیقایەکی، بە ئاوازی خۆشیان دروست دەکرد و لە خۆشیا لەگەڵ دەنگە خۆشەکەیانی کە بەدوای شوانەکاندا ئەچون بۆ لەوەڕ من ڕام ئەکردە دەرەوە، دیمەنی ئەو مێگەلە مەڕە لەگەڵ بەرخۆڵە سپی و جوانەکانیان بەدوای دایکەکانەوە تابلۆیەکی نایابی دروست ئەکرد کە قەد لەبیر ناچێ))[تویسمم].

ب ـ وەسفی کەسایەتی: ئەم جۆرە لە بەشی ڕەگەزی کەسایەتی بە تێروتەسەلی خراوەتەڕو، بەڵام لێرەدا مەبەستمان ئەوەیە کە لەو کاتەی گێرەڕەوە وەسفی کەسایەتییەکانمان بۆ دەکا و پێمان دەناسێنێ، ڕێڕەوی گێڕانەوەکە ڕادەگرێ. بۆنمونە کاتێ وەسفی گوزیدەی خوشکی دەکاو دەڵێ: ((... گوزیدەش کە پێی نابوە چوار ساڵی یەشتا هەر پێی نەگرتبو... بەڵام زۆر جوان بو قژە زەردەکەی وەك تەلیسمی ئاڵتون درێژ هاتبوە خوارێ بەسەریا خاو ئەبریسکایەوە چاوەکانی کاڵ .... دەم و لوتی ورد و پێستەکەی سپی و ناسك ئەت وت بێچوە پەریە........))[یویسمم].

ج ـ وەسفی خواردن: گێڕەرەوە باسی ئەو خواردنانە دەکا کە تایبەتن بە نەتەوەی کورد. دیارە زۆر شوێن گەڕاوە، بەڵام هیچ جێگایەك وەکو نەتەوەی کورد گرنگی بە خواردن نادەن و لە هی زۆر شوێن بەتامترە. ڕێڕەوی گێڕانەوەی ئاسایی ڕادەگرێ و لە لاپەڕە (63 ـ 65)دا وەسفی خواردنە کوردییەکانی وەکو (ترخێنە، کفتە شۆربا، کەباب و گۆشتی برژاو و شلە قاورمە، پەردەپلاو، قبوڵی بەترش) دەکا، هەر خۆشی دەڵێ باسی خواردنی کوردی هەندێ دوریخستمەوە لە قسەکانم. بۆنمونە بەم شێوەیە وەسفی کفتە شۆربا دەکا:

((... کفتە کە لە وردە برنج ئەکرێ کە لەگەڵ گۆشتی سوری بێ چەوری برنجەکە ئەکوترێ یا ئەشێلرێ جوان تا پیز ئەداتەوە ئینجا قیمە و پیاز و کەرەوز و کاکڵە گوێزی بۆ سور ئەکرێتەوە لەگەڵ دارچینی و مێخەك و زیرەی کوتراو و برنجە شێلراوەکە خڕ هەڵ ئەدرێ و لە ناوەراستا چاڵ ئەکرێ و پڕ ئەکرێ لەو قیمە بۆن خۆشە... شۆربایەکەش پیازی بۆ سور ئەکرێتەوە و لەپێشدا هەندێ نۆکی خڕی بۆ ئەکوڵێ لەگەڵ هەندێ برنج و ئێسقانی قاورمە تێی ئەکرێ لەگەڵ زەردە چەوە و ئالەت لەسەر ئاگر دائەنرێ تا ئەکوڵێ ئینجا کفتەکەی تێ ئەخرێ ئەویش ئەکوڵێ تاسەر ئەکەوێ و دا ئەگیرێ و تێ ئەکرێ...))[سسمسمم].

[تویسمم] سەرچاوەی پێشو ، ل81 ـ 82.

[یویسمم] سەرچاوەی پێشو، ل52.

[سسمسمم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل63ـ 64.

بەمجۆرە پاکیزە توانیویەتی ڕەگەزی کات سەرکەوتوانە لە دەقی ژیاننامەکەیدا بەکاربێنێ بە پشتبەستن بە هەمو تەکنیك و جۆرەکانیانەوە، بۆ ئەوەی بەرهەمێکی ئەدەبی لە بابەتێکی ڕاستەقینەدا پێشکەشی خوێنەرانی بکا.

شوێن:

نوسەری دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە) گرنگییەکی زۆری بە شوێن داوە، هەر لەلاپەڕەی یەکەمیدا، سالآنی تەمەنی خۆی هەر لەو کاتەی لەدایك بوە تا ئەو کاتەی لە نوسینی ئەم ژیاننامەیە بووەتەوە لەسەر بنەمای کات و شوێن بۆ چوار قۆناغ دابەشکردوە وەك دیارە شوێنێکی زۆر گەڕاوە لەناوەوە و لە دەرەوەی عێڕاقدا، سەرەتا بەهۆی ئەوەی کە باوکی مامۆستا بووە و لەهەمان کاتدا وەکو کوردێك هەردەم لە هەوڵی خەباتی سیاسیدا بووە و حکومەت و ناحەزانی نەیان هێشتوە بۆ ماوەی ساڵێك لە هیچ شوێنێکدا بمێنێتەوە. دواتریش بەهۆی خوێندن و تەواوکردنی پلە بەرزەکانی خوێندن چووەتە شارەکانی تر و وڵاتانی دەرەوەی عێراق، بۆ خستنەڕوی جۆرەکانی ڕەگەزی شوێن لەم ژیاننامەیەدا دەبێ دوبارەبونەوەی نمونەکانی لەبەرچاوبگرین کە لە هێنانەوەی نمونە بۆ ڕەگەزەکانی تر بەکارهاتون، چونکە شوێن ملکەچ و پێویستی کاتە و بەیەکەوە دەردەکەون. بەم شێوەی خوارەوە جۆرەکانی شوێن بەنمونەوە دەخەینەڕوو:

شوێنی نیشتەجێبون، ئەویش دەبێتە دوو لق:

1- شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی:

شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی لای پاکیزە شاری سلێمانی بووە، لەسەرەتای تەمەنی لەوێ ژیاوە و تیایدا هەستی بە ئارامی و دڵخۆشی کردوە و کاریگەری لەسەر دڵ و دەرونی بەجێ هێشتوە. لە سلێمانی چەند خانویان بە کرێ گرتوە و تیای ژیاون، بەڵام لەساڵی 1936دا دایکی بیر لە خانو کردن دەکاتەوە و خشڵی خۆی و بجێ و پاکیزە دەفرۆشێ و کەرەستەی دروستکردنی خانوی پێدەکرێ و دوای گەڕانەوەی ڕەفیق حلمی لە پشوی هاویندا دەست دەکا بە خانو دروستکردن. گێڕەرەوە بەم شێوەیە وەسفی خانوەکەیان دەکا: ((... خانوەکە بەگوێرەی ئەو ڕۆژانە زۆر خۆش بو.. دوو بەر بو بەری سەرەوەی کە بە دوو قالدرمە بۆی سەرئەکەوتین هەیوانێکی گەورە بو بەرامبەر گوێژە و گڵە زەردە، لە هەیوانەکەوە دوو ژوری گەورەی خۆش و فەراح یەکی پەنجەرەیەکی گەورەی بەرزی تیابو لەسەر هەیوانەکە.. یەکێکیان کەلەگی بو.. لەسەر جادەکە بو کە ئەچوین بۆ مەیدان و بەردەرکی سەرا دوو پەنجەرەش لەسەر جادەکە کرد بۆ ژورەکەی تر پشتەیوان بو... ژورێکی تری گەورە هەبو ناوی عروسی بو.. پێشەکەی کە لەسەر هەیوانەکە بو هەموی جامخانە بو.. ئەو ژورە لە پشتەوە ژورێکی زۆر بچوکی لەسەر بو من کردم بە ژوری

خۆم... له بەری خوارەوەش لای دەرگا و دالأنەکەوە... ژورێکی گەورەی کرد بۆ دیوەخان له تەنیشتییەوە ژورێکی بچوکی کرد بۆ نان خواردن، لەو بەریشەوە سەر تەنور و چێشت خانە و حەمام و ئاودەس. ئەو پایزەی گواستمانەوە دایکم دڵی فەرامۆش بو))[سسسم]. دواتر دەڵێ: ((خۆشترین ساڵی مەکتەبی سەرەتاییم ئەو دوو ساڵە بو کە پۆلی پێنج و شەش بوم و لە خانوە تازەکەی خۆماندا ژیاین))[لهسم].

وا دیارە لەو خانوەیاندا دڵیان زۆر خۆش بوە، چونکە ملکی خۆیان بوە و بەدڵی خۆیان دروستیانکردوە.

گێڕەرەوە لەبەرئەوەی باوکی لە شارەکانی تری عێراق مامۆستا بوە، بۆیە زۆربەی ئەو کاتانە لە ماڵی بابەگەورە (باوکی دایکی) نیشتەجێبونە کە هەندێ جار لە سلێمانی بونە و هەندێ جاریش لە سورداش*.

ئەم شوێنانە یەکێکن لە ناوچەکانی کوردستان، پاکیزە لە چەند شوێنێکی دەقەکەیدا کوردستان بە بەهەشتی سەر زەمین دەچوێنێ و وەسفێکی ئەدەبییانەی جوانی و قەشەنگی کوردستان دەکا و بەراوردی دەکا لەگەڵ شوێنە خۆشەکانی تری جیهان کە بینیونی و دەڵێ: ((... بەشاخ و داخ و دارستان و هەردو دۆڵەکانیانەوە بە تاڤگە و روبارەدێرین و کانی و ئاوە بلورێنەکانیەوە بە بەفر و باران و شەستە ڕەهێڵەی زستانی و بەهارانیەوە. بەرەشەبا و خاك و خۆڵە پیرۆزەکەیەوە کە پڕە لە گەوهەر و زێر بەپیت و بەرەکەت و مەروماڵاتیەوە بەجل و بەرگی ڕازاوەوە نازداری ئافرەتی ناسك و نازداریەوە بە قەد و باڵای گەنج و لاوە شۆخەکانی پاڵەوانی شاخانیەوە. بە هەموو دەنکە لمێك، بە هەموو گەڵا دارێك، بە هەموو گوڵ و گوڵزارێك بەهەموو کەو و قومری و مار و مێرویەك، بە هەموو گیان لە بەرێکیەوە، بە هەموو لوتکە شاخێك و دەش و دۆڵێکەوە خۆشەویستە و نازدارە، کە وێنەی ئەو بەهەشتەی سەر زەمینەم نەدیوەتەوە تا ئێستا لەگەڵ ئەوەی کە زۆر گەڕاوم و شوێنی خۆشم دیوە و وێنەی کوردستانم نەدیوە))[سلسم].

لەکاتی خوێندنەوەی ئەم پەرەگرافەی سەرەوە تێبینی ئەوە دەکرێ کە شێوەی دارشتنێکی ئەدەبیانەی وەرگرتوە وەکو نیگارکێشێك وێنەی کوردستانی کێشاوە و پڕە لە ئیقاعی مۆسیقی لە وشەکانی (دۆڵەکانییەوە، بلورێنەکانیەوە، بەهارانیەوە، ...) لەگەڵ ئەوەشدا پاکیزە هەست و گیانی نەتەوایەتی و خۆشەویستی خاکی کوردستانی لەلا پیرۆز بووە، بۆیە هەر شەیدای ئەو ڕۆژانەیە کە لە کوردستان بەسەری بردوون.

2ـ شوێنی نیشتەجێبونی کاتی:

[سسسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل72.

[لهسم] سەرچاوەی پێشو، ل74.

* لە ڕەگەزی کاتدا کاتێ وەسفی شوێن کراوە، وەسفی سورداش بە تێروتەسەلی ڕونکراوەتەوە.

[سلسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل106.

لە دەقی ژیاننامەی (پاکیزە)دا هەندێ شوێن هەن کە بەشێوەیەکی کاتی و بۆ ماوەیەکی کورت تیای ژیاوە، لەوانەیە لە هەندێکیاندا ماوەیەکی زیاتریش بێ، بەڵام هەستی بە ئارامی و هۆگری نەکردوە لەو شوێنانە و هەر بەهیوای گەڕانەوە بووە بۆ زێدی خۆی. گێڕەرەوە زۆربەی ماوەی تەمەنی لە غەریبی و دورە وڵاتی و دەربەدەری شارەکانی تری ناوەوە و دەرەوەی عێراق بەسەر بردوە بەهۆی ئەوەی باوکی مامۆستا بووە یان بەهۆی خوێندنی خۆی بووە. لەم دەقەدا بەم شێوەیە شارەکان دەخرێنەڕوو:

شارەکانی ناوەوەی عێراق:

پاکیزە هەر لە منداڵییەوە چەند شارێکی تری بینیوە، هەروەك لەم دەقەدا ئاماژەی پێکراوە وەك شارەکانی (عمارە، کەرکوك، موسڵ، هەولێر، بەعقوبە، بەغدا)یە، بۆماوەی ساڵێك یان دو ساڵ لەو شوێنانە بووە و کاتەکانی تریش زۆربەی لە سلێمانی بووە، واتە بە بەردەوامیماڵیان گواستووەتەوە لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر و جێگیر نەبوون، لە هەندێکیان هەستیان بە دڵتەنگی و ناخۆشی کردوە، هەروەك لە ساڵی 1926دا باوکی پاکیزە لەبەر بیروباوەڕی کوردایەتی بۆ ماوەی ساڵێك بۆ (عمارە) نەفی کراوە و لەگەڵ هەمو ئەندامانی خێزانی چووەتە ئەوێ، شوێنێکی زۆر ناخۆش بووە بەلایانەوە، کە لە کوردستان بچێتە عەرەبستان. هەروەك دەگێڕێتەوە و دەڵێ: ((...دایکم و بجێ لە عمارە فێری جگەرە کێشان بوون... خەم و خەفەتی خۆیان پێ سارێژ دەکرد لە دوری وڵات و کەس و کار و تەنیایی و ئاوارەیی و دڵی بریندار و پڕ لە ئازار، باوکیشم پەست و بێ ئارام و نائومێد...))(بیسم). بۆ ساڵی خوێندنی 1927 ـ 1928 باوکی دەگوازرێتەوە کەرکوك و دێنەوە کەرکوك، بەمەش دایکی و بجێ دڵیان خۆش بووە، کە هاتونەتەوە شارێکی کوردستان و زۆربەی خەڵکەکە بە کوردی دەدوێن. ساڵی دواتر چونەتەوە سلێمانی و ساڵی دواتریش باوکی گوازراوەتەوە ناسریە و بەتەنیا چوە، ئەوانیش چونەتە ماڵی بابە گەورە و لە ساڵی خوێندنی 1930 ـ 1931 هەمویان هاتونە هەولێر، بۆ ماوەی ساڵێك گەڕاونەتەوە سلێمانی و لەساڵی 1933 ـ 1935 چونەتە شاری موسڵ. بەم شێوەیە هەردەم ماڵیان لە گواستنەوە بووە تا لە هاوینی 1937دا چونەتە بەغدا لەوێ قۆناغی ناوەندی تەواو کردوە، دواتر بۆ خوێندنی (دار المعلمات الابتدائیة) لە بەغدا لە بەشی ناو خۆیی ژیاوە، بە شوێنێکی زۆر ناخۆشی وەسف دەکا و دەڵێ: ((... بەڕاستی خۆم وەك کەوێکی دیل لە قەفەزدا دی و زۆر دلگیر و پەست بووم))(تیسم). چونکە بۆ یەکەم جاریەتی کە لە ماڵەوە دورکەوێتەوە و هەستی بە غەریبی کردوە و هەروەها بۆ یەکەمجاریش بووە لە ژیانیدا شەوێك لەگەڵ کۆمەڵە کچێکی عەرەب کە لە هەمو شتێکدا جیاواز بووە لەگەڵیان بەسەر بەرێ. بەشی ناوخۆیی شوێنێکە بۆ ماوەیەکی کاتی

(سلسم) پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل25.

(تیسم) سەرچاوەی پێشو، ل119

قوتابیان تیای نیشتەجێ دەبن و لەگەڵ جۆرەها مرۆڤی باش و خراپ یەکتر دەناسن، بۆیە ئەم جۆرە شوێنە وەك تاقیکردنەوەیەکە بۆ مرۆڤ کە تیایدا ئاگاداری خۆی بێ و کەسایەتی خۆی بپارێزێ.

ولأتانی دەرەوە عیراق:

حەزوئارەزوی تەواوکردنی خوێندنی باڵا و نەبونی کۆلێژ و کادری پێویست لەناو وڵاتدا، بووەتە هۆی ئەوەی گێڕەرەوە ناچاربێ ڕوو لە وڵاتانی دەرەوە بکا و درێژە بە خوێندنی بدا. لە ژیاننامەکەیدا ئاماژەی بە سێ وڵات کردوە کە لێی خوێندوە ئەوانیش (ئەمریکا و بەریتانیا و میسر)ە. لە کاتی ئەم سەفەرانەی لە ڕێگادا بە چەند وڵاتێکی تر دا تێپەڕیوە و بۆ ماوەیەکی کاتی لە ئوتێل دابەزیوە. هەروەك لە کاتی چونە ئەمریکادا سەرەتا بە ئوتومبێل لەگەڵ شرکەی (نیرن) چووەتە بەیروت، بۆ ماوەی دو ڕۆژ دەمێنێتەوە، دواتریش بە پاپۆڕ بۆ ماوەی زیاتر لە مانگێك گەیشتووەتە ئەمریکا و چەند وڵاتێکی وەکو (ئیتاڵیا و ئیسپانیا و پورتوگال)ی لە ڕێگەدا بینیوە. بۆ یەکەمجارە سەفەرێکی وا دورودرێژ بە ناو ئاودا بکا، بە تاقیکردنەوەیەکی زۆر سەیر و ترسناکی دادەنێ. بەم شێوەیە وەسفی گەشتەکەی دەکا: ((لەدوای بەرشلۆنە چوین بۆ جبل طارق و لەوێ پەرینەوە چوینە محیطی ئەتڵەسی کە ئەویشم نەدیبو و لە وێدا بەڕاستی زەندەقم چو، قوڵ و بێ بن لە قوڵیدا ، ئاوەکە ئێواران ڕەش دائەگەڕێ و پاپۆڕەکە وەك پەپولە بەسەریەوە ئەوی لە هەموی سەیرتر ئەوەیە محیطی بێ سنور و بێ بن پڕە لە (حوت) کە ئەویش شتێکی عەجایبە... لە سەرەتادا زۆر لێی دەترسام بەلاّ م لە دواییدا کە لە ڕەوشتی هێمنی و بێ زیانی گەیشتم حەزم ئەکرد سەیری بکەم...))[نهسم].

سەفەرکردنی (پاکیزە) بۆ دەرەوەی وڵات دوای تەواوکردنی خوێندنی باڵا، هەندێ جار بە ناچاری لەبەر نالەباری و نەبونی ئەمن و ئاسایشی وڵات و نەسوڕانی گوزەرانی ژیان لەلایەنی ئابورییەوە بوە. هەروەك خۆی دەڵێ: ((من لە هاوینی 1936دا کە میهرای کچم شەش مانگ بو بە ناچاری چومەوە بۆ لەندەن... لەبەر حاڵ و ئەحواڵی نالەباری لە عێراقدا و مەترسییەکی زۆر کە هیچ ئەمن و ئاساییش نەمابو لە عێراقدا و لەبەر دەس کورتی خۆم کە معاشەکەم هیچ بەشی نەئەکردم و ناچار ئەبوم پەنا بەرمە بەر دایکم بۆ یارمەتی...))[بۆسم]. هەروەها باسی ساڵی 1990 دەکا لەو کاتەی لە زانستگا خانەنشین کراوە دەڵێ: ((... دورکەوتمەوە لە زانستگا بەتایبەتی شەڕی عیراق و ئەمریکا هەڵگیرسا و بەمەینەتی ئەو شەڕەوە خەریك بوین. لەساڵی 1993 لە ئەمریکا و لەو ساڵەوە تا ئێستە خەریك بووم هەتا کۆتایی هات لەم ساڵەدا 2000))[تۆسم]. مەبەستی نوسینی ئەم دەقەیە کەوا لە هەندەران نوسیویەتی.

[سهسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل191 ـ 192.

[برسم] سەرچاوەی پێشو، ل232.

[ترسم] سەرچاوەی پێشو، ل266 ـ 267.

جگە لەم ولاَتانەش لە (ئەلْمانیا و ئوردن) ژیاوە وەکو مامۆستای میوان وانەی زمانـەوانی لـە چـەند زانستگایەکدا وتووەتەوە. هەروەك دەلْێ: ((... سەرەرای ئەوە قوماربازی مامۆستاکانی مـن دامەزراندن لـە بەشی کوردیدا و نالەباری حالْ و ئەحوالْی کۆڕی زانیاری و بەشێوەیەکی گشتی حالْی کورد بێزاری کردبوم و ئەم ویست لە هەمو عیراق ڕاکەم و سەرم رەحەت کەم. دوای سالْێك تەفەرغی علمیم کرد و کاغەزم بۆ دکتـۆر عبدالعزیز الدوری نوسی کە ئەوسا لە عەمان لە زانستگای ئـەردەنی مامۆسـتای مێـژوی ئیسـلام بـو... داوای کرد بچم بۆ عەمان بە مامۆستای میوان و زمانەوانی نویْ بلْێمەوە...))(یرسم).

هەروەك ئاشکرایە کەوا پاکیزە زۆربەی تەمەنی لە دورە ولاَتی و ناخۆشی و دەردەسەریدا بەسەربردووە.

شوێنی گوازراوە(أماكن الانتقال)، ئەویش دەبێتە دو جۆر:

1ـ شوێنی گوزاراوەی گشتی (أماكن الانتقال العامة)

کاتیْ نوسەر وەسفی کارەسـاتی 6 ئـەیلولی 1930 دەکـا کـە بـاوکی لەگـەلْ چـەند پیـاوێکی تـر چـووەتە دەرەوە، زۆری پیْ نەچوە حەمەی پیاویان لە بازاڕ بە پەشۆکاوی دێتەوە... بجیْ لەبەر قاپی سەیری خـەلْك دەکا ڕائەکـەن و لەبـەر دەرکـی سـەراوە دێنـەوە، مالْیـان لەبـەر دەرکـی سـەرا دور بـو هەسـتیان بەتەقـە و هۆڕنەکردوە، خەلْکەکەش بەدەم ڕاکردنەوە ئەیان وت ئەی هاوار سلێمانی وێران بوو قـڕی تـیْ کـەوت کـەس نەما، ئەوانیش هەر لە چاوەڕێی باوکی پاکیزەدا دەبن و دایکی زۆر شپرزە دەبیْ، دوای ماوەیـەك کۆلاَنـەکان کش و مات بون و کەس بە دەرەوە نامێنیْ(سمسم).

هەروەها لەو کاتەی باوکی گواستراوەتەوە بۆ هەولێر، وەسفی ئەو ڕێگایەی نێوان سلێمانی و کـەرکوك دەکا، کە سەفەرەکەیان لە وەرزی هاویندا کـردوە و ڕێگاکـەش زۆر نـاخۆش بـوە و دەلْـیْ: ((... هـاوین بـو مانگی ئاب دونیا زۆر گەرم بو دایکیشم زۆر تێك ئەچو لە بۆنی بەنزین... ریگاکـەش زۆر سـەخت و نارێـك بـو جادە وەك ئێستا ساف نەکرابو.. ئوتومبێلەکەش زۆر نارەحەت بو وەك هی ئێستا بە ئاسـانی نەئەڕۆیشـت.. زۆر هیلاك بوین هەتا گەیشتینە کەرکوك))(سم).

لەم دو پەرەگرافەی سەرەوەدا گێڕەرەوە ئاماژەی بەچەند شوێنێکی گوازراوەی گشتی کردوە و نـاوی هێناون وەك (بازار، بەردەرکی سەرا، کۆلاَن، ڕێگا، جادە) ئەمانە شوێنی گشـتین و هـەمو خـەلْك بـۆی هەیـە پێیدا تێبپەڕیْ و بە بەردەوامی جولە و هاتو چۆی کەسایەتییەکانی تێدا دەردەکەویْ.

2ـ شوێنی گوازراوەی تایبەتی (أماكن الانتقال الخاصة)

(یرسم) سەرچاوەی پێشو، ل263 ـ 264.

(سمسم) پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل30 ـ 31.

(سم) سەرچاوەی پێشو، ل37.

جۆری دوەمی شوێنی گوازراوەیە و بریتییە لەو جۆرە شوێنانەی کە تایبەتن بە کەسێك یان کۆمەڵە کەسانێك. پاکیزە لە ژیاننامەکەیدا چەند شوێنێکی ئەم جۆرەی بەکارهێناوە. بۆنمونە کاتێ وەسفی حەمامی قشلە دەکا، کەوا پاك و تەمیزترین و گەورەترین حەمامی سلێمانی بووە لەو کاتەی دایکی گوزیدەی بووە، خزمەکانی پێش ئەوەی چلەی بچێ بردویانە ئەو حەمامە و بەم جۆرە وەسفی دەکا: ((... لە دەرگاوە کە ئەچوینە ژورەوە ژورێکی گەورەبو هەر چوار ئەترافی سەکۆی بەرد بو خەڵکەکە ئەچون جێگەیان بۆ خۆیان ئەگرت هەر خێزانەی سەکۆیەکی جل و بەرگی خۆیان لێ دائەنا.. خۆیان لەوێ روت ئەکردەوە و پەشتەماڵیان ئەگرت بە خۆیانەوە ئەچونە ژورە گەرمەکەی ناوەوە... ناو حەمامەکە لە ژوری ژورەوە کە ژنان خۆیان تیا ئەشوشت ئەرزەکەی هەموی مەرمەر بو.. حەوزی ئاوەکانی لە دەوری ژورەکە هەمو لە چیمەنتۆ دروست کرابون وە بەلوعەی ئاوی گەرم وساردی تیابو.....ناو ژورەکە پڕ بو لە هەڵمی گەرم چاو چاوی نەئەدی ...))[لهسم]. حەمامی ئافرەتان تایبەت بووە بە ئافرەت و شوێنێکی تایبەت بووە. نوسەر وەسفێکی وردی پێکهاتەی ناو حەمام و هەڵسوکەوتی کەسەکان دەکا.

نوسەر لەو کاتەی سەفەری کردوە بۆ ئەمریکا لەناو پاپۆڕی سەفەرکردنەکەیدا، ژورێکی تایبەتی خۆی هەبوە و بەم شێوەیە وەسفی دەکا ((... ژورێکی خنجیلانە، قەریوڵە و کورسی و مێزێکی بچکۆڵە هەموی بەئەرزی ژورەکەوە کوترا بو نە ئەجولا.. زەنگێکیش بەدیوارەکەوەلای سەری قەریوڵەکە بۆ ئەوەی بانگی یاریدەدەر بکەم لەکاتی پێ ویستیا))[لشسم].

پاکیزە لەو سەفەرەیدا زیاتر لەمانگێکی پێچوە، چونکە پاپۆڕەکەیان لەئیش دەکەوێ تا چاکی دەکەنەوە پاکیزە شوێنی نیشتەجێ بون و حەسانەوەی دەبێتەئەو ژورەی ناو پاپۆڕ کە تەنیا تایبەت بوە بەخۆی.

گێڕەرەوە لەو کاتەی کە هێشتا نەچوە بۆقوتابخانە بە پێنج ساڵی ماڵەوەیان دەینێرنە حوجرەی مەلا ئامینە بۆ فێربونی قورئان، هەر لەیەکەم ڕۆژەوە ئەو شوێنەی بەدڵ نەبوە و مەلا ئامینەی خۆشنەویستوە، وەسفی دەکا و دەڵێ((... مەلا ئامینەش...زۆر ناشیرین و ئێسك قورس بو هەر لەیەکەم ڕۆژەوە حەزم لەچارەی نەدەکرد... حوجرەکەش لەژێرخانێکی قوڕی تاریك و ڕتوبەت....))[لهشسم]. هەروەك ئاشکرایە کە حوجرە شوێنێك بووە تایبەت بووە بە خوێندنی قورئان، بەڵام پاکیزە تیایدا هەستی بەهۆگری وئارامی نەکردوە و پاش ماوەیەك وازی لێدێنێ و ناچێتەوەحوجرە.

هەروەها لەکاتی چونە قوتابخانەیدا سەرەتای خوێندنی لەسلێمانیدا بەکوردی بووە، بەڵام دواتر کە باوکی گوێزراوەتەوە هەولێر، چۆتە قوتابخانەوە و مامۆستاکان دەرسیان بەعەرەبی داوەتەوە و

[لهسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل42 ـ 43.

[سم] سەرچاوەی پێشو، ل0189

[سم] سەرچاوەی پێشو، ل17.

قسەکردنیان لەگەڵ قوتابیان بە عەرەبی بووە، ئەمە هەڵوێستێکی ناخۆشی لەلا دروست کردبو بەرامبەر بەقوتابخانە بۆیە دەڵی: ((ئەوساڵەی مەکتەب لەلای من حەپس خانە بو. زۆر ناخۆش بو...))[تیشسم]. لێرەدا تێبینی شتێکی تر دەکرێ کەئەویش بزوانی هەستی نەتەوایەتی پاکیزەیە و هەر لەمناڵیەوە کەسێکی کورد پەروەربوە و زمانی کوردی خۆشویستوە.

بەم شێوەیە گێڕەرەوە توانیویەتی لەناو دەقەکەیدا هەمو جۆرەکانی شوێن بەشێوەیەکی ڕێك وپێك بەکاربێنێت.

[تیسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل39.

ئەنجام

1ـ ژياننامەی خودی لە ئەدەبی کورديدا، تاڕادەيەك بە درەنگی وەکو هونەرێکی ئەدەبی ناسراوە و زياتر باسی لايەنی سياسی تێدايە، نەك لايەنی دەرونی و کۆمەڵايەتی، چونکە کۆمەڵگای کوردی سروشتێکی خێڵەکی هەيە و سانسۆر و دابونەريتی کۆمەڵگاکە ڕێگە لە نوسەرانی دەگرێ گوزارشت لە ناخی خۆيان بکەن، کە زياتر روداوە مێژوييەکانيان تۆمارکردوە و لايەنی نەتەوەيی بەسەرياندا زاڵە.

2ـ هونەری ژياننامەی خودی خاوەن تايبەتمەندی و پرەنسيپی خۆيەتی و لە جۆرەکانی تری ئەدەبی جيای دەکاتەوە، بەڵام ناتوانرێ بەشێوەيەکی زۆر ورد دەستنشان بکرێن، چونکە هونەرێکی خودييە و پەيوەندی بە خود و ناخی مرۆڤەوە هەيە و هەر نوسەرێك بە شێوازی تايبەتی خۆی، چيرۆکی ژيانی رابوردووی دەگێڕێتەوە.

3ـ تا ئێستا پاکيزە رەفيق حلمی يەکەم ئافرەتی کوردە ژياننامەی خۆی نوسيوەتەوە.

4ـ تێکەڵکردنی ڕوداوی مێژويی بە ڕوداوی تايبەتی ژيانيان خاڵی سەرەکی لێکچونی نێوان هەردوو دەقەکەيە.

5ـ مەسعود محەمەد لە ژياننامەکەيدا زياتر گرنگی بە لايەنی هونەری دەقەکەيداوە و بە زمانێکی ئەدەبيانە و درێژدادڕتر لە پاکيزە داڕشتوە، کەچی دەقەکەی پاکيزە چڕ و پڕترە و کەمتر شێوازی ئەدەبيانەی وەرگرتووە.

6ـ پاکيزە لە نوسينەوەی ژياننامەی خۆيدا کۆمەڵێ لايەنی شاراوە و نهێنی خودی تايبەتی خۆی بە شێوەيەکی بوێرانە دەربڕيوە، بەڵام لە ژياننامەی مەسعود محەمەد دا زياتر لايەنی بابەتی و سەردەم و ژينگە و گۆڕانکارييە سياسی و ئابوری و کۆمەڵايەتييەکانی سەردەمەکەی خۆی بە شێوەيەکی فراوانتر خستۆتەڕوو.

بیبلۆگرافیای سەرچاوەکان

أ ـ سەرچاوە کوردییەکان:

1 ـ کتێبەکان:

1ـ ئەحمەد خواجە، چیم دی، ب1، بەش1، چاپخانەی شەفەق، بەغدا، 1968.

2ـ پاکیزە ڕەفیق حلمی (د)، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، چ1، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، 2000.

3ـ رۆبێرت دیاینی، ڕێبازەکانی ڕەخنەی ئەدەبی، و: عەتا قەرەداغی، دەزگای سەردەم، کتێبی گیرفانی، ؟ .

4ـ ژان ژاك رۆسۆ، دانپێدانانەکان، و: هەژار جوانڕۆیی، چ1، چاپخانەی گەنج، سلێمانی، 2007.

5ـ سابیر ڕەشید، رۆمانی کوردی ـ خوێندنەوە و پرسیار، بەش1، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، 2007.

6ـ شوکریە ڕەسول (د)، ئەدەبی کوردی و هونەرەکانی ئەدەب، مطابع تعلیم العالی، هەولێر، ؟ .

7ـ شوکریە ڕەسول (د)، یادی ئازیزان، چاپخانەی وەزارەتی کشتوکاڵ، هەولێر، 2009.

8ـ عەرەبی شەمۆ، رۆمانی شڤانی کورد، گۆرینی لە پیتی لاتینییەوە و نوسینی پێشەکی و فەرهەنگ: موحسین ئەحمەد عومەر، چ1، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، 2006.

9ـ کۆمەڵێك نوسەری بیانی، تیۆری رۆمان، وەرگێرانی لە فارسیەوە: محەمەد کەریم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2003.

10ـ مارف خەزنەدار (د)، مێژووی ئەدەبی کوردی، ب1، چ1، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، 2001.

11ـ محەمەد شوکری، نانی رووت ـ سەرگوزشتەی حاڵ، و: نەجاتی عەبدوڵلا، چ1، ب1، چاپخانەی رەنج، 2007.

12ـ مەسعود محەمەد، حەمەغای گەورە، بەغدا، 1986. (ئینتەرنێت) www.pertuk.com

13ـ ـــــــــ، گەشتی ژیانم، چ1، ستوکهولم، 1992.

14ـ نەجم خالید نەجمەدین ئەڵوەنی (د)، بینای کات لە سێ نموونەی رۆمانی کوردی دا، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2004.

15ـ هەژار، چێشتی مجێور، چ3، ناوەندی چاپ و بلاوکردنەوەی کتێبی میهرەگان، 2009.
16ـ هیمداد حسین بکر، رۆڵی گۆڤاری هیوا لە پێشخستنی هونەرەکانی ئەدەبی کوردیدا، چ1، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 1998.
17ـ هێمن، دیوانی هێمن 1921 ـ 1986، هەولێر، 2003.
18ـ وەفایی (بیرەوەری)، تحفة المریدین، گردکۆی: مامۆستا قازی محمد خزر، و: محمد حمە باقی، چ1، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، هەولێر، 1999.
19ـ ؟ ، لە سایکۆلۆژیای مرۆڤدا، و: سابیر بۆکانی، چ1، چاپخانەی رەنج، سلێمانی، 2006.

2 ـ گۆڤارەکان:

20ـ تەها ئەحمەد رەسول، رۆمان و هەڵوێستی مرۆڤایەتی و کێشەی سەردەم، گ (ڕامان)، ژ(13)، 5 تەموزی 1997.
21ـ سەمەد ئەحمەد، هونەری یاداشت نوسین، گ (ڕامان)، ژ (125)، 5 ـ 10 ـ 2007.
22ـ عبدالله سەراج، بەرەو ئاستانەی رۆمانی نوێ، گ (ڕامان)، ژ (54)، 5 ـ 12 ـ 2000.
23ـ موحسین ئەحمەد عومەر، ئەدەب و بایۆگرافی، گ (ڕامان)، ژ (112)، 5 ـ 9 ـ 2006.
24ـ ؟ ، رۆڤار، ژ (45)، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 15 ـ 4 ـ 2007.

3 ـ نامەی ئەکادیمی (ماستەر و دکتۆرا):

25ـ تانیا ئەسعەد محەمەد ساڵح، بینای شوێن لە دوو نمونەی رۆمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلیجی زمان، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 2006.
26ـ شعبان شعبان احمد، شێوازی شیعری جزیری، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 2002.
27ـ گولستان بدل محمد حسن، ژینناما خوەی وەکو جۆرەکێ ئەدەبی (نورەدین زازا)وەك نموونە، نامەی ماستەر، زانکۆی دهۆك، 2009.
28ـ هەڵمەت بایز رەسول، رەهەندی دەرونی لە چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەندا، نامەی ماستەر، زانکۆی بەغدا (کۆلیژی پەروەردە/ ابن رشد)، بەغدا، 2006.

4 ـ فەرهەنگ:

29ـ رزگار کەریم، فەرهەنگی دەریا (عەرەبی ـ کوردی) بەشی یەکەم لەسەرەتای (هەمزە)وە تاکۆتایی (غەین)، چ2، چاپخانەی مەهارەت، 2007.

5 ـ چاوپێکەوتن:

30ـ چاوپێکەوتن لەگەڵ خاتو یەسنا شێرکۆعمر، کچی نەجاتی خوشکی پاکیزە رەفیق حلمی لە ڕێکەوتی 12/ 2/2010.

ب ـ سەرچاوە عەرەبییەکان:

1ـ کتێبەکان:

31ـ احسان عباس (د)، فن السيرة، ط1، دار الثقافة للنشر و التوزيع، بيروت، لبنان، 1956.

32ـ امل التميمى، السيرة الذاتية النسائية فى الادب العربى المعاصر، ط1، المركز الثقافى العربى، بيروت، لبنان، 2005.

33ـ امنه يوسف، تقنيات السرد ـ فى النظرية و التطبيق، ط1، دار الحوار للنشر و التوزيع، سوريه، 1997.

34ـ اندريه موروا، اوجه السيرة، ت: ناجى الحديثى، كتاب الثقافة الاجنبية، دار الحرية للطباعة، بغداد، 1987.

35ـ انطونيوس بطرس، الادب (تعريفة، انواعه، مذاهبة)، المؤسسة الحديثة للكتاب، طرابلس، لبنان، 2005.

36ـ انيس المقدسى، فنون الادبية و اعلامها فى النهضة العربية الحديثة، ط2، دار العلم للملايين، بيروت، 1978.

37ـ بابلونيرودا، مذكرات بابلونيرودا، ت: محمود صبح، ط2، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، 1978.

38ـ تهانى عبدالفتاح شاكر، السيرة الذاتية فى الادب العربى، فدوى طوقان و جبرا ابراهيم جبرا و احسان عباس نموذجا، ط1، بيروت، 2002.

39ـ توماسفشكى، نظرية المنهج الشكلى ـ نصوص شكلانية روس، ت: ابراهيم خطيب، ط1، مؤسسة الابحاث العربية، الشركة المغربية للناشرين المتحدين، بيروت، لبنان، 1982.

40ـ جابر عصفور، زمن الرواية، ط1، دار المدى للثقافة و النشر، سوريا، دمشق، 1999.

41ـ جورج ماى، السيرة الذاتية، تعريب: محمد القاضى و عبدالله صوله، ط1، تونس، 1992.

42ـ حسن بحراوى، بنية الشكل الروائى، ط1، المركز الثقافى العربى، بيروت، 1990.

43ـ خليل شكرى هياس، سيرة الجبرا الذاتية فى البئر الاولى و شارع الاميرات، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق، 2001.

44ـ رولان بورنوف و ريال اوئيلية، عالم الرواية، ت: نهادالتكرلى، ط1، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، 1991.
45ـ رولوماى، البحث عن الذات ـ دراسة نفسية تحليلية، ترجمه و تعليق و تقديم: د.عبد على الجسمانى، ط1، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، 1993.
46ـ رياض الجابرى، السيرة الذاتية و التراث ـ مقاربة نفسية، ط1، دار المعارف، سوريا، 1996.
47ـ رينية ويلك و اوستين وارين، نظرية الادب، ت: محى الدين صبحى، بيروت، 1987.
48ـ سامى الدروبى، علم النفس و الادب ـ معرفة الانسان بين بحوث علم النفس و بصيرة الاديب و الفنان، ط2، دارالمعارف، القاهرة، 1981.
49ـ سمير القطامى، الحركة الادبية فى الاردن، ط1، منشورات وزارة الثقافة و التراث القومى، مطابع الدستور التجارية، عمان، الاردن، 1967.
50ـ سيزا قاسم (د)، بناء الرواية، دراسة مقارنة فى ثلاثية نجيب محفوظ، ط1، دار التنوير للطباعة والنشر، بيروت ـ لبنان، 1985.
51ـ شكرى المبخوت، السيرة الغائب ـ السيرة الاتى: السيرة الذاتية فى كتاب الايام لطه حسين، ط1، دارالجنوب للنشر، تونس، 1992.
52ـ شوقى ضيف(د)، الترجمة الشخصية، دارالمعارف، القاهرة، 1956.
53ـ عبدالرحمن منيف، رحلة الضوء، ط1، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، 2001.
54ـ عبدالعزيز شرف، ادب السيرة الذاتية، ط1، مكتبة لبنان، الشركة المصرية العالمية للنشر، لونجمان، 1992.
55ـ عبدالقادر الشاوى، الكتابة و الوجود ـ السيرة الذاتية فى المغرب، منشورات اتحاد كتاب العرب، بيروت، 2000.
56ـ عبداللة ابراهيم العلاوى، بناء الفنى فى الرواية الحرب العربية فى العراق، ط1، وزارة الثقافة و الاعلام، دارالشؤون الثقافة العامة، بغداد، 1988.
57ـ عبدالملك مرتاض، فى نظرية الرواية (بحث فى تقنيات السرد)، سلسلة عالم المعرفة (240)، الكويت، 1998.
58ـ عزالدين اسماعيل، المكونات الاولى للثقافة العربية (دراسة فى نشاة الادب و المعارف العربية و تطورها)، طبع فى مطبعة الاديب البغدادية، بغداد، 1972.
59ـ ــــــــــ، الادب و فنونة ـ دراسة و نقد، ط6، دارالفكر العربى، القاهرة، 1976.
60ـ ــــــــــ، التفسير النفسى للادب، ط4، دارالعودة، بيروت، 1981.
61ـ على الطنطاوى، ذكريات، ج1، ط1، دارالمنارة للنشر، السعودية، جدة، 1985.

62ـ فليب لوجون، السيرة الذاتية ـ الميثاق و التاريخ الادب، ت: عمر حلى، المركز الثقافى العربى، ط1، بيروت، لبنان، 1994.
63ـ كمال الرياحى، حركة السرد الروائى و مناخاته ـ فى استراتيجيات التشكل، ط1، دارمجدلاوى للنشر و التوزيع، عمان، الاردن، 2005.
64ـ ليون ادل، فن السيرة الذاتيه، ت: صدقى خطاب، مؤسسة فرانكلين للطباعة و النشر، القاهرة، 1973.
65ـ محمد الباردى (د)، عندما تتكلم الذات ـ السيرة الذاتية فى الادب العربى الحديث، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، 2005.
66ـ محمد حسن عبدالله، فنون الادب (اصول، نصوص، قراءات)، ط1، الناشر دارالكتب للثقافية، الكويت، 1978.
67ـ محمد صابر عبيد، تمظهرات التشكل السير ذاتى ـ قراءة فى تجربة محمد القيسى السير الذاتية، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، 2005.
68ـ محمد عبدالغنى حسن، التراجم و السير، ط3، دارالمعارف، القاهرة، 1980.
69ـ محمود البستانى، فى النظرية النقدية، المؤسسة العامة للصحافة و الطباعة مطابع الجمهورية، بغداد، 1971.
70ـ محمود عبدالغنى، فن الذات ـ دراسة فى السيرة الذاتية لابن خلدون، ط1، مجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، 2008.
71ـ مكارم الغمرى، الرواية الروسيه فى القرن التاسع عشر، سلسلة كتب ثقافية شهرية يصدرها المجلس الوطنى للثقافة و الفنون و الادب، الكويت، 1981.
72ـ مؤيد عبدالستار، السيرة الذاتية، ط1، دارالمنفى، لبنان، بيروت، 1996.
73ـ ميرى ورنوك، الذاكرة فى الفلسفة الادب، ت: فلاح رحيم، ط1، دارالكتاب الجديد المتحدة، بيروت، لبنان، 2007.
74ـ ناصر الحانى (د)، المصطلح فى الادب الغربى، منشورات مكتبة العصريه، بيروت، 1968.
75ـ نوال السعداوى، اوراقى حياتى، ج2، دارالادب، بيروت، 2000.
76ـ ياسين النصير، اشكاليه المكان فى النص الادبى، ط1، دارالشؤون الثقافية العامة، بغداد، 1986.
77ـ يحيى ابراهيم عبدالدايم، الترجمة الذاتية فى الادب العربى الحديث، دارالنهضة العربية، بيروت، 1974.

2 ـ گۆڤارەکان:

78ـ خليل شكرى هياس، السيرة الذاتيه المفاهيم و الحدود فى ضوء نظرية الاجناس الادبية، مج: (الموقف الادبى)، مجلة ادبيه شهريه تصدر عن اتحاد الكتاب العرب بدمشق، ع (404)، كانون الاول 2004 .www. awu – dam.org

79ـ فاروق خورشيد، اضواء على السيرة الشعبية، مج (التراث الشعبى)، ع 5 ـ 6، دارالحرية للطباعة، بغداد، مجلة شهرية يصدرها المركز الفولكلورى فى وزارة الاعلام، 1976.

80ـ فليب لوجون، اداب السيرة الذاتية فى فرنسا، ت: ضحى شيحة ، مج (الثقافة الاجنبية)، ع4، السنة الرابعة، 1984.

81ـ محمد راتب الحلاق، ((الترجمة الذاتية محاولة فى مقاربة المصطلح))، مج: (الموقف الادبى))، مجلة ادبية شهرية تصدر عن اتحاد الكتاب العرب بدمشق، ع (342)، تشرين الاول 1999.
www. awu – dam.org

3 ـ نامەی ئەكادیمی (ماستەر و دكتۆرا):

82ـ احمد عزى صفير، تقنيات الخطاب السردى بين السيرة الذاتية و الرواية (دراسة موازنة)، اطروحة دكتوراه، جامعة بغداد، 2004.

83ـ جنان عبدالله يونس الزبيدى، الفنون النثرية فى كتاب ابن الجوزى (صيد الخاطر) ـ دراسة تحليلية، رسالة ماجستر، كلية الادب، جامعة الموصل، 2005.

4 ـ فەرهەنگ:

84ـ جبور عبدالنور، المعجم الادبى، ط1، بيروت، 1979.

85ـ لويس معلوف، المنجد فى اللغة و الاعلام، دارالشرق، بيروت، 1986.

86ـ مجدى وهبة و كامل المهندس، معجم مصطلحات العربية فى اللغة و الادب، ط2، مكتبة لبنان، بيروت، 1984.

87ـ محمد التونجى (د)، المعجم المفصل فى الادب، ط2، دارالكتب العلمية، بيروت، 1995.

5 ـ ئینتەرنێت:

88ـ ابو شامة المغربى، جنس السيرة الذاتية بين الادب و التاريخ www.shrooq2.com

89ـ ـــــــــــــــ، ادب السيرة الذاتية بين الشعر و النثر http://montada.arahman.net

90ـ احمد على ال مريع، السيرة الذاتيه الحد و المفهوم www.subuf.net
91ـ ؟ ، السيرة الذاتية و الخوف من المستور، وكالة الصحافة العربية www.addustou2.com
92ـ سلطان سعد القحتانى، بين الروايه و السيرة الذاتية www.alawsat.com
93ـ عبدالفتاح افكوح، افاق تلقى ادب السيرة الذاتية الاسلامية الحديثة www.diwanalarab.com
94ـ د.فاطمة الوهيبى، لم ار سيرة ذاتية كشفت عن اغوار النفس و تشوهاتها www.saudiyoom.com
95ـ فن السيرة الذاتية http://form.moe.gov.om\moeoman\vb\allachment
96ـ قحطان بيرقدار، شرط تدخل الخيال فى رواية السيرة الذاتيه www.alukah.net
97ـ محمد سعيد الريحانى، السيرة الذاتيه: المفهوم و التجربة www.almolltaqa.com

4 ـ سەرچاوە ئینگلیزییەکان:

98- George Allen and Unwin ltd, The Art of Biography, Ohio University, 1964.
99- J.A.Cuddon, Dictionary of literary terms & literary theory, fourth edition, penguin Books, England, 1999.
100- Oxford worldpower, first published 1999, fifth impression, printed in china.

خلاصة الدراسة الموسومة

ب (فن السيرة الذاتية فى ألادب الكوردى ـ مسعود محمد و پاكزه رفيق حلمى كنموذج) يكتمن فيها السيرة الذاتية كمصنف أدبي من حيث المفهوم و الاصطلاح، ويتم توظيف ركائزها من خلال مناحى هذه الدراسة من حيث تطبيقها على النصيين (رحلة حياتي لمسعود محمد و الكورد و الحياة المليئة بالخيال لپاكزه رفيق حلمى) تقع هذه الدراسة بعد هذه المقدمة في ثلاثة فصول.

ارتأت المباحثة في الفصل الاول ان تبحث في تنظير الملاحظات المتعلقة بالسيرة الذاتية و يتوزع الفصل على مبحثين ، فالمبحث الاول تتجلى فية عرض وتحليل لمفهوم السيرة اصطلاحاً و تعريفاً ، اما المبحث الثاني فيركز على البحث في بدايات ظهور هذا المصنف في الادب الغربي و العربي و الكوردي .

اما الفصل الثانى فيتناول السمات الخاصة و المتعلقة بالذاتية و يقع الفصل في مبحثين : المبحث الاول يتناول البُنى المكونة لكتابات السيرة الذاتية ، كصياغة السيرة الذاتية و الدوافع التي تحول المرء الى كتابة سيرتة الذاتية ، و المبحث الثاني يخوض فى جُل معلقات السيرة الذاتية بالكتابات الاخرى كالتاريخ و الرواية و غيرها .

اما الفصل الثالث : فيقوم بتمثيل السيرة الذاتية و نمذجتها في مبحثين : المبحث الاول مخصص للسيرة الذاتية لمسعود محمد و الثانية لسيرة پاكزه رفيق حلمى وتعلقاتهما.

واختتم البحث بعرض النتائج و الاستنتاجات التي توصل اليها البحث فى طيات هذة الدراسة.

Abstract

This study is primarily concerned with the art of biography in Kurdish literature, and takes the biography of Mas'ud Muhammad and Pakiza Rafiq Hilmy as archetype. The thesis falls in to four chapters.

The first chapter presents an explicit description of biography, and gives some theoretical notices about it, and this chapter distributes in two sub-chapters, the first presents this art as a concept and as a term. The second is presenting the coming out or the appears of the biography in occident, Arabs, and in Kurdish literature.

The second chapter is devoted to the features of biography, and it distributes on two sub-chapters. The first is about the construction and the derivation of biography, and the second is concered with the relation ship between the biography and history, novel and others.

The third chapter which is the last one is the representation of biography in its first sub-chapter representing the biography in Mas'ud Muhammad's memoir, and the second sub-chapter is about Pakiza Rafiq Hilmy's memoir. Then follow some concluding remarks and a list of reference.

إقليم كوردستان – العراق
وزارة التعليم العالي والبحث العلمي
جامعة صلاح الدين – أربيل

فن السيرة الذاتية في الادب الكوردى
(مسعود محمد ـ پاكيزة رفيق حلمى) كنموذج

رسالة

مقدمة إلى مجلس كلية التربية للعلوم الانسانية في جامعة صلاح الدين – أربيل
كجزء من متطلبات نيل درجة الماجستيرفي الأدب الكردي.

من قبل

نعمه قره نى اسماعيل ـ بكالوريوس في اللغةو الادب الكردية، جامعة صلاح الدين ـ أربيل/2004- 2005

بإشراف

أ.م .د. نوزاد وقاص سعيد

(نيسان)	(جمادى الاول)	(گولآن)
2010 م	1431هـ	2710ك

Kurdistan Region /Iraq
Ministry of Higher Education and Scientific Research
Salahaddin University/Hawler

The Art of Auto Biography in Kurdish literature (Masaud Muhamad – Pakiza rafiq hilmy) as an example

A thesis

Submitted to the Council of the College of Educati on for Humanscienes /Salahaddin University/Hawler,as Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master in Kurdish Literature

By

Niama Qarany Ismail,B.A.in Kurdish language and literature/Salahaddin University/2004-2005

Supervised By

Ass .Pr. Dr. Nawzad Waqas Saad

(April)	(Jamad Al-Awal)	(Gulan)
2010 A0D.	1431 H.	2710 K.